

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

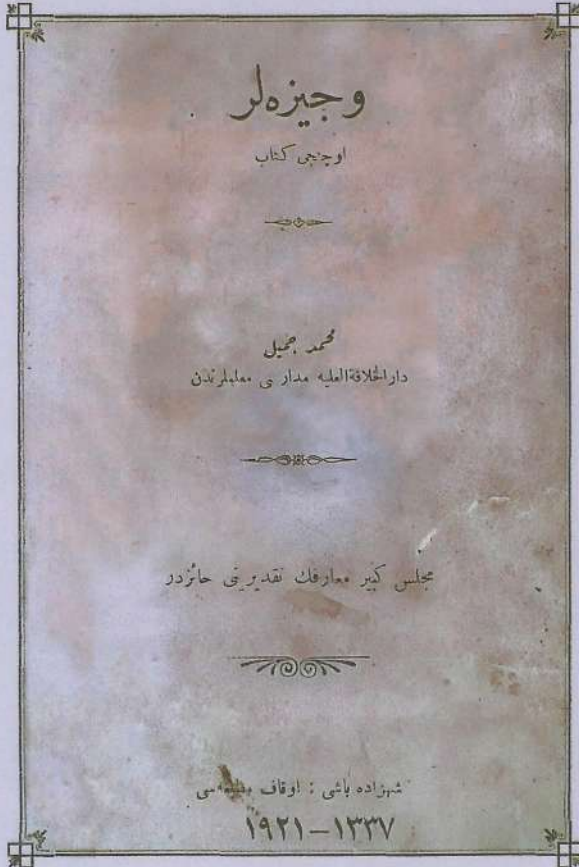
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

VECİZELER

BİRİNCİ KİTAP, İKİNCİ KİTAP, ÜÇÜNCÜ KİTAP, DÖRDÜNCÜ KİTAP

MEHMET CEMİL PEKYAŞI

Hazırlayanlar

Dr. Seda ÖZBEK

Gamzenur MORTEPE

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

VECİZELER

MEHMET CEMİL [PEKYAHŞI]

BİRİNCİ KİTAP
İKİNCİ KİTAP
ÜÇÜNCÜ KİTAP
DÖRDÜNCÜ KİTAP

Hazırlayanlar

Dr. Seda ÖZBEK

Gamzenur MORTEPE

Birinci Baskı

2023 – İstanbul

VECİZELER
(BİRİNCİ KİTAP, İKİNCİ KİTAP, ÜÇÜNCÜ KİTAP, DÖRDÜNCÜ KİTAP)
MEHMET CEMİL PEKYAHŞI

Hazırlayanlar
Dr. Seda ÖZBEK
Gamzenur MORTEPE

ISBN: 978-625-6894-16-7

1. Baskı: Kriter Yayınevi 2023 / İstanbul

Yayınevi Sertifika No: 45353

Anahtar Kelimeler: Yeni Türk Edebiyatı, Vecize, İnceleme

Birinci Baskı, 296 s. 13,5 cm x 21 cm

Kaynaklar var, Dizin yok.

Kapak Tasarımı: Ahmet Baran

Mizanpaj: Kriter Yayınevi

Baskı: Çözüm Baskı Merkezi Ticaret Limited Şirketi

Emniyetevleri Mahallesi Güvercin Sokak No:7/1 Kağıthane / İstanbul

Matbaa Sertifika No: 49099

© Kriter Yayınevi

Kriter Basım Yayın Dağıtım Film Müzik Reklamcılık Yapım Sanayi ve Tic. ve Ltd. Şti. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

İletişim:

Kriter Yayınevi

Hobyar Mah. Cağaloğlu Yokuşu Sok. Fevzi Bey Han No: 21 Kat: 2 No: 5

Fatih / İstanbul

Tel: 0 212 527 31 89

info@kriteryayinevi.com

www.kriteryayinevi.com

VECİZELER

MEHMET CEMİL [PEKYAHŞI]

BİRİNCİ KİTAP
İKİNCİ KİTAP
ÜÇÜNCÜ KİTAP
DÖRDÜNCÜ KİTAP

Hazırlayanlar

Dr. Seda ÖZBEK

Gamzenur MORTEPE

Birinci Baskı

2023 – İstanbul

KRITER

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Dr. Seda ÖZBEK

1985 yılında Niğdeli bir ailenin çocuğu olarak Adana’da doğdu. 2000 yılında Adana Kız Lisesi’nden mezun oldu. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi’nde 2005 yılında Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde lisans, 2008 yılında aynı anabilim dalında yüksek lisans öğrenimini tamamladı. İstanbul Üniversitesi Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı’nda 2008 yılında başladığı doktora öğrenimine 2009 yılında Gazi Üniversitesinde devam etti. *Nesir Yazarı Olarak Cenap Şahabettin* isimli doktora tezini 2016 yılında tamamladı.

2008’de Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, 2009-2010’da Gazi Üniversitesi, 2011-2016 yıllarında Giresun Üniversitesi’nde araştırma görevlisi olarak görev yaptı. Hâlen aynı üniversitede öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Evli ve iki çocuk annesidir.

Yayınları:

1. Cenap Şahabettin, *Suriye Mektupları*, (haz. Seda Özbek), Çizgi Kitabevi, 2016, 173 s.
2. Cenap Şahabettin, *Nesr-i Harp Nesr-i Sulh ve Tiryaki Sözleri*, (haz. Seda Özbek), Gece Kitaplığı, 2017, 192 s.
3. Ebubekir Hâzım Tepeyran, *Küçük Paşa*, (haz. Seda Özbek), Gece Akademi, 2019, 240 s.
4. Cenap Şahabettin, *Bütün Vecizeleri (Tiryaki Sözleri, Serseri Fikirler ve Hiç Bilinmeyenler)*, Gece Kitaplığı, 2020, 373 s.
5. Cenap Şahabettin, *Bütün Şiirleri*, -Eski ve yeni harflerle-, (haz. Seda Özbek), Akçağ Yayınları, 2021, 623 s.
6. Cenap Şahabettin, *Portreler I* (haz. Seda Özbek), Kırmızı Kedi Yayınevi, 2022, 360 s.

Gamzenur MORTEPE

1992 yılında Ankara’da doğdu. 2014 yılında Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği bölümünden mezun oldu. 2019 yılında Giresun Üniversitesi, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı’nda *Hak Gazetesi (14 Mart- 10 Ağustos 1912) Üzerine Bir İnceleme* isimli teziyle yüksek lisans öğrenimini tamamladı. Aynı üniversitede *Ebubekir Hazım TEPEYRAN’ın Hayatı, Sanatı, Eserleri Üzerine Bir İnceleme* adlı doktora tezine devam etmektedir.

ÖN SÖZ

Edebiyat tarihinde yer alan isim ve eserlerin kimi edebiyatın vitrininde kimi arka bahçesinde yer alırken kimi piramidin zirvesinde kimi ise hâlâ toprak altında, üzerinde “nisyan” denilen toz zerrelerinin arasındadır.

Bu isimlerden biri de gazete çıkaran, şiirleri, vecize kitapları bulunan, edebî ve felsefî makaleleri ile Fransız basınında yer alan bir Türk yazarı, Mehmet Cemil Pekyahşi'dir.

Hayatına dair sınırlı bilgilere sahip olduğumuz 1865 / Saraybosna doğumlu gazeteci, şair, yazar ve Dârü'l-hilâfeti'l-Aliyye Medresesi Tarih muallimi olan Mehmet Cemil'in müstakil olarak vecize türünde eser vermiştir. Mehmet Cemil'in vecizeleri 1918-1922 yılları arasında *Vecizeler* adıyla dört ayrı kitap halinde Arap harfleri ile yayımlanır. *Vecizeler* her bir kitapta üst başlık olarak yer almaktadır. Her birinde ise altında *Birinci Kitap* (1918), *İkinci Kitap* (1919), *Üçüncü Kitap* (1921) ve *Dördüncü Kitap* (1922) ibareleri vardır. Her bir kitapta farklı sayılarda olmak üzere toplam 1242 adet vecize bulunmaktadır.

Birinci Kitap'ta Cenap Şahabettin'in, *İkinci Kitap*'ta Rıza Tevfik Bölükbaşı'nın, *Üçüncü Kitap*'ta Bergamalı Cevdet Efendi, Hamdi Efendi, Mehmet Şerafettin Efendi, Eyüplü Hafız Recep Efendi, Mehmet Emin Beyefendi, Hafız Recep Efendizade Mehmet Bey'in, *Dördüncü Kitap*'ta ise Şemsettin Bey, Mösyö Sheuze gibi isimlerin takrizleri yer alır. Görebildiğimiz kadarıyla Cenap Şahabettin ve Abdülhak Şinasi Hisar, Mehmet Cemil'in vecizelerine dair birer makale de kaleme almıştır.

Mehmet Cemil'in dört kitapta yer alan vecizeleri aşk, kadın-erkek ilişkileri, evlilik, dinî konular, sosyal, siyasi, ahlaki meseleler, dil, kültür, sanat ve edebiyat gibi çok geniş bir yelpazededir. Amacımız Arap harfleriyle yayımlanan ve aradan yüz yıl geçmesine rağmen henüz Latin harflerine aktarılmayan Mehmet Cemil [Pekyahşi]'nin vecizeleri günümüz okuruyla buluşturmak hem Türk edebiyatına hem de bir tür olarak vecize edebiyatına katkı sağlamaktır. Edebî ve felsefî makaleleri ile Fransız basınında yer alan bir Türk yazarının ismini de “zamanın amansız tırnakları” arasından kurtararak unutulmasına mâni olmaktadır.

Bu çalışmada Mehmet Cemil'in farklı tarihlerde yayımladığı dört vecize kitabı orijinal diliyle yeni harflere aktararak tek bir kitap halinde yayıma hazırlanmıştır. Günümüz okuru için yabancı sayılabilecek kelime ve tamlamaların anlamları dipnotlarda verilmiş, özel isimler ile ilgili tadımlık bilgiler verilmiştir. Azami dikkatimize rağmen okuma hatalarımız şüphesiz olacaktır. “Kısa Bir İnceleme” bölümünde Mehmet Cemil'in hayatına dair bilgiler, vecizelerin şekil, dil ve muhteva özelliklerine yer verilecektir. Eserin sonunda ise Cenap Şahabettin ve Abdülhak Şinasi Hisar'ın adı geçen makaleleri yer almaktadır.

Mehmet Cemil'in vecizeleri sadece bu dört kitapla sınırlı değildir. 1920-1935 yılları arasında 8 risaleden oluşan ve *Les Pensées d'un Turc* (Bir Türkün Düşünceleri) adıyla Fransızca olarak fasikül şeklinde yayımlanan vecize kitapları vardır. Ayrıca 1941-1946 yılları arasında Vakit gazetesinde yayımlanmış ve henüz kitaplaşmamış vecizeleri bulunmaktadır. Vecizeler klişesi altında ve M. Cemil Pekyahşi ismiyle yayımlanan bu vecizeler bazen her gün bazen gün aşırı verilmekte, sayıca genelde iki, üç yahut beş altı adet olmaktadır. İlk başta bu vecizeleri de kitaba ek olarak dahil etmeyi düşündük, fakat gerek hacim meselesi ve gerekse aradan geçen yirmi yıllık süre içinde yazarın değişen dil ve üslubu göz önüne

alındığında bu vecizelerin ayrı bir kitap halinde yayımlanmasına karar verdik. *Beşinci Kitap* olarak adlandırdığımız bu vecizelerin yayıma hazırlık süreci devam etmektedir.

Okuyamadığımız kelimelerde yardımlarını gördüğümüz kıymetli hocalarımız Şermin Baka Telli, Kübra Kacar Altın, İsmail Alper Kumsar, Fikret Uslucan ve Adem Özbek’e bir kez daha teşekkür ederiz.

Elinizdeki kitap “sağır kubbe”de asılı kalan bir seda, edebiyatımızın unutulmuş mahzeninden bir isim ve dört eserini ihtiva etmektedir: Mehmet Cemil ve vecizeleri.

Son olarak;

Eseri yayıma hazırlarken içimizde iki yüz yıllık bir sevinç taşıyorduk. Mehmet Cemil’in vecizeleri yayımlanışlarından yüzyıl sonra ve Cumhuriyetimizin 100. yılında okurlara sunulacaktı fakat matbaaya maalesef yüzyılın felaketi ve kederiyle yollandı.

Bu vesile ile 6 Şubat 2023’de Kahramanmaraş merkezli depremlerde hayatını kaybeden bütün vatandaşlarımızı rahmetle anıyor, bu çalışmayı aziz milletimize ve Cumhuriyetimizin 100. yılına armağan ediyoruz.

9 Mart 2023

Dr. Seda ÖZBEK

Gamzenur MORTEPE

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	v
--------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Mehmet Cemil [Pekyahşi] Hayatı	1
2. Eserleri.....	4
2.1. Şukka.....	5
2.2. Zerre	6
2.3. Şekvâ-yı Rûh	6
2.4. Vecizeler.....	8
a. Les Pensées d'un Turc	8
b. Vakıf Gazetesinde Yayımlananlar.....	11
c. Dört Kitap	13
Kaynakça	28

İKİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ KİTAP.....	33
İKİNCİ KİTAP	145
ÜÇÜNCÜ KİTAP.....	193
DÖRDÜNCÜ KİTAP	235
 EKLER	 273
Cenap Şahabettin, <i>Yeni Kitaplar Alev – Vecizeler</i>	274
Abdülhak Şinasi Hisar, <i>Mehmet Cemil Bey'in Vecizeler'i</i>	282

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Mehmet Cemil [Pekyahşi] Hayatı

Edebiyat tarihlerinde ismine rastlayamadığımız Mehmet Cemil Pekyahşi'nin hayatına dair sınırlı bilgilere ilk olarak Hakkı Tarık Us'un "50 yıl son asır Türk muharrirlerinin jübile merasimi hatırası" olarak hazırladığı *50 Yıl'* adlı prestij kitabından ulaşıyoruz. Bu kitap 16 Mart 1942 tarihi esas alınarak ilk yazılarının Türk basınında çıkışı en az elli yılı bulan 59 kalem erbabı adına gerçekleştirilen jübile anısına hazırlanmıştır.

Eserde Mehmet Cemil'in biyografisine geçmeden evvel iki fotoğrafı yer alır. Bunlardan biri Mehmet Cemil'in babası Ömer Avni Bey ile 1888 yılında çekilmiş bir fotoğrafıdır. Diğeri ise 1942 yılına ait Mehmet Cemil'in müstakil fotoğrafıdır. Aynı sayfada yazarın eski ve yeni harfli el yazısı ile *Şekvâ-yı Rûh* adlı eserinden bir parça yer almaktadır. Yine *Zerre* adlı kitabının iç kapak görseli bulunur.

mehmet cemil pekyahşi, 1942 de

¹ Hakkı Tarık Us, *Elli Yıl*, İstanbul, 1943, 101 s.

Şekvâ-yı Ruh'daki İstikâmet manzumesinden:

Gerçi kalb-i bî-teessür oynamaz irşâddan
Seyyiât-ı rüşvetin binlercesin işhâddan
Muntazardır çok fevâid şî'rimi inşâddan
Şî'rin âhengi hazîndir vâiz-i üstâddan
Mürteşîyi belki tahvîl eylerim mu'tâddan

Mehmed Cemil

mehmed cemil, 1888'de babası Ömer avni bey ile

Şekvâ-yı Ruh

Dûn mudur rüşvet belâsından eviddâ-perverî,
İşleri vermez bu da çünkü yed-i ehliyyete,
Hak alîmdir böyle ervâh-ı habîse olmasa,
Yümn ü ikbâller konardı re's-i âli millete,
Yangına atlar gibi ıslâha pûyân olmalı,
Böyle cür'et vâsıl eyler hâl-i mâmuriyete.

M. Cemil

Hakkı Tarık Us'un kaleminden Mehmet Cemil'in hayatı ve eserlerine dair bilgiler şu satırlarla verilir:

Duyun-ı umumiye nazırlıklarında bulunmuş Malatyalı Ömer Avni Efendi'nin oğlu; 1865'te Saraybosna'da doğuyor. Harbiye mektebinin ikinci sınıfında *seferiye* dersinden 45 yerine 32 aldığı için uğradığı yeis kendisini şiire kaptırıyor. Zaten babası da yeni yılı kutlayan yazılarını Bosna'nın vilayet gazetesinde bastırmış, oğlunu kılıçtan çok kaleme teşvik etmiştir. Bu meyli, Bursa'da babasının

ahbaplarından Hersekli Arif Hikmet şiddetlendirmiş, o vasıtaıyla Muallim Naci'yi tanıyıp hukuktaki edebiyat derslerini dinlemeye başlamıştır. Mehmed Cemil, Rami'de şimdi oturduğu evin en büyük bahtiyarlığını Naci'nin Şeyh Vasfı ve Hüseyin Suat Yalçın'la birlikte bir gün misafir gelmelerinden ibaret sayar.

Mehmed Cemil'in felsefe merakı bundan sonra başlar. *Zerre*'lerden, *Nazm ü Nesr*'inden, tercüme romanlarından sonra manzum bir *Şekvâ-yı Ruh* yazmasına rağmen manzum yazmaktan soğumuş ve artık bir vecizeler muharriri olmuştur. *Vecizeler*'in dört kitabını *Lö Panse Don Türk* adıyla çıkarılmış 8 risale tamamlar. Fransızca gazetelerde, edebî, felsefî makaleleri, hâl tercümeleri çıkan sayılı Türk muharrirlerinden bir Mehmed Cemil'dir. *Şukka* adıyla 1909'da bir gazete çıkarmış ve millî davalarımızı o zaman da hararetle müdafaa etmiştir. Hâlâ her gün birer ikişer vecizesiyle Türk okuyucularını düşündürüp aydınlatmaktan hiçbir yorgunluk duymuyor.

Profesör Şekip Tunç'un şu hükmü jübilemizin bu sayın rüknü üzerinde verilmiştir: Cemil Bey'in en talihsiz şartlar içinde vücuda getirdiği eserlerde bile felsefecileri düşündürecek muhakeme ve tenkitler pek çoktur. Ben bunları büyük bir zevkle okudum ve birçoklarını yeni baştan düşünmeye mecbur oldum.¹

Mehmet Cemil'in sağlığında da gölgede kalan bir isim olduğunu söylemek mümkündür. Zira *50 Yıl* jübilesine katılan yazarların konuşmalarının kayıt altına alınıp yayımlandığı ve jübileye rahatsızlıkları, uzakta bulunmaları veyahut çeşitli sebeplerle katılamayan sanatkarların mesajlarının yayımlandığı *Jübilesi Yapılanlar Ne Diyor* başlığında Mehmet Cemil "Ömrümde gördüğüm ve göreceğim mükafat sizin toplantınızdan ibaret olduğu hâlde, ne hikmettir, Allah bana bunu göstermedi." diyerek jübilenin kendisi için bir vefâ ve takdir göstergesi olduğunun altını çizer. Kızının vefatı yazarı çok sarsmıştır, tüm arzusuna rağmen bu davete iştirak edememiştir:

Şeref varid olan davetnameniz, çocukluğumda bayram gecesi başucumdaki yeni elbisem gibi başucumda on gün durdu. On gün bana her kedere karşı medar-ı teselli oldu. Cumartesi sabahı kalktığımda

¹ Hakkı Tarık Us, *Elli Yıl*, İstanbul, 1943. s. 15, 54-55.

gidemeyecek hâlde olduğumu gördüm. Ömrümde gördüğüm ve göreceğim mükafat sizin toplantınızdan ibaret olduğu hâlde, ne hikmettir, Allah bana bunu göstermedi. Yeisimden çocuk gibi inledim durdum. Bu kederimi de sizin darılmanıza meydan vermemek için yazıyorum. Bu yakınlarda benim gibi içli bir ihtiyarı götürecek kadar derin bir yaram oldu. Yavrularımın en sevgilisi en vefakârı olan kızlarımdan birini kaybettim. İtikadımın metanetine rağmen bu musibete o kadar alışamadım ki geceleri her uyanışta bile bütün mümin ve müminatın ervahı şerifesine diye hediyeler göndermek itiyadında olduğum hâlde onu hâlâ mevtalardan addederek ruhuna bir hediye göndermiyorum.¹

Mehmet Cemil'in hayatına dair bir diğer sınırlı bilgiye Taner Ay vasıtasıyla ulaşıyoruz.² Yazar hakkında bilgiler şöyledir: “Saraybosnalı. Notre Dame De Sion'da Fransızca öğretmenliği yaptı. Akşam Gazetesinde köşe yazıları yazdı. Vecizeler (Le Panche Dionture) ve 8 ciltlik Risaleler adlı eserleri vardır. Risaleler şimdi Doğan Könel'de.”³ Mehmet Cemil'in eşi İffet Hanım, kızı Sabaya Pekyahşi'dir. (d.1888) Mehmet Cemil'in 1953 yılında vefat ettiği kayıtlıdır.

2. Eserleri

Hakkı Tarık Us, Mehmet Cemil Pekyahşi'nin eserleri olarak çıkardığı gazeteden, tercüme romanlarından, vecizelerinden ve şiir kitaplarından bahsetmektedir. Kataloglarda, kütüphane kayıtlarında Mehmet Cemil ismiyle kayıtlı pek çok eser vardır.⁴

¹ age., s. 80.

² Taner Ay'ın, Mehmet Cemil Pekyahşi gibi, edebiyat tarihlerinin pek de iltifat etmediği, unutulmuş, kıyıda köşede kalmış isimler üzerine yaptığı ayrıntılı çalışmaları için bk. Taner Ay, *Edebiyatımızda Unutulanlar ve Kaybedenler 1*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2021, 352 s., *Edebiyatımızda Unutulanlar ve Kaybedenler 2*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2022, 349 s.

³ <https://www.myheritage.com.tr/site-family-tree-145070451/dim-herkmen#!profile-2000087-info>. (SET 01.02.2023)

⁴ Görebildiğimiz kadarıyla Mehmet Cemil adıyla kayıtlı dört farklı isim vardır. Bunlar Mehmet Cemil [Pekyakşı /Pekyahşi / Mehmed Djémil Yahchi], Mehmet Cemil [Aytimur], Mehmet Cemil [Bilse], Mehmet Cemil [İstanbulu] dur. Kataloglarda, kütüphane kayıtlarında, Mehmet Cemil imzalı

Şukka, Zerre, Şekvâ-yı Ruh, Nazm ü Nesr, Lö Panse Don Turk (Les Pensées d'un Turc), Us'un zikrettiği eserlerdir. Us'un verdiği bilgiler ışığında Mehmet Cemil Pekyahşi'nin eserleri şunlardır:

2.1. Şukka

Şukka, Arapça bir isim olup “Parça, kumaş ve kâğıt parçası, üzeri yazılı kâğıt parçası, küçük tezkere”¹ anlamına gelmektedir. 29 Aralık 1909 - 24 Mayıs 1910 / (16 Kânunuevvel 1325-11 Mayıs 1326) tarihleri arasında yayımlanan gazetedir. Her biri 4 sayfadan oluşan *Şukka* gazetesi toplam 21 sayıdan oluşmaktadır. Gazetenin yazarı ve müdürü Mehmet Cemil'dir.

Gazetenin başlık klişesinin altında “Siyasi, fennî, edebî mevaddan ve her şeyden bahseder.” sağ tarafında “Şimdilik penç-şenbe (perşembe) günleri neşrolunur. Osmanlı gazetesidir.” ifadesi yer alır. Haftalık olarak yayımlanan *Şukka* gazetesi görsel bakımdan zengin değildir. Gazetenin her sayfası üç sütuna

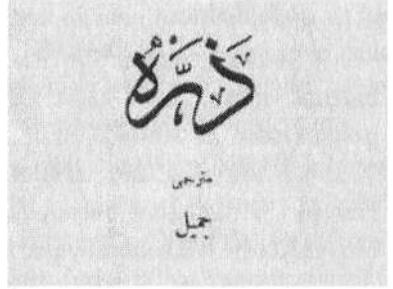
eserlerin sehven karıştırıldığı tespit edilmiştir. Örneğin *Vecizeler* Ankara Millî Kütüphane kayıtlarında Mehmet Cemil Aytimur'a ait gözükmektedir. *Vecizeler* “Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi Tarih Muallimi Mehmet Cemil” imzasıyla yayımlanmıştır. Mesleki kimliği sebebiyle kendisine dair bilgiler bulabileceğini düşündüğümüz çeşitli çalışmalarda da Mehmet Cemil'e dair maalesef herhangi bir bilgiye ulaşamadık. bk. Aydın Demirtaş, *Dârülfünundan Üniversiteye Öğretim Üyeleri (1900-1946)*, Büyüyen Ay, İstanbul, 2019, 336 s., bk. Hasan Yıldız, *Osmanlı Eğitim Modernleşmesinde Dârül-hilâfeti'l-aliyye Medresesi*, İBB Yayınları, İstanbul, 2019, 554 s., bk. Mustafa Selçuk, *İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesi (1900-1933)*, Atatürk Araştırma Merkezi, 2013, 560 s.

¹ <http://lugatim.com/s/%C5%9Fukka>. (SET 12.12.2022)

ayrılmış, gazetenin ilk sayfasında genellikle güncel siyasi konulara yer verilirken ikinci ve üçüncü sayfalarda daha çok edebî ve fennî yazılar yer almıştır.

2.2. Zerre

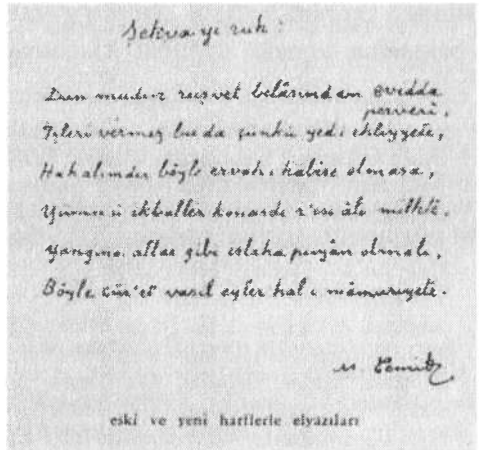
1887 ve 1888 yıllarında yayımlanan 2 ciltlik tercüme eseridir. Mütercimi Cemil imzasıyla yayımlanan eserde ikinci cildin mukaddimesinde “Dünyada devam kadar güç bir şey yoktur. Fakat terakki maddesi devamsız ileriye gitmediği için büyüklerimiz daima devamı tavsiye buyurmaktadırlar. İşte acizleri de tavsiye-i mesrudeye binaen Zerre’nin ikinci cüzünü mevki-i intişara vaz’ ediyorum. Ve minallahi’t-tevfik.” yazılıdır. Eserde Barillot, Guichard, Worms, Andrew gibi isimlerden çevrilmiş metinler yer almaktadır. Eserin künyesi şöyledir: Mütercimi Cemil, A. Mavyan Şirket-i Mürettebiyye Matbaası, İstanbul, 1305/1888, 30 s.

2.3. Şekvâ-yı Rûh

Mehmet

Cemil’in 1915 yılında yayımlanan şiir kitabıdır. Kitapta biri başlıksız olmak üzere on bir adet şiir yer alır. Şiir adları ve sayfa numaraları şöyledir: Başlıksız (s.3-46), *Fakir Bir Çocuk* (s. 46-49), *Öte Beri* (s. 49- 51),

Şuradan Buradan (s. 52- 54) *İntikad* (s. 54- 57) *Şöyle Böyle* (s. 57- 60) *Hâşiye* (s. 61- 62) *Bazı Devâirde Haksızlık* (s. 62- 64) *Şikâyet* (s. 64- 66) *İstikamet Manzumesi* (s. 67-70) *Yine Şikâyet* (s. 70- 71). Eserin sonunda *İfade* başlığında yazar meramını şu cümlelere ifade eder: “Zamanın bazı ahvalini muaheze-kâr (eleştirel) bir lisan ile yâd ve tezkâr etmek (hatırlamak) öteden beri her milletin şairlerince âdet olduğundan şu risalemde kısmen onlara tebaiyet etmiş (uymuş) oldum. Mamafih müfrit (aşırı) hâldeki âşikâne eşarın (şiiirlerin) gençlere okutturulması, aile arasına girmesi, caiz olduktan sonra mezkûr (zikredilen) ifadat-ı muhikemin (doğru ifadelerimin) kariin-i kiramca (kıymetli okuyucularca) hoş görülmesi muvafık-ı insaftır (insafa uygundur). Bununla beraber hiçbir tabip bütün hastalarını iyi edemediği gibi hiçbir muharrir de bütün karilerini memnun edemez.” Eserde bir de hata-savab (doğru-yanlış) cetveli bulunmaktadır. Eserin künyesi şöyledir: Mehmet Cemil, *Şekvâ-yı Ruh*, *Necm-i İstikbal Matbaası*, İstanbul 1331/1915, 71+1 s.¹

¹ Kaynaklarda “Mehmet Cemil” imzalı *Şekvâ-yı Ruh*, *Seyyiât-ı Sâbıkamız Yahud Eski Hicranlar* adlı iki şiir kitabı bulunmaktadır. bk. Selçuk Çıkla, Gaye Belkız Yeter, *1839-1928 Yılları Arasında Basılmış Türkçe Şiir Kitapları Bibliyografyası*, Kurgan Edebiyat, Ankara, 2014, s. 88. Bunlardan *Seyyiât-ı Sâbıkamız Yahud Eski Hicranlar*’ın (bk. Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası, İstanbul 1325/1909. 72 s.) Mehmet Cemil Pekyahşi’ye değil Mehmet Cemil İstanbullu’ya aittir. Mehmet Cemil İstanbullu’nun kaynaklarda *İzah-ı Hakikat*, *Şekvâ-yı Ruh*, *Seyyiât-ı Sâbıkamız Yahud Eski Hicranlar* adlı eserleri kayıtlıdır. Bk. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mehmed-cemil-istanbullu>. (SİET. 01.02.2023) ve bk. Veli Behçet Kurdoğlu, *Şâir Tabibler*, Baha Matbaası, İstanbul, 1967, s.273. Araştırmalarımız sırasında her iki kaynaktaki bulunmayan fakat uzun yıllar Kolağası rütbesi ile görev yaptığı bilinen Mehmet Cemil İstanbullu’ya ait olabileceğini düşündüğümüz bir eser daha vardır: *Türkçe-Fransızca Tercüme Örnekleri: Modeles de Traduction Turc-Français*, Matbaa-i Artin Asaduryan ve Mahdumları, İstanbul, 1329/1911. 160 s. Eserin kapağında hazırlayan olarak “Mekâtib-i Harbiye-i Şahane Lisan-ı Fransevi Muallimi Kolağası Mehmet Cemil ve Eyüp Rüştîye-i Askeriyesi Lisan-ı Fransevi Muallimi Yüzbaşı Hüseyin Fehmi” isimleri yer alan bu eser Fransızca öğrenmek isteyenler için Fransızca Türkçe olarak hazırlanmıştır. Yine *Eski Harfli Hikâye Kitapları ve Romanlar*

2.4. Vecizeler

Mehmet Cemil'in vecizelerini kendi içinde üç gruba ayırmak mümkündür. Bunları, çalışmamızın ana eksenini oluşturan Arap harfli dört kitaptan müteşekkil vecizeleri, *Les Pensées d'un Turc* (Bir Türkün Düşünceleri) adıyla Fransızca yayımlanan sekiz fasikülden oluşan vecizeleri ve *Vakit* gazetesinde bazen günlük bazen günaşırı yayımlanan ve henüz kitaplaşmamış vecizeleri olarak üç grupta değerlendirmek mümkündür.

a. Les Pensées d'un Turc

Mehmet Cemil'in 1920-1935 yılları arasında 8 risaleden oluşan ve Fransızca yayımlanan vecizeleridir. Hakkı Tarık Us'un *Lö Panse Don Turk* adıyla kaydettiği bu kitaplar Mehmed Djemil imzası ile *Les Pensées d'un Turc* (Bir Türkün Düşünceleri) adıyla yayımlanmıştır.

İçinde 643 vecizenin yer aldığı VII. risalenin önsözünde “Rektör Profesör Paul Barral” imzalı bir önsöz yer alır. Romanya'nın Beiuş şehri 27 Mayıs 1934 tarihli bu “mektupla önsöz” mukaddimesinden anlaşıldığı kadarıyla Mehmet Cemil el

Bibliyografyası'nda Mehmet Cemil imzalı *Levha-yı Hayat* (1895) ve *Jale* (1898) adlı iki eser bulunmaktadır. Bu eserlerin hangi Mehmet Cemil'e ait olduğunu tespit edemedik. Bk. Selçuk Çıkla, Mehmet Akif Çetin, *Eski Harfli Hikâye Kitapları ve Romanlar Bibliyografyası*, Kurgan Edebiyat, Ankara, 2017, s. 84. Bunlardan *Levha-yı Hayat* Mehmet Cemil Pekyahşi'ye ait ise *Makalatım* adlı eser de Pekyahşi'ye aittir. Zira eserin mukaddimesinde yazar *Makalatım*'ın *Levha-yı Hayat*'tan sonra yayımlanan ikinci eseri olduğunu söylemektedir: “İkinci eserim olarak meydan-ı matbuata sukut eden bu ‘*Makalatım*’ın ihtiva eylediği parçalar, değersizlikleri cihetle bir köşeye atılmış birer semere-i hatıra birer levha-i şebattır. Gönül bunların, böyle gubar-ı nişyan ile örtülmesine razı olmadı. Heves, neşretmeye sevk etti. (...) Ümit ediyorum ki ashab-ı mütalaa “*Levha-yı Hayat*”’ım hakkında gösterdikleri rağbeti bu eserciğimden de diriğ etmezler.” bk. Mehmet Cemil, *Makalatım*, İstapan Matbaası, İstanbul, 1313, s.3-4) Yine Hector Malot'nun *Güzel Madam Donis* (Dionis), (1910) adlı eseri de Mehmet Cemil imzasıyla tercüme edilmiştir. Hakkı Tarık Us'un Mehmet Cemil'in eserleri arasında zikrettiği *Nazm ü Nesr* adlı esere, maalesef, ulaşamadık.

yazısı ile kaydettiği vecize defterlerini tanıdığı Fransız isimlere göndermiştir. Paul Haurigot, René Houille, Max Bonnafois, P. Martin fasiküllerde ismini gördüğümüz diğer isimlerdir.

VIII. risalenin kapağında “Mehmed Djémil Yahchi, Auteur d’une série de fascicules de pensées (Bir dizi düşünce kitapçığı yazarı)” ifadesi Avec une Lettre-Preface de by P. Martin Director de la Bibliothèque Française (Fransız Kütüphanesi Müdürü P. Martin’dan Mektup-Önsöz ile) cümlesi yer almaktadır. P. Martin’in bu mektup-önsözü Türkçe’ye şöyle aktarılabilir:

Bay Mehmet Cemil
İstanbul

Sayın Bayım,

“Düşüncelerinizi” okumak bana basit bir önsözde analiz edemeyeceğim çeşitli izlenimler verdi. Bununla birlikte, size bu birkaç satırda, bir bilgeye ait olan tüm fikirlerinizin kültür ve felsefi düşünce için en büyük ilgiyi çektiğini söylemek istedim.

“Düşünceleriniz”, metafiziğin ebedi ilkeleriyle ilgili olmakla birlikte günlük yaşamımızla yakından iç içe geçmiş bazı sorunları, basit bir anlatım tonuyla ele almaya çalışan incelikli ve genellikle huzursuz bir ruhu ifade ediyor.

Bu sekizinci kitapçık, meditasyon kaynaklarınızın tükenmez olduğunu gösteriyor ve orada Nietzsche’nin aklı başında Zerdüşt’ünün sözleriyle pek çok benzetme buldum. Bu saygıyı bana ayırdığınız için içtenlikle teşekkür ediyor ve bu kitapçığı okumanın çok sayıda okuyucu, düşünür ve filozofun ilgisini çekeceğini umuyorum.

Sevgili bayım, çok samimi duygularımın ifadesini Lütfen kabul edin.

P. MARTİN
Fransız Kütüphanesi Müdürü
İstanbul, 10/10/35

Mehmet Cemil'in sekiz küçük risale halinde Fransızca yayımlanan ve Türkçeye aktarılmayı bekleyen vecizelerinin künyeleri şöyledir:

Les Pensées d'un Turc. Fascicule I, Mehmed Djemil, Paul Haurigot, İmpr. Nedjmi İstikbal, 1920, 31 s.

Les Pensées d'un Turc II, Mehmed Djemil Impr. Hamid, 1926, 39 s.

Les Pensées d'un Turc Fascicule III, Mehmed Djemil, René Houille, Impr. Hamid., 1930, 46 s.

Les Pensées d'un Turc: V, Mehmed Djemil, İmpr. Nedjmi İstiklal, 1932, 48 s.

Les Pensées d'un Turc. VI, Mehmed Djemil, İmpr. Hamid, 1933, 50 s.

Les Pensées d'un Turc.: fascicule VII, Mehmed Djemil, Paul Barral, Société Anonyme Turque D'imprimerie et de Publication, 1934, 56 s.

Les Pensées d'un Turc. VIII, Mehmed Djemil, Sociétee Anonyme Turque D'imprimerie et de Publication, 1935, 52 s.

Görebildiğimiz kadarıyla Fransızca vecizeler ile dört kitap halinde Arap harfleriyle yayımlanan vecizeler arasında benzerlik bulunmamaktadır. İşte onlardan birkaçı:

Yaşlı bir adamın gözleri, bir gencinkinden çok daha az ışıltılıdır.

Belki de ilkinin parlaklığının bir parçası sayısız anıyı
aydınlatıyor.

Acı çeken benim ve acı çekmek istemeyen de benim. Bu iki
benlikten hangisi benim gerçek benliğim?

Voltaire nereden geldiğimizi, nereye gittiğimizi soruyor? Deha
adamlarının gururunun kırıldığı yer burasıdır.

Çocukluğumun anne ve baba koruması yerine, bugün ilahi koruma altına sığınıyorum.

Allah, bazı korkaklara dünyanın talihsizliği olmasınlar diye servet verir.

“Şiir: en tedavi edilemez ve tehlikeli deliliktir.” Ancak şairler her zaman beğenilmiş ve sayılmıştır! Başkaları için çalışırlar; bu onların deliliği!

b. Vakit Gazetesinde Yayımlananlar

Hakkı Tarık Us, ilk baskısı 1943 yılında yapılan *50 Yıl*'da “Hâlâ her gün birer ikişer vecizesiyle Türk okuyucularını düşündürüp aydınlatmaktan hiçbir yorgunluk duymuyor.” diyerek Mehmet Cemil'in o vakitler gazetede vecize yayımladığına dikkat çekmiştir. Araştırmalarımız sonucunda Mehmet Cemil'in *Vakit* gazetesinde 1941-1946 yılları arasında, “M. Cemil Pekyahşi” imzası ile *Vecizeler* klişesi altında genellikle her gün vecize yayımladığı tespit edilmiştir. Bu vecizeler çoğunlukla gazetenin ikinci sayfasında bazen de diğer sayfalarında yayımlanır. Günlük yayımlanan vecize sayısı genelde iki üç adettir. Bazen de sayıca beş altı vecizenin yayımlandığı görülür.¹

Zihin pek bir hadiseyi düşünürken kulaklar seda duymaz, etraftaki manzaraları seçmez. Demek ki gören ve işiten gözler, kulaklar değil başka birisi: Yani zihin yahut ruhtur.

Fazilet sahibinin remzi şu iki kelimenin içindedir: Vermek ve affetmek. Bu harbin liderlerinde remiz ve işaret şu iki kelimenin içindedir: Kendininkileri de düşmanı da öldürmek ve kimseyi affetmemek.

¹ Gazete sütununda kalmış bu vecizeler ayrı bir kitap halinde neşredilmek üzere yayıma hazırlanmaktadır.

Çirkin ses bizi en güzel şarkıdan bezdirebilir: Keza muhatabı
hodbinlikle gücendiren üslup, hak sahibini hakkından mahrum
edebilir.

Gururumuz incinmese fakirlik o derece sıkıntı vermezdi:
Mütevazı olmaya alışmanın bir faydası daha.

Madem çirkinlik hata sayılmıyor, ahmaklığa göz yumulmalıdır.

Hele ertesi günün güzel bir ümidiyle yapıldığı zaman uykunun
küçük ölüm sayılmasına nasıl imkân olur?

Sevinç yalnız insanlara mahsus değildir; kuşların teganni ve
terennümlerinden belli ki kalpleri şenlik içindedir! Demek ki
şuursuz ve idraksiz tabiat mahluklarına şenlik de verebiliyor. Şu
hâlde bunları kederlendirmemek için Hugo gibi “Ya Rabbi!
Kafesleri kuşsuz bırakma!” diye temenni de bulunmayalım!

Barış zamanında bazı insanın öyle günü olur ki “Bugünümü bin
liraya vermem.” der; harpte böyle bir gün kime nasip olur?
Muvakkat muvaffakiyetler sondaki zafere ulaştırmayabilir; en
iyisi barışmak.

İffet ile hayânın farkı var: Avret setri hayâ hissinden gelir fakat
iffeti temin edemez.

Karşı gelecek mâni kuvvetler yok ise arzın mihveri etrafında
dönmesine çok kuvvet istemez.

Eski meşhur müellifleri çok hürmetle anmalı! Onlar o nefis eserleri, geceleri yağ kandilleriyle veya odun ışığıyla yazmışlardır.

c. Dört Kitap

Mehmet Cemil'in çalışmamızın ana eksenini oluşturan vecizeleri *Vecizeler* başlığı altında dört müstakil kitap olarak 1918-1922 yılları arasında Arap harfleriyle yayımlanır.¹ Kitapların genel özellikleri şöyledir:

Birinci Kitap

Birinci Kitap, “*Mehmet Cemil, Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Kısım-ı Evvel Tarih Muallimlerden*” imzasıyla dış kapakta 1334, iç kapakta 1336 tarihleri yazılı olarak Şehzadebaşı-Evkaf-ı İslamiye Matbaası'nda basılır. 100 sayfa olan kitapta vecize sayısı 606 olarak gözüксе de tekrarlar, sehven numaralandırma yanlışları sebebiyle toplam vecize sayısı 594'tür.²

Birinci Kitap'ta gerek Türk edebiyatının gerek tür olarak vecize edebiyatının en önemli isimlerinden, bir başka vecize yazarı olan Cenap Şahabettin'in iltifatnamesi yer alır. *Vecize*

¹ Mehmet Cemil ve dört müstakil kitaptan oluşan vecizeleri ile ilgili yapılan tek çalışma görebildiğimiz kadarıyla basılmış bildiridir. bk. Adem Özbek, *Mehmet Cemil'in Vecizeleri*, 7. Çukurova Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi, 7-8 Eylül 2021, Adana, s. 412-419. Bu bildiride Mehmet Cemil'in hayatına yer verilmiş, dört kitaptan genel hatlarıyla bahsedilmiş ve vecizelerden seçilmiş örnekler Latin harflerine aktarılmıştır.

² Mehmet Cemil, *Vecizeler Birinci Kitap*, Şehzadebaşı-Evkaf-ı İslamiye Matbaası, 1334 (1918), 100 s. *Birinci Kitap*'ta vecize sayısındaki farklılıklarda sehven yapılan numaralandırmalar şöyledir: 180. vecize 170., 240. vecize 230., 280. vecize 190., 313. vecize 133., 319. vecize 219., 325. vecize 225., 326. vecize 226., 431. vecize 331., 452. vecize 425., 523. vecize 423. vecize olarak numaralandırılmıştır. Ayrıca *Birinci Kitap*'ta numaralandırmada 11. vecize verilmeden 12. vecizeye geçilmiş, 381. vecizeden sonra 392.'ye 488. vecizeden sonra 491. vecizeye geçilmiştir. *Birinci Kitap*'taki iki vecizenin 460 olarak numaralandığı tespit edilmiştir. Yine *Birinci Kitap*'taki 173. ve 209. vecize aynıdır.

*Edebiyatı*¹ adlı başka bir makalesi de bulunan Cenap Şahabettin, Mehmet Cemil’i “vecize mütehassısı” olarak gördüğünü söyler. Vecizeler *Birinci Kitap* için iltifatname yazan diğer isim Bergamalı Cevdet Efendi’dir.

İkinci Kitap

Mehmet Cemil’in ikinci kitabı *Vecizeler İkinci Kitap* adıyla 1919 tarihinde “*Mehmet Cemil, Müderris-i İlmiye Tarih muallimlerinden*” imzasıyla ve “*Üstat muhterem Feylesof Rıza Tevfik Beyefendi’nin bir iltifatnamesi havidir.*” notuyla yayımlanır.² 36 sayfadan oluşan kitapta toplam 227 vecize vardır. Ancak son vecize 229 olarak numaralandırılmıştır.³ Eserde yazarın mukaddimesinin ardından Rıza Tevfik’in iltifatnamesi yer alır. Rıza Tevfik yazısında vecizelerin tarihi gelişiminden bahsederek Yunanlar, Araplar, Cermenlerde vecizelerin gelişim sürecini anlatır. Ardından daha yakın geçmişteki Machiavelli, La Rochefoucauld gibi yazarların vecizelerinin güzelliğinden bahseder. Mehmet Cemil’in kitabındaki vecizeleri teker teker okuduğunu söyleyen Rıza Tevfik, çeşitli vecizeleri örnek vererek eser hakkındaki görüşlerini belirtir. “*Çok laf söyleyip de bir şey söylememiş olmayanlara karşı sizin bu kısa, mütekâsif ve dolgun sözleriniz bir ilaç gibi tesir etmelidir.*” diyen Rıza Tevfik, Mehmet Cemil’i tebrik ederek yazısını sonlandırır.

Üçüncü Kitap

Vecizeler’in üçüncü kitabı *Vecizeler Üçüncü Kitap* adıyla 1921 tarihinde yayımlanır. 32 sayfadan oluşan kitapta

¹ Cenap Şahabettin, *Vecize Edebiyatı*, Servet-i Fünûn, nu: 1600-126, 14 Nisan 1927, s.338-339.

² Mehmet Cemil, *Vecizeler İkinci Kitap*, Necm-i İstiklâl Matbaası, 1335-1919, 36 s.

³ *İkinci Kitap*’ta numaralandırmada 68. vecizden sonra 71. vecizeye geçilmiştir.

numaralandırılmış vecize sayısı 194 gözükse de toplam vecize sayısı 197'dir.¹ “*Meclis-i Kebir-i Maarif takdirini haizdir.*” notuyla yayımlanan eserin girişinde altı adet iltifatname yer almaktadır. Bu iltifatnameler ise: “*Meclis-i Kebir-i Maarif'in fıkra-i takdiriyesi suretidir*”, “*Ayan-ı kiramdan ve meşahir-i ulemadan Hamdi Efendi hazretlerinin iltifatnamesidir*”, “*Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi sahn kısmı edebiyat-ı Arabiye müderrislerinden ve ilim âleminde Mehmet Şerafettin Efendi hazretlerinin taltif-nameleridir*”, “*Medresetü'l-Mütehassısın sabık müderrislerinden ve ulema-yı mütebahhirinden Eyüplü Hafız Recep Efendi hazretlerinin lütuf-nameleridir*”, “*Darülfünun Tarih Felsefe Muallimi Mehmet Emin Beyefendi'nin takdirnameleridir.*” ve “*Şayan-ı vatanın ezkiyasından Hafız Recep Efendi-zade Mehmet Bey'in irsal buyurdukları takrizdir.*” notlarıyla takdim edilir. *Birinci Kitap*'a takriz yazan Cenap Şahabettin'in *Yeni Kitaplar Alev-Vecizeler*² adlı makalesinde Mehmet Cemil'in *Üçüncü Kitap*'ından bahsetmiş, bu esere dair yorum ve değerlendirmelerde bulunmuştur.

Dördüncü Kitap

Mehmet Cemil'in *Vecizeler* başlığı altındaki son kitabı *Dördüncü Kitap* ismiyle 1922 yılında yayımlanır. Toplam 32 sayfa olan ve 224 vecizeden oluşan kitap “*Mehmet Cemil Medaris muallimlerinden, Darülfünun müderrislerindenim*” imzasıyla ve “*Şemseddin Beyefendi ve Galatasaray Sultanisi*

¹ Mehmet Cemil, *Vecizeler Üçüncü Kitap*, Şehzadebaşı-Evkâf Matbaası, 1337-1921, 32 s. *Üçüncü Kitap*'ta 79. vecize sehven 89. olarak numaralandırılmıştır.

² Cenap Şahabettin, *Yeni Kitaplar Alev - Vecizeler*, Peyâm-Sabah, nu: 910 (11340), 16 Haziran 1337-1921, s.3.

Felsefe muallimi Mösyö Sheuze birer iltifatnamesi havidir.” notuyla yayımlanır.¹

Mehmet Cemil’in *Vecizeler*’inde kitaplardaki numaralandırmaya bakıldığında, vecizelerin sayısının *Birinci Kitap*’ta 608, *İkinci Kitap*’ta 229, *Üçüncü Kitap*’ta 194, *Dördüncü Kitap*’ta 224 olmak üzere toplam 1255 olduğu görülür. Yukarıda zikrettiğimiz sehven numaralandırma hataları neticesinde *Birinci Kitap*’ta 594, *İkinci Kitap*’ta 227, *Üçüncü Kitap*’ta 197 ve *Dördüncü Kitap*’ta 224 olmak üzere dört kitapta toplam 1242 adet vecizenin yer aldığını söylemek mümkündür.

Üslup konusunda tutarlı bir tavır sergileyen Mehmet Cemil’in dili dönemine göre genel itibariyle sadedir, denebilir. Nitekim *Birinci Kitap*’tan *Dördüncü Kitap*’a doğru dil ve üslûpta sadeleşme, Arapça ve Farsça kelime ve tamlamaların sayısında azalma görülmektedir. Zaman zaman müstehzi bir üslupla vecizelerini kaleme alan yazarın vecizelerinin uzunluğu da değişmektedir. Kimi vecizeleri paragraf tutarken kimileri üç kelimededen oluşmaktadır.

Yazarın vecizeleri muhteva itibariyle geniş bir yelpazededir. Aşk, kadın erkek ilişkileri, evlilik, dinî konular, sosyal, siyasi, ahlaki meseleler, toplumsal konular, dil, kültür, sanat ve edebiyat vecizelerde ön çıkan temalardır. Yazar vecizelerinde anlamı kuvvetlendirmek için zaman zaman tarihi olaylardan, dini kıssalardan, Kur’an-ı Kerim’deki surelerden, peygamberlerden, İslam âlimlerinden, Batı’daki ve bizim edebiyatımızdaki geçmiş ve çağdaş kişilerden yararlanır. Yazarın vecizelerinde Aristo’dan Attila’ya, Büyük İskender’den Darwin’e, Diyojen’den Emile Zola’ya pek çok isme, Hz. Âdem’den, Hz. Ali’ye, Hz. İsa’dan, Hz. Süleyman’a pek çok dini şahsiyete telmih yaptığı görülür. Yine tarihi olaylar, savaşlar da yazarın kaynakları arasında yer alır.

¹ Mehmet Cemil, *Vecizeler Dördüncü Kitap*, İstanbul-Necm-i İstikbâl Matbaası, 1338-1922, 32 s.

Mehmet Cemil'in vecizelerinin tamamı şüphesiz aynı güzellikte değildir. Yazarın konu itibariyle bazen tekrara düştüğü de görülür. Vecizeler kimi zaman dil ve üslup bakımından yeknesaktır. Bazı vecizeleri derin bir bilgi birikiminin mahsulü gözükürken bazıları sıg ve yüzeysel kalır. Bununla birlikte jübile sebebiyle Hakkı Tarık Us'a gönderdiği mektupta, "Ömrümde gördüğüm ve göreceğim mükafat sizin toplantınızdan ibaret olduğu hâlde, ne hikmettir, Allah bana bunu göstermedi." diyerek, bir yerde "say'ının meşkûrsuz" kalışını hatırlatan Mehmet Cemil'in vecizeleri - yüz yıllık geç kalışla da olsa - okunmaya değer. İşte *Kitaplar* ve vecizelerden seçmeler:¹

★ *Birinci Kitap* ★

Aynı meslekte olanlar birbirini çekemez; zira bizim uğraşp beceremediğimiz işte başkasının muvaffak olması affolunur hata değildir. (10)

Muallimin hariçteki işlerinden dolayı derste keder veya hiddet taşımaya hakkı yoktur; huzur, fikir ve kalp ile güzel ders vermeye mecburdur; bu kaideye riayet etmeyen muallim zalimdir, bâdî olanlar² ise azlemdir.³ (35)

Aman ya Rabbi, ahiret ne sevimsizdir ki kâinata bedel tuttuğumuz kimselerin de o tarafa gitmiş olması bizi oraya biraz ısındıramıyor. (37)

¹ Vecizelerin sonunda yer alan rakamlar vecizelerin ilgili kitaplardaki numaralarıdır. (yay. haz.)

² bâdî olmak: sebep olmak.

³ azlem: daha zalim.

Yatmaktan yorulmuş tarafımı dinlendireyim de öyle kalkayım
diyerek tekrar uykuya dalarız; işimize elveren şeylerde
kendimizi aldatırız: Nerede kaldı başkasını. (39)

Asker korkak görünmemeye, muallim fena ifadeli tanınmamaya
ihtimam eder¹ ve bu ihtimam birincisini cesur, ikincisini natuk
olmaya² alıştıır. (45)

Hülya kurmak da nimet-i ilahidir: Ağrıdan kederden hiddetten
âzâde bulunduğuna delildir. (47)

Fırsat bulan satıcı, müşteriye karşı müntakim³ düşman gibidir;
biri hayata biri servete suikast eder. (53)

Eğer beyefendinin kibri odacınıninkiyle mütenasip olsa⁴ yanına
secdesiz girilmezdi. (64)

Aklaşmış sakalı ahlaksıza nasıl salah versin?⁵ On sene evvel
siyah olan o sakal bugün yine o utanmaz simanın çerçevesidir.
(77)

Ümit olunan şey zâyî oldu mu eldeki bir nimet kaybedilmiş gibi
olur; demek ki ümit etmek tasarruftur. (82)

Bir gün evvel kemal-i muhabbetle öptüğümüz kuzunun gözlerini
ertesi günü kemal-i iştiha ile yeriz; vefamız o kadar süreksizdir.
(101)

¹ ihtimam etmek: özenmek.

² natuk olmak: güzel konuşmak.

³ müntakim: intikam alan.

⁴ mütenasip olmak: uygun olmak.

⁵ salah vermek: iyi duruma getirmek.

Edaniden¹ iyilik talep etme! Bin türlü seyyiatları² zuhurunda
ağız açamazsın; namerde muhtaç olmak korkusunun asıl manası
budur. (107)

Şeytanın secdeden imtina etmesi³ Allah'ın adaletinde şüphe
etmesinden demek olur: Asıl en büyük cinayeti budur. Yoksa
emr-i ilahiye dinlememekten olsa günahkârların her gün şeytan
ve melun sayılması icap ederdi. (113)

Bazı muallimin ders takrir ederken⁴ coşkunluğu hamiyetten
ziyade şakirdanın⁵ uykusunu dağıtmak içindir; mamafih bu da
hamiyettir. (121)

Evin içi bir hükümdara tabi olanadır; zevç ve zevce akran
olurlarsa ev nifaktan kurtulmaz: Dünyada iki ilah olur mu? İki
cambaz bir ipte oynar mı? (136)

İnsan vardır ki gençliği bir şeye yaramamıştır da ihtiyarlığı, içi
yumuşamış ve kararmış armut gibi halka menfaat verir. (139)

Arapların bir tek âdemden⁶ Osmanlıların bir küçücük aşiretten
cihangirliğe suud etmeleri⁷ din-i İslam'ın ulviyetine delildir. (149)

İhtiyarlıkta işe ve para kazanmaya daha büyük hırs ile
sarılmanın sebebi kesret-i iştigal¹ ile ruy-i zeminden² alakamızın
kesilmekte olduğunu duymamak içindir. (159)

¹ edani: çok aşağılık, bayağı kimseler.

² seyyiat: kötülükler.

³ imtina etmek: kaçınmak.

⁴ takrir etmek: anlatmak.

⁵ şakirdan: öğrenciler.

⁶ âdem: insan.

⁷ suud etmek: yukarı çıkmak, yükselmek.

Sahib-i nüfuz, şakayı sahih yerine geçirir, aciz, yemin eder
inandıramaz. (183)

Hakikati söylemek kifayet etmez hüsn-i beyan ile hakikati
sevdirmesini bilmeli: İşte edebiyatın lüzum ve fevaidi.³ (193)

Fazilet ashabının⁴ bir kusuru kendilerinin kaç senede fazilet
sahibi olduklarını unutarak herkesten bir anda faziletkâr
evsafını⁵ talep etmeleridir. (195)

Ahireti istememek iman noksanından olmayabilir. Bilmedik yere
azimet⁶ isteksizliği. (215)

Toprak çalışmadan vermiyor; fakat çekilen emeğin beş on misli
veriyor: Yani ruy-i zeminde⁷ maişet külfeti beşerin takatine göre
tertiple olunmuştur; demek ki işin içinde tabiatın bir hesabı, bir
teemmül⁸ var. (221)

Arkadan söylemek yüz tutmamaktan değil utanmamaktadır.(230)

Önüne gelenden iyilik talep etme! İnsan var ki iyilik etmek onun
için kusmaktan zor gelir. (240)

¹ kesret-i iştigal: meşgul olmanın bolluğu.

² ruy-i zemin: yeryüzü.

³ fevaid: sırası gelmişken verilen faydalı bilgiler.

⁴ ashap: sahipler.

⁵ evsaf: nitelikler, vasıflar.

⁶ azimet: gitme, gidiş.

⁷ ruy-i zemin: yeryüzü.

⁸ teemmül: etraflıca düşünme.

Ramazan'da orucu menafi-i umumiye¹ için tutuyormuşuz gibi
bazımızda bir eda-yı mahsus² vardır. (262)

Ayağına gelen günah ile zekâ sarf ederek ika ettiğin³ günah
başkadır. (274)

Zeki insan sevmediği işlerde ahmaktır. (296)

Evlada söz dinletemezseniz vücudunuzun yarısı dimağınızın
emrinden çıkmış gibi olur. (315)

Gençlikte romana olan muhabbet adem-i tecrübe⁴ hasebiyle
hülyaların fiile çıkması kolay sanılmasındandır. (359)

Efendi uşağını “Efendi evde yok.” diye yalan söylemeye
alıştırır: Sonra da sadakatsizlik ederse kovar. (361)

Anlayan ile anlamayan cevaplarından ziyade suallerinden
bellidir. (362)

Akran ve emsalin terakkiyatına sevin! Fakat haset tehlikesine
maruz kalmamak için kendin de daima çalış! (364)

Haylaz şakirt⁵ de saildir,⁶ merhamet numarası bekler: Derse
çalışalım! Zilletten halas olalım!⁷ (368)

¹ menafi-i umumiye: halkın yararı.

² eda-yı mahsus: kendine göre davranış.

³ ika etmek: meydana getirmek.

⁴ adem-i tecrübe: tecrübenin yokluğu.

⁵ şakirt: öğrenci.

⁶ sail: dilenci.

⁷ halas olmak: kurtulmak.

Ne büyük kudret-i edebiye: Meşhur Truva Muharebesi'nden ziyade bu muharebeyi tasvir eden şair Homeros meşhur ve muteber. (420)

Bazı muallimin talebeyi tokatlaması gözlerinden kıvılcım çıkartmak içindir: Öyle muallim çarkta bıçak bilenirken şerareler¹ çıkarıldığı gibi zihin teşhiz edilirken² de gözlerden şerareler çıkarılması lüzumuna kaildir. (431)

Bir kaza ve kavga başına toplanan halkın her birinde maksat bir değildir; bazıları müşkülâtın içinden nasıl çıkıldığını görmek için seyreder. (441)

Gün gelir ki en meysus olduğun günleri cennet eyyanı³ gibi hatırlarsın. (447)

Memur, bir kişinin teveccühüne mazhar olursa ilerler; müellif yüz bin kariinin⁴ teveccühüne mazhar olursa ilerler. (454)

Beş dakika evvel kurşun kalemle yazdığınız yazının üstünden aynı kalınlıkta yazı kalemiyle yürüyünüz, tamamen tatbik edemezsiniz; demek ki asabımız⁵ her dakika başka hâldedir. (458)

Dünyaya bedel tuttuğu evladına Allah canını alsın demek, mevtine memnun olacağı kimseye afiyettesiniz inşallah diye dua etmek, garabet-i ahlakiyemizdendir.⁶ (498)

¹ şerare: kıvılcım.

² teşhiz etmek: uyandırmak, açmak.

³ eyyam: günler.

⁴ kariin: okuyucular.

⁵ asap: sinirler.

⁶ garabet-i ahlakiye: ahlakın tuhaflığı.

Katil ile haksızın arasındaki fark, ikincisinin kurşunu görünmez.
(513)

Kur'an'ın vahiy olduğuna bir delil de Hazret'in ümmi olduğu hâlde Kur'an'ı bilâ-tashih¹ derhal imla edebilmiş olmasıdır. (518)

Katil ile haksızın arasındaki fark, ikincisinin kurşunu görünmez.
(524)

Tahammüle mecbur olanlara nispetsiz tekdirler² sarf ediyor, nezaket ve hakkaniyetimizi zaten bize haksızlık yaptırmayacağı muhakkak olan yabancılara tahsis eyliyoruz: Bu mertlik midir?
(532)

Ağniya,³ almanın tadını bilmez; fukara vermenin zahmetini bilmez, acaba bu sebeple mi gani⁴ fakir anlaşıyorlar? (533)

Gazaba gelmemenin getirmemenin çaresine bakmalı; yoksa iş o raddeyi bulduktan sonra teskini kabil olmaz; nitekim ısıtma esnasında yorgan örtsen de titremeden kurtunulmaz. (535)

İslam'ın şartı beştir: Hacca gitmiyor, zekât vermiyoruz; oruç tutmuyor, namaz kılmıyoruz; acaba kelime-i şehadetle felah bulunur mu? (551)

Hayır ve şer Allah'tandır; fakat şerrin kendi amelimizin cezası olduğu hayli ayetlerde mesturdur.¹ Demek ki mukabeleten² ceza Allah'tan. (553)

¹ bilâ-tashih: düzeltmeden.

² tekdir: azarlama.

³ ağniya: zenginler.

⁴ gani: zengin.

Şeytan bile rızka mâni olmamış diye bir mesel uydurmuşlar;
hâlbuki Hazret-i Âdem'i cennet nimetlerinden mahrum eden o
melun değil midir? (566)

Neuzübillah³ hepimiz bir meslekte olsak insanlar birbirini yerdî:
Fakat âlim hokkabazı, tüccar mühendisi kıskanmaz: İşte tefavüt-
i tabakanın⁴ lüzumuna bir sebep daha. (567)

Mademki içinde akan sular vardır; cennette de cazibe-i arz⁵
kanunu var. (592)

Allah dedikleri Mesih, ana rahminde dolaşırken kâinatı kim
idare etti? (595)

Hayırsız insan işi düzgün giderse Allah'ı unuttur anmaz; işi
bozulur da düzgün gitmezse Allah'a küser de anmaz. (605)

★ İkinci Kıtâp ★

Fena hükmedilmiş davada mahkûm olan hâkimdir. (37)

O nasıl din isterdi; kadınlardan her istediğiyle münasebet peyda
etmek sevap olsun, nef-i şahsi⁶ uğrunda entrika çevirmemek
günah olsun, o zaman dine ve öyle dinin Allah'ına inanır. (63)

¹ mestur: gizli.

² mukabeleten: karşılık olarak.

³ Neuzübillah: "Allah korusun, Allah'a sığınırım." anlamında.

⁴ tefavüt-i tabaka: sınıf farklılığı

⁵ cazibe-i arz: yer çekimi.

⁶ nef-i şahsi: şahsi menfaat.

Zamane evlatlarını baştan çıkaran arkadaşları, arkadaşlarını
baştan çıkaranlar da zamane evlatlarıdır. (75)

Deli vesayet ve muhafazaya muhtaç olan kimsedir ve ahlakın
bozulmasına yazılarıyla çalışanlar da vesayet ve muhafazaya
muhtaçtır. (96)

Ümit dipsiz kuruntu değil, bir tahmin ve hesap üzerine müesses¹
miktar ve kemiyettir.² (163)

Tacil³ istiklale müdahaledir. (194)

Âşık ile maşukayı vapur battığı sırada simit kapışırken görmeli.
(196)

Fena muteberan⁴ iki kat mücrimdir.⁵ Zira taklit olunur. (204)

Maziyi iyi bilen istikbali iyi keşfeder. (216)

Hırs, refaha malik olanın açgözlülüğü demektir. (218)

Doktoru sofi ve dindar kıyafetli görsen mi daha emniyet edersen,
yoksa Frenk⁶ sakallı ve gözlüklü ve alafranga görsen mi?.. Fakat
kabahat sende değil, hüner ve marifetin ecnebiye has olduğunu
zannettirecek bizim ataletimizde. (229)

¹ müesses: kurulu, kurulmuş.

² kemiyet: nicelik, miktar.

³ tacil: acele ettirme.

⁴ muteberan: saygın ve itibarlı kimseler.

⁵ mücrim: suçlu.

⁶ Frenk: Avrupalı.

★ Üçüncü Kitap★

Küçük kederlerin rahatsız etmesi büyüklerin fıkdanındandır;¹
şükre delim. (65)

Münevverle cahil hiddet zamanında bir seviyeye gelirler. (73)

Küçük günahlarda Allah'tan korkar, büyüklerinde affına
güveniriz. (80)

Müdafaa-i namus uğrunda öldürenler muaf, vatan uğrunda
öldürenler gazi; demek ki vatan namustan üstün. (116)

Rahmet Allah'tan, seyyiat² nefislerdendir, diye ayet var; her şey
Allah'tan değil demek. (121)

Ahirete gitmekten mücanebetimiz³ daüssıla⁴ korkusu mudur?
(129)

Tevazu olduğumuzdan küçük görünmek değil, değerimizden
fazla görünmemektir. (154)

İçki içen iradesini terke razı olandır. (179)

Bu ne keramettir! Bir kartpostalda bahr-ı muhiti⁵ görüyoruz?
(191)

¹ fıkdan: yokluk.

² seyyiat: kötülükler.

³ mücanebet: uzak durma, çekinme.

⁴ daüssıla: memleket hasreti.

⁵ bahr-ı muhit: okyanus.

Sevdiğimiz kasabanın suyunu daha sıhhi sanırız ve hakikaten daha sıhhidir; zira sürur¹ ile içilen su daha hazımdır.² (192)

★ *Dördüncü Kitap* ★

Hür iken iki asır yaşayan fil, esarete yarım asır yaşıyor; filin tahammül edemediğine Anadolu'nun vatanperver halkı nasıl tahammül etsin? (52)

Allah'ın varlığı sadakalardan da belli; sadaka esirgemeyenler kaza beladan nispetle mahfuz kalırlar. (65)

Az çok bir tatsızlık vukuunda ubudiyetini³ gevşetmemeli! Allah sonra da lazım. (67)

Murad-ı Rabi⁴ Topal Osman Paşa'ya abdest aldın mı kâfir, dediği vakit Paşa'nın abdesti varsa bile bozulmuştur. (70)

Sail⁵ daha bir müddet dilenebilmek için de dileniyor. (95)

Rüyada validemi gördüğümde sahihten görmesem sürurumdan o derece ağlar mıydım? (129)

¹sürur: sevinç.

²hazım: sindiren, sindirici.

³ubudiyet: kulluk.

⁴Murad-ı Rabi (d. 1612 - ö. 1640): 17. Osmanlı padişahı ve 96. İslam halifesi.

⁵sail: dilenci.

Kaynakça

- Adem Özbek, *Mehmet Cemil'in Vecizeleri*, 7. Çukurova Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi, 7-8 Eylül 2021, Adana, s. 412-419.
- Abdülhak Şinasi Hisar, *Kitaplar ve Muharrirler-I Mütareke Dönemi Edebiyatı*, (haz. Necmettin Turinay), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.
- Aydın Demirtaş, *Dârülfünûndan Üniversiteye Öğretim Üyeleri (1900-1946)*, Büyüyen Ay, İstanbul, 2019.
- Cenap Şahabettin, *Vecize Edebiyatı*, Servet-i Fünûn, nu: 1600-126, 14 Nisan 1927, s.338-339.
- , *Yeni Kitaplar Alev-Vecizeler*, Peyâm-Sabah, nu: 910 (11340), 16 Haziran 1337-1921, s.3.
- Hakkı Tarık Us, *Elli Yıl*, İstanbul, 1943.
- Hasan Yıldız, *Osmanlı Eğitim Modernleşmesinde Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi*, İBB Yayınları, İstanbul, 2019.
- Mehmet Cemil [İstanbullu], *Seyyiât-ı Sâbıkamız Yahud Eski Hicranlar*'ın (bk. Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası, İstanbul 1325/1909.
- Mehmet Cemil, *Makalatım*, İstapan Matbaası, İstanbul, 1313, s.3-4
- Mehmet Cemil [Pekyahşi], *Vecizeler Birinci Kitap*, Şehzadebaşı-Evkaf-ı İslamiye Matbaası, 1334 (1918).
- , *Vecizeler Dördüncü Kitap*, İstanbul-Necm-i İstikbâl Matbaası, 1338-1922.
- , *Vecizeler İkinci Kitap*, Necm-i İstiklâl Matbaası, 1335-1919.
- , *Vecizeler Üçüncü Kitap*, Şehzadebaşı-Evkâf Matbaası, 1337-1921.
- Mustafa Selçuk, *İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesi (1900-1933)*, Atatürk Araştırma Merkezi, 2013.

Selçuk Çıkla, Gaye Belkız Yeter, *1839-1928 Yılları Arasında Basılmış Türkçe Şiir Kitapları Bibliyografyası*, Kurgan Edebiyat, Ankara, 2014.

——, Mehmet Akif Çetin, *Eski Harfli Hikâye Kitapları ve Romanlar Bibliyografyası*, Kurgan Edebiyat, Ankara, 2017.

Taner Ay, *Edebiyatımızda Unutulanlar ve Kaybedenler 1*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2021.

——, *Edebiyatımızda Unutulanlar ve Kaybedenler 2*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2022.

Veli Behçet Kurdoğlu, *Şâir Tabibler*, Baha Matbaası, İstanbul, 1967.

<http://lugatim.com/s/%C5%9Fukka>. (SET 12.12.2022)

<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mehmed-cemil-istanbullu>. (SET. 01.02.2023)

<https://www.myheritage.com.tr/site-family-tree-145070451/dim-herkmen#!profile-2000087-info>.(SET 01.02.2023)

İKİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ KİTAP

VECİZELER

BİRİNCİ KİTAP

MEHMET CEMİL

Üstad-ı edeb Cenap Şahabettin Beyefendi ile Medresetü'l-Mütehassısın muallimlerinden Cevdet Efendi hazaratının birer iltifatnamesi muhtevidir.

Şehzadebaşı- Evkaf-ı İslamiye Matbaası

1336

Vecizeler

Mehmet Cemil

Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi¹ Kısım-ı Evvel² Tarih
Muallimlerinden

Şehzadebaşı- Evkaf-ı İslamiye Matbaası
1336

¹ Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi: 1914 yılında yeni şekil verilen İstanbul medreselerinin genel adı.

² Kısım-ı Evvel: Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nin her biri dörder yıl süren üç döneminden biri.

Mukaddime

Kitabıma vecizeler unvanını vermeye cüret edişim Cenap Beyefendi'nin¹ sername-i iftihar² ittihaz eylediğim³ mektubunda bu tabiri istimal buyurmalarındandır.⁴

Cümlelerin içinde az çok iyileri varsa bunları Rıza Tevfik Beyefendi⁵ ile Darülfünun müderrislerinden Ferit Beyefendi'nin⁶ ve kitapta münderiç⁷ iltifatname muharrirlerinin gösterdikleri tergip-kâr⁸ teveccühe⁹ ve en ziyade Şeyhülislam Musa Kazım Efendi¹⁰ hazretlerinin cihan-ı kıymet¹¹ iltifatlarına medyunum.¹²

Kitabımın içinde bazı zevatın¹³ hoşuna gitmeyecek cümleler zuhur ederse bunlar müşarünileyhim¹⁴ hazaratının¹⁵ manzuru¹⁶ olmadık kısımdandır; uygun düşmemeleri müşarünileyhimin zevkinde ve nikat¹⁷ nazarındaki noksana tabii matuf olamaz.¹⁸ Ve minhü't-tevfik.¹⁹

Mehmet Cemil

¹ Cenap Şahabettin (d. 1874 - ö. 1944): Servet-i Fünûn edebiyatının önde gelen isimlerinden şair ve yazar.

² sername-i iftihar: iftihar başlığı.

³ ittihaz eylemek: kabul etmek.

⁴ istimal buyurmak: kullanmak.

⁵ Rıza Tevfik Bölükbaşı (d. 1869 - 1949): şair, filozof ve siyasetçi.

⁶ Ömer Ferit Kam (d. 1864 - ö. 1944): son dönem şairlerinden, düşünür ve yazar.

⁷ münderiç: yer alan.

⁸ tergip-kâr: arzu ettiren.

⁹ teveccüh: hoşlanma, iltifat.

¹⁰ Musa Kazım Efendi (d. 1858 - ö. 1920): Osmanlı şeyhülislamı.

¹¹ cihan-ı kıymet: cihan kıymetinde, çok değerli.

¹² medyun: borçlu.

¹³ zevat: saygıdeğer kimseler.

¹⁴ müşarünileyh: adı geçen. sözü edilen.

¹⁵ hazarat: hazretler.

¹⁶ manzur: bakılan, görülen.

¹⁷ nikat: noktalar.

¹⁸ matuf olmak: yönelmek, meyletmek.

¹⁹ minhü't-tevfik: "tevfik, muvaffakiyet O'ndandır" anlamındaki söyleyiş.

Üstad-ı edep¹ ve hikmet Cenap Şahabettin Beyefendi'nin iltifatnameleridir.

Kadıköy 18 Ağustos 333²

Aziz meslektaşım efendim;

Defter-i mülahazatınızı³ baştanbaşa kemal-i dikkatle⁴ okudum. /4/ ve hükmetmekte gecikmedim ki siz “bedbinsiniz.”⁵ Bendeniz de işte itiraf ediyorum, pek nikbin⁶ değilim. İkimiz de inanınız aynı sahil-i hayattayız.⁷ Şu kadar var ki sizin kaş çatarak baktığınız hadiseye ben gâh göz yumarım gâh tebessüm ederim; fakat herhalde kirpiklerim yaşlanır.

Sizde mail-i istiklal⁸ bir ruh ve meftun-ı fezail⁹ bir vicdan hissediyorum. Fakat yaşınız her kaç olursa olsun zannediyorum ki, bir “bir tüccar-ı bedide-i hayat”¹⁰ değilsiniz. Acaba biraz münzevi ve muhteriz¹¹ mi yaşadınız?

Sözlerinizi dinleyen öyle hisseder ki, sizin hayatta bir hayaliniz varmış; ona bütün kuvvetinizle el uzatmış lakin yetişememişsiniz. Şimdi kızgın ve dargın talih-i vukuata¹² muhite sedd-i rahınız¹³ olan herkese ve her şeye hırçınlık gösteriyorsunuz. Gururu sevmiyorsunuz, riyayı sevmiyorsunuz, fenaları ise bahse bile layık görmüyorsunuz. Köşe-i tecerrüdünüzden¹⁴ afaka¹⁵ bir adese-i iğbirar¹ ile bakmışsınız.

¹ üstad-ı edep: edebiyat üstadı.

² 18 Ağustos 1917.

³ defter-i mülahazat: düşünceler, mülahazalar defteri.

⁴ kemal-i dikkat: tam ve eksiksiz dikkat.

⁵ bedbin: kötümser.

⁶ nikbin: iyimser.

⁷ sahil-i hayat: hayatın kıyısı.

⁸ mail-i istiklal: bağımsızlığa meyleden.

⁹ meftun-ı fezail: faziletlere vurgun.

¹⁰ tüccar-ı bedide-i hayat: hayatın aşıkâr tüccarı.

¹¹ muhteriz:çekingen.

¹² talih-i vukuat: olayların şansı.

¹³ sedd-i rah: yoldaki engel.

¹⁴ köşe-i tecerrüt: soyutlanma köşesi.

¹⁵ afak: ufuklar.

Sözlerinizin her kariyi² memnun edeceğini zannetmiyorum. Ve şüphesiz kıymetinin büyük bir delili budur. Herkesin hoşuna giden belki “hoş şeyler”dir, fakat hiçbir zaman “doğru şeyler” olamaz. Hem de siz arif-i hikmetsiniz³ bilirsiniz ki sa’y⁴ bir vazife, muvaffakiyet bir imtiyazdır: Çalışmak bizden tevfiğ⁵ Allah’tan. /5/

Vecizelerinizin birçoğunu bir veya birkaç cümle-i tefsiriye⁶ ile müzeyyel⁷ gördüm: Bu tetimmeler⁸ zevkime tevafuk etmedi.⁹ Cümel-i hikemiye¹⁰ mesela mabetler gibi biraz loş olmalı... İnsanlar hak ve hakikati pek parlak ziya içinde görmek istemezler, gözlerine batarsa, hak ve hakikate tahammül edemezler. Baki-i ihlas¹¹ tam efendim.

Bayezid dersiâmlarından¹² ve Medresetü’l-Mütehassısın¹³ müderrislerinden Bergamalı Cevdet Efendi hazretlerinin mektub-ı âlileridir.¹⁴

Bu âlim bir kitab-ı hikmet-enduz-ı hakayıktır.¹⁵

Mealın her kim istinbat ederse¹⁶ aferin-bada¹⁷

¹ adese-i iğbirar: darılma merceği.

² kari: okuyucu.

³ arif-i hikmet: hikmet sahibi.

⁴ say: çalışma.

⁵ tevfiğ: Allah’ın yardımı.

⁶ cümle-i tefsiriye: yorum cümleleri.

⁷ müzeyyel: sonradan eklenmiş.

⁸ tetimme: eklemeler.

⁹ tevafuk etmek: uymak.

¹⁰ cümel-i hikemiye: hikmetli cümleler.

¹¹ baki-i ihlas: ebedi dostlukla.

¹² dersiâm: eskiden büyük camilerde öğrencilere toplu olarak ders veren müderris.

¹³ Medresetü’l-Mütehassısın: Dârü’l-hilâfeti’l-aliyye Medresesi’nin bir bölümüne verilen isim.

¹⁴ mektub-ı âli: değeri yüksek mektup.

¹⁵ kitab-ı hikmet-enduz-ı hakayık: gerçek hikmetleri toplayan kitap.

¹⁶ istinbat etmek: bir sözden anlam çıkarmak.

¹⁷ aferin-bada: “aferin olsun, bravo.” anlamındaki söyleyiş.

Azizim defter-i ihtisasatınızı¹ okudum. Telakkiyatım² şu merkezdedir: Garbın hâkim tanındığı zevattan³ bazısı şu aferini bihakkın⁴ almak sevdasıyla edebiyat, içtimaiyat,⁵ ahlakiyat,⁶ ser-i hilkat,⁷ ser-i kaza,⁸ ser-i vahdet⁹ gibi altı zirveden müteşekkil bir dağın tepesine doğru tırmandılar. Edebiyat, içtimaiyat, ahlakiyat zirvelerinin etrafından topladıkları demet demet ezhar-ı hikemiyeyi¹⁰ ahlakın aguş-ı ibtisarına¹¹ doğru yuvarladılar... Şu muvaffakiyetin bahşettiği cüretle diğer üç zirveye tırmandılarsa da o meni'ül-menal olan¹² makamdan aşağıya yuvarlandılar düştüler. Gelelim zat-ı âlilerinize siz evvelki üç zirvede kemal-i muvaffakiyetle sağdan soldan topladığınız çiçekleri perakende /6/ bir tarzda muasırın¹³ ve ahlakın meşam-ı istifadesine¹⁴ doğru yolladığınız fakat demet demet yapmadığınız bir de çiçeklerin saplarının uzunluğuna bakmadınız. Zannıma kalırsa dediniz ki dilber-i nazende¹⁵ edanın natürel hüsn ü ânına tuvalet yapmak¹⁶ lüzumsuzdur. Varsın o algın¹⁷ çehrede gayr-ı muntazam¹⁸ zülûfler kâkülle rüzgârın hübuyla¹⁹ dalgın dalgın dalgalansın “Be ab u reng u

¹ defter-i ihtisasat: duygular defteri.

² telekkiyat: şahsi görüşler.

³ zevat: saygıdeğer kimseler.

⁴ bihakkın: hakkıyla, tam manasıyla.

⁵ içtimaiyat: sosyoloji.

⁶ ahlakiyat: ahlaka ait meseleler.

⁷ ser-i hilkat: yaratılışın başlangıcı.

⁸ ser-i kaza: kaderin başlangıcı.

⁹ ser-i vahdet: birliğin başlangıcı.

¹⁰ ezhar-ı hikemiye: hikmetli çiçekler.

¹¹ aguş-ı ibtisar: basiretin kucağı.

¹² meni'ül-menal olmak: ulaşılması güç olmak.

¹³ muasırın: çağdaş olanlar.

¹⁴ meşam-ı istifade: faydalanma kokusu.

¹⁵ dilber-i nazende: nazlı güzel.

¹⁶ tuvalet yapmak: süslenme.

¹⁷ algın: sevdalı, âşık, fakir solgun.

¹⁸ gayr-ı muntazam: düzgün olmayan.

¹⁹ hübu: esme.

hâl ü hat çe hacet rûy-i zibara”¹ onların demetlerinde gerçi intizam vardı. Fakat aralarında zehirli çiçekler de sıkıştırılmıştı. Sizin perakendeniz ise serapa² dimağ-ı canı³ tatir edecek⁴ nefaistir.⁵ Neyse burasını bırakalım siz yolunuzda devamla son üç zirveye doğru çıktınız. Lakin onlar gibi sükût-ı hevl-nâke⁶ duçar olmadınız.⁷ Çünkü siz elinizdeki lahuti⁸ bir bastonun “kalem” yardımıyla o müthiş zirvelerin birinde sabit yekpare⁹ yalçın bir kayanın üzerinde tutunup gâh başınızı iki dizinizin arasına alarak rabbi zidnî tahayyüren fika¹⁰ gâh da sağa sola bakarak “Ez tarafı ki gûş gerdüm âvaz-ı suâl-i hayret âmed” sözleriyle terennüm ettiğiniz¹¹ şu hâlde tebrik ederim. Aferini siz aldınız.

20 Ağustos Sene 333¹²

¹ Güzel yüz ne yapsın allığı, boyayı, ziyneti. (Hafız)

² serapa: baştanbaşa, bütün.

³ dimağ-ı can: insanın bilinci.

⁴ tatir etmek: güzel bir koku ile kokulandırmak.

⁵ nefais: nefis ve güzel şeyler.

⁶ sükût-ı hevl-nâk: korkunç sessizlik.

⁷ duçar olmak: uğramak.

⁸ lahuti: ilahi.

⁹ yekpare: tek parça, bütün.

¹⁰ Rabbi zidnî tahayyüren fika: Rabbim sana hayranlığımı, bağlılığımı artır.

¹¹ terennüm etmek: güzel bir sesle hafif hafif şarkı söylemek.

¹² 20 Ağustos 1917.

1. Altı bin seneden beri devam eden hatalardan sonra insanlar mütenebbih olmazsa¹ Hazret-i Âdem atamız ilk defa olarak nasıl aldanmayabilirdi? /7/

2. İşimize elveren işlerde ekseriyete pâyeye veririz; yoksa ekseriyet-i azime² muteber olduğu hâlde ekseriyetle beraber olmayı asla istemeyiz; maksadımız fakir olan ekseriyetten daima ayrılarak ağniyadan³ mürekkep olan ekalliyete⁴ iltihak etmek.⁵

3. İbadet Allah'ı unutmamak için bir muhtıradır.⁶ İbadeti mühimsememek münkerat⁷ hususunda meşreb-i insaniye⁸ Allah'tan ziyade vukuf⁹ taslamaktır.

4. Bazı kimse fısk u fücürünü¹⁰ kimseye ifşa etmez, resen¹¹ fenadır, müşareket¹² kabul etmez; cürüm de vahdet ve inziva ve seyyiattan¹³ münezzehtir bulundurur zehabındadır.¹⁴

5. Fena ahlakımızı muhite atfetmek tamamen doğru değil; Kabil'in¹⁵ fenalığına muhit mi sebep oldu?

6. Fukaranın rahat zamanı yataktır: Karanlıkta hanesinin, mefruşatının,¹⁶ elbisesinin, âdiliğini görmez, mukayese derdiyle müteallim olmaz,¹⁷ kendisinden kimse bir şey istemez.

¹ mütenebbih olmak: aklını başına toplamak.

² ekseriyet-i azime: büyük çoğunluk.

³ ağniya: zenginler.

⁴ ekalliyet: azınlık.

⁵ iltihak etmek: katılmak, ilave olmak.

⁶ muhtıra: uyarı.

⁷ münkerat: dinen uygun görülmeyen şeyler.

⁸ meşreb-i insaniye: insanın mizacı.

⁹ vukuf: anlama, bilme.

¹⁰ fısk u fücür: ahlaksızlık.

¹¹ resen: kendi başına, kendiliğinden.

¹² müşareket: ortak olmak, ortaklık.

¹³ seyyiat: kötülükler.

¹⁴ zehap: bir düşünceye uyma, sahip olma.

¹⁵ Kabil: Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın ilk iki oğlundan biri.

¹⁶ mefruşat: döşemelik eşya.

¹⁷ müteallim olmak: kederli olmak.

7. Müstebit,¹ yalancıdan memnun olur; zira yalancı, vicdan ashabı² arasından çıkmış ve muterizlerin³ adedini azaltmış sayılır.

8. Merkebin deveye kılavuzluk etmesi şayan-ı dikkattir; demek ki deve, cüssesiz ve hakir bir mahlûkun cesaret ettiği yerlerden geçememeyi namusuna sığdıramıyor. /8/

9. Zekâlar hasedine tahammül olunamayacak kadar farklı ihsan buyurulmamıştır: Bu da bir lütf-ı ilahi.

10. Aynı meslekte olanlar birbirini çekemez; zira bizim uğraşıp beceremediğimiz işte başkasının muvaffak olması affolunur hata değildir.

11.⁴

12. Zekâ sahibi meleke-i külliyesi⁵ olmayan şeyi yapmamalı; zira fena yapar ve bu sebeple her işte zekâsı dûn⁶ sanılır.

13. Mal ve mülkün muhafaza olunmasından ve evrak ve senedat⁷ ile taht-ı temine⁸ alınmasından anlaşıyor ki fenalar yalnız mahbestekilerden⁹ ibaret değildir.

14. Bayramı tebrik için müteneffizanın¹⁰ ayağına gideceksin; dünya işlerinde mecburundan zilletten anlarım, fakat Allah'a olan duamız sırasında dahi mahal-i niyaz¹¹ ve tazarrunun¹² müteneffizler tarafından tayini garip değil midir?

¹ müstebit: zorba.

² ashap: sahipler.

³ muteriz: itiraz eden.

⁴ numaralandırmada 12. vecizeye geçilmiş. (yay. haz.)

⁵ meleke-i külliye: tüm yetenekler.

⁶ dûn: aşağı.

⁷ senedat: senetler.

⁸ taht-ı temin: temin altında.

⁹ mahbes: hapishane.

¹⁰ müteneffizan: sözü geçen nüfuzlu kimseler.

¹¹ mahal-i niyaz: dua yeri.

¹² tazarru: yalvarma, yakarma.

15. Mütebessimi¹ fazla severiz; zira tebessüm tahakkümden,² resmiyetten, kibir ve vakardan azade bir hâl izhar eder.

16. Seni fakir buldu da iğna etmedi mi?³ mealinde ayet⁴ var; demek ki fahr-ı âlem⁵ sonradan lütf-ı ilahiye mazhar olmuştur. Şu hâlde kimseye sonradan görme dememeli.

17. His ile idrak başka şeyler değildir; efendisini görüp sevinen köpek hem his hem idrak eder.

18. Parası çok olduğu hâlde maruf olmayan /9/ gani⁶ piyasada söz geçiremez; keza meziyeti halkça müsellemlenmeyen⁷ kimse ehliyetli de olsa mevki sahibi olamaz.

19. Verem hasta iken hasta değilim sanır; nevrastenik⁸ insan kimsece hasta sayılmaz iken hastayım sanır.

20. İnsanların ensalinde⁹ hüküm süren alaim¹⁰ inhitattır;¹¹ tabiiyun¹² ise ecsamın¹³ tekâmülüyle insan hâsıl olduğunu iddia etmektedir.

21. Korktu demesinler diye mücadele esnasında iki taraf da yalan söyler, iftira eder; hâlbuki korkmak mezkûr¹⁴ isnadattan¹⁵ bin kat namuskârâne.

22. Kadının da hatırında dolaşan fenalıktır mülahazasıyla mülakatta heyecan hissederiz: Bu sebeple de tesettür lazım.

¹ mütebessim: tebessüm eden.

² tahakküm: baskı yaparak hükmetme.

³ iğna etmek: zenginleştirmek.

⁴ “Seni ihtiyaç içinde bulup da zengin etmedi mi?” (Duha Suresi, 8. Âyet.)

⁵ fahr-ı âlem: âlemin övüncü.

⁶ gani: zengin.

⁷ müsellemlenmek: herkes tarafından kabul edilmek.

⁸ nevrastenik: kuruntulu, endişeli.

⁹ ensal: nesiller, soylar.

¹⁰ alaim: alametler.

¹¹ inhitat: gerileme.

¹² tabiiyun: tabiat ilimleriyle uğraşan bilginler.

¹³ ecsam: cisimler.

¹⁴ mezkur: zikredilen.

¹⁵ isnadat: bir kimseye yüklenen, yönetilen şeyler.

23. Haksızların elinde servet boyuna devam etmezse kendileri kazanır; zira nimetleri temadi ederse¹ efal-i na-marziyelerini² tasvib-i ilahiye mazhar sanarak ıslah-ı hâl etmezler.³

24. Mademki ruy-i zeminin⁴ başka yerlerinde dini kıpırtı yok ve peygamberlerin intişarı⁵ Ceziretü'l-Arab⁶ ve Mısır ve Filistin'dedir. Demek ki peygamberler rast gelen yerde mantar gibi bitmemiş, onları bir gönderen var.

25. Kanuna muhalefet etmek umumun ihtiram-gâhı⁷ olan kanundan kendini üstün tutmaktır.

26. Mazinin sevilmesine bir sebep de şudur: Yâd-ı mazi⁸ /10/ ile hadisat-ı ahireden⁹ tecerrüt edilmiş¹⁰ gibi hâle gelinir; o tatsızlıkların henüz hulul etmemiş¹¹ olduğu evvelki zaman-ı mesuda¹² rücu edilmiş¹³ gibi olur.

27. Sefahat-hanelerle¹⁴ mektep ve mabetler mütezad¹⁵ binalardır; mekatip¹⁶ ve mabet fenalıktan içtinaba,¹⁷ fuhuş-haneler icraya davet eder; üçünün bir şehirde vücudu kediye tut fareye kaç demek olur.

¹ temadi etmek: devam etmek.

² efal-i na-marziye: beğenilmeyen fiiller.

³ ıslah-ı hâl etmek: durumu düzeltmek.

⁴ ruy-i zemin: yeryüzü.

⁵ intişar: yayılma.

⁶ Ceziretü'l-Arab: Arabistan Yarımadası.

⁷ ihtiram-gâh: huzur yeri.

⁸ yâd-ı mazi: maziye hatırlamak.

⁹ hadisat-ı ahire: son olaylar.

¹⁰ tecerrüt etmek: soyutlanmak.

¹¹ hulul etmek: içine girmek, nüfuz etmek.

¹² zaman-ı mesut: mesut zamanlar.

¹³ rücu etmek: geri dönmek.

¹⁴ sefahat-hane: eğlence evi.

¹⁵ mütezad: birbirine zıt olan.

¹⁶ mekatip: okullar.

¹⁷ içtinap: kaçınma, çekinme.

28. Millet efradı¹ ister istemez birbirinin şan ve şöhratinden müstefit,² aciz ve cehil³ ve meskenetiyle⁴ leke-dardır;⁵ şu hâlde sevişmeliyiz, kıskanmamalıyız.

29. Mektepten mezuniyetle niçin müftehiriz?⁶ Çünkü âli⁷ tahsil sebebiyle liyakatimizin kifayeti⁸ teslim olunur; dindarlık da öyle: Kötü insan olmadığımız belli olur.

30. Hatalarımızı bildiğimiz hâlde istibdat sebebine tarihten mütenebbih olarak⁹ tashih edemedik;¹⁰ istibdadın mazarratı¹¹ bu suretle de sabit.

31. Wellington¹² Napolyon'u¹³ meydan-ı harpte¹⁴ de kırk bin kişiye muadil tutarmış; bir kişi iki kişiyi yenerse bile şayan-ı taaccüptür¹⁵ nerede kaldı ki kırk bin kişiyi.

32. Ruy-i zemindeki sefalet ve ahenksizlik bazısının dediği gibi Allah'ın adem-i vücudundan¹⁶ değil hiçbir fiil /11/ ve hareketini rıza-yı ilahiye tevfik etmeyenlerin¹⁷ insanları bedbaht etmesinden mütevellittir.

¹ efrad: kişiler.

² müstefit: yararlanan, faydalanan.

³ cehil: cahillik.

⁴ meskenet: tembellik.

⁵ leke-dar: lekeli.

⁶ müftehir: övünen, iftihar eden.

⁷ âli: yüksek.

⁸ kifayet: yeter miktarda olma.

⁹ mütenebbih olmak: aklını başına toplamak.

¹⁰ tashih etmek: düzeltmek.

¹¹ mazarrat: zarar, ziyan.

¹² Wellington (d. 1769- ö. 1852): Waterloo'da Napolyon'u mağlup eden bir İngiliz generali.

¹³ Napolyon (d. 1769 - ö. 1821): Fransız asker, politikacı ve Fransa imparatoru.

¹⁴ meydan-ı harp: meydan savaşı.

¹⁵ şayan-ı taaccüp: şaşırmaya değer.

¹⁶ adem-i vücud: vücudun yokluğu.

¹⁷ tevfik etmek: uymak.

33. Mücrimin¹ bileklerinde gördüğümüz kelepçe menfurumuz² hakkındaki niyetlerimizi kısmen olsun değiştirir ve ateş-i gayz³ ve kinimizi biraz tahfif eder.⁴

34. Merkep halet-i nezde⁵ idi; gördüğü tazyik üzerine beş dakika evvel kıpırdamış diye sahibi muttasıl⁶ kuyruğundan çekerek kaldırmaya savaşıyordu: Ölümün de beteri varmış.

35. Muallimin hariçteki işlerinden dolayı derste keder veya hiddet taşımaya hakkı yoktur; huzur, fikir ve kalp ile güzel ders vermeye mecburdur; bu kaideye riayet etmeyen⁷ muallim zalimdir, bâdî olanlar⁸ ise azlemdir.⁹

36. Kur'an ahiretten maadaki¹⁰ umur-ı müstakbele¹¹ ve gaibeden¹² bahsetmez; bazı fûnun ise sonradan keşif olunmuş âlat¹³ ve edevat¹⁴ ve mevattan¹⁵ ibarettir: Yani fûnun kâmilin¹⁶ Kur'an'da yoktur hâlbuki bu fikir ne kadar cahilâne taassuplarla bizi geride bırakmıştır.

37. Aman ya Rabbi ahiret ne sevimsizdir ki kâinata bedel tuttuğumuz kimselerin de o tarafa gitmiş olması bizi oraya biraz ısındıramıyor.

¹ mücrim: suçlu.

² menfur: nefret edilen.

³ ateş-i gayz: intikam ateşi.

⁴ tahfif etmek: hafifletmek.

⁵ halet-i nez: can çekişme hâli.

⁶ muttasıl: aralıksız.

⁷ riayet etmek: uymak.

⁸ bâdî olmak: sebep olmak.

⁹ azlem: daha zalim.

¹⁰ maada: başka.

¹¹ umur-ı müstakbele: gelecekteki işler.

¹² gaibe: göz önünde olmayan.

¹³ âlat: aletler.

¹⁴ edevat: aletler.

¹⁵ mevat: canlı olmayan şeyler.

¹⁶ kâmilin: tamamen.

38. Sabununi yağın fenalığı nevinin cinsinin fenalığındandır; /12/ hâlbuki insanların eczası¹ hep aynı cinsten iken kimisi melekler gibi güzel huylu bazıları ipe layıktır; niçin?

39. Yatmaktan yorulmuş tarafımı dinlendireyim de öyle kalkayım diyerek tekrar uykuya dalarız; işimize elveren şeylerde kendimizi aldatırız: Nerede kaldı başkasını.

40. Vapur veya tren beklerken piyasa etmek maksada vusul² takrip³ içindir; zira yürüme neticesinde maksada vusule iliştik; her tur yapışımızda maksada vusul ümidiyle kendimizi avuturuz.

41. Âmâl-ı hasenede⁴ müşkülata galebe nispetinde ecire⁵ mazhar oluruz; demek ki iman meselesinde ne kadar bocalarsak o nispette müşkülata galebe etmiş ve daha büyük fazilet icra etmiş bulunuruz; şu hâlde müşekkeklerle⁶ görüşmek muzır mıdır?⁷

42. Âmâyî⁸ müstehzi⁹ görsek hayrete düşeriz niçin? Sakat olmayana istihza¹⁰ için müsaade var da âmâyaya yok mu? Âmânın amâ¹¹ cezasına uğradığı için menahiden¹² müçtenip olması¹³ lazım gelen tamm'ül-âzâdan¹⁴ ziyade bed-ahlak¹⁵ olmasına hakkı yok mudur?

¹ ecza: parçalar, kısımlar.

² vusul: ulaşma, erişme.

³ takrip: yaklaştırma.

⁴ âmâl-ı hasene: güzel işler.

⁵ ecir: bir iş karşılığında verilen ücret.

⁶ müşekkek: şüpheli.

⁷ muzur: zarar veren, zararlı.

⁸ âmây: kör.

⁹ müstehzi: alay etmekten hoşlanan.

¹⁰ istihza: alay.

¹¹ amâ: körlük.

¹² menahi: dinin yasakladığı şeyler.

¹³ müçtenip olmak: sakınmak.

¹⁴ tammü'l-âzâ: organları tamam olan.

¹⁵ bed-ahlak: ahlakı kötü olan, ahlaksız.

43. Putperestlik dünyadan kalkmış olunca resimlerin, heykellerin hürmeti yine baki kalıyor mu? Kalıyorsa müsebbip¹ zail olunca² hürmet nasıl devam edebiliyor? /13/

44. Muhasımların³ vücudu ekseriyetle⁴ nimettir; dostların müfrit⁵ medh u senalarını⁶ ancak onların ekseriyetle doğru olan takdirleri ıslah ederek bizi mevki-i asliyemize⁷ irca eder.⁸

45. Asker korkak görünmemeye, muallim fena ifadeli tanınmamaya ihtimam eder⁹ ve bu ihtimam birincisini cesur, ikincisini natuk olmaya¹⁰ alıştıır.

46. Ma-fevkinden¹¹ bir zarar gördün de intikam alamıyorsan tramvayların tevakkuf¹² mahallerine git! Orada tramvaylara hücum edenler arasında ma-fevkini istediğin kadar bastırır, iter, sarsar, ezersin.

47. Hülya kurmak da nimet-i ilahidir: Ağrıdan, kederden, hiddetten azade bulunduğuna delildir.

48. Muhataradan¹³ kaçıyor, menfaate koşuyoruz; Allah bunun tersine takdir etmemiştir; demek ki mukadderse bile efalimiz¹⁴ makul bir surette mukadder.

49. Kaderin ilm-i katisi¹⁵ ihtiyar-ı beşere¹ müdahaledir; zira evvelden ilm-i kati sonradan başka türlü yapılmasına imkân bırakmamaktır.

¹ müsebbip: sebep olan.

² zail olmak: yok olmak, ortadan kalkmak.

³ muhasım: düşman.

⁴ ekseriyet: çoğunluk.

⁵ müfrit: bir şeyi haddinden fazla yapan.

⁶ medh u sena: övme, yüceltme.

⁷ mevki-i asliye: asıl mevki.

⁸ irca etmek: çevirmek, döndürmek.

⁹ ihtimam etmek: özenmek.

¹⁰ natuk olmak: güzel konuşmak.

¹¹ ma-fevk: üst taraf, üst.

¹² tevakkuf: bekleme, durma.

¹³ muhatara: tehlikeli durum.

¹⁴ efal: fiiler, yapılan işler.

¹⁵ ilm-i kati: ilmin kesinliği.

50. İstikbaldeki hadisatı iki türlü biliriz: Biri hâlihazırdaki revîş² nazaran keşif ve tahmin, diğeri vukuat-ı müstakbeleyi³ istediğimiz biçime sokmaya icbardır;⁴ başka /14/ türlü olamaz; şu hâlde kader bu iki neviden hangisidir? İlki mukadder olamaz, ikincisi cebirdir.⁵

51. Otelde gürültü ederek muhtelif zamanlarda vakitsiz gelenler, yüksek perdeyle ve kahkahalarla mükâlemeyi⁶ uzatanlar, patırtıyla gezinenler, kapıyı şiddetle açıp kapatanlar hep rahatsızlık verirler; hanelerin birer amire muhtaç olduğu otelin rahatsızlığıyla sabit; şu hâlde zevç ile zevce müsavi olamazlar;⁷ biri amir olmalı.

52. Tanısınlar fikrine binaen istihza⁸ ile zulüm ile kendini tanıttırmaya çalışan ne zalimdir.

53. Fırsat bulan satıcı, müşteriye karşı müntakim⁹ düşman gibidir; biri hayata biri servete suikast eder.

54. Gece genç ve güzel görünene inanma! Bir de gündüz gözüyle gör; mevhum¹⁰ ve mustalah¹¹ ibareler gece güzeline andırır.

55. Şu nüshayı suya koy! Evdekilere birer yudum içir! Kayıp eşyayı kim çaldıysa derhal şişmeye ve bir saat sonra patlamaya başlar; bu masalı saf-derunlar¹² için icat etmişler, aynı zamanda da dine ne büyük hürmetsizlik davet etmişler.

¹ ihtiyar-ı beşer: insanın seçmesi.

² revîş: yürüyüş, gidiş, yol.

³ vukuat-ı müstakbele: gelecekteki olaylar.

⁴ icbar: zorlama.

⁵ cebir: zor kullanma.

⁶ mükâleme: karşılıklı konuşma, söyleşme.

⁷ müsavi olmak: eşit olmak.

⁸ istihza: alay.

⁹ müntakim: intikam alan.

¹⁰ mevhum: gerçekte olmadığı hâlde var gibi düşünülen.

¹¹ mustalah: herkesin kolayca anlayamayacağı kelime ve terimlerle dolu.

¹² saf-derun: kalbi temiz.

56. Mukadder, sabit ve muayyen demektir; muayyen ve sabit olan /15/ şarta muallak olamaz;¹ şarta muallak olmayan tekâlif,² ihtiyar ve keyfe bırakılmış olmaz.

57. Şöyle hareket edersen mükâfat böyle hareket edersen mücazat³ görürsün emir ve nehyi⁴ şarta muallaktır; şarta muallak olan tekâlif muayyen ve sabit değildir; muayyen ve sabit olmayan mukadder değildir.

58. Hisse-i maariften herkes aynı derece müntefi olsa⁵ maarifin yine haz ve zevki olur muydu? Yoksa zevk-i maarif başkasının bizim kadar bilmemesinde ve yalnız bizi takdir edecek kadar münevver olmasında mı?

59. İşte kaderin tarifi: “Ey kavlim! Sen şâki olacaksın!⁶ Ben Allah olduğum için muhakkak biliyorum; fazilet sahibi olmaya çalış diye her gün her saat sana emredeceksem de sen çalışmayacak mutlaka şâki olacaksın.” Şöyle bir hitap, adil-i mutlak⁷ olan Hak Teâlâ Hazretlerinden sadır olur⁸ mu dersiniz?

60. Adil mahkeme, hazım olunan hakaretin güzeştesini⁹ de hakaret-kârdan¹⁰ istifa eder.¹¹

61. Muhasımın¹² çehresine inecek muşt¹³ intikamın kalbe bir seyyale-i huzur¹⁴ ve rahat bahşedeceği meydanda iken

¹ muallak olmak: henüz karar bağlanmamış olmak.

² tekâlif: teklifler.

³ mücazat: cezalandırmak.

⁴ nehy: yasaklama.

⁵ müntefi olmak: faydalanmak.

⁶ şâki olmak: şikayetçi olmak.

⁷ adil-i mutlak: mutlak ve hakiki adalet sahibi.

⁸ sadır olmak: ortaya çıkmak.

⁹ güzeşte: geçmiş olan.

¹⁰ hakaret-kâr: hakaret eden.

¹¹ istifa etmek: tamamıyla almak.

¹² muhasım: düşman.

¹³ muşt: yumruk.

¹⁴ seyyale-i huzur: huzur dalgası.

hakaret-dide¹ o haz ve zevki feda eder de mahkemeye sığırırsa ufak ceza kâfi değildir. /16/

62. Fakir validenin evlada muhtaç olması, şefkat-i maderânesinin² nimet mukabili olduğuna hükmettirerek biçareyi kıymetten düşürür; hâlbuki valide zengin de olsa öyle sever, emsali delaletiyle³ sabit.

63. Bazen insan yanlış saatiyle bir büyük fayda elde eder; yanlış saatlere muteber mi diyeceğiz? Pratik doktor birkaç hasta iyi etmekle bir haksız birkaç iyilik etmekle muteber ve memduh⁴ mu itibar olunacaklar?

64. Eğer beyefendinin kibri odacınıninkiyle mütenasip olsa⁵ yanına secdesiz girilmezdi.

65. Kibarın tevazu taslaması yüzünü seyrettirdikten sonra kadının peçe indirmesi gibidir.

66. Ey rahip kırık veya çıkıktan dolayı iki üç gün belâ-yı aram⁶ dinecek kadar feryat ettiğin var mı? O ıstırap hâlindeyken rahata girmek için dünyayı feda edersin değil mi? Ya Allah o kadar kavi⁷ ve kadir⁸ iken çarmıh ezalarını⁹ çeker mi dersin? Hele Hazret-i Âdem'in kabahatini bütün insanlara da bi't-teşmil¹⁰ hepsini musibet yeri olan dünyaya def ile cezalandırmak, bir taraftan da bunların kabahatini tazmin¹¹ için kendisini o kadar can acılarına sokmak, akla sığar adaletlerden, mantıklardan mıdır?

¹ hakaret-dide: hakaret görmüş.

² şefkat-i maderâne: anne şefkati.

³ delalet: delil.

⁴ memduh: övülmüş, methedilmiş.

⁵ mütenasip olmak: uygun olmak.

⁶ belâ-yı aram: uyumlu olmak.

⁷ kavi: güçlü, kuvvetli.

⁸ kadir: kudret ve kuvvet sahibi.

⁹ eza: eziyet.

¹⁰ bi't-teşmil: kapsayarak.

¹¹ tazmin: sebep olunan ziyânı ödeme.

67. Şirkten maada¹ günahların affı mutlak değildir? /17/
Şirk etmemekle halas² mümkün olsa şeytan da kurtulur; çünkü o da Allah'a inanıyor, inandığına delil halkı ızlal³ için izin almasıdır.

68. Doktorların ücreti neticede verilmek âdet olsa zavallılar zengin olamazlardı.

69. Hristiyanların hacılarına hacı deyişimiz taassuba haml olunmamalıdır;⁴ bazı Hristiyan akvamı⁵ Müslüman adı taşıdıklarından belli olmak için ayırmışız.

70. Mademki kabak yanındaki su kabına temayül ediyor⁶ ve yaprağını suya daldırıyor his ve idrak sahibidir ve nebatat⁷ ve şecer⁸ secde eder ayetinin⁹ sıhhati bu suretle de sabit.

71. Tamid,¹⁰ hata-yı asliyi¹¹ imha ediyormuş! Evvela Hazret-i Âdem'in hatasından bize ne? Saniyen¹² ücret külfete göre olunca cennetten hübut¹³ ile bile affedilmemiş hata bir tamid ile nasıl affolunur?

72. Ve'mur ehleke bissalati ayetinden¹⁴ ehlinizi namaz için cebir ediniz¹⁵ manası çıkar çünkü tebliğ ve inzarı¹⁶ Kur'an zaten icra ediyor.

¹ maada: başka.

² halas: kurtulma, kurtuluş.

³ ızlal: doğru yoldan çıkarma.

⁴ haml olmak: isnat etmek.

⁵ akvam: kavimler.

⁶ temayül etmek: yönelmek, meyletmek.

⁷ nebatat: bitkiler.

⁸ şecer: ağaç.

⁹ "Bitkiler ve ağaçlar secde etmektedirler." (Rahman Suresi, 6. Âyet.)

¹⁰ tamid: vaftiz etme, vaftiz.

¹¹ hata-yı asli: asıl hata.

¹² saniyen: ikinci olarak.

¹³ hübut: yukarıdan aşağıya inme.

¹⁴ Ve'mur ehleke bis salâti vastabir aleyhâ.: "Ailene namazı emret ve kendinde ona devam et." (Taha Suresi, 132. Âyet.)

¹⁵ cebir etmek: zor kullanmak.

¹⁶ inzar: korkutma, sakındırma.

73. Müdürün vefatına muavini sevinmez; fakat bu irtihal¹ hasebiyle zuhur eden münhal² yere terfiine sevinir. /18/

74. Talibin³ sert muallime hürmet etmesi, mülayimine lakayt bulunması, namertliğinden değildir. Henüz kendi rey ve fikrine itimat edecek sinne⁴ gelmediğinden kendine hürmet ettirmesini bilmeyen muallimin fikrine mümaşaten⁵ öyle muallimi o da şayan-ı hürmet⁶ görmez.

75. Sahtekârların bizden sevimli olmasına sebep haklarında lakayt olduğumuz kimselere gösterdiğimiz meveddette⁷ onlar gibi ciddi muhabbet taklidi yapamadığımızdandır.

76. Bir suiistimalde müşterek olanların arasındaki meveddeti, hayır ve hasenat ehli arasında bulamazsın; zira cürümde müşterek olanlar birbirine karşı mertlik ve namus davasından feragat etmiş dişi⁸ insanlardır.

77. Aklaşmış sakalı ahlaksıza nasıl salah versin?⁹ On sene evvel siyah olan o sakal bugün yine o utanmaz simanın çerçevesidir.

78. Köylülerde imtizaç¹⁰ daha çok olmalı; zira tarlaları mütesaviyen¹¹ rahmete veya güneşe maruzdur.

79. Kilisedeki ekmek şarap Yesu'un¹² aynen eti ve kanı imiş! İki bin seneden beri dünyanın bütün kiliselerindeki ekmek

¹ irtihal: dünyadan göç etme, ölme.

² münhal: açık, boş (makam, memuriyet, mevki vb.)

³ talip: talep eden, öğrenci.

⁴ sin: yaş.

⁵ mümaşaten: uyarak, yoldaşlık ederek.

⁶ şayan-ı hürmet: hürmete değer.

⁷ meveddet: sevme, sevgi.

⁸ dişi: yumuşak, mülayim.

⁹ salah vermek: iyi duruma getirmek, düzeltmek.

¹⁰ imtizaç: iyi geçinme, uyuşma, anlaşma.

¹¹ mütesaviyen: eşit olarak.

¹² Yesu: Hz. İsa.

ve şarap hep onun olunca Yesu'un vücudu namütenahi¹ olmak icap eder; hâlbuki çarmıha gerilen vücut mahduttur.² /19/

80. Kalemen³ dinsizlik propagandası cebirden⁴ eşnadır;⁵ zira icbardan⁶ sonra din muhafaza olunabilir, iğfalden⁷ sonra dinsiz kalmır.

81. Zeki insanın kendi takdir ve tahsiniyle⁸ meşbu olduğunu⁹ bildiğimiz hâlde ağzıyla mahviyet¹⁰ izhar ederse kanarız; demek ki delaleten¹¹ sabit olan şey ayanen¹² sabit olmuyor.

82. Ümit olunan şey zayi oldu mu eldeki bir nimet kaybedilmiş gibi olur; demek ki ümit etmek tasarruftur.

83. Yemişlerin rengi, kokusu hissedilirken mi yenilmesine arzu ziyade olur görülmediği zaman mı? Nisvan¹³ ile ihtilat¹⁴ ve tesettür meselesi de böyle.

84. Bir meczup ile eğleniyorlardı: bir saralı da müstehziler¹⁵ arasında idi: On dakika sonra saralı tepinmeye meczup akılâne¹⁶ seyre başladı. .

85. Fakir meziyet sahibinin zelil olması¹⁷ maişet¹⁸ derdi dururken o yarayı sarmaya çalışmayıp ilan-ı zekâ¹ hamakatını²

¹ namütenahi: sonsuz.

² mahdut: sınırları belirlenmiş.

³ kalemen: kalemle, yazı yoluyla.

⁴ cebir: zor kullanma.

⁵ eşna: çok daha kötü.

⁶ icbar: zorlama.

⁷ iğfal: kandırma. aldatma.

⁸ tahsin: güzel bulup övme.

⁹ meşbu olmak: dolmak.

¹⁰ mahviyet: alçak gönüllü olma durumu.

¹¹ delaleten: delille.

¹² ayanen: açıkça.

¹³ nisvan: kadınlar.

¹⁴ ihtilat: karşılaşp görüşme.

¹⁵ müstehzi: alay etmekten hoşlanan.

¹⁶ akılâne: akıllıca.

¹⁷ zelil olmak: aşağılanmak.

¹⁸ maişet: geçim.

icra etmesinden ve bu hamakatıyla dıhk³ ve istihza⁴ celp eylemesindendir.⁵

86. Mahrum, düzgün kıyafetli olursa tok sanırlar, böylelerin kıyafeti aldatmak için değil şayan-ı merhamet⁶ görünmemek, namertleri sevindirmemekten ibaret bir zararsız maksat. /20/

87. Aralık⁷ belaya maruz olmazsak mesudiyetimiz⁸ nazarımızda âdileşir; bu sebeple na-mülayim⁹ ahvalin zuhuru adl-i ilahiye muhalif değil.

88. Cahillerin arasında daha kesretli¹⁰ mütedeyyin¹¹ bulunması dinin zayıf delilli olmasından değil, cahilin daha muti¹² daha âdet-perest¹³ bulunmasındandır.

89. Birisi açlıktan ölürse kimse aldırılmaz; yine o aç öldüren olursa idam ederler; demek ki aynı şahıs, hayatta müptezel, vefatında mukaddestir.

90. Çekiştirmekten ekseriya maksat tenzil¹⁴ veya izhar-ı hakikat¹⁵ değil, muhaverenin¹⁶ uyuşukluğunu gidermektir.

91. İştira ederken¹⁷ ki hesabılık¹ hasetten değil başkalarının ucuz aldığına kıskanmadandır.

¹ ilan-ı zeka: zekânın ilanı.

² hamakat: ahmaklık.

³ dıhk: gülme, gülüş.

⁴ istihza: alay.

⁵ celp eylemek: kendine doğru çekmek.

⁶ şayan-ı merhamet: acınacak durumda.

⁷ aralık: bir ara.

⁸ mesudiyet: mutluluk.

⁹ na-mülayim: mülayim olmayan.

¹⁰ kesretli: bereketli.

¹¹ mütedeyyin: dindar.

¹² muti: uyan, itaat eden.

¹³ âdet-perest: geleneklerine çok bağlı olan.

¹⁴ tenzil: aşağı indirme.

¹⁵ izhar-ı hakikat: gerçeğin ortaya çıkması.

¹⁶ muhavere: karşılıklı konuşma.

¹⁷ iştira etmek: satın almak.

92. Hayvanat hemcinslerinin salhanede² telef edildiğini görünce hemen kaçıyorlar; hâlbuki mücrimler³ mahbestekilerin,⁴ iptekilerin hâlinden ibret almıyor.

93. Üfürükçüye ihtiyaç yoktur; bizzat istimdat edene⁵ Allah merhamet etmeyecek de üfürükçünün para kazanması için mi merhamet edecek?

94. Dünyadaki bazı ahenksizlik Allah'ın vücutuna⁶ mani olamaz; nitekim suda boğulmakta olan kimse “ve minel mai külle şey’in hayy” ayetini⁷ inkâr edemez. /21/

95. Umum-ı millete⁸ yapılan hakaretten büyük teessür duymayız;⁹ çünkü müdafaası cümleye aittir ve herkese bulaştırılan elfaz-ı tenzil,¹⁰ hususi hakaret gibi bizi herkesin dînuna¹¹ tenzil etmez;¹² hâlbuki mevte kâinat mahkûm olduğu hâlde yalnız bizim hakkımızda ferman sadır olmuş¹³ gibi azim¹⁴ teessür duyarız.

96. Büyüklenen kimsenin seninle görüşmemesi seni küçük görmesinden değil, seninle beraber görenlerin hatırında ehemmiyetsiz şahıs kalmamak için.

97. Hod-endişin¹⁵ seninle görüşmemesi seninle çene sallayarak yorulmamak içindir; mülakat kuvvetini lüzumu olanlar için yedekte saklar.

¹ hesabilik: harcamalarda idareli olmak.

² salhane: mezbaha.

³ mücrim: suçlu.

⁴ mahbes: hapishane.

⁵ istimdat etmek: yardım istemek.

⁶ vücut-ı vücut: varlığının zorunlu olması.

⁷ “Biz her şeyi sudan halk ettik.” (Enbiya Suresi, 30. Âyet.)

⁸ umum-ı millet: milletin geneli, halk.

⁹ teessür duymak: üzölmek.

¹⁰ elfaz-ı tenzil: düşöürölen kelimeler.

¹¹ dîn: aşğı.

¹² tenzil etmek: aşğı indirmek.

¹³ sadır olmak: ortaya çıkmak.

¹⁴ azim: büyük.

¹⁵ hod-endiş: kendini düşönen.

98. Zikrullah¹ ahlakı ıslah eder; bazı mütalaat ve muhakemat² itikadı zayıflatır, bu sebeple her cahil dervişi tenzil her âlemi tevkir³ hatadır.

99. Cenab-ı peygamber mucizelerle peygamber olduysa peygamberdir; mucizesiz peygamber olabildiyse yine peygamberdir.

100. Haddini bilen ihtiyar, güzelin kendisine tespit-i nazar etmesini⁴ beğendiğine haml etmez;⁵ istikrah olunmadan⁶ bakabildiğine memnun olur.

101. Bir gün evvel kemal-i muhabbetle öptüğümüz kuzunun /22/ gözlerini ertesi günü kemal-i iştiha⁷ ile yeriz; vefamız o kadar süresizdir.

102. Ahlıksızların bir büyük zararları da kendilerine karşı büyük nefret besleyen güzel ahlak ashabını def-i bela⁸ için mürailik⁹ etmeye mecbur etmeleridir.

103. İtiraz lezzeti bir nevi tefevvuk¹⁰ bahşettiğinden muteriz¹¹ memnuniyet hisseder ama muhatabın ne hâl kesp edeceğinden¹² gafil olmamalı: Muhatabın kalbini kırmaya da girse itiraz etmeli.

104. Cahil bir şey bilmeyen değil, itikadat-ı batılasıyla¹³ terakkiye mani olandır.

¹ zikrullah: Allah'ı zikretmek.

² muhakemat: muhakemeler.

³ tevkir: karşısındakini yüksek tutma.

⁴ tespit-i nazar etmek: bakmak, görmek.

⁵ haml etmek: yormak, isnat etmek.

⁶ istikrah olmak: iğrenmek, tiksirmek.

⁷ kemal-i iştiha: mükemmel istek.

⁸ def-i bela: belanın def-i, kovulması.

⁹ mürailik: iki yüzlülük.

¹⁰ tefevvuk: üstün olma.

¹¹ muteriz: itiraz eden.

¹² kesp etmek: kazanmak.

¹³ itikadat-ı batıla: batıl inançlar.

105. Mademki gazab-ı ilahi vardır her şey Allah'tandır demek nasıl olur? Kendi yaptırdığına kendi gazap ediyor demek olmaz mı?

106. Gözle gördüğümüz hadisat dimağın sağlam hüceyratında,¹ semaen² ve kıraaten³ istihsal ettiğimiz⁴ malumat hüceyratın dikiş tutmaz yerlerinde mi muhtefi⁵ oluyor? Evvelkileri unutulmaya salih olmadığı hâlde ikincileri neden hatırımızdan daima kayıyor? Hüceyratın bazısı kilitsiz ve bozuk mudur? Yoksa hüceyrat nazariyesi mi batıldır?

107. Edaniden⁶ iyilik talep etme! Bin türlü seyyiatları⁷ /23/ zuhurunda ağız açamazsın; namerde muhtaç olmak korkusunun asıl manası budur.

108. Fakir yalnız maddi levazımdan⁸ mı mahrumdur? Bad-ı hava⁹ olan merhabaları, aşinalıkları bile koparamaz.

109. Ulemadan birine bir şüphe soruldu mu sussa maraz-ı hacette¹⁰ sükût¹¹ beyandır fehvasınca¹² iddia olunan mantıksızlığı kabul manası çıkar; hâlbuki safsata sükûtta ziyade işi berbat eder; bu sebeple ulemadan sayılan çok bilmeli.

110. Küçük çocuğun ensesine ilişir, şakalaşabilirsin; yaşlılara yapamazsın; zira çocuk alaikten¹³ azade, keyfi muttarit,¹⁴ yabancılık ve haysiyet denilen müziç¹ sıfatları henüz omuzlamamış, sevimli bir insandır.

¹ hüceyrat: hücrecikler.

² semaen: duyarak, işiterek.

³ kıraaten: okuyarak.

⁴ istihsal etmek: meydana getirmek.

⁵ muhtefi: gizlenen, saklanan.

⁶ edani: çok aşağılık, bayağı kimseler.

⁷ seyyiat: kötülükler.

⁸ levazım: gerekli şeyler.

⁹ bad-ı hava: karşılıksız, parasız.

¹⁰ maraz-ı hacet: ihtiyacın ortaya çıktığı yer.

¹¹ sükût: susma, sessizlik.

¹² fehvasınca: gereğince.

¹³ alaik: alakalar, ilgiler.

¹⁴ muttarit: düzenli bir şekilde.

111. Muvahat² sünneti Devr-i Saadet'te³ olduğu gibi şimdi mevki-i tatbik⁴ konulsa herkes ekmekçilerden biriyle kardeş olmak isterdi.

112. Âdem, Nuh biner sene yaşamışlar, şimdi ömr-i vasatı⁵ kırk sene; yine de insanın tekâmül kuvvetiyle vücuda geldiğini iddia edenler çok.

113. Şeytanın secdeden imtina etmesi⁶ Allah'ın adaletinde şüphe etmesinden demek olur: Asıl en büyük cinayeti budur. /24/ Yoksa emr-i ilahiyi dinlememekten olsa günahkârların her gün şeytan ve melun sayılması icap ederdi.

114. Muhasımımızın⁷ fezailini⁸ takdir etmemeye sebep yaptığı hasenatın onun gibi suihâl⁹ sahibinden sadır olabileceğine¹⁰ ihtimal verilmemesindendir.

115. Medh u senaya¹¹ ihtiyaç tabiidir; zira hayır ve lezzet celp ettikten¹² maada¹³ elem ve tasalluttan¹⁴ mahfuziyeti¹⁵ temin eder.

116. İyiler bedbahtların azalmasına hizmet eder; fenalar talihi yar olanları da bedbaht eder, biri ne kadar elzem diğeri ne kadar lüzumsuz insanlar.

¹ müziç: rahatsızlık veren.

² muvahat: karşılıklı olarak birbirini kardeş kabul etme.

³ Devr-i Saadet: Hz. Muhammed'in yaşadığı dönem.

⁴ mevki-i tatbik: tatbik durumu.

⁵ ömr-i vasat: ortalama ömür.

⁶ imtina etmek: kaçınmak.

⁷ muhasım: düşman.

⁸ fezail: faziletler.

⁹ suihâl: kötü hâl.

¹⁰ sadır olmak: ortaya çıkmak.

¹¹ medh u sena: övme, yüceltme.

¹² celp etmek: kendine doğru çekmek.

¹³ maada: başka.

¹⁴ tasallut: musallat olmak.

¹⁵ mahfuziyet: korunmuşluk.

117. Mütedeyyin¹ âlimlerin işigalinde rıza-yı ilahiye tahsil fikri varsa da şöhret gibi menafî-i zatiyesiyle² memzuç olduğundan³ acaba cahillerin ibadeti kadar muteber midir?

118. Hiddet izharı ikinci bir hiddete mecbur olmamak içindir; hâlbuki ilk hiddet ne kadar iş açar.

119. Ehemmiyetsiz şeylerde hakkaniyet gözetmeyen, mühim işlerde hak-perver⁴ olmaz; çünkü haklı veya haksız olmak bir itiyattır.⁵

120. İnsanın gözünden, kulağından, ağzından, burnundan, derisinden çıkan şeyler hep iğrenç; bu kusurlara mukabil bir meziyeti var: O da ağzından çıkan tatlı sözlerdir.

121. Bazı muallimin ders takrir ederken⁶ coşkunluğu /25/ hamiyetten ziyade şakirdanın⁷ uykusunu dağıtmak içindir; mamafih bu da hamiyettir.

122. Allah kullarının itaatini deneyeceği sırada her şeyi de patatesi yeme tarzında hafif bir emir verecek değil ya; tabiidir ki vereceği ebedî mükâfat ile mütenasip⁸ bir teklifte bulunacak: O da fuhuştan, gazaptan içtinaptır.⁹

123. Bir adamcağız oğlunu yarım ücretle trene bindirmek istiyordu: Kaç yaşındadır dediler, yaşını keşif için oğluna bir baktı: Bu bakış yarım ücrete muvafık bir sin¹⁰ ve sal¹¹ tahmini için idi.

¹ mütedeyyin: dindar.

² menafî-i zatiye: kişisel çıkar.

³ memzuc olmak: karışmak.

⁴ hak-perver: hak koruyan, gözeten.

⁵ itiyat: alışkanlık.

⁶ takrir etmek: anlatmak.

⁷ şakirdan: öğrenciler.

⁸ mütenasip: uygun, uyumlu.

⁹ içtinap: kaçınma, sakınma.

¹⁰ sin: yaş.

¹¹ sal: yıl.

124. Kaybedilmiş eşyayı mademki mutasarrıf¹ evveli satmaya bağışlamaya muktedir değildir, ona ait sayılamaz; diyeni nasıl susturmalı?

125. Dışarıdan tren veyahut vapur geliyor: Gelenler seyircilere; seyirciler gelenlere, zevk u safa veriyor; demek ki her birimiz yalnız varlığımızla ahirin zevkine hizmet ediyoruz: Bari bed-ahlakımızla² bu konuyu bozmasak.

126. Semen³ peydasının otuzundan kırkıdan sonra başlaması yaşın iktizasından⁴ değil alınan ücret veya kâr ve kesbin⁵ bar-ı vazifeden⁶ çok fazla bulunmasındandır.

127. Yabancı ile mülakatta laf bulamadığımızın sebebi hamule-i fikrimizin⁷ içinden bir şeyi intihabında⁸ tereddüt ettiğimizdendir. /26/

128. Bizim için beş on kuruş feda etmekten çekinen ahabımızın kederimize olan tesiri beş kuruştan dündür.⁹ Bu miktar-ı teessüre¹⁰ acımak mı derler? Öylesine niçin açılırız acaba?

129. Hazret-i Nuh'un oğlu pederinin ehlinden sayılmayınca hiçbir şerir¹¹ mensup olduğu ailenin asaletiyle kurulamaz.

130. Allah irademizi elimize vermemiş ve saik¹² kendi bulunmuş olsa muharebede tarafını idare etmesi ve kendisinin

¹ mutasarrıf: bir mal yahut mülkün sahibi.

² bed-ahlak: ahlakı kötü olan, ahlsız.

³ semen: şişmanlık.

⁴ iktiza: gerekme, gerektirme.

⁵ kesp: kazanç.

⁶ bar-ı vazife: vazifenin ağırlığı.

⁷ hamule-i fikir: fikir yükü.

⁸ intihap: seçme, seçilme.

⁹ dün: aşağı.

¹⁰ miktar-ı teessür: üzüntü miktarı.

¹¹ şerir: kötü işler yapan.

¹² saik: gönderen, sevk eden.

hem galip hem mağlup bulunması icap ederdi; irademizin haricinde muavenette¹ bulunması başkadır.

131. Mademki üzerinde ihtar edecek bir guna² işaret olmayan binlerce mütenevvi³ eşyanın adını az müddette belliyoruz; her şekil, kelimesi muhtıra makamında olan yazımızın imlasını neden çok müşkül sayıyoruz?

132. Hazret-i Âdem'den mucize sadır oldu⁴ mu diye sorsalar ne cevap veririz? Sadır olmadı ama kendisi mucizelerin en büyüğüdür; zira ebeveynsiz dünyaya geldi deriz.

133. Bir şeyi olmadığı hâlde kibir edene kızarız ve bundan bir şeye malik olsa mazur görecekmışiz gibi davranırız; hâlbuki bir şeye olan mütekebbire⁵ de tutuluyoruz.

134. Semavatın⁶ ötesindeki eşya ve anasırın⁷ beri tarafa /27/ tecavüz etmemekte olmasından da anlaşılıyor ki ötesi de beri taraf hükümdarının zir-i idaresindedir.⁸

135. Ecdadımızın nazarımızda ulvi olmasına bir sebep de gözlerinin milletin zilletini görmemiş, dimağlarının aciz ve mağlubiyet menazırı⁹ zapt etmemiş olmasındandır.

136. Evin içi bir hükümdara tabi olanadır; zevç ve zevce akran olurlarsa ev nifaktan kurtulmaz: Dünyada iki ilah olur mu? İki cambaz bir ipte oynar mı?

137. Feminizm davası tab-ı beşere¹⁰ muhaliftir; zira erkek çocuklar küçükten değneğe binerek hüküm ve teshire¹¹ olan

¹ muavenet: yardım.

² bir guna: hiçbir şekilde.

³ mütenevvi: çeşitli.

⁴ sadır olmak: ortaya çıkmak.

⁵ mütekebbir: kibirli.

⁶ semavat: gökler.

⁷ anasır: unsurlar.

⁸ zir-i idare: idare altında.

⁹ menazır: manzaralar.

¹⁰ tab-ı beşer: insanın tabiatı.

¹¹ teshir: sihir, büyü yapma.

meyillerini, kız çocukları bebek yaparak müstakbel şefkat-i maderânelerini¹ izhar ederler.

138. Boyumuzu başkalarından daha uzun görmediğimiz hâlde akıl ve fikrimizi başkalarına nasıl faik² görebiliyoruz?

139. İnsan vardır ki gençliği bir şeye yaramamıştır da ihtiyarlığı, içi yumuşamış ve kararmış armut gibi halka menfaat verir.

140. Allah cemali sever ama ahlaksızların düşmanı olduğundan ancak ahlak sahibi güzelleri sever demektir.

141. Her şey Allah'tan olup irademizde muhtar ve müstakil değilsek münkirin³ inkârı da irade-i külliye⁴dir ve Allah kendini inkâr ediyor ve ettiriyor demek olmaz mı? /28/

142. Fehla' na'leyk ayetinden⁵ kunduranın altı temiz de olsa onlarla camiye girilemeyeceği anlaşıyor.

143. Hazret-i Musa'nın mucizelerine sahirlerin⁶ inanması da sıhhat-ı nübüvvetine⁷ delildir; zira Musa'nın ki sihir olsaydı sahirler anlayabilirlerdi.

144. Doğru insan haksızlığa kızar; fakat bazen de sairleri⁸ lehinde yapılan haksızlığın kendi lehinde tatbik olunmadığına gazap eder.

145. Münazaa-i şifahiye⁹ fenadır; çünkü hakkı muvazene ederek¹⁰ tarafının akılâne¹ söz söylemesine müddet-i tefekkürün darlığı manidir; münakaşa-i tahririye² nispetle makuldür.

¹ şefkat-i maderâne: anne şefkati.

² faik: daha üstün.

³ münkir: reddeden.

⁴ irade-i külliye: Allah'ın her şeyi kaplayan iradesi.

⁵ “İnnî ene rabbuke fehla' na'leyk (na'leyke), inneke bil vâdil mukaddesi tuvâ (tuven).” “Şüphe yok ki, ben senin Rabbinim. Hemen ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi Tuvâ'dasın.” (Taha Suresi, 12. Âyet)

⁶ sahir: büyü yapan, sihirbaz.

⁷ sıhhat-i nübüvvet: peygamberliğin doğruluğu.

⁸ sair: başka, diğer, öteki.

⁹ münazaa-i şifahiye: sözlü kavga.

¹⁰ muvazene etmek: dengelemek.

146. Darılmaya müsaade olsa büyüklerin hakareti hazım olunurdu; fakat darılmaya cesaret edemezsin.

147. Dinsizlerin servet ve ikbaline şaşma! Allah kullarını şaşırtmak için böyle şeyler yapar; imana mazhar olmak demek tenavül olunması³ gibi kolay tertip buyrulmamıştır.

148. Bazı kimsenin herkese karşı istiğnası⁴ tabiatının ulviyetinden⁵ olsa kendisini istihkar eden⁶ mahbubeye⁷ muhabbette zelilâne⁸ ısrar etmezdi.

149. Arapların bir tek âdemden⁹ Osmanlıların bir küçücük aşiretten cihangirliğe suud etmeleri¹⁰ din-i İslam'ın ulviyetine delildir. /29/

150. Hazret-i Ali'nin hilafet meselesinde mağlubiyeti uluhiyetine¹¹ kail olan¹² Şia'nın¹³ iddiasını iptal içindir denilse muvaffak olur mu?

151. Sarik¹⁴ enzar-ı kanundan¹⁵ saklandığı için kanuna açıktan ilan-ı harp etmiş¹⁶ gasıptan¹⁷ zorbadan daha ziyade kanuna riayetkâr¹⁸ ve ehvendir.¹⁹

¹ akılâne: akıllıca.

² münakaşa-i tahririye: yazılı tartışma.

³ tenavül olmak: yemek içmek.

⁴ istiğna: tok gözlülük.

⁵ ulviyet: yücelik.

⁶ istihkar etmek: hor görmek.

⁷ mahbube: sevilen kadın.

⁸ zelilâne: aşağılanmış şekilde.

⁹ âdem: insan.

¹⁰ suud etmek: yukarı çıkmak, yükselmek.

¹¹ uluhiyet: ilahi meşguliyetler.

¹² kail olmak: razı olmak.

¹³ Şia: Hz. Ali'ye taraftar olanlar, Şiiler.

¹⁴ sarik: hırsız.

¹⁵ enzar-ı kanun: kanunun bakışları.

¹⁶ ilan-ı harp: savaş ilanı.

¹⁷ gasıp: gasp eden.

¹⁸ riayetkâr: riayet eden, saygı gösteren.

¹⁹ ehven: daha zararsız, daha az kötü.

152. Bazı kimse hakaret olunmaktan korkar; bazısı haysiyet-i zekâyı muteber sayarak ilzam olunmayı¹ hakaret telakki eder.²

153. Şecaat³ kâmilin⁴ fitri⁵ değildir; lüzum görmek cesareti arttırır: Kadınların cesaretsizliği naz ve şive muktezasından⁶ erkeklerin şecaati hamî⁷ ve müdafaa makamında bulunmalarındandır.

154. Refesin⁸ cimadan daha edebiyâne sayılması ispat ediyor ki bir lafzı kesret-i istimal⁹ az kullanılan müteradifi¹⁰ lafızdan ziyade maddiyet-i eşkâle takrib eder.¹¹

155. İmlası sehil¹² ibaresi külfetsiz lisan neye yarar bilir misin? Senin kadar çalışmış senin kadar zeki bir insanı yüz misli fazla bir hâl-i kemal¹³ getirir: Düşün bir!

156. Deli unvanına müstahak olmaktan, geçimsiz diye şöhret bulmaktan, eşsiz dostsuz kalmaktan korkmasalar eşirra¹⁴ daha neler yapmazdı. /30/

157. Mesela: “Kimseyi baht-ı siyeh âlemde handan eylemez”¹⁵ gibi eşar¹⁶ kalplere neden teselli verir? Çünkü bir söz düzgün ve mevzun olursa bütün halkça kabul olunmuş sanılır.

¹ ilzam olmak: susturulmak.

² telakki etmek: saymak, öyle kabul etmek.

³ şecaat: yiğitlik, cesaret.

⁴ kâmilin: tamamen.

⁵ fitri: yaratılıştan gelen.

⁶ mukteza: bir şeyin gereği olan.

⁷ hamî: himaye eden.

⁸ refes: erotik konuşmak.

⁹ kesret-i istimal: kullanmanın çokluğu.

¹⁰ müteradif: eş anlam.

¹¹ takrip etmek: yaklaştırmak.

¹² sehil: kolay.

¹³ hâl-i kemal: eksiksiz durum.

¹⁴ eşirra: kötü ve zararlı kimseler.

¹⁵ Sürûrî-i Atık'ın bir beyiti. “Kimseyi kara yazgı güldürmez dünyada.”

¹⁶ eşar: şiirler.

158. Ekâbirin¹ (Bedbaht ana derler ki elinde cühelanın / Kahrolmak için kesb-i kemal ve hüner eyler)² gibi eşarı kalplere neden teselli verir? Çünkü ekâbire dert ortağı olmak bizi sefaletten zilletten halas ederek³ kailin⁴ seviyesine yükseltir.

159. İhtiyarlıkta işe ve para kazanmaya daha büyük hırs ile sarılmanın sebebi kesret-i iştigal⁵ ile ruy-i zeminden⁶ alakamızın kesilmekte olduğunu duymamak içindir.

160. Bazı şiir ile müteselli olduğumuzun⁷ sebebi bizden muktedir olan kailinin onu teselli diye kabul etmiş olmasındandır.

161. Nefes alışımız bile muaşerete⁸ muvafık-ı halk olunmuştur;⁹ mahafilde¹⁰ manda gibi pufilasak muaşeret gülünç olur, ciddiyet muhafaza olunamazdı.

162. Hafner (?) on beş sene hatırıma gelmedi: Lügat-ı Tarihiyi karıştırırken hafner kelimesini görünce Hafner'in hanesi falan hep hatırıma geldi; eğer hüceyrat-ı dimağiye¹¹ nazariyesi sahih ola Hafner'in zihnindeki hüceyresine¹² on /31/ beş sene zarfında hiç kan vürud etmedi¹³ mi; bir kere hatırıma gelmez miydi?

163. Kâinat kadar sevdiği evladını veya anacığını babacığını kaybeden dinsiz artık onlardan büsbütün alakayı sıyırmış el çekmiş mi dersiniz? Hayır, asla; demek bir şeyi

¹ ekabir: büyük adamlar, ileri gelenler.

² Şinasi'nin bir beyiti. "Talihsiz ona derler ki, elindeki bilgisizlerin / Kahrolmak için olgunluk ve bilgi kazanır."

³ halas etmek: kurtulmak.

⁴ kail: razı olmuş.

⁵ kesret-i iştigal: meşgul olmanın bolluğu.

⁶ ruy-i zemin: yeryüzü.

⁷ müteselli olmak: teselli bulmak.

⁸ muaşeret: birlikte yaşayıp hoş geçinme.

⁹ muvafık-ı halk olmak: yaratmaya uygun olmak.

¹⁰ mahafil: meclisler, toplantılar.

¹¹ hüceyrat-ı dimağiye: zihnin hücrecikleri.

¹² hüceyre: çok küçük hücre.

¹³ vürut etmek: ulaşmak.

bekliyor; şu hâlde büsbütün dinsiz olmadığının kendi dahi farkında değil.

164. Güya Hristiyanlık havas¹ dini olmaktan ziyade kalın kafalılara göre imiş; hâlbuki teslis² içinde tevhide avamın değil havasü'l-havasın³ aklı ermez.

165. Gazap-kârın⁴ bütün zamanı hiddetle geçer: Sairleri⁵ bazen hiddetlenir o bazen sükûnet bulur.

166. Diyojen⁶ sözde sadeliğe âşık imiş ve su çanağını bile fazladır diye atmış fakat maşukasını atmamış; demek ki sadelik Diyojen'in işine elveren işlerde.

167. Ey Rochefoucauld⁷ şüphesiz her hareketimiz kendimiz içindir; fakat yapılan muamele faziletli ise içinde bizim de hissedar olmamız âmâlimizin⁸ hissini neden azaltsın? Bilâ-sebep⁹ yapılan efal¹⁰ budalalık değil midir?

168. Hissinden azade olan muamele-i intikamın¹¹ hoş gelmesine sebep âtide temin ettiği huzur ve asayişin menazır-ı latifesidir.¹² /32/

169. Köylünün zurnayı musikiye tercihi tabiatsızlığından değil, zurnanın sevgili köy hatıratını uyandırmasındandır.

170. Eğer hatırat dimağın hüceyratına¹³ veya asabına¹⁴ muntabi¹ şeylerden ibaret olsa hastalığın artmış olduğu vücut

¹ havas: seçkin sınıf.

² teslis: Hristiyanlığın temelini oluşturan üçlü ilahlık anlayışı.

³ havasü'l-havas: tasavvufta yetenek ve ruh temizliğine en üstün derecede sahip olanlara verilen ad.

⁴ gazap-kâr: gazap eden.

⁵ sair: başka, diğer.

⁶ Diyojen: M.Ö. 412 - M.Ö. 323 yılları arasında yaşamış ünlü filozof.

⁷ Rochefoucauld (d. 1613 - ö. 1680): Fransız yazar.

⁸ âmâl: işler.

⁹ bilâ-sebep: sebepsiz.

¹⁰ efal: fiiler, yapılan işler.

¹¹ muamele-i intikam: intikam davranışı.

¹² menazır-ı latife: latife manzaraları.

¹³ hüceyrat: hücrecikler.

¹⁴ asab: sinirler.

hatıratın bir kısmını unutturdu; hâlbuki unutmuyor: Demek ruh var.

171. Ehl-i aşk ve muhabbet çok iltimas-perverdir;² ne kadar ahmak olsa güzeli kabil-i hitap³ görürler.

172. Eğer basit bir ruhumuz olmasa kabil midir ki daima tagayyür eden⁴ mütenevvi⁵ vücutlar teşkil edelim de bir taraftan da sabık u lahik⁶ benliklerimizin bir tek ben olduğunu hissedelim.

173. İhtiyarın hisseti⁷ tabiidir: Badema⁸ sermayesiz kazanmaya vücudu müsait olmadığı gibi muhtaç kalırsa maskaraya döneceğini bilir.

174. Birisinin kabalığına maruz kaldığımız vakit sıkıldığımızın sebebi tahkirden⁹ ziyade bir kaba herifi söyletecek kusura zekâ ve tedbirimizin meydan vermesindendir.

175. Fakire nispetle zengine hürmet olunması doğrudur; çünkü fakir hürmetsizliği fakrına,¹⁰ zengin hakaret-i şahsiye¹¹ atfeder.

176. Safsata tahammül-fersadır;¹² zira safsata-kâr¹³ hem /33/ hakkını imha hem müdafaaya gayr-ı muktedir gabi olduğunu¹⁴ ispat etmek sevdasındandır.

¹ muntabi: doğuştan gelen.

² iltimas-perver: iltimas seven.

³ kabil-i hitap: hitap türünden.

⁴ tagayyür etmek: değişmek.

⁵ mütenevvi: çeşitli.

⁶ sabık u lahik: eskisi ve şimdiki.

⁷ hisset: pintilik.

⁸ badema: bundan sonra.

⁹ tahkir: hakaret etme.

¹⁰ fakr: eksiklik.

¹¹ hakaret-i şahsiye: şahsi hakaret.

¹² tahammül-fersa: dayanılmaz.

¹³ safsata-kâr: yalancı.

¹⁴ gabi olmak: kalın kafalı olmak.

177. Doktora ahz ve itada¹ emniyet edilmiyor, hayat meselesinde emniyet gösteriliyor; sebebi, bilmediğimiz şeylerdeki tevekkül ve teslimiyetimizdir.

178. Menfurumuzun² fenalık ettiğine bilâ-tetkik³ hüküm vermemiz hatıratımızın onun aleyhinde şehadet etmesindendir.

179. Mülakat zevki daha yolda başlıyor; demek ki telaki⁴ muvaceheye⁵ münhasır değil.

180. Diş çekilirken vücut eczasının⁶ ayrılmak istememesinden belli ki hayat, şey-i vahittir.⁷ O da ruhtur.⁸

181. Beygire boş torba takanın hadis rivayeti kabul olunmuyor; hâlbuki torba takmakta hayvanı tutarak halkı ızrardan⁹ vikaye¹⁰ maksadı var. Her şey Allah tarafından demektir şerrin faili Allah'tır demek değil; seyyiat-kâra¹¹ mukabeleten¹² şer ve ceza Allah'tan demektir.

182. En büyük hatamız şube-i maarıftan birindeki meleke ve malumatımızın kuvvetiyle her şube-i marifette¹³ kendimizi mütehasıslar¹⁴ gibi ihatalı¹⁵ zannedişimizdir.

183. Sahib-i nüfuz, şakayı sahih yerine geçirir aciz yemin eder inandıramaz. /34/

184. Haysiyetimizi muhafazada liyakatsiz diyecekler vehmiyle kibirsiz muameleyi madunumuzdan¹ diriğ ederiz.²

¹ ahz ve ita: alışveriş.

² menfur: nefret edilen.

³ bilâ-tetkik: tetkiksiz, inceleme yapılmadan.

⁴ telaki: buluşma, kavuşma.

⁵ muvacehe: yüzleşme.

⁶ ecza: parçalar, kısımlar.

⁷ şey-i vahit: tek şey.

⁸ 180. vecize sehven 170. vecize olarak numaralandırılmış. (yay. haz.)

⁹ ızrar: zarar verme.

¹⁰ vikaye: koruma.

¹¹ seyyiat-kâr: kötülükler yapan.

¹² mukabeleten: karşılık olarak.

¹³ şube-i marifet: ilim şubesi.

¹⁴ mütehasıs: uzman.

¹⁵ ihatalı: geniş bilgili.

185. Mademki eski zamanlardaki müteaddit³ vücutlarımı başkaları değil, bana benzeyen kimseler değil, bizzat kendi nefsim diye tahattur ediyorum;⁴ vücudun tagayyürüne⁵ rağmen vücutta gayr-ı mütebeddil⁶ ve sabit bir cüzü mevcuttur: O da ruhtur.

186. Hodpesentlik⁷ avret yeri gibidir: Mestur tutulursa⁸ zararı yok izhar olunursa rezaildendir.⁹

187. Kızcağız! Her tatlı tebessüm edene inanma! Kurt koyunu gördüğü vakit sevincinden çıldırmıyor mu?

188. Mandanın mezbaha¹⁰ giderken beş on kişiye karşı gelerek firar etmesi hayvanattaki zekânın keşf-i istikbale¹¹ kadar itila ettiğini¹² ispat etmiyor mu?

189. Derin akıllı görünmek hevesi olmasa dinsizliğini izhar eden bulunmazdı.

190. Bir rezil ile muhasama¹³ müsavatsızdır;¹⁴ senin ona sözlerin tesirsizdir onunkiler kızgın demir gibi yapışır.

191. Asil demek gördüğü terbiye sebebiyle rezaletten korkan kimse demektir; yoksa rezail¹⁵ mürtekibi¹⁶ kimden doğarsa doğsun soysuzdur. /35/

¹ madun: mevki, rütbe, seviye vb. bakımından aşağıda olan kimse.

² diriğ etmek: esirgemek, kıyamamak.

³ müteaddit: çok sayıda, birçok.

⁴ tahattur etmek: hatırlamak.

⁵ tagayyür: değişme.

⁶ gayr-ı mütebeddil: değişmeyen.

⁷ hodpesentlik: kendini beğenmişlik.

⁸ mestur tutmak: gizli tutmak.

⁹ rezail: utanılacak işler.

¹⁰ mezbah: hayvanların kesildiği yer.

¹¹ keşf-i istikbal: geleceğin keşfi.

¹² itila etmek: yükselmek.

¹³ muhasama: kavgâ, düşmanlık.

¹⁴ müsavat: eşitlik.

¹⁵ rezail: utanılacak işler.

¹⁶ mürtekib: kötülük yapan, günah işleyen.

192. Bir kibrit ile eşyayı karanlıktan zuhur ettirmek de bir nevi halk¹ sayılır diyene ne cevap vermeli?

193. Hakikati söylemek kifayet etmez hüsn-i beyan ile hakikati sevdirmesini bilmeli: İşte edebiyatın lüzum ve fevaidi.²

194. Edebiyattaki mübalağa ve müfrit³ teşbihler maksadındaki ulviyete⁴ binaen masumdur.

195. Fazilet ashabının⁵ bir kusuru kendilerinin kaç senede fazilet sahibi olduklarını unutarak herkesten bir anda faziletkâr⁶ evsafını⁷ talep etmeleridir.

196. Nüfuz sahibi affeder; çünkü elinde olan intikam icra olunmuş hükmündedir.

197. Lâ-tüfsidû⁸ maksat kendiniz inanmadıktan başka sairlerin⁹ de imanı haleldar¹⁰ etmeniz olmalıdır.

198. Münasib-i fukaradan esirgemek onlara rızık vereceğine dair olan vaad-i ilahiye tekzip edenlere iştiraktır.

199. Yarım müttakiler¹¹ hüsrandırlar: İttika¹² zamanlarında Allah'a güvenir hamiyi¹³ idare etmezler: İttikasız günlerde Allah da hami de onları bırakır.

200. Haşyetimizde¹⁴ ciddi olsa ekabirin¹⁵ latifesini iltifat, fakirin latifesini hakaret saymazdık.

¹ halk: yaratmak.

² fevaid: eski kitaplarda sırası gelmişken verilen faydalı bilgiler.

³ müfrit: bir şeyi haddinden fazla yapan.

⁴ ulviyet: yücelik.

⁵ ashap: sahipler.

⁶ faziletkâr: faziletli.

⁷ evsaf: nitelikler, vasıflar.

⁸ "Fesat çıkartmayın." (Bakara Suresi, 11. Âyet.)

⁹ sair: başka, diğer.

¹⁰ haleldar: zarara uğraşmış.

¹¹ müttaki: dinin emirlerine uyan, dindar.

¹² ittika: dayanma, yaslanma.

¹³ hami: himaye eden, koruyan.

¹⁴ haşyet: korku.

¹⁵ ekabir: büyük adamlar, ileri gelenler.

201. Bazı kimse barometre gibi mütehavvildir:¹ Bugün /36/ mükerrem,² yarın münfail³ ve müsteskı;⁴ ertesi günü halim, mübtetim, mütevazı; daha ertesi gün abus,⁵ şedit,⁶ mütekebbir.⁷

202. XI. Louis⁸ şüphe ettiği kimseleri ikişer ikişer çuval içine bağlı koydurarak Sen Nehri'ne attırmış; serbest tepinmeden geniş geniş çabalayamadan can versinler diye; demek ki zulmün de muallimânesi var imiş.

203. Feminizm davaları tabiat-ı beşere⁹ muhaliftir; zira erkek çocuklar küçükten değneğe binerek zapt ve teshire¹⁰ olan meyillerini, kız çocukları bebek yaparak müstakbel-i şefkat maderânelerini,¹¹ izhar ederler.

204. Eski zamanlarda mutaassıplar Nasraniyet'e¹² dair kuvvetli deliller bulup inandıramayınca atmışlar ahaliye satırı, vermişler autodafe;¹³ ateşi demek ki ikna etmeye katlanan yalnız adil kimselerle aceze.¹⁴

205. Yesu¹⁵ çarmıhta vefat ederken canı acıdıysa Allah değildir; acımadıysa sahtekârlık etmiş sabilerine¹⁶ Allah değildir.

206. Zekât, sadaka vermeyenler kismetlerdeki ihtilafın adaletsiz görünmesine sebep olurlar.

¹ mütehavvil: değişmiş.

² mükerrem: saygı değer.

³ münfail: gücenmiş.

⁴ müsteskı: birine kovarcasına muamelede bulunan.

⁵ abus: somurtkan.

⁶ şedit: şiddetli.

⁷ mütekebbir: kibirli.

⁸ XI. Louis (d. 1423 - ö. 1483): Fransa kralı.

⁹ tabiat-ı beşer: insanın tabiatı.

¹⁰ teshir: ele geçirme, emri altına alma.

¹¹ müstakbel-i şefkat-maderâne: gelecekteki anne şefkati.

¹² Nasraniyet: Hristiyanlık.

¹³ autodafe: ateşe atma cezası, yakarak öldürme.

¹⁴ aceze: acizler.

¹⁵ Yesu: Hz. İsa.

¹⁶ sabi: yıldızlara tapan kimse.

207. Tütün içmiyorsan yanı başındaki sigarasının dumanını nefes borularına cebren sokar durur: Hani her halükarda hakk-ı teneffüs¹ mubah idi? /37/

208. Gençlik süratli söz söylemeyi moda ittihaz ettiyse² müsebbip olanlar,³ mütekellimin⁴ elinden çabuk kurtulmaya bakan istiskal-kâr⁵ asabi muhataplardır.

209. İhtiyarın hisseti⁶ tabiidir; badema⁷ sermayesiz kazanmaya vücudu müsait olmadığı gibi muhtaç kalırsa maskaraya döneceğini bilir.

210. Çocukların ağlaması çocukluklarından değil aczlerindendir; kâmil insanlar bile çaresi bulunmayacak mağlubiyetlerde ağlarlar.

211. İki ahbap gibi el ele kelepçeli giden iki mahpusun hâli ne kadar ibret-amizdir;⁸ işte fenalığın çirkinliğine iki demir gibi şahit.

212. İki eli bileğinden kelepçeli bir mevkuf⁹ geçti; iki eline nüzul¹⁰ isabet eden ile fark yok; fenalık istiklalin bu derecesi elden giderirse fazileti nasıl sevmeli?

213. Gözleri sakat bir paşayı koltuğuna girmiş adamı itiyordu; bir kelepçe ile birbirinin koltuğuna girmiş gibi bitişik yürüyen iki mevkuf da geçiriliyordu: Aman ya Rabbi hangisi daha bedbaht?

¹ hakk-ı teneffüs: nefes alma hakkı.

² ittihaz etmek: kabul etmek.

³ müsebbip olmak: sebep olmak.

⁴ mütekellim: konuşan.

⁵ istiskal-kâr: yüz vermeyen.

⁶ hisset: cimrilik.

⁷ badema: bundan sonra.

⁸ ibret-amiz: ibret veren.

⁹ mevkuf: tutuklu.

¹⁰ nüzul: inme, felç.

214. Camilerde yalancı çiçek resimleri mubah olunca beygire boş torba takan zevatın¹ hadis rivayeti neden kabul olunmuyor?² /38/

215. Ahireti istememek iman noksanından olmayabilir. Bilmedik yere azimet³ isteksizliği.

216. Ekâbire⁴ çatanlar aradaki haysiyet farkını ihlal etmeden münasip muhavere⁵ bulabilenlerdir.

217. Eğer ruhum olmasa kabil midir ki daima tagayyür cder⁶ mütenevvi⁷ ecsam⁸ teşkil edeyim de bir taraftan da sabık u lahik⁹ benlerin hep bir tek ben olduğumu hissedeyim.

218. Cehennem de ebedî derler meğerki Cenab-ı Hak başka türlü murat ede ayeti aff-ı âliye¹⁰ biraz delalet etmiyor mu?¹¹

219. Hazret-i İbrahim kanaat getirecek o kadar ahval zuhur etmiş iken itminan¹² için Allah'ın mevtayı nasıl dirilttiğini görmek istiyor; bu ayet¹³ imanın tabakatı olduğuna delildir.

¹ zevat: saygı değer kimseler.

² 214. vecizenin altına el yazısıyla şu vecize yazılmıştır: “Bizi süslemek demek aldatmaktır da ondan. Hayvanı aldatan insanı daha kolay aldatabilir.”

³ azimet: gitme, gidiş.

⁴ ekâbir: büyük adamlar, ileri gelenler.

⁵ muhavere: karşılıklı konuşma.

⁶ tagayyür etmek: değişmek.

⁷ mütenevvi: çeşitli.

⁸ ecsam: cisimler.

⁹ sabık u lahik: eskisi ve şimdiki.

¹⁰ aff-ı âli: yüce, büyük af.

¹¹ delalet etmek: delil olmak.

¹² itminan: emin olma.

¹³ Bir zamanlar İbrahim de: “Ey Rabbim! Ölülerini nasıl dirilttiğini bana göster!” demişti. Allah: “İnanmadın mı ki?” buyurdu. İbrahim: “İnandım, fakat kalbim iyice yatışsın diye istiyorum.” dedi. Allah buyurdu ki: “Öyle ise kuşlardan dördünü tut da onları kendine çevir, iyice tanıdıktan sonra (kesip) her dağın başına onlardan birer parça dağıt, sonra da onları çağır, koşa koşa sana gelecekler ve bil ki, Allah gerçekten çok güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir.” (Bakara Suresi, 260. Âyet.)

220. Her neyi tasavvur edersem- âzâm dahi dâhil- ben değildir; ben yalnız benim; benden maada¹ her şey başka şeydir; demek ruh var.

221. Toprak çalışmadan vermiyor; fakat çekilen emeğin beş on misli veriyor: Yani ruy-i zeminde² maişet külfeti beşerin takatine göre tertip olunmuştur; demek ki işin içinde tabiatın bir hesabı, bir teemmül³ var.

222. Fen, vücudumuzun her gün tebeddül ettiğini⁴ mutekittir:⁵ Siyaset ve adalet kabul etmiyor; mücrimlerin⁶ cismi /39/ şahsi ahlaflarını⁷ mahkemeye sürüklüyor demek ki: Dünyanın her mahkemesi evvelki ve sonraki vücutlarımızda bir ruh mevcut olduğuna kaildir.⁸

223. Misafirlikte tatlıyı getiren güzele karşı his olunan teheyyüç,⁹ hicab-ı eser¹⁰ midir? Yoksa suiniyetin¹¹ belli olacağı telaşı mıdır?

224. Kalabalıkta bizi arkadan hızlı kakıştıran döndüğümüzde evvelce hazırlanmış gazubâne¹² nigahımızın¹³ birden sükûnete munkalip olması¹⁴ nedendir? Çünkü bizi hırpalayan güzelce bir matmazeldir.

225. Allah'ı inkâr eden çok; fakat bunlardan emri üzere hareket edip vücut ve ademini¹⁵ tecrübe eden yok.

¹ maada: başka.

² ruy-i zemin: yeryüzü.

³ teemmül: etraflıca düşünme.

⁴ tebeddül etmek: değişmek.

⁵ mutekit: inanan.

⁶ mücrim: suçlu.

⁷ ahlaf: gelecek nesiller.

⁸ kail: razı olmuş.

⁹ teheyyüç: heyecanlanma.

¹⁰ hicab-ı eser: utanmanın eseri.

¹¹ suiniyet: kötü niyet.

¹² gazubâne: çok öfkeli şekilde.

¹³ nigah: bakış, bakma.

¹⁴ munkalip olmak: değişmek.

¹⁵ adem: yokluk.

226. Katolikler baba oğul ruh aynı şeydir diyorlar; şu hâlde Hazret-i Meryem'in rahmindeki Allah'tan başka hariçte başka Allah varsa ayrı ayrı iki Allah mı var? Allah yalnız rahimdeki ceninden ibaret ise öyle acizden nasıl uluhiyet¹ beklenir?

227. Nüfuz sahibi ekseriya kandırır: Reyinin² isabetine nüfuz ve muvaffakiyeti delil tutulur; buna mebnidir³ ki delilin en kuvvetlisi mütekellimin⁴ hâl ve şan ve sıfatıdır.

228. Herkesin bildiğini bilmekten mahrum olan /40/ ve bir ruhaniyet-i diniyesi⁵ de olmayan, falcı çingenelerin mugayyebat⁶ dersi verebileceğine ihtimal vermek mühim hamakattır.⁷

229. Mahrum, perişanlığının hasta isnat olunmasına memnun olur ama böyle mesut iftiraya tevessül eden⁸ olmaz.

230. Arkadan söylemek yüz tutmamaktan değil utanmamaktadır.

231. İmtihanda suale karşı sükût ne felakettir! O zamanki sükûtun her dakikası bina-yı istikbalin⁹ bir tarafını hedm eder.¹⁰

232. Maraz-ı hacette¹¹ sükût beyan demek ise suale karşı sükût eden talibe¹² neden sıfır veriliyor?

233. Maddi ihtiralar¹³ bir şeydir de nazarı olan felsefe hiçtir demeyelim; itikadatı¹⁴ butlandan,¹⁵ zulümden, işkenceden

¹ uluhiyet: ilahi meşguliyetler.

² rey: fikir, düşünce.

³ mebni: yapılmış.

⁴ mütekellim: konuşan.

⁵ ruhaniyet-i diniyc: dinin ruhaniliği.

⁶ mugayyebat: beş duyu ile bilinmeyen gizli ve görünmez şeyler.

⁷ hamakat: ahmaklık.

⁸ teevevssül etmek: bir şeyi vesile kırmak.

⁹ bina-yı istikbal: geleceğim inşası.

¹⁰ hedm etmek: yıkmak.

¹¹ maraz-ı hacet: ihtiyacın ortaya çıktığı yer.

¹² talip: talep eden, öğrenci.

¹³ ihtira: daha önce benzeri olmayan bir şey icat etme.

¹⁴ itikadat: inançlar.

¹⁵ butlan: batıl olma.

kurtarıp ortalığı maddi ihtiraata müsait emniyet ve müsalemete¹ ilka eden² felsefedir.

234. Baba oğul konuşurken peder muhakkak haksız ise mülayemetiyle³ ihtar olunmalı; haklı olduğu şüpheli ise haklı imiş gibi hak pedere bahşolunmalı.

235. Ömrünü dağdağasız⁴ geçirmiş yaşlı kimsenin her şeyi göze alacağına ihtimal vermeye ve korkma!

236. Şairler milletlerinin mucib-i hayatı⁵ olsalar Romalılarla Yunanlılar inkıraz bulmazlar[d]ı.⁶ /41/

237. Hane vesair eşyanın sahibine uğursuzluk getirdiği sahih olsa fukara ve saillerin⁷ cebindeki para zenginlerin cebine girdikte uğursuzluk tılsımını da beraber getirirlerdi.

238. Kanunen beraet-i zimmet⁸ asıldır âdeten⁹ asıl olan iftiradır.

239. Mademki mahpusa istiklal-i şahsi¹⁰ layık görülüyor bilene göre bu hakaret büyüktür.

240. Önüne gelenden iyilik talep etme! İnsan var ki iyilik etmek onun için kusmaktan zor gelir.¹¹

241. Eğer ecza-yı vücudumuz¹² değişiyor da bilinmezden bir şey kalmıyorsa neden her seneki, her haftaki vefatımıza acı mıyoruz?

¹ müsalemet: barış.

² ilka etmek: koyma, ilham etme.

³ mülayemet: yumuşak huyluluk.

⁴ dağdağasız: gürültüsüz.

⁵ mucib-i hayat: hayat sebebi.

⁶ inkıraz bulmak: son bulmak.

⁷ sail: dilenci.

⁸ beraet-i zimmet: borçlu olmama.

⁹ âdeten: âdet olarak.

¹⁰ istiklal-i şahsi: şahsi bağımsızlık.

¹¹ 240. vecize sehven 230. vecize olarak numaralandırılmış. (yay. haz.)

¹² ecza-yı vücut: vücudun parçası.

242. Vücut-ı beşer¹ protoplazmadan² tekâmül kuvvetiyle hâsıl olsaydı ecsam-ı uzviyenin³ kâffesi⁴ insan gibi mükemmel olurlardı.

243. Herkesin iradı⁵ meşru olmadığı gibi her fukaranın hasedi de merdut olamaz.⁶

244. Çapkınların bütün kadınlara bakmaları namussuzları bulmak içindir: Yoksa onlar da çok namuslu kadın mevcut olduğunu bilirler. Bir kötünün yedi mahalleye zararı dokunur bu demektir. /42/

245. Bir sürur⁷ zuhur ederse yorgun vücudunda insan bir yedek kuvvet bulur; acaba bu kuvvet evvelce nerede mütemekkindi?⁸

246. Dimağın hüceyratı⁹ zapt ve hıfz ettiğimiz¹⁰ eşkâli¹¹ mi muhafaza ediyor, yoksa zapt ettiğimiz eşkâlin vaziyetine giren hüceyratın kendisi midir? Her iki hâle göre yumuşak dimağda eşkâl nasıl muhafaza olunabiliyor?

247. Hatıratımın kâffesinde validemin ayrı ayrı yaşlarda heykeli fotoğrafı değil, bizzat kendisi mevcut: Ya mezardaki hangi validemdir acaba? Demek ki ruhu var da bütün bu vücutları idare ediyor.

248. Allah kâinatı istila ettiği gibi sabavetten¹² yadigâr kalmış sevgili bir kasabayı da insanın vefat etmiş ebeveyni öyle

¹ vücut-ı beşer: insan vücudu.

² protoplazma: çekirdek, çekirdekçik ve minik cisimleri içeren hücre içi sıvı madde.

³ ecsam-ı uzviye: uzuvların parçası.

⁴ kâffe: hep, bütün.

⁵ irad: gelir, varidat.

⁶ merdut olmak: kovulmak.

⁷ sürur: sevinç.

⁸ mütemekkin: yerleşmiş, yerleşik.

⁹ hüceyrat: hücrecikler.

¹⁰ hıfz etmek: korumak, saklamak.

¹¹ eşkâl: şekiller.

¹² sabavet: çocukluk.

istila eder; bütün o bedi¹ manzaraların içinde ebeveyni dahi hayy ve kayyum.²

249. Garptan şarka doğru dönmekte olan arzın kuvve-i ani'il-merkeziye³ hasebiyle trenlerin vapurların vesairenin garp istikametine doğruki hareketleri daha hızlı olmalı değil miydi?

250. Mezar kazıcıların kulübeleri önünde, kazma kürek âlatının⁴ yanında, güneşlemesi ve cenazeye intizaren⁵ sıkılması ne manidardır. /43/

251. İnsanların sıdk ve kizbi⁶ mevki-i içtimaileriyile⁷ mütenasip olsa⁸ kimse kimseye aldanmazdı.

252. Eğer idrak ve zekâ, kan ve etten hâsıl olsaydı karıncaların malumat-ı içtimaiyesi⁹ sair¹⁰ hayvanata faik olmaz,¹¹ tahta biti kurnazlıkta koyunu geçmezdi.

253. Edip olan zat hafif kabalıktaki kelimatıyla¹² hırsını yener; onun için bu sözler fevkaladedir.

254. Yesu¹³ fevt olmuş¹⁴ Lazar'a¹⁵ insan sıfatıyla ağlamış, uluhiyet¹⁶ sıfatıyla dertlenmiş; bu itikadı Muhammed'in dininde tezat iddia edenler taşıyor.

¹ bedi: yeni.

² hayy ve kayyum: diri ve gözetip koruyan.

³ kuvve-i ani'il-merkeziye: merkezkaç kuvveti.

⁴ âlat: aletler.

⁵ intizaren: bekleyerek.

⁶ sıdk ve kizb: dürüstlük ve yalan.

⁷ mevki-i içtimai: sosyal statü.

⁸ mütenasip olmak: uygun olmak.

⁹ malumat-ı içtimaiye: toplumsal bilgiler.

¹⁰ sair: başka, diğer.

¹¹ faik olmak: daha üstün olmak.

¹² kelimat: kelimeler.

¹³ Yesu: Hz. İsa.

¹⁴ fevt olmak: elden kaçmak, yok olmak.

¹⁵ Lazar (Beytanyalı Lazarus): Yuhanna İncili'nde İsa'nın mucize ile ölümünün dört gün ardından dirilttiği kişi.

¹⁶ uluhiyet: ilahi meşguliyetler.

255. Mazinin saadet-zar¹ görtlnmesi ezvakın² sabit ekdarın³ münadim olduğuna⁴ delildir.

256. Malumatımızın işbu dereceye gelmesi için müellif ve muallim sıfatıyla kaç bin kişiler çalışmıştır; bir taraftan da dünyada muayyen ve zahir⁵ yoktur deriz.

257. Zararımıza sebep olan hamakat⁶ bizi içzap eder;⁷ bize doku[n]mayan hamakat ise şenletir; işte nef-i zatî ile nef-i gayrın⁸ arasındaki fark.⁹

258. Züğürt misafiri istiskal etmek¹⁰ mukabelesiz¹¹ ikramın heder sayılmasındandır.

259. Sabavette¹² mahkememiz pederimizin huzur-ı adaleti,¹³ dava-yı vekilimiz de validemizin aguş-ı şefkatidir.¹⁴
/44/

260. Edebiyatta müceddet olanın¹⁵ riya ziye¹⁶ aklı ermeyebilir! Demek ki zekâ tevaggul¹⁷ kuvvetiyle kesp olunmuş¹⁸ maharet ve sühulettir.¹⁹

¹ saadet-zar: saadet yeri.

² ezvak: zevkler.

³ ekdar: kederler.

⁴ münadim olmak: yok olmak.

⁵ zahir: yardım eden.

⁶ hamakat: ahmaklık.

⁷ içzap etmek: çok kızdırma.

⁸ nef-i gayrı: başkasının faydası.

⁹ 257. vecize sehven 357. vecize olarak numaralandırılmış. (yay. haz.)

¹⁰ istiskal etmek: yüz vermemek.

¹¹ mukabelesiz: karşılıksız.

¹² sabavet: çocukluk.

¹³ huzur-ı adalet: adaletin huzuru.

¹⁴ aguş-ı şefkat: şefkat kucağı.

¹⁵ müceddet olmak: yenilenmek.

¹⁶ riya ziye: matematik.

¹⁷ tevaggul: meşgul olma.

¹⁸ kesp olmak: kazanmak.

¹⁹ sühulet: kolaylık.

261. İhtiyar erken doğmuş olmaktan ibaret kıdemin nazar-ı itibara alınması¹ taraftarıdır ve ilk işgal hakkı kabul olunduktan sonra ilk toprak bastı hakkı da kabul olunmalıdır.

262. Ramazan'da orucu menafî-i umumiye² için tutuyormuşuz gibi bazımızda bir eda-yı mahsus³ vardır.

263. Ramazan'da oruçtan dolayı hiddet ibrazı orucu emredene karşı dolayısıyla protestodur.

264. Kitapların verdiği zevkin içinde mübaheselerde⁴ galebe, muhasımları⁵ ilzam⁶ ve iskat,⁷ tevaffuk,⁸ teferrüt⁹ ümidi de dâhildir.

265. Kokuların hatıratımıza tahayyülatımıza tesiri büyüktür; demek ki tefekkür, tahayyül, zerratin¹⁰ üzerimize olan tazyikidir.

266. Kişi ahlaksızlığa başladığı saniyeden itibaren bir meziyet-i ahlakiyeden¹¹ dolayı eslafında¹² tekevvün eden¹³ zadeğânlıkla¹⁴ irtibatını kesmiş olur.

267. Hatt-ı destin¹⁵ vaz¹⁶ ve heyetinden sahibinin ahlakı nasıl anlaşılın? Meşk¹⁷ alsaydı yazısı başka türlü olacak; ahlak yine o ahlak olacaktı.

¹ nazar-ı itibara almak: dikkate alma.

² menafî-i umumiye: halkın yararı.

³ eda-yı mahsus: kendine göre davranış.

⁴ mübahase: karşılıklı konuşma.

⁵ muhasım: düşman.

⁶ ilzam: susturulmak.

⁷ iskat: susturma.

⁸ tevaffuk: başarı elde etme.

⁹ teferrüt: herkesten ayrılıp yalnız kalmak.

¹⁰ zerrat: zerreler.

¹¹ meziyet-i ahlakiye: ahlakın meziyetleri.

¹² eslaf: yerine geçmiş nesiller.

¹³ tekevvün etmek: vücut bulmak.

¹⁴ zadeğânlık: asillik, soylu kimse olma durumu.

¹⁵ hatt-ı dest: el yazısı.

¹⁶ vaz: ortaya koyma.

¹⁷ meşk: öğrenmek için yapılan ders, alıştırma.

268. El yazısından ahlak nasıl anlaşılsın? Bir hattattan bin kişi meşk alır hepsinin yazıları /45/ üstatlarının hattını andırır; hâlbuki tilmizlerin¹ ahlakı birbirine benzemez.

269. Yazıya bakarak ahlak nasıl anlaşılsın? Parmakları uzun olan başka türlü yazar; ahlak parmakların tul² ve kasrına³ mı tabidir? Köpeği hareket ettiren kuyruk mudur yoksa kuyruğu sallayan köpek midir?

270. Alışverişte hamakati,⁴ iştirayı⁵ başkasına yaptıran ağniyanın⁶ acemiliğine benzediği için kabul ederiz.

271. Para fenalığa hizmet ederse deni⁷ maden parçasıdır; namusu ikmal edecek para mukaddesatdandır.⁸

272. Ahlakı ıslaha çalışanlar yalnızdır; ifsadına⁹ say edenlerin¹⁰ muavini¹¹ dalalet-zedelerin¹² kendileridir.

273. İmparator Henry¹³ aforoz edildikten sonra Papa VII. Gregor'a¹⁴ tövbekâr olarak sığındığı sırada Papa'nın Henry'i ayaklarına upuzun kapanmış görünce ağlaması merhamet gözyaşı olmaktan ziyade izzetinefsinin¹⁵ pek ziyade gıdıklanmasından mütevellit ferah yaşlarıdır.

274. Ayağına gelen günah ile zekâ sarf ederek ika ettiğin¹⁶ günah başkadır.

¹ tilmiz: öğrenci.

² tul: uzunluk, boy.

³ kasr: kısa kesme, kısaltma.

⁴ hamakat: ahmaklık.

⁵ iştirâ: satın alma.

⁶ ağniya: zenginler.

⁷ deni: alçak.

⁸ mukaddesat: kutsal şeyler.

⁹ ifsat: bozma, fesada uğrama.

¹⁰ say etmek: çalışmak.

¹¹ muavin: yardım eden, yardımcı.

¹² dalalet-zede: dalaletle uğramış.

¹³ IV. Heinrich (d. 1050 - ö. 1106): Almanya kralı.

¹⁴ Papa VII. Gregorius (d. 1028 - ö. 1085): 157. papadır.

¹⁵ izzetinefis: insanın kendine karşı olan saygısı.

¹⁶ ika etmek: meydana getirmek.

275. Genç bir mektepli ile kart bir çocuğun hülya kurmasındaki salahiyetleri¹ bir değildir; hülyanın da bir nizamı var. /46/

276. Açken insan mermeri peynir zanneder; hükümlerimiz ekseriya mualleldir.²

277. İnsan ihtiyar ve zengin olup da az çok sulehadan³ olursa bu hâl biraz da tabii değil midir?

278. Evladını kaybetmiş bedbaht, iadesine dünya malını verir; demek ki evlat musibetine uğramamış kimse dünyaya maliktir.

279. Namuslu kimseler fakir ve âcizin hicap ve zilletine nasıl katlanıyor diye şaşma! Kim bilir tevali etmiş⁴ ne kadar tedrici⁵ zilletlere tahammülden mütevellit melekedir.

280. Dilenmek muhtekirin⁶ hak edilmeyen ücreti almasından ehvendir;⁷ zira sahibini irza ederek⁸ tahsil olunur.⁹

281. Hızlanları¹⁰ sebebiyle üzerlerine dalalet¹¹ müstehak oldu ayeti dururken “Sensin eden ızlal nice ehl-i tariki”¹² gibi akideler¹³ sahiftir.¹⁴

282. “Bana ve validene şükret!” ayetinde¹ ebeveynin şükrâne olan² hakkı ne kadar büyütmüştür. Cenab-ı Hak

¹ salahiyet: yetki.

² muallel: eksik.

³ suleha: dinin emirlerine uygun davranan.

⁴ tevali etmek: arkası kesilmeden devam etmek.

⁵ tedrici: yavaş yavaş.

⁶ muhtekir: vurguncu.

⁷ ehven: daha zararsız, daha az kötü.

⁸ irza etmek: hoşnut etmek.

⁹ 280. vecize sehven 290. vecize olarak numaralandırılmış. (yay. haz.)

¹⁰ hızlan: Allah'ın, buyruklarına boyun eğmeyen insanlardan yardımını kesmesi anlamında kullanılan terim.

¹¹ dalalet: doğru yoldan ayrılma.

¹² Ziya Paşa'nın Terkib-Bend'inden bir beyit: “Sensin eden ızlâl nice ehl-i tariki/ Sensin eden ihdâ nice güm-geşte-i râhı.”

¹³ akide: inanç.

¹⁴ sahif: zayıf, yetersiz.

kendinin şükre olan istihkakı³ sırasına valideni de isad etmiş;⁴ evlat düşün!

283. Hane sahibi ihtimal ki cidden evde değildir; fakat zaire⁵ karşı sabıkalı olduğu için her bulunmayışında şüphe verir. /47/

284. Ve'l-Asr suresinden⁶ anlaşılıyor ki Allah'a takarrüp⁷ için inanmak kâfi değildir! Âmâl-ı salih⁸ da lazım.

285. Biz Allah'ın ufak bir işaretine razıyız; Hazret-i Musa mükâlemeye⁹ kanaat etmemiş de bir de görmek sevdasına düşmüş.

286. Bir muamele yaptığın kimseden senet istesek gücenir hâlbuki Hazret-i İbrahim Hak Teâla hazretlerinden itminan¹⁰ için kuşun ihyasını¹¹ istiyor.

287. Birinin insaniyetine baskın yapar gibi hücum eder ve acelelen bir vaat koparırsın; sonra vaadinde durmadı diye bin türlü evsaf¹² ile onu teşni ederiz.¹³

288. İntizarın¹⁴ zor gelmesi beklenen şeyin intizar-ı elemiyle¹⁵ mütenasip¹⁶ değeri olmamasındandır.

¹ “Gerçi biz insana, anasına ve babasına itaati de tavsiye ettik. Anası onu zayıflık üstüne zayıflıkla taşıdı. Onun sütten ayrılması da iki yıl içindedir. (Biz insana): ‘Bana, anana ve babana şükret’ diye de tavsiye ettik. Dönüş, ancak banadır.” (Lokman Suresi, 14. Âyet.)

² şükrâne olmak: iyilikbilir olmak.

³ istihkak: hakkı olma.

⁴ isad etmek: yüceltmek.

⁵ zair: ziyaret eden kimse.

⁶ Kur'an-ı Kerim'de 103. Sure.

⁷ takarrüp: yaklaşmak.

⁸ âmâl-ı salih: salih ameller.

⁹ mükâleme: karşılıklı konuşma.

¹⁰ itminan: iyiliği başa kalkma.

¹¹ ihyâ: diriltmek.

¹² evsaf: nitelikle, vasıflar.

¹³ teşni etmek: ayıplama.

¹⁴ intizar: bekleme, bekleyiş.

¹⁵ intizar-ı elem: bekleyişin elemi

¹⁶ mütenasip: uygun, uyumlu.

289. İstihza¹ tahkirin² güler yüzle icra olunanıdır.

290. Lisanlarda huruf-ı illetin³ azlığı çokluğu nedendir? İtaatli memlekette aile reisleri emretmeye alıştıklarından mı lisanları huruf-ı illetsiz⁴ olarak sert ve katidir? Güzeli bol, iklimi latif memlekette kandırmaya olan mecburiyet mi lisanlarını ahenkdar⁵ bir hâle koymuştur?

291. Peygambersiz insan Allah'a takarrüp etmesini⁶ bilemezdi; bu sebeple peygamberler haktır.

292. Protestan IV. Henry⁷ zor Katolik oldu /48/ torunu XIV. Louis⁸ ise Katolikliği kökünden kurutayazdı: Hani irs⁹ kanunun hükmü?

293. Protestanlar ile Katolikler bir asır birbiriyle uğraşmışlar; yani birisi Papazlar illa evlenecek diye atmış hasıma satırı; diğeri kabil değil evlenemezler diye vermiş muhasıma¹⁰ topu.

294. Mademki Allah adildir papa da layuthti;¹¹ tahtgâhı¹² olan Roma'yı elinden nasıl kaptırdı?

295. İkrâm eden muhtekirin¹³ nereden kazandığını sormayız, asaletini tasdik ederiz: Şükran nikbindir;¹⁴ meşru

¹ istihza: alay.

² tahkir: hakaret.

³ huruf-ı illet: illetli harfler.

⁴ huruf-ı illetsiz: illetsiz harfler.

⁵ ahenkdar: kulağa, göze ve ruha hoş gelecek düzende.

⁶ takarrüp etmek: yaklaşmak.

⁷ IV. Henry: IV. Heinrich (d. 1050 - ö. 1106): Almanya kralı.

⁸ XIV. Louis (d. 1423 - ö. 1483): Fransa kralı.

⁹ irs: kalıtım, soya çekim.

¹⁰ muhasım: düşman.

¹¹ layuthi: yanılmaz.

¹² tahtgâh: başkent, payitaht.

¹³ muhtekir: vurguncu.

¹⁴ nikbin: iyimser.

malında hisset edenin¹ suyunda şüphe eder, gazap ettiğine zehap oluruz:² Hoşnutsuzluk bedbindir.³

296. Zeki insan sevmediği işlerde ahmaktır.

297. Eğer ecramın⁴ ziyası her gece bize yeniden varit olsa⁵ vusulüne⁶ ömrümüz vefa etmezdi, demek ki ecramın ziyası daima arzın üzerinde: Şu hâlde talihimizin üzerine ecramın tesiri vardır fikri batıldır.

298. Musikin kalbi yumuşattığı, mızıka çalınırken meys kimsenin daha ziyade ağlamasıyla sabit.

299. İstemediğin kimseleri birbiri ardınca görmek aynı yerini üst üste bir yere çarpmak gibidir.

300. Muhaveresi⁷ tatsız man[y]etizması ahenksiz /49/ kimse isen muvaffakiyetsizlik yakarı bırakmaz: Liyakatin yarısını sevim ikmal eder.

301. Mademki arz üzerinde bütün şerait-i hayat⁸ mevcut olduğu hâlde tabiat veya tesadüf anasız babasız bir insan yapamıyor; demek ki insanın bir mürettibi⁹ sanii¹⁰ var.

302. Anasız babasız insan, tabiatın eseridir diyelim tabiatın bir kere daha anasız babasız bir insan yapamamasına mani olan nedir?

303. Az çok mutekit olan¹¹ kimse ahiret olmamak şartıyla birkaç yüz bin senelik ömre razı olmaz; demek ki zayıf sandığımız imanlar da epeyce kuvvetli.

¹ hisset etmek: cimrilik yapmak.

² zehap olmak: öyle sanmak, zannetmek.

³ bedbin: kötümser.

⁴ ecram: gök cisimleri.

⁵ varit olmak: erişmek, ulaşmak.

⁶ vusul: ulaşma, erişme.

⁷ muhavere: karşılıklı konuşmak.

⁸ şerait-i hayat: hayat şartları.

⁹ mürettip: düzenleyen, tertip eden.

¹⁰ sani: yapan kimse.

¹¹ mutekit olmak: inanmak.

304. Bazı insanın sıhhatini ihlal edecek derecede maarife çalışması yalnız servet ve hürmet kesp etmek¹ için midir? Yoksa ebediyetin anahtarını bulmak için gizli bir ümidi mi var?

305. Âdet işimize elveren işlerde muhakkemdir;² fakr ve zillate alışamıyor, hep servet ve itibar arıyoruz.

306. Evet, arkadaşlarından biri şan ve şeref içinde biri de temevvül etmiştir;³ fakat yine arkadaşlarından biri vefat etmiş, birini darı olan⁴ amâ⁵ sebebiyle çocuğu yedmekte⁶ bulunmuştur: Hâline şükret.

307. Kibar ve mutantan⁷ facireye⁸ fakir köylü kadın /50/ müreccah:⁹ Hovardalık âleminde bile yüzüsüzlüğün düdüğü ötmez.

308. İnsan tesrir¹⁰ niyetiyle sevincini kendi sevdiklerine söylediği vakit yine kendini düşünmüş oluyor; zira muhiplerine¹¹ izhar-ı sürurdan¹² maksadı birkaç mesrur¹³ sima daha görerek sürurunu arttırmaktır.

309. Papanın layuhtilik¹⁴ iddiasına gülüyoruz; hâlbuki zekâsına güvenenlerden layuhtilik iddiasında bulunanlar çoktur.

310. Canım kadar sevdiğim gaipler¹⁵ yok oldularsa onların heykellerini resimlerini değil kendilerini nasıl tahattur

¹ kesp etmek: kazanmak.

² muhakkem: sağlamlaştırılmış.

³ temevvül etmek: zenginleşmek.

⁴ darı olmak: (hoş olmayan bir durum ve hastalık) görülmeye başlamak.

⁵ amâ: körlük.

⁶ yedmek: çekip götürmek.

⁷ mutantan: gösterişli.

⁸ facire: zina ve işrete düşkün kadın.

⁹ müreccah: tercih edilen.

¹⁰ tesrir: sevindirme.

¹¹ muhip: dost, arkadaş.

¹² izhar-ı sürur: ortaya çıkan sevinç.

¹³ mesrur: sevinçli.

¹⁴ layuhtilik: yanılmazlık.

¹⁵ gaip: göz önünde olmayan.

ediyorum?¹ Münadim olmadılarsa² bazen canımın içinde hissettiğim sızı nedir?

311. Dayak atmak bir nevi ifade-i meramdır:³ Kalam ile anlatılması kabil olamamış bir meseleyi sopa ve deri vasıtasıyla dimağa ihsas etmektir.⁴

312. Uyku bastığı sırada uyumak isteyen ile çalışmak isteyen kimlerdir? Bazen çarpışmaları bir iki saat devam eden bu iki muarız⁵ kuvvetten hangisi benim?

313. Pederini cebren soktuğun dinden evladını cebren çıkaramazsın: İşte irs-i kanun-ı muazzamının⁶ derece-i sıhhati.⁷

314. Kemal Bey'in güzel yazmasına bir sebep de "Eserde /51/ payidar olan mukalledir⁸ mail-i müntakil olur⁹" düsturuna etba etmesindendir.¹⁰

315. Evlada söz dinletemezseniz vücudunuzun yarısı dimağınızın emrinden çıkmış gibi olur.

316. Faziletsiz saadet olamaz; zira faziletsiz kimseye edilen haksız istinat sahih zannolunur.

317. Mademki insanların mantığı her iklimde birdir: Bir milletin lisanında falan tarzda mürettep¹¹ cümle diğer lisanda neden o tertibin tersine bir tarzda müretteptir?

318. İstibdat zamanında hakk-ı teneffüs¹² de yoktur; zira zulme edilen infialden¹ naşi² bazen rahat nefes alınmaz; şu hâlde meşrutiyetimizin kadrini bilmeliyiz.

¹ tahattur etmek: hatırlamak.

² münadim olmak: arkadaşlık etmek.

³ ifade-i meram: isteğin ifadesi.

⁴ ihsas etmek: hissettirmek.

⁵ muarız: muhalif.

⁶ irs-i kanun-ı muazzam: büyük soya çekim kanunu.

⁷ 313. vecize sehven 133. vecize olarak numaralandırılmış. (yay. haz.)

⁸ mukalled: taklit edilen.

⁹ mail-i müntakil olmak: nakletmeye meyil etmek.

¹⁰ etba etmek: bir kimseye tabi olmak.

¹¹ mürettep: tertip edilen.

¹² hakk-ı teneffüs: nefes alma hakkı.

319. Camilerde kavga edilmemesi kutsiyetine tazim edilmesinden³ değil çeşmede olduğu gibi ilk işgal hakkı iddia etmeye hacet olmamasından;⁴ cemaatin azlığına mebni⁵ herkese birkaç dönüm yer isabet etmesindendir.⁶

320. Bazıları zan ve hayal üzerine müstenit,⁷ tecrübesiz nazariyat boştur diyor; hâlbuki arzın elli metre fevkine çıkmadığımız hâlde kâinatın layetenahi⁸ olduğunu biliyoruz.

321. Hastaya maşallah iyisin diyen müfsit⁹ midir? Keza /52/ farzımuhal din yalan olsa istikbalin elemi izale,¹⁰ beşerin saadetini idame için dine sahih diyen müfsit midir?

322. Hariçte birbiri arkasında olan menazırı,¹¹ kâğıt üzerinde birbiri üstünde gördüğümüz hâlde nasıl tıpkısıdır diye benzetiyoruz?

323. Eğer sabavet¹² şimdiki tahayyül ettiğimiz gibi ise meğer o mesut zaman esnasında cennette imişiz; demek ki biz de Hazret-i Âdem gibi hübut etmişiz.¹³

324. İnsan ya ezelîdir ya hadistir;¹⁴ ezelî ise fena bulamak icap eder, hâlbuki fena bulur; hadis ise birisi tarafından

¹ infial: etkilenme.

² naşi: -den dolayı.

³ tazim etmek: hürmet etmek.

⁴ hacet olmak: ihtiyaç olmak.

⁵ mebni: yapılmış.

⁶ 319. vecize sehven 219. vecize olarak numaralandırılmış. (yay. haz.)

⁷ müstenit: dayanan, isnat eden.

⁸ layetenahi: sonsuz.

⁹ müfsit: ara bozan, fesat.

¹⁰ izale: giderme, yok etme.

¹¹ menazır: manzaralar.

¹² sabavet: çocukluk.

¹³ hübut etmek: yukarıdan aşağıya inmek.

¹⁴ hadis: yaratılan.

yaratılmıştır; çünkü böyle musanna¹ vücudu üstadâne² terkip ederek ruh veren kimse tabiat da olsa müdriktir³ haliktir.⁴

325. Alacak hususunda milyonlarca matlubatın⁵ teminine iki şahit kâfî; din hususunda bir sağlam burhan⁶ akli birkaç milyon kişinin şehadetine⁷ müreccah⁸ niçin?⁹

326. Nebatat,¹⁰ kökleriyle arzın içinde yiyecek bulabiliyor; insanlar bütün kimya âlat¹¹ ve edevatıyla¹² köklerin bulunduğu mevadî¹³ tefrik¹⁴ ve taktir edemiyor;¹⁵ acaba nebatat insanlardan müdrik¹⁶ mahlukattan olmasın? Nebat¹⁷ /53/ ve şecer¹⁸ secde ederler ayeti¹⁹ de bunu kısmen müeyyit²⁰ değil midir?²¹

327. Sokrat²² vazı-ı kanuna²³ hürmet etmek için mahbesten²⁴ kaçmayı, edilen teklife karşı kabul etmemiş;

¹ musanna: sanatlı.

² üstadâne: üstat olan kimseye yakışır tarzda.

³ müdrik: anlayan, kavrayan.

⁴ halik: yaratıcı, Allah.

⁵ matlubat: istenilen şeyler.

⁶ burhan: kanıt.

⁷ şehadet: şahitlik.

⁸ müreccah: tercih edilen.

⁹ 325. vecize sehven 225. vecize olarak numaralandırılmış. (yay. haz.)

¹⁰ nebatat: bitkiler.

¹¹ âlat: aletler.

¹² edevat: iş yapmak için kullanılan aletler.

¹³ mevad: canlı olmayan şeyler.

¹⁴ tefrik: ayırma, ayırt etme.

¹⁵ taktir etmek: damıtma.

¹⁶ müdrik: anlayan. kavrayan.

¹⁷ nebat: bitki.

¹⁸ şecer: ağaç.

¹⁹ “Bitkiler ve ağaçlar secde etmektedirler.” (Rahman Suresi, 6. Âyet.)

²⁰ müeyyit: sağlamlaştıran.

²¹ 326. vecize sehven 226. vecize olarak numaralandırılmış. (yay. haz.)

²² Sokrates (d. M.Ö. 470 - ö. M:Ö: 399); Yunan felsefesinin kurucularından, Antik Yunan filozofu.

²³ vaz-ı kanun: kanun hazırlayan.

²⁴ mahbes: hapisane.

mademki kanun tanıyormuş: Kanunun hakkında tatbik ettiği cezayı celp edecek¹ hâl ve harekette niçin bulundu?

328. Namütenahi² ebat ve semavat³ tasavvurunun, hüceyrat-ı dimağiye⁴ sığmayacağı derkâr olduğundan⁵ bu kaziye⁶ ile menazır⁷ ve hatıratın hüceyrat-ı dimağiye⁴de olduğu nazariyesi batıl addolunabilir.

329. Saile⁸ suimuamele⁹ gösterilmemesini Allah emrediyor, onun sebebine mükâfat veriyor; demek ki sail indillah¹⁰ küçük bir şey değil, biz neden onu insandan saymıyoruz?

330. Bir yırtıcı hayvanın ansızın üzerimize hücumunda ne hâle girersek bu hâlin acılarıyla beraber beş on dakika ve daha ziyade müddet-i devamı¹¹ mı mevttir?¹²

331. Zengini gördüğünde kıskanma! Emniyet ve adaletten ve hürriyet ve maariften aynı derecede müstefit olduğunuz¹³ hâlde o çok vergi veriyor sen az.

332. Sail insanı sevaba sokar güzel günaha; böyle iken sail neden muhakkar,¹⁴ güzel muhteremdir? /54/

333. Ata, arabaya binmenin en büyük zevki ekseriyetin¹⁵ yaya bulunmasında.

¹ celp etmek: kendine doğru çekmek.

² namütenahi: sonsuz.

³ semavat: gökler.

⁴ hüceyrat-ı dimağiye: zihnin hücrecikleri.

⁵ derkâr olmak: ortaya koymak.

⁶ kaziye: ileri sürülen iddia.

⁷ menazır: manzaralar.

⁸ sail: dilenci.

⁹ suimuamele: kötü muamele.

¹⁰ indillah: Allah katında.

¹¹ müddet-i devam: devam ettiği süre.

¹² mevt: ölüm.

¹³ müstefit olmak: yararlanmak.

¹⁴ muhakkar: hakir görülmüş, hakarete uğramış.

¹⁵ ekseriyet: çoğunluk.

334. Rakip olduğumuz merkep anırınca neden sıkılırız? Çünkü sesin kimden çıktığı şüpheli gibi olur ve ilan-ı aşta iştirak¹ varmış gibi gelir.

335. Ebrarın² hasenatı bizim için seyyiattır³ diyerek namaza lüzum görmeyen bî-namaz,⁴ sahte mukarrebindir;⁵ bunlara verilecek cevap namaza dair müteaddit⁶ ayetlerdeki sarahate⁷ karşı içtihat⁸ mesağ olmadığı⁹ maddesidir.

336. Menfuruna¹⁰ arzu ettiğin fenalıklarda mutedil ol!¹¹ Seni hiç tanımayan vatandaşlardan binlercesi senin için harpte çok zahmet çekti. Müşatemedi¹² mütebaki¹³ olacağını hissene isabet eden minnetsiz girme mahsup et!¹⁴

337. Diyojen¹⁵ sadelik iddia eder, insanlardan istiğna¹⁶ göstermiş; fakat insanların inşaatından olan maabid¹⁷ kapılarının sakfı¹⁸ altında ve fiçinin içinde yatar, heyet-i içtimaiyenin arasından ayrılmamış.

338. Mademki rüyada insan her şeyi re'ye'l-ayn¹⁹ görüyor; demek ki görmek için göze ihtiyacımız zaruri değildir: Öyleyse ruh nazariyesi makul.

¹ iştirak: ortak olma.

² ebrar: hayır işleyen.

³ seyyiat: kötülükler.

⁴ bî-namaz: namaz kılmayan.

⁵ mukarreb: dostlar, arkadaşlar.

⁶ müteaddit: çok sayıda, birçok.

⁷ sarahat: tam ve kesin biçimde belirli olma durumu, açıklık.

⁸ içihat: gayret gösterme.

⁹ mesağ olmak: izin verilmek.

¹⁰ menfur: nefret edilen.

¹¹ mutedil olmak: ölçülü olmak.

¹² müşateme: karşılıklı küfürleşme.

¹³ mütebaki: geriye kalan.

¹⁴ mahsup etmek: hesaba geçirmek.

¹⁵ Diyojen: M.Ö. 412 - M.Ö. 323 yılları arasında yaşamış Yunan filozof.

¹⁶ istiğna: tok gözlülük.

¹⁷ maabid: mabetler.

¹⁸ sakf: dam, çatı.

¹⁹ re'ye'l-ayn: kendi gözüyle, bizzat görerek.

339. Mütalaa neticesinde malumatımızı artırıyor, /55/ fakat vücuttan kaybediyoruz; vücutça eksilip malumatça artmak nasıl mümkün oluyor?

340. Kesemizin boş veya dolu olduğunu herkes biliyormuş sanırız; yani gayrın hükmüne göre hakir veya mesuduz ama gayrın hükmünü de kendimiz veriyoruz.

341. Bayılacak şiir dünyada yoktur dersin eçhel olduğun¹ anlaşılır, bütün ketb-i diniye² yalandır dersin vukufa³ atıf olunur: Bu nasıl şey?

342. Tiyatroda yalana karşı ağlanır, komşunun vefatına ağlanmaz.

343. Akil⁴ kimse hapsedildi mi bu müddet zarfında azim ve iradesini istimal⁵ gayr-ı salih⁶ bir deli hükmünde tutulur demektir.

344. Kuşlar yuvalarını inşa edebiliyor, ne kadar can istiap edeceğini,⁷ ne kadar sıklete⁸ mütehammil olacağını,⁹ hesap edebiliyor; yani amele ve dülger¹⁰ ve mimar ve mühendistirler: Demek ki malumat vehbidir¹¹ de.

345. İnsan bir kere gördüğü köyü sormadan bulamıyor; güvercin ve kırlangıç ise beş on günlük mesafeden salıverildiklerinde yuvalarının olduğu yeri buluyor; bu derece

¹ eçhel olmak: cahil olmak.

² ketb-i diniye: dini metinler.

³ vukuf: anlama, bilme.

⁴ akil: akıllı.

⁵ istimal: kullanma.

⁶ gayr-ı salih: faydalı olmayan.

⁷ istiap etmek: içine almak.

⁸ sıklet: ağırlık, yük.

⁹ mütehammil olmak: tahammül etmek.

¹⁰ dülger: yapıların kapı, pencerede dışındaki kaba tahta ve ağaç işlerini yapan usta.

¹¹ vehbi: Allah vergisi.

basiret ve ihata-i nazar¹ beşeriyetin /56/ fevkindedir: Demek ki teati-i efkâr² için lisanları olsa insanı geçecekler.

346. Hiddete gelmiş kimsenin hasmını süzmesi kafana bir şey indireyim mi diye istizandır;³ uymayacağına dair baş sallaması da beladan firardır.

347. Türküler şarkılar memnu olan ahvalin nazariyatıdır ve namuslu takımı türkülerle mütesellidir!⁴

348. Koyun gibi muti⁵ diyoruz; çarşıdan alıp eve doğru koyun yediğiniz var mı?

349. Peygamber gözlük takmadı diye gözlük bidat-ı seyyie⁶ olmadığı gibi Hazret kullanmadı diye çatal bıçak da bidat değildir.

350. Kulların bile azim⁷ zevkleri vardır; ya uluhiyete⁸ mahsus zevkler nasıldır? Ve adaletin meşagil-i ilahiyeden⁹ biri olması adaletin ne kadar sevimli ve zevk-aver¹⁰ olduğunu ispata kâfidir.

351. Boşluk ve irade ecsam¹¹ içinde mi duruyor, yoksa ecsamın haiz olduğu ebad-ı selase¹² mi hâlâ teşkil ediyor? Boşluk varsa bilâ-vasıta¹³ onu hissetmek nasıl mümkün oluyor?

352. Maişeti dar olan zelil olur,¹⁴ velev ki arz-ı /57/ ihtiyaç etmesin;¹⁵ servet sahibi muhteremdir velev ki açgözlü bulunsun.

¹ ihata-i nazar: etraflıca bakmak.

² teati-i efkâr: fikir alışverişi.

³ istizan: izin isteme.

⁴ müteselli: teselli bulan.

⁵ muti: uyan, itaat eden.

⁶ bidat-ı seyyie: şeriata uymayan yenilik.

⁷ azim: büyük.

⁸ uluhiyet: ilahi meşguliyetler.

⁹ meşagil-i ilahiye: Allah'ın meşguliyetleri.

¹⁰ zevk-aver: zevk veren.

¹¹ ecsam: cisimler.

¹² ebad-ı selase: üç boyut.

¹³ bilâ-vasıta: vasıtasız.

¹⁴ zelil olmak: aşağılanmak.

¹⁵ arz-ı ihtiyaç etmek: ihtiyacını arz etmek.

353. Kendimizi zeki sandığımızın sebebi öteden beri çok melekemiz olan şube-i maarifte sühulet-i tefehhüm¹ ve tefhime² malik olduğumuzdandır.

354. Arzın hareketine kail olanlara³ din-i İslam bir vakit ceza yapmamıştır; hâlbuki tövbe etmeyeydi papazlar elinde Galileo'nun⁴ başı gidiyordu.

355. Uyku vücudumuzun istirahatinden başka dahi bir lutf-ı ilahidir; eşirranın⁵ hiç olmazsa uyudukları zaman şerlerinden eminiz; ya boyuna uyanık olsalar neler yapmazlardı.

356. İkbale haris olduğumuzu⁶ neden söyleriz? Çünkü istiğna,⁷ teşebbüs, istek muvaffak olabilirmişiz manasını tazammun eder.⁸

357. Otuz saat devresinde bir sahraya baktığımızda olanca vüsatiyle,⁹ tafsilatıyla¹⁰ sahrayı birden görüyoruz; hüceyrat¹¹ nazariyesi sahih ise o vasi¹² menazır¹³ dimağın hüceyratına nasıl sığdı?

358. Hatıratımdaki binlerce vaz¹⁴ ve şekil ve heyetteki vücutlar sen misin? Sen, şu karşımdaki sen olduğuna göre öteki binlerce şekiller hayalin midir? /58/ Onlar hayallerin ise neden onları resmin, heykelin, şekl-i musaggarın¹⁵ gibi hissetmiyorsun

¹ sühulet-i tefehhüm: anlamamanın kolaylığı.

² tefhim: bildirme, anlatma.

³ kail olmak: razı olmak.

⁴ Galileo (d. 1564 - ö. 1642): İtalyan bilim adamı.

⁵ eşirra: kötü, zararlı kimseler.

⁶ haris: hırslı.

⁷ istiğna: tok gözlülük.

⁸ tazammun etmek: içine almak, kapsamak.

⁹ vüsat: genişlik, bolluk.

¹⁰ tafsilat: ayrıntılar.

¹¹ hüceyrat: hücrecikler.

¹² vasi: geniş.

¹³ menazır: manzaralar.

¹⁴ vaz: biçim.

¹⁵ şekl-i musaggar: küçül şekil.

da bizzat kendin diye hissediyorsun; o şekillerin kâffesi¹ senden ibaret olunca hepsini bir ruh idare ediyor demektir.

359. Gençlikte romana olan muhabbet adem-i tecrübe² hasebiyle hülyaların fiile çıkması kolay sanılmasındandır.

360. Münazaa edenlerin³ buğzi⁴ bir derecede olmaz, ilzam etmiş⁵ olan âlicenap⁶ durur; mülzem⁷ olan affetmez gayz⁸ sahibidir.

361. Efendi uşağını “Efendi evde yok” diye yalan söylemeye alıştırır: Sonra da sadakatsizlik ederse kovar.

362. Anlayan ile anlamayan cevaplarından ziyade suallerinden bellidir.

363. İskender’in⁹ galebesine bir sebep de hatife¹⁰ kendini telih ettirmesi¹¹ ve daima galebe olacağını söyletmiş olmasıdır; bu kaybı nida itikad-ı batıla¹² esir olan o zaman ahalisine çok itimat vermiştir.

364. Akran ve emsalin terakkiyatına¹³ sevin! Fakat haset tehlikesine maruz kalmamak için kendin de daima çalış!

365. Çocuğun eşyaya dikkat edebilmesi ve hafızasına /59/ epeyce nakış eylemesi elfaz-ı mugalatasıyla¹⁴ henüz ülfet etmemesindendir.¹⁵

¹ kâffe: hep, bütün.

² adem-i tecrübe: tecrübenin yokluğu.

³ münazaa etmek: ağız kavgası yapmak.

⁴ buğzi: düşman gibi, düşmanlıkla.

⁵ ilzam etmek: susturmak.

⁶ âlicenap: haysiyetli, şerefli.

⁷ mülzem: susturulmuş.

⁸ gayz: öfke, kızgınlık.

⁹ İskender (d. M.Ö. 356 - ö. M.Ö. 323): Makedonya kralı.

¹⁰ hatif: gayptan seslenir gibi haber veren melek.

¹¹ telih etmek: ilahlaştırmak.

¹² itikad-ı batıl: batıl inançlar.

¹³ terakkiyat: ilerlemeler, gelişmeler.

¹⁴ elfaz-ı mugalata: yanıltıcı sözler.

¹⁵ ülfet etmek: alışkanlık yapmak.

366. Bir müsabakada mümeyyizi olsan muhatabın malumatına şedid-i muahiz¹ kesilirsin; bir talebin vukuunda aynı muhatabın irfanını göklere çıkarırsın. Bu hâl doğru mudur?

367. Mademki Allah her yerde vardır, dinsizler Allah'ı nasıl bulamıyorlar?

368. Haylaz şakirt² de saildir,³ merhamet numarası bekler: Derse çalışalım! Zilletten halas olalım!⁴

369. Kadın güzel olunca ırzını muhafaza edecek akıllı da olmalı; yani akılsız güzellik büyük musibettir.

370. Sabavet⁵ nasıl pür-sürur olmasın?⁶ Çocuğun kimse ile münazi'un-fih⁷ mühim meselesi yok; en mühim işi müesseselerinin en demokrati olan mektebe devamdır; çocuk çok deliden daha yaramaz olduğu hâlde deliyi kapatırlar çocuk mazurdur.⁸

371. Mademki her hareketi irade-i külliye⁹ hâsıl ediyormuş da irade-i cüziye¹⁰ yalnız niyetten ibaretmiş: Menzul¹¹ kimse derdinden kurtulmaya daima niyet ettiği hâlde irade-i külliye aciz midir ki menzul tarafı kıpırdamıyor?

372. Haksız dayağa karşı ısırın ve çifte atan /60/ beygiri hemen elden çıkarmak isteriz; iş âleminde madunumuzu¹² da ekseriya böyle yaparız.

373. Binde bir kişi bulunmaz ki defaatle¹ yüzer veya seksener celdeye² istihkak³ kesp etmemiş⁴ ve hâlâ bu bapta⁵ hâkimü's-şere⁶ borçlu bulunmamış olsun.

¹ şedid-i muahiz: şiddetle kınayan.

² şakirt: öğrenci.

³ sail: dilenci.

⁴ halas olmak: kurtulmak.

⁵ sabavet: çocukluk.

⁶ pür-sürur olmak: çok sevinçli olmak.

⁷ münazi'un-fih: üzerinde tartışılan.

⁸ mazur: mazareti olan.

⁹ irade-i külliye: Allah'ın her şeyi kuşatan iradesi.

¹⁰ irade-i cüzi: Allah'ın insana verdiği seçme, yapıp yapmama gücü.

¹¹ menzul: felçli.

¹² madun: mevki. seviye vb. bakımından aşağı durumda olan.

374. Âyete'l- kürsi'deki⁷ “Allah’ı uyku ve ıımızganma⁸ tutmaz” ayetinin bir manası da icra-yı adaletten fariğ olduğu,⁹ denîlerin¹⁰ ne yaptığını görmediğı zaman hiç olmaz demektir.

375. Attila¹¹ “Geçtiğim yerde ot bitmez” demiş; Perikles¹² “Hiçbir ferd-i vatanın¹³ matem elbisesi giymesine sebep olmadım” demiş; işte iki mütezad¹⁴ ahlak; bu iki ucun ortasını ister misiniz? Roma imparatorlarından Tiber¹⁵ “İyi bir çoban koyunlarını kırkar fakat sıyırtmaz” demiş.

376. Falanın yanında böyle demişsin diye zimamı¹⁶ takip etmemeli; zira emin bildiğimiz kimsenin yanında bunalmamak için söylenen söz ifsat¹⁷ ve ızrar,¹⁸ terzil¹⁹ ve esma²⁰ için söylenmemiştir. Emine²¹ bir şey tevdi etmek²² zihinden geçirmek gibi muaftır; teşhir²³ ve esma için söylenen söz biri yetiştirmezse diğeri yetiştirir fikriyle şühud-ı muvacehesinde²⁴ ve kalabalık yerde söylenen sözdür.

¹ defaat: defalar, kereler.

² celde: değnek veya kamçı ile dövme cezası.

³ istihkak: hak edilmiş, hak.

⁴ kesp etmek: kazanmak.

⁵ bap: konu, husus.

⁶ hâkimü’ş-şer: şeriat hâkimi.

⁷ Bakara Suresi, 255. Âyet.

⁸ ıımızganma: uyuklama.

⁹ fariğ olmak: vazgeçmek.

¹⁰ denî: alçak.

¹¹ Attila: Hun imparatoru.

¹² Perikles: Antik Yunanistan’da, Atinalı soylu, asker ve devlet adamı.

¹³ ferd-i vatan: vatandaş.

¹⁴ mütezad: birbirine zıt olan.

¹⁵ Tiberius (d. M.Ö. 42 - ö. 37): Roma imparatoru.

¹⁶ zimam: sorumluluk.

¹⁷ ifsat: bozma, fesada uğrama.

¹⁸ ızrar: zarara sokma.

¹⁹ terzil: rezil etme.

²⁰ esma: kulaklar.

²¹ emin: güvenilir.

²² tevdi etmek: teslim etmek.

²³ teşhir: herkese duyurma.

²⁴ şühud-ı muvacehe: şahitlerle yüzleşme.

377. İnsan ya ezeli'dir ya kendiliğinden sonra peyda olmuştur; ezeli olsa vefat etmezdi, hâlbuki ölüyor; /61/ kendiliğinden peyda olsa yaşamasına müsait muhit olan dünyada dahi kendi kendine türerdi, hâlbuki türeyemiyor; demek ki muhaddistir¹ ve bir muhaddise ihtiyacı zaruridir.

378. Dünya fazilet tecrübe-gâhıdır;² fakat bütün faziletleri bir kişi yapamaz: Allah mütenevvi³ faziletleri mütenevvi eşhas⁴ üzerinde tecrübe eder; yani seha⁵ ile tecrübe edeceği kimselere gına,⁶ af ve merhametle tecrübe edeceği kimselere nüfuz ve iktidar, hilm⁷ ve sabır ile iptila edilenlere⁸ fakr u faka⁹ vermiştir; ilim ve irfan ashabından hayır ve tevazu, servet ve cemel erbabından iffet ve ismet, rüşvete fırsat bulanlardan istikamet bekler: İşte insanların tabakatına¹⁰ sebep.

379. Bu kadar sakat ve belâzedeler¹¹ dururken şükür etmesini bilmeyen insan, herkes az çok mesut olaydı ne yapardı?

380. Belâzede olarak doğmuş veya sonradan maraz¹² ve fecaate¹³ maruz kalmış olanlara bakarak ekseriyet-i azime¹⁴ hâline müteşekkirdir¹⁵ ve bu bir muhassenattır;¹⁶ fakat bedbin¹⁷ yalnız pek mahdut¹⁸ sefilleri görüyor, milyarlarca insanın

¹ muhaddis: hadis alimi.

² tecrübe-gâh: tecrübe yeri.

³ mütenevvi: çeşitli, çeşit çeşit.

⁴ eşhas: kişiler, şahıslar.

⁵ seha: cömertlik.

⁶ gına: zenginlik.

⁷ hilm: yumuşak huyluluk.

⁸ iptila etmek: tutkun olmak.

⁹ fakr u faka: yoksulluk.

¹⁰ tabakat: tabakalar, sınıflar.

¹¹ belâzede: belaya uğraşmış.

¹² maraz: hastalık, illet.

¹³ fecaat: çok acıklı durum.

¹⁴ ekseriyet-i azime: büyük çoğunluk.

¹⁵ müteşekkîr: teşekkür eden.

¹⁶ muhassenat: iyilikler, güzellikler.

¹⁷ bedbin: kötümser.

¹⁸ mahdut: sınırları belirlenmiş.

tesellisine hadim¹ olduklarını görmüyor; gülün dikenini görme, dikenin gül verdiğini takdir et!

381. Gerçi hayat mum gibi yanmaktır ve ölmek onun /62/ gibi sönmehtir: Fakat biz yanarken müvellidülhumuza² sarf ettiğinden başka her yere menkuş olan³ hatıratımızı, âtideki âmâlimizi,⁴ hâlihazırdaki efkâr⁵ ve mütalaatımızı, hamil olarak⁶ yanıyoruz; hâlbuki mum bizim gibi yanmıyor; binaenaleyh sönüşümüzde aynı tarzda olamamak icap eder.⁷

392. Her şey ezelden mürettep⁸ ve mukadder mi diyorsun? Şu hâlde hâlihazırda ve istikbalde Allah'a iştigal edecek bir şey bırakmıyoruz; hâlbuki Hak Teâlâ'nın her gün meşgul olduğuna dair ayet⁹ var.

393. Allah uykuyu insanın aczini meydana koymak için de ihdas etmiştir:¹⁰ İnsan o sırada kıpırdamamaya mahkûmdur, âzâsını kıvrırıp âcizâne bir vaz-ı mağlubiyette yatmaya mecburdur.

394. Allah insanın aczini mevt¹¹ ile bir kat daha meydana koyuyor; ölmeye mahkûm iken uluhiyet¹² davasına kıyam edenler,¹³ Allah'mış gibi tekebbür eyleyenler¹⁴ olmuş; ya ölüm olmasaydı neler yapmazlardı.

¹ hadim: hizmet eden.

² müvellidülhumuza: oksijen.

³ menkuş olmak: yer etmiş, yerleşmiş.

⁴ âmâl: emeller, istekler.

⁵ efkâr: fikirler.

⁶ hamil olmak: sahip olmak.

⁷ numaralandırılmada 381'den 392'ye atlanmıştır. (yay. haz.)

⁸ mürettep: tertip edilen.

⁹ "Göklerde ve yerde olanlar O'ndan dilenirler. O, her gün yeni bir tecellidedir." (Rahman Suresi, 29. Âyet.)

¹⁰ ihdas etmek: yeni bir şey ortaya koymak.

¹¹ mevt: ölüm.

¹² uluhiyet: ilahi meşguliyetler.

¹³ kıyam etmek: kalkışmak.

¹⁴ tekebbür eylemek: kibirlenmek.

395. İstibdat ile fena modaların arasında fark yok: İkisi de keyfin akla tagallübüdür,¹ demek ki her moda-perest,² modaların vazı³ gibi müstebittir.⁴

396. Asap-zedelerin⁵ garaib-nüma⁶ ahlakta olanlarına beyni sulanmış demek doğru değil; mademki yanlış /63/ ve sabit fikirlerine merbut⁷ ve muannittirler⁸ dimağları lasık⁹ ve acinidir.¹⁰

397. Bizi muhterem tutanların nazarında zillet, nefsimize ağır gelir; âdi zannedenlerin nazarında küçük düşmekten nefse büyük zillet terettüp etmez.¹¹ İşte gayrın hakkında insanca muameleye mecburiyetimizin bir sebebi daha.

398. Hiç hasedî olmayan ihtiyar ve hasta ve çirkin, fakir “ve min şerri haset” ayetini¹² niçin okuyor?

399. Üdebayı perdebirunâne¹³ yazmaya ekseriyetin¹⁴ rağbeti sevk etti, ekseriyeti öyle kitaplar okumaya da muharrirler sevk etti: cürüm müşterek.

400. Alaya maruz kalmak ne vakit haysiyete dokunur? Haysiyetin ziyasına mukabil bir kazanç olmazsa; yoksa zî-iktidar¹⁵ bir zata hoş görünmek için alaya maruz kalmak hoş a gidebilir.

¹ tagallüp: zorbalık etme.

² moda-perest: moda düşkünü.

³ vaz: vaziyet.

⁴ müstebit: zorba.

⁵ asap-zede: sinirleri bozulmuş.

⁶ garaib-nüma: gariplikler gösteren.

⁷ merbut: bağlı.

⁸ muannit: inatçı.

⁹ lasık: yapışık.

¹⁰ acini: hamur gibi yoğrulmuş, macun kıvamında.

¹¹ terettüp etmek: ait olmak, icap etmek.

¹² Ve min şerri hâsîdin izâ hased (hasede): “Bir de kıskandığı vakit kıskanç kişinin şerrinden.” (Felak Suresi, 5. Âyet.)

¹³ perdebirunâne: açık saçık, utanmazca.

¹⁴ ekseriyet: çoğunluk.

¹⁵ zî-iktidar: iktidar sahibi.

401. Ekser insan fuhşiyatta¹ fırsat kaçırmazsa nadim olur:² Hâlbuki fırsat kaçırırsa da nedamet eder.³

402. Elektrik düğmesine basınca bir milyon ve daha fazla elektrik lambası birden parlıyor; Allah'ın kün⁴ emri galiba buna benzer ve her yerde hazır nazır olduğuna bakılırsa Allah kâinatın elektriğini elinde tutan ve her zerreye istediği /64/ gibi oynatabilen bir hâkim-i müteal⁵ demek olur: Allah, arz, semavatın⁶ nurudur ayeti⁷ de bu fikri müeyyit⁸ sayılabilir.

403. Hazret-i Âdem'in kusuru af buyurulduğu hâlde cennete iade olunmuyor; hübuta⁹ bakılırsa af tamam değildir diyeni nasıl susturmalı?

404. Erbab-ı ilim¹⁰ ve fen çok sabur,¹¹ hamul¹² insanlardır; zira ahz ü itacılar¹³ gibi menfaatlerini ani surette değil yarım asır sonra toplamaya muvaffak olurlar, bazen de hiç muvaffak olamazlar.

405. Hayvan, deli gibi tekrar-i elfazı¹⁴ daima incitmek için söylenmez; yapılan münasebetsizliğin failini müstahak olduğu ismiyle yâd ederek kabahatin biçimsizliğini muhataba anlatmak için de söylenir.

¹ fuhşiyat: ahlaka ve namusa aykırı davranışlar.

² nadim olmak: pişman olmak.

³ nedamet etmek: pişmanlık duymak.

⁴ kün: ol, olsun. Allah'ın yaratmayı istediği zaman verdiği emir.

⁵ hâkim-i müteal: yüce hükmeden.

⁶ semavat: gökler.

⁷ "Allah, göklerin ve yerin nurudur (aydınlaticısıdır)." (Nur Suresi, 35. Âyet.)

⁸ müeyyit: sağlamlaştıran, kuvvetlendiren.

⁹ hübut: yukarıdan aşağıya inme.

¹⁰ erbab-ı ilim: ilim sahipleri.

¹¹ sabur: sabrı çok olan.

¹² hamul: çok sabırlı.

¹³ ahz ü ita: alışveriş.

¹⁴ tekrar-i elfaz: sözlerin tekrarı.

406. Sevişmeyenlerin bayramda birbirini ziyaretleri mürailikten¹ değil, husumetlerini ilan etmiş olmamak için de olabilir: Men-i fesat.²

407. Kuşpalazı ve kuduz vesair bazı hastalıkların serumu bulunmadan evvel bu hastalıklardan mutlaka helak olmak mukadderattan madut³ idi; şimdi mukadder değil; keza verem ve kansızdan kurtulmamak şimdi mukadderattan maduttur, serumu bulundukta mukadder olmayacak; demek ki mukadderat mücahedat-ı beşer⁴ ile değişiyor; Cenab-ı Hakk'ın mücahedemize irademize müdahale etmediği de bununla sabit. /65/

408. Ağaçlar nebatlar⁵ tedriç⁶ ile ve bir kaideye tebaaten⁷ büyüyor; insanların hayvanların tahaccümü⁸ de öyle; demek ki kün emri üzerine fe-yekûn⁹ ani olmaya da bilir: Arz ve semanın altı günde ibdaı¹⁰ de bunu müeyyit.¹¹

409. Mademki ufacık göz bebeğimizden defaten¹² kâinat girebiliyor; hissetmek, ecza-ı anasırın bize tazyik etmesidir; çünkü o vüsatın¹³ o dar sukbeden¹⁴ başka türlü girebilmesi imkânsızdır.

¹ mürailik: ikiyüzlülük.

² men-i fesat: kötülüğün yasaklanması.

³ madut: sayısı belli olan.

⁴ mücahedat-ı beşer: insanın mücadeleleri.

⁵ nebat: bitki.

⁶ tedriç: derece derece ilerleme.

⁷ tebaaten: tabi olarak.

⁸ tahaccüm: genişleme, büyüme.

⁹ “kün fe-yekûn.” Kur'an-ı Kerim'in pek çok suresinde geçen “Ol, der ve olur.” anlamındaki ayet.

¹⁰ ibda: yaratma.

¹¹ müeyyit: sağlamlaştıran, kuvvetlendiren.

¹² defaten: bir defada, birden.

¹³ vüsat: genişlik.

¹⁴ sukbe: delik.

410. Gözümüzü kapattığımız vakitte kâinatı hissediyoruz; demek ki rüyeti¹ ihsas eden² tazyik-i anasır³ göz kapaklarında geçiyor.

411. Mademki sedayı, kulaklarımızdan giren tazyik ile hissediyoruz; rüyet ve tefekküratında tazyik ile vuku bulduğunu⁴ kabul etmek zaruridir.

412. İhtiyarı mahcup edecek kadar serbest olan genç, öten tavuk gibi harikulade sayılır; demek ki efal⁵ ve akvalimiz⁶ sinnimizle⁷ mütenasip olmalıdır.⁸

413. Ehemmiyetsiz işlerde halk söyletiyor böyle devir demek caizdir; fakat birinin haysiyet ve namusu meselesinde öyle diyorlar demek iğneyi dikişe olduğu gibi göze de sokmakta beis görmemek gibidir.

414. Sabahleyin evde minderde oturan mı sen /66/ idin? Şimdi çarşıda oturan mı sensin? Her ikisi de sen isen aynı kimse iki yerde tahayyüz edebilir⁹ mi? Yok sabahki vücudun hayalin ise bana ödünç yirmi lira veren hayalindi ben borcumu ona vereceğim.

415. Ezel ve ebed-müddetini¹⁰ vehleten¹¹ tasavvura muktedir olan idrak, dimağ ile kanın temasından ibaret olamaz; haricin iştirakiyle¹² bir şeyler oluyor demektir; zira

¹ rüyet: görme, bakış.

² ihsas etmek: hissettirmek.

³ tazyik-i anasır: parçaların baskısı.

⁴ vuku bulmak: meydana gelmek.

⁵ efal: fiiler, yapılan işler.

⁶ akval: sözler.

⁷ sin: yaş.

⁸ mütenasip olmak: uygun olmak.

⁹ tahayyüz etmek: yer tutmak.

¹⁰ ebed-müddet: ebedi olan, sonsuz.

¹¹ vehleten: ilk anda, birdenbire.

¹² iştirak: ortak olma.

layetenahilik¹ tasavvuru birkaç damla kan ile dimağın yapacağı işlerden değildir.

416. Zamanın imkân-ı tasavvuru ve maddi mehazı,² ecsamın³ tahvil-i mekân etmesi⁴ olunca hangi cisim ebediyetin sonuna varmış ki ebediyeti tasavvur edebiliyoruz?

417. Herkes vazifesini bihakkın⁵ ifa etse menafi-i umumiye⁶ için meccanen⁷ uğraşacak kimselere ihtiyaç olmazdı.

418. “Yarın sana yüz bin lira mükâfat var. Bugün evliya derecesinde fazilet göster” denilse herkes muvaffak olurdu, demek ki azim ve irademiz faziletimizi muhafaza edecek kuvvet ve metanettedir bir guna⁸ mazeret dinlenemez.

419. Muhsin “Başkalarından gördüğüm iyiliği başkalarına iade etmiyorum; iyilik elden ele devreder bir mukaddes akçedir; iyiliği li-rıza’llah yaptım bir guna mukabele beklemem” diyerek bu fikirde bulunsa nankörlerin şerrine uğrama tehlikesi kalmazdı. /67/

420. Ne büyük kudret-i edebiye: Meşhur Truva Muharebesi’nden⁹ ziyade bu muharebeyi tasvir eden şair Homeros¹⁰ meşhur ve muteber.

421. İnsanın filhakika ecza-yı vücudu¹¹ her gün tebeddül ediyor;¹² fakat tebeddül etti dediğimiz sabık¹³ müteaddit¹⁴

¹ layetenahi: sonsuz.

² mehaz: kaynak.

³ ecsam: cisimler.

⁴ tahvil-i mekan etmek: mekan değiştirmek.

⁵ bihakkın: hakkıyla, tam manasıyla.

⁶ menafi-i umumiye: halkın yararı.

⁷ meccanen: parasız.

⁸ bir guna: hiçbir şekilde.

⁹ Truva Muharebesi (M.Ö. 1184): Yunanların Anadolu’daki Truva kentine saldırmalarını konu alan savaş.

¹⁰ Homeros: Antik Çağ’da yaşamış İyonyalı ozan.

¹¹ ecza-yı vücut: vücudun kısımları.

¹² tebeddül etmek: değişmek.

¹³ sabık: önceki, evvelki.

¹⁴ müteaddit: çok sayıda, birçok.

vücutlarını tahattur edebildiği¹ cihetle bu mütebeddil² vücutların tebeddül etmeyen bir bakiyesi var demek olur; o da ruhtur.

422. Elli senelik maziye doğru bir nazar-ı rücu³ atfeden kimse sabavetinden⁴ beri gördüğü gezdiği yerlerde ve müteaddit sal⁵ ve şühur-ı eyyamda⁶ ordu kadar kalabalık olmuş kendi vücudunun eslafını⁷ görür ve bunların hepsini kendi nefsi olmak üzere hissettiği için hepsi bir ruh ile idare olunuyor demektir.

423. İnsanlar ezelden beri mevcut olamaz; zira şehik⁸ zefirden⁹ evvel miydi sonra mıydı? Şehik evvel ise demek ki zefir ezeli değil; zefir ezeli olmayınca ondan biraz evvel olan şehikler de ezeli değildir. Binaenaleyh insan ezeli olamaz.

424. Yanımıza sık gelen bir kimse ile çoktan gelmemiş bir kimseyi fark edebilişimiz bu sonrakini görmeyeli meşhudumuz¹⁰ olan hadisattan mühimlerinin her an hatırımızda olduğunu ispat eder. /68/

425. İnsanlardan ettiğin teneffürde¹¹ mutedil ol!¹² Allah gözlerini alarak insanların ilahi simasını artık sana göstermeyebilir.

426. İnsan müstakbel hadisatı bilmiyor; fakat biz ona gitmeden o bize gelmeden zaman-ı istikbali¹³ biliyoruz: Yani bir nevi gayba muttaliyiz.¹⁴

¹ tahattur etmek: hatırlamak.

² mütebeddil: değişen.

³ nazar-ı rücu: geçmişe bakış.

⁴ sabavet: çocukluk.

⁵ sal: yıl, sene.

⁶ şühur-ı eyyam: günlerin ayları.

⁷ eslaf: yerine geçmiş nesiller.

⁸ şehik: nefes alma.

⁹ zefir: nefes verme.

¹⁰ meşhut: gözle görülen.

¹¹ teneffür: nefret etme, iğrenme.

¹² mutedil olmak: ılımlı olmak.

¹³ zaman-ı istikbal: gelecek zaman.

¹⁴ muttali: haberdar olan.

427. Bilmediğimiz kimseye karşı hissettiğimiz nefret ve tenakürün¹ sebebi o şahısta menfurlarımızın² sima ve evza³ ve etvarından⁴ az çok his ve istişmam eylediğimiz⁵ hafı,⁶ celi⁷ hâllerdir.

428. Hak Teâlâ hazretleri görünse herkes fazilet-kâr olurdu;⁸ o zaman tecrübe ve imtihana imkân olmaz, azim ve iradenin mevki-i istimali⁹ bulunmazdı; o zaman bir müşkül-i iktiham olunmaz,¹⁰ mükâfata istihkak¹¹ kesp edilmezdi.¹²

429. Misafire ikram ettiğin vakit sana tevazu terettüp ediyorsa¹³ da tevazuunu, yüklettiğin minnettarlıkla telafi ediyorsun; bir kaybın yok ki.

430. İskelede yürüyen vapur olduğu hâlde biz ve iskele gidiyormuşuz gibi oluyor: Bu hâl neden? Çünkü bir cismin hareketini hissetmek için kat-ı mesafe etmesi¹⁴ şart değildir; bizi bir cismin tazyik /69/ etmesi hareket hissini vermeye kâfidir; hareket hissini bize veren hâl, cismin bu'd-ı mücerrette¹⁵ müteselsil¹⁶ nikata¹⁷ tahvil-i mekân etmesi¹⁸ değil bize verdiği tazyiktir: Uykudaki meşy¹⁹ ve harekâtımızın sebebi de budur.

¹ tenakür: bilmez davranma, antipati.

² menfur: nefret edilen.

³ evza: durumlar.

⁴ etvar: tavırlar, davranışlar.

⁵ istişmam eylemek: hissetmek.

⁶ hafı: gizli.

⁷ celi: açık, belli.

⁸ fazilet-kâr olmak: faziletli olmak.

⁹ mevki-i istimal: kullanma yeri.

¹⁰ müşkül-i iktiham olmak: zorla tahammül etmek.

¹¹ istihkak: hak edilmiş, hak.

¹² kesp etmek: kazanmak.

¹³ terettüp etmek: ait olma, icap etme.

¹⁴ kat-ı mesafe etmek: yol almak, ilerlemek.

¹⁵ bu'd-ı mücerret: belli bir ölçüyle kayıtlı olmayan boyut, uzay.

¹⁶ müteselsil: peş peşe olan.

¹⁷ nikat: noktalar.

¹⁸ tahvil-i mekan etmek: yer değiştirmek.

¹⁹ meşy: yürümek.

431. Bazı muallimin talebeyi tokatlaması gözlerinden kıvılcım çıkartmak içindir: Öyle muallim çarkta bıçak bilenirken şerareler¹ çıkarıldığı gibi zihin teşhiz edilirken² de gözlerden şerareler çıkarılması lüzumuna kaildir.³

432. Muavenet⁴ talep eden kimse, cerbezesez,⁵ malumatsız, zekavetsiz⁶ görünür; çünkü müracaatı, aczine delalet eder; fevkalade hürmeti rey⁷ ve fikrini beyana manidir; bilirim iddiasına verilir endişesiyle bildiğini ketm eder;⁸ pekiyi bildiği şeyi de muarız olmak⁹ ihtimali endişesiyle söylemez; hâsılı vaz-ı tevazu¹⁰ “Ben hiçim” hürmetkâr ve mütebessim siması “Sen büyüksün mealindedir.”

433. Dakika pek büyük kıymeti haizdir; bazen dakika insana ne kadar mühim şeyler öğretir; bazen bir dakika teahhur¹¹ bir sahib-i serveti fakir, bir âcizi gani eder;¹² kazalardaysa bir saniyenin hükmü asır kadar mühimdir.

434. Müritlerinin ahlakını, fikir ve kanaatini, az çok hüsn-i hâle tahvil edebilirse¹³ şeyh, keramet sahibi sayılır; çünkü ahlakta inkılap yapmak büyük keramettir. /70/

435. Meyve-i memnua¹⁴ meselesinde Hazret-i Âdem, iğfal¹⁵ ve desiseye¹ ihtimal vermeyen doğruluğu yüzünden gaflet ettiği için affa mahzar oldu.

¹ şerare: kıvılcım.

² teşhiz etmek: uyandırmak, açmak.

³ 431. vecize sehven 331. vecize olarak numaralandırılmış. (yay. haz.)

⁴ muavenet: yardım.

⁵ cerbezesez: beceriksiz.

⁶ zekavetsiz: zekasız.

⁷ rey: fikir, düşünce.

⁸ ketm etmek: saklamak.

⁹ muarız olmak: muhalif olmak.

¹⁰ vaz-ı tevazu: tevazu gösterme.

¹¹ teahhur: gecikme.

¹² gani etmek: zengin etmek.

¹³ tahvil etmek: değiştirmek.

¹⁴ meyve-i memnua: yasak meyve.

¹⁵ iğfal: kandırma, aldatma.

436. Simanın ahlak muarrifi olduđu² sahih ise bunca dilber insanların suiahlak³ sahibi olmalarına ne mana verilir?

437. Mademki ağzımızın tarifine muktedir şiddetli cümleler bulamıyoruz; zevk ve sefada nefsimize öyle hâkim olduğundan bunu beyana memur edebiyatın mübalağaya düşmesi tabiidir.

438. Acaba Jean Jacques Rousseau⁴ Kurun-ı Vusta⁵ işkencelerini hatırlamadan mı maarif aleyhindeki kitabını karalamış da zalemeye⁶ muavenet etmiş?⁷

439. Musset,⁸ Chateaubriand⁹ kendilerini çift görürlermiş; bu hâl cinnet eseri değil; meziyete iğtirarın,¹⁰ nefse itimadın, fevkaladeliliğine mebni¹¹ kendilerini tek görmeye kanaat etmemekten, çift görecekt kadar zekâlarını tahsin etmekten¹² mütevellittir.

440. Kokuları tahayyül edemiyorsak zambak ile menekşe ve gülün papatyadan daha güzel koktuğunu ne biliyoruz?

441. Bir kaza ve kavga başına toplanan halkın her birinde /71/ maksat bir değildir; bazısı müşkülâtın içinden nasıl çıkıldığını görmek için seyrederek.

442. Acele yazmak vakit kazanmak içindir; fakat o müddetin içinde vakitten ne tasarruf edilirse sakat doğurulmuş

¹ desise: hile.

² muarri olmak: tanıtmak, tarif etmek.

³ suiahlak: kötü ahlak.

⁴ Jean Jacques Rousseau (d. 1712 - ö. 1778): Cenevreli filozof ve yazar.

⁵ Kurun-ı Vusta: Orta Çağ.

⁶ zaleme: zalimler.

⁷ muavenet etmek: yardım etmek.

⁸ Musset (d. 1810 - ö. 1857): Fransız oyun yazarı ve edebiyatçı.

⁹ Chateaubriand (d. 1768 - ö. 1848): Fransız yazar, politikacı ve diplomat.

¹⁰ iğtirar: gururlanma, mağrur olma.

¹¹ mebni: -den dolayı.

¹² tahsin etmek: beğenmek.

hurufat¹ ve kelimatı² okuyamayacak kimselerin zamanından gasp edilmiş olur.

443. Faziletiyle meşhur ve mütearif³ kimse dahi ufak bir davasını ispattan müstağni olamaz;⁴ kanun ne kadar adil der ki adl⁵ ve istikameti tevatüren⁶ sabit kimseye dahi ufak bir imtiyaz vermiyor.

444. Cenab-ı Hak düşmandan tahaffuz⁷ için Hazret-i Davud'a zırh sanatını talim ettiğini beyan buyuruyor; demek ki düşmana galebe için maddi tedabir⁸ ittihazi⁹ farzdır, şu hâlde fûnunda kayıtsız davranıp münasebet almadık dualarda bulunmak Allah'ın emrine muhalefettir.

445. Temessül¹⁰ ve teceddüt eden¹¹ vücudumuz her sene kâmilin¹² değişmiş olunca insan kaç yaşında ise o kadar muhtelif insanlar teşkil etmiştir ve hâlihazırdakinden maadası¹³ cümleten vefat etmişlerdir.

446. Temessül ve teceddüt ile vücudumuz her sene kâmilin değişmiş olunca insanın vücudu tahminen bir sene yaşıyor demektir; demek ki şimdiye kadar kerrat¹⁴ ile vefat etmişiz; /72/ o hâlde hayatımız hakkında bu kadar titrediğimizin sebebi nedir?

¹ hurufat: harfler.

² kelimat: kelimeler.

³ mütearif: herkesçe bilinen, meşhur.

⁴ müstağni olmak: ihtiyaç duymaz, ilgilenmez durumda olmak.

⁵ adl: adalet.

⁶ tevatüren: tevatür yoluyla, bir haberin ağızdan ağıza geçerek yayılması.

⁷ tahaffuz: sakınma, korunma.

⁸ tedabir: tedbirler.

⁹ ittihaz: kabul etme, öyle sanma.

¹⁰ temessül: belli bir şekil ve surete girmek.

¹¹ teceddüt etmek: yenilenmek.

¹² kâmilin: tamamen.

¹³ maada: başka.

¹⁴ kerrat: defalar.

447. Gün gelir ki en meyus olduğun günleri cennet eyyamı¹ gibi hatırlarsın.

448. Temessül ve teceddütle her sene vücudumuzdan biri ayakta zeval bulmaktadır. En nihayetini vücudumuz hastalığı sebebiyle bir başkasını yerine ikame edemedi² vefat etmiş demektir.

449. Mademki yüz değişiyor, gözün, kulağın, vücudun kuvveti azalıyor, dimağ hüceyratının³ da az çok tahavvül etmesi⁴ icap eder; hâlbuki ihtiyarlıkta da hatıratımızı diğer yaşlarımızda olduğu gibi tahattur etmekte⁵ devam ediyoruz; demek ki ruh var.

450. Zekilerin kıymeti gabilerin⁶ vücuduyla kaim;⁷ tarafeyn⁸ birbirinin velinimet.

451. Vücut temessül ve tebeddül ettiği⁹ için ruy-ı zemindeki¹⁰ bütün insanlar geçen seneki sükkân-ı zeminin¹¹ yerine halef olmuş bir heyettir.

452. Memur, başına ashâb-ı müracaat¹² ne kadar üşüntü¹³ ederse o kadar sıkılır; esnaf; müşterilerin muhacemesine¹⁴ ne kadar uğrarsa o kadar ferahlanır: İşte nef-i umumiyle¹⁵ nef-i zati¹⁶ arasındaki fark.¹⁷

¹ eyyam: günler.

² ikame etmek: meydana koymak.

³ hüceyrat: hücrecikler.

⁴ tahavvül etmek: değişmek.

⁵ tahattur etmek: hatırlamak.

⁶ gabi: anlayışı kıt olan.

⁷ kaim: var olan.

⁸ tarafeyn: her iki taraf.

⁹ tebeddül etmek: değişmek.

¹⁰ ruy-ı zemin: yeryüzü.

¹¹ sükkân-ı zemin: yeryüzü sahipleri.

¹² ashâb-ı müracaat: müracaat edenler.

¹³ üşüntü: üşüşmek.

¹⁴ muhaceme: hücum etmek.

¹⁵ nef-i umumi: genelin çıkarı.

¹⁶ nef-i zati: kişisel çıkarı.

¹⁷ 452. vecize sehven 352. vecize olarak numaralandırılmış. (yay. haz.)

453. Mademki huveynat¹ menviyesiz hayat vücuda /73/ gelemiyor; hayat ve idrak, hayatsız eczanın² içtimaiyle³ vücuda gelemeyiz; demek ki ruh vardır.

454. Memur, bir kişinin teveccühüne mazhar olursa ilerler; müellif yüz bin kariinin⁴ teveccühüne mazhar olursa ilerler.

455. Çok ağniya⁵ müşaşa⁶ salonlarında inlerken horozlar karanlık kümeste mesrurâne⁷ öterler; öyleyse fakrdan⁸ naşi⁹ meyus olmamalıdır.

456. On paralık bir kurşun kalemi kadar ahababın işine yaramayışımız haysiyet-i insaniyemize neden dokunmuyor?

457. Bazı gözlerdeki arıza haklı işleri rüyet¹⁰ sırasında diriğ edilen¹¹ nur-ı nazarın min-taraf-illah¹² nez olunmasıdır.¹³

458. Beş dakika evvel kurşun kalemle yazdığınız yazının üstünden aynı kalınlıkta yazı kalemiyle yürüyünüz, tamamen tatbik edemezsiniz; demek ki asabımız¹⁴ her dakika başka hâldedir.

459. Âdi kimselere bazen boyun bükme, kafesten salıverilmiş kurt ayı gibi müfterislerle¹⁵ uğraşmaya imkân görememektendir.

¹ huveynat: mikroplar.

² ecza: parçalar, kısımlar.

³ içtima: toplanmak.

⁴ kariin: okuyucular.

⁵ ağniya: zenginler.

⁶ müşaşa: göz alıcı.

⁷ mesrurâne: sevinçle.

⁸ fakr: eksiklik.

⁹ naşi: -den dolayı.

¹⁰ rüyet: görme, bakış.

¹¹ diriğ etmek: esirgemek, kıyamamak.

¹² min-taraf-illah: Allah tarafından.

¹³ nez olmak: çekip çıkarmak.

¹⁴ asap: sinirler.

¹⁵ müfteris: yırtıcı hayvan.

460. Mazlum olduğunda zalimini Allah tepeleyecek diye /74/ beklersek; sen mukaddessin! Hâlbuki senin de mağdurların var; sen ise henüz tepelenmemiş duruyorsun.

460. Dayın¹ birkaç defa hakkını istedi diye medyun² mütemerridin³ edadan imtina etmesi⁴ “Hak talebinin tekerrürü hakkı ıskat eder.”⁵ tarzında vaz’-ı kanun⁶ kesilmesindendir.⁷

461. Her şeyi hayalen mükemmelen tasavvur edebiliyoruz da Amerika’ya neden baş aşağı olmadan hayalen gidemiyoruz? Arzın küreviyeti,⁸ bir harikadan ibaret olan mütehayyilemize⁹ bu darbe-i aczi¹⁰ nasıl indirebiliyor?

462. Allah’ın oğlu varsa hadis¹¹ mi değil mi? Hadis ise mahlûktur Allah olamaz; hadis değilse ezeldir, oğul olamaz.

463. Her güzel yüzlü güzel sesli kendindeki meziyeti olduğundan fazla görür; her meziyet sahibi hünerini azam etmek¹² meşrebindedir; hâlbuki kabahatimizi olduğundan az sanırız; demek ki bize fayda veren şeyleri büyütme, zarar veren şeyleri küçültme hastalığına müptelayız: Muhasımımızı¹³ olduğundan fazla fena zannetmemizin sebebi budur.

464. Tavla ve emsali oyunda, eğlendiren yalnız galebe ümidi değil bir de oyun esnasında büyük ihtirasatta¹⁴ gösterilen

¹ dayın: borç veren kimse.

² medyun: borçlu.

³ mütemerrit: dik kafalı.

⁴ imtina etmek: kaçınmak.

⁵ ıskat etmek: düşürmek.

⁶ vaz’-ı kanun: kanun hazırlayan.

⁷ sehven 460. vecize olarak numaralandırılmış. Orijinal metne bağlı kalmak ve kalan vecizelerin sırasını değiştirmemek adına biz de 460. vecize olarak numaralandırdık. (yay. haz.)

⁸ küreviyet: yuvarlaklık.

⁹ mütehayyile: hayal kurma.

¹⁰ darbe-i acz: güçsüz darbe.

¹¹ hadis: yaratılan.

¹² azam etmek: büyütme.

¹³ muhasım: düşman.

¹⁴ ihtirasat: aşırı istekler.

telaşların, tarizlerin,¹ müdafaaların taklidi yapılarak kendi cinsine has bir tiyatro vücuda getirilmesidir; tarafeyn² aktör, huzzar³ da seyirci. /75/

465. Oyun, büyüklerin azameti biraz bırakarak bir tabakacık alt kademeye inmelerini müstelzim olur;⁴ küçükler ise onların nisbi tevazularını görerek bir kademe yükselmiş olurlar, demek ki mütekebbirler⁵ Allah'ın nehyettiği⁶ işlerde emir ettiği tevazuu ifa ediyorlar.

466. İşitilmiş bir hadisenin derece-i sıhhatini⁷ kaç bin kişide bir kişi tetkik eder: Şu hâlde şehadet-i umumiyenin⁸ kıymeti o kadar büyük müdür?

467. Buruşuk ve ak saçlı validemizi niçin severiz? Çünkü o muhterem sima binlerce mesut hatıratımız ile müzeyyendir;⁹ çünkü o hayırhah¹⁰ gözler müddet-i ömürlerinde bir saniye müddetçe bize husumet-kâr olmamıştır.

468. Bazısı der ki kadınlarla mükâlemeden¹¹ ve tesettürden ne çıkar, bu bir vehimdir;¹² hâlbuki bir Paris gelir Helen'in zevcine misafir olur, Helen'i görür, Helen ile konuşur ve yalnız o görüş, o tekellüm¹³ Helen'i kaçırmaya, namusunu paymal etmeye,¹⁴ on sene devam eden Truva Muharebesi'ne,¹ o kadar kanlar dökülmesine sebep olur.

¹ tariz: dokundurma.

² tarafeyn: her iki taraf.

³ huzzar: bir yerde hazır bulunan kimseler.

⁴ müstelzim olmak: gerekli olmak.

⁵ mütekebbir: kibirli.

⁶ nehyetmek: yasaklamak.

⁷ derecc-i sıhhat: doğruluğun derecesi.

⁸ şehadet-i umumiye: halkın şahitliği.

⁹ müzeyyen: süslenmiş.

¹⁰ hayırhah: herkesin iyiliğini isteyen.

¹¹ mükaleme: karşılıklı konuşma.

¹² vehim: kuruntu.

¹³ tekellüm: konuşma.

¹⁴ paymal etmek: ayaklar altına almak.

469. Dimağımızı çalışmaya zorlayan, çalışamayacağını ağırlığıyla ağrısıyla suret-i katiyede dimağımız beyan ettiği hâlde yorgunluğunu protestosunu aczini dinlemeyerek çalıştırmakta ısrar eden, tabii biziz dimağımız değildir; demek ki dimağımız başka ruh başkadır. /76/

470. Mesela dişimizden dolayı çok ağrı sızı çektiğimizi o acıdan külliye muaf olunan zaman-ı hazırda² nasıl ifade edebiliyoruz? Hissetmemekte olduğumuz şeyi beyana nasıl muktedir oluyoruz?

471. Talihsizlikten ne şikâyet ediyorsun? Mesut olmasan tehlikeden ihtiraz etmezdin.³

472. Allah'ın her yerde hazır nazır olduğuna inandığımız hâlde başkasının yanında yapamayacağımız seyyiatı⁴ onun huzurunda yapışımız neden? Onu kendimizden pek kalın bir perde ile ayrılmış mı sanıyoruz?

473. Prezante⁵ esnasında mevsufun⁶ sükûtuna⁷ ve edilen sitayişe⁸ layık değilmiş gibi mahcubiyetine aldanmayınız: Bu senalar pek noksandır diye içinden söylenir durur.

474. Din taşımayanlar, tiyatroya gidenler, yalanı sahil gibi gösteren müellifleri, aktrisleri izaz ederler;⁹ fakat yalan olduğu asla tahakkuk etmemiş¹⁰ Allah'a iman edenleri sersemlikle tecrim ederler.¹¹

¹ Truva Muharebesi (M.Ö. 1184): Yunanların (Akaların) Anadolu'daki Truva kentine saldırmasını konu alan savaş.

² zaman-ı hazır: şimdiki zaman.

³ ihtiraz etmek: çekinmek, kaçınmak.

⁴ seyyiat: kötülükler.

⁵ prezante: tanıtmak, tanıştırmak.

⁶ mevsuf: kendisini benzerlerinden ayıran bir nitelik kazanmış.

⁷ sükût: susma, sessizlik.

⁸ sitayiş: övmek, övgü.

⁹ izaz etmek: ağırlamak.

¹⁰ tahakkuk etmek: gerçekleşmek.

¹¹ tecrim etmek: cezalandırmak.

475. Schopenhauer¹ “Ahlak, simanın hutut-ı asliyesi² gibi değişmez; bir kimseye ahlaksızlığından dolayı musallat olmak haksızlıktır.” diyor; din olmasa doğrudur; fakat din ashabından³ ekserisi kötü ahlakını tedric⁴ ile muhakkak tadil eder:⁵ Milyonlarca misaller ortadadır. /77/

476. Birisi kendini büyük göstermeye kalkışırsa tenziline⁶ çapalandığı gibi kadın namuslu görünürse namussuz etmeye çalışırlar: Fuhşa meylin sebebi galiba bu.

477. At ile hanenin uğursuz olabileceği itikadı batıldır; uğursuz zan olunan hanelerle atların devletlerin tasarrufuna girdikte uğursuz olmadıkları devletlerin batmamasıyla sabit değil midir?

478. Şeriata, naklidir⁷ denilmesi eslaftan⁸ ahlafta⁹ naklen gelmesi itibariyledir; yoksa şariat akli olmasaydı sıyt-ı nebi'nin¹⁰ vasıl olmadığı¹¹ yerlerin de istidlalen¹² Allah'ı bulmaya mecburiyeti olmaz, Hazret-i İbrahim uluhiyeti¹³ aklen istidlal etmezdi.

479. Ayet-i celile¹⁴ de zani¹⁵ ve zaniyelerin¹⁶ müşriklere¹ layık görülmesi mezkûr² günah faillerinin müşrik derekesinde³ tutulduğuna delalet etmiyor mu?⁴

¹ Schopenhauer (d. 1788 - ö. 1860): Alman filozof, yazar ve eğitimci.

² hutut-ı asliye: asıl hatlar.

³ ashab: sahipler.

⁴ tedric: derece derece.

⁵ tadil etmek: değiştirmek.

⁶ tenzil: aşağı indirme.

⁷ nakli: nakille öğrenilen.

⁸ eslaf: yerine geçmiş nesiller.

⁹ ahlaf: gelecek nesiller.

¹⁰ sıyt-ı nebi: nebilerin ünü.

¹¹ vasıl olmak: ulaşmak.

¹² istidlalen: delillere dayanıp bir sonuç çıkarmak suretiyle.

¹³ uluhiyet: ilahi meşguliyetler.

¹⁴ ayet-i celile: yüce ayet.

¹⁵ zani: zina eden kimse.

¹⁶ zaniye: zina eden kadın.

480. Ehl-i kitabın⁵ kestiği yeniyor müşrikinki yenmiyor; hâlbuki ayette⁶ zaniler zaniyeler müşrik derekesine indirilmiştir; demek ki zina ashabı ehl-i kitabın dînunda.⁷

481. Epiktetos⁸ diyor ki “Fenalar, topallar, körler gibi kendi marazileri⁹ hilafına¹⁰ bilâ-ihhtiyar¹¹ fenadırlar, köre topala merhamet ettiğin gibi fenalara da merhamet et” hâlbuki fenalık bilâ-ihhtiyar sadır olsa¹² o emir ve nevahi¹³ sudur etmezdi;¹⁴ /78/ ve bilmukabele fazilette bilâ-ihhtiyar mevcut olmak icap ederek ashabının memduhiyeti¹⁵ icap etmezdi.

482. Sabık¹⁶ arkadaşlarına bakan ağniyayı¹⁷ o danvazlık ve cehle perverlikle¹⁸ tecrim ediyor,¹⁹ bakmayı vefasızlıkla tayip eyliyoruz;²⁰ bu ne hâl!

483. Bazı köpeğin gece saatlerce avavesini²¹ köpek yaratıldığından dolayı şikâyet midir, yoksa muhafızı olduğu mıntıkaya tecavüz hissetmesi üzerine insanların mezun

¹ müşrik: Allah’a şirk koşan kimse.

² mezkûr: zikredilen.

³ dereke: aşağı derece, aşağı seviye.

⁴ delalet etmek: aracılık etmek.

⁵ ehl-i kitap: vahiy yoluyla nazil olmuş ilahi kitaplardan birine inananlar.

⁶ “Zina eden erkek, zina eden veya müşrik olan bir kadından başkası ile evlenemez; zina eden bir kadınla da ancak zina eden veya müşrik olan erkek evlenebilir. Bu, müminlere haram kılınmıştır.” (Nur Suresi, 3. Âyet.)

⁷ dîn: aşağı.

⁸ Epiktetos (d. 55 - ö. 135): Yunan filozof.

⁹ marazi: hastalıklı.

¹⁰ hilaf: ters, aykırı.

¹¹ bilâ-ihhtiyar: seçmeden.

¹² sadır olmak: ortaya çıkmak.

¹³ nevahi: yasaklanan şeyler.

¹⁴ sudur etmek: meydana gelmek.

¹⁵ memduhiyet: makbul olma.

¹⁶ sabık: önceki, evvelki.

¹⁷ ağniya: zenginler.

¹⁸ perverlik: severlik.

¹⁹ tecrim etmek: cezalandırmak.

²⁰ tayip eylemek: ayıplamak.

²¹ avave: havlama.

devamının sebebi olmadığı¹ yere karşı hürmet taşımadığına mukabilen tan² ve teşni³ midir; hiçbirisi değil ise henüz meramını bitirememiş, hâlâ bir diyeceği varmış gibi ürümekte nedir?

484. Çocuğun tahayyül kuvveti değneği at ittihaz edecek⁴ kadar şiddetlidir ve budalalığından aklının noksanından değildir; nitekim büyük insanın mütehayyilesi⁵ çocuğunkinden biraz aşağı olmak üzere tiyatrodan mesela bir âdi şahsı İskender-i meşhur⁶ sanacak derecededir.

485. Fakr u zaruret⁷ ashabının bir müddet girmemekte olması maişete malik olduklarına zehap⁸ hâsıl eder: Sadaka verelim.

486. Felasifeden⁹ birisi kadının iffeti henüz zevkine muvafık kimseye tesadüf etmemiş olmasındandır diyor: Kendi /79/ anasından, hemşiresinden, zevcesinden,¹⁰ kerimesinden¹¹ de emniyeti yok; bu kadar bedbinlik¹² ile yazdığı ahkâmı¹³ nasıl kabul etmeli?

487. Senin zapt edemediğin sırrı başkası nasıl saklasın? Sır seni nasıl patlattıysa mahremi de öyle fıskırttı.

488. Türkülerde güzellere kaba tahassürler¹⁴ izhar kılınıyor;¹⁵ vakıa¹⁶ ism-i tasrih olunmuyor;¹ fakat takayyüt² de

¹ mezun olmak: izinli, yetkili olmak.

² tan: kınama, ayıplama.

³ teşni: ayıplama.

⁴ ittihaz etmek: kabul etmek.

⁵ mütehayyile: hayal kurma.

⁶ İskender-i meşhur (d. M.Ö. 356 - ö. M.Ö. 323): Makedonya kralı.

⁷ fakr u zaruret: fakir ve çaresiz.

⁸ zehap: sanma, öyle zannetme.

⁹ felasife: filozoflar.

¹⁰ zevce: bir erkeğin nikahlı eşi.

¹¹ kerime: kız evlat.

¹² bedbinlik: karamsarlık.

¹³ ahkam: hükümler.

¹⁴ tahassür: hasret çekme.

¹⁵ izhar kılmak: meydana çıkarmak.

¹⁶ vakıa: gerçi, her ne kadar.

yok; aleltıtlak³ dilrübalarından⁴ bahis olunuyor; yani o sözler her güzele hitaptır; binaenaleyh sahib-i namus olanların protesto etmesi lazım gelirse de ya adet hasebiyle tahammül olunuyor yahut hakaret umuma birden olursa şiddetli itibar edilmiyor; demek ki öyle türküler iyi bir şey değil.

491. Herkes meziyetini azam eder⁵ bu bir hatadır; fakat biz de kendini azam edeni yanıldığı kadar mı daha fazla mı tenzil ettiğimizi⁶ bilmeyiz bu da bir hatadır.⁷

492. Musikiyi kim çalarsa çalsın maalmemnuniye⁸ dinleriz; fakat fazilet dersi veren nasihatıyla amel⁹ değil ise gücümüze gider, dinlemek istemeyiz niçin; çünkü musikâr¹⁰ say-ı semeresi¹¹ olarak bilâ-istihkak¹² çalışıyor; nasıl ise fazilet zahmetini çekmeden bize faziletkâr¹³ görünmek istiyor.

493. Kendi ilim ve irfanını vatanın zararına istimal /80/ etmek¹⁴ oturduğu odanın çerçevelerini kapılarını bağdadilerini¹⁵ sobaya sokup ısınmaya çalışmaktan çok beterdir.

494. Misafirlikte misafir pahalı bir şey kırarsa hane sahibi “Ne ehemmiyeti var hele şu esef ettiğin şeye bak” der, fakat içinden de “Ulan ayı ne ham halat¹⁶ şeymişsin.” der.

¹ ism-i tasrih olmak: ismi açıklanmak.

² takayyüt: dikkatli davranma.

³ aleltıtlak: genellikle, ayırım yapmadan.

⁴ dilruba: gönül kapan, aşık olunan güzel.

⁵ azam etmek: büyütme.

⁶ tenzil etmek: aşağı indirmek.

⁷ 489 olması gerekirken sehven 491 olarak numaralandırılmış. Kalan vecizelerin sırasını bozmamak adına orijinal metne sadık kaldık. (yay. haz.)

⁸ maalmemnuniye: memnuniyetle.

⁹ amel: amel eden, işleyen.

¹⁰ musikâr: bir çeşit nefesli saz.

¹¹ say-ı semere: çalışmanın meyvesi.

¹² bilâ-istihkak: haksız.

¹³ faziletkâr: faziletli.

¹⁴ istimal etmek: kullanmak.

¹⁵ Bağdadi: çatma direkler ve kirişlemelere çakılan çıta veya ince yarım tahtaların üzerine sıva vurmak suretiyle yapılan duvar.

¹⁶ ham halat: kaba saba.

495. Akiller¹ kâmilleri² her vakit dümensizleri idare ettiği hâlde ruy-i zeminde³ bu kadar biçimsizlik oluyor. Ya aksilere ataklara haksızlara uysalar neler olurdu?

496. Bir adedin sıfıra taksiminden namütenahi⁴ çıkar diyorlar. Öyleyse bir beşi birliği olan parasını sıfıra taksim etsin de namütenahi para kazansın.

497. Ziyade-i lagar⁵ beygire bad-ı saba,⁶ ziyade çirkin madama Kleopatra, ziyade sersem uşağa Sokrat⁷ lakabı takılırsa asıl isimlerinden fazla hoşça gider; hani hakikat daima güzeldi?

498. Dünyaya bedel tuttuğu evladına Allah canını alsın demek, mevtine memnun olacağı kimseye afiyettesiniz inşallah diye dua etmek, garabet-i ahlakiyemizdendir.⁸

499. Mesela sabahleyin güneşi görmeden ziyasını görüyoruz; keza Hak Teâlâ hazretlerini görmüyorsak vücudunun ademine⁹ mi delalet eder?¹⁰ /81/

500. Sabavetteki¹¹ hatıratın hoşluğu neden? Çünkü oldukça refah içinde olan çocuk ailesinin meserret¹² ve iftiharıdır, sıhhat ve keyfi yerindedir, haset ve husumet ve nefret kalbinde köklü değil, zevkini ihlal etmez, kanun sayesindeki istirahatinden maada¹³ ebeveyninin taht-ı himayesindedir;¹⁴

¹ akil: akıllı.

² kâmil: olgun, tam.

³ ruy-ı zemin: yeryüzü.

⁴ namütenahi: sonsuz.

⁵ ziyade-i lagar: fazlasıyla zayıf.

⁶ bad-ı saba: serin ve tatlı esen sabah rüzgarı.

⁷ Sokrates (d. M.Ö. 478 - M.Ö. 399): Yunan felsefesinin kurucularından, Antik Yunan filozofu.

⁸ garabet-i ahlakiye: ahlakın tuhaflığı.

⁹ adem: yokluk.

¹⁰ delalet etmek: delil olmak.

¹¹ sabavet: çocukluk.

¹² meserret: sevinç.

¹³ maada: başka.

¹⁴ taht-ı himaye: himaye altında.

zekice ise yabancıların da iltifat ve tahsinine¹ mazhardır; henüz hiçbir şeyden usanmamıştır; istikbali pek vasidir;² düşmanları olsa da kendisini perişan edecek hâlde değildir; bütün bu muhsinat³ ile beraber hayat-ı ebediye ile tebşir edilmiş⁴ gibidir, çünkü mevt⁵ nedir bilmez.

501. Mademki yıldızları görüyoruz ve mademki bir vasıta ile gözümüze vasıl olmaktadırlar,⁶ onlarla aramızdaki mesafeler boşluk sayılamaz.

502. İftira zarar veriyor diye çirkindir; haksız olduğundan değil; çünkü ehliyetli ve çok hamiyetli olduğumuza dair iftira edilse böyle iftirayı çok sevimli buluruz.

503. Yazılan yazılardan bir ümit memul⁷ ise mızıka çalar gibi ne kadar şevk ve hahişle⁸ kalem yürütülür? Değil ise elfaz⁹ ve kelimat¹⁰ ne kadar öğüre öğüre kâğıt üzerine konulur.

504. İstikbalden haber veren ve birisine fal açmaya davet olunan, kimseyi kayıkta da vermeye müsaade /82/ olsa “İşte başına gelen şu hadiseyi keşfetmedin ve bu sabah sordum bilemedin” diye iskat¹¹ kabildir.

505. Lüzum ve zaruretin zekâ tevlit ettiği¹² sahih olsa Kutb-i Şimali¹³ ahalisi ihtiyaçlarına mebni¹⁴ memba-ı irfan¹⁵

¹ tahsin: övme.

² vasi: geniş.

³ muhsinat: iyilik yapan kimseler.

⁴ tebşir etmek: müjde vermek.

⁵ mevt: ölüm.

⁶ vasıl olmak: ulaşmak.

⁷ memul:beklenen, umulan.

⁸ hahiş: istek, arzu.

⁹ elfaz: lafızlar, sözler.

¹⁰ kelimat: kelimeler.

¹¹ iskat: susturma.

¹² tevlit etmek: meydana getirmek.

¹³ Kutb-i Şimali: Kuzey Yıldızı.

¹⁴ mebni: yapılmış, kurulmuş.

¹⁵ memba-ı irfan: irfanın kaynağı.

kesilirdi; ilim ve kemal-i tefekkürata müsait boş vakti olan halkın nasibe-i mümtazıdır.¹

506. Ne kadar vüsat² tarif olursa muttasıl³ namütenahi⁴ o değil diyoruz; demek ki ebadın namütenahiliğini cidden tasavvur edebiliyoruz; şu hâlde göz kapalı iken küçücük insan kafasıyla namütenahiyi düşünebilmek için hariçle de münasebet ve irtibatımız var, yalnız başımıza değiliz.

507. Yolda giden kimse mesela haysiyet sahibi olduğunu biliyor: Bilmeseydi öyle kurula kurula gitmezdi; şemsiye paket gibi şeyleri düşürmeden taşıyor ve taşımak için zihin sarf ediyor: Böyle olmasa uykuda olduğu gibi derhal elinden düşürürdü; keza yatmadan ayakta duruyor: Bunu düşünmese uykudaki gibi yıkılması icap ederdi; keza gideceği yeri zihninde tutuyor: Böyle olmasa başka semte giderdi; demek ki zihnimizi hâli⁵ sandığımız zamanlar dahi meşgulüz.

508. Pek sevdiğiniz ve pek nefret ettiğiniz kimselerin ikisi de lazımdır; zira birincisini kederlendirmemek ikincisini /83/ sevindirmemek için fazilet sahibi olmaya çalışırsınız.

509. Sevdiğimiz kimseden de nefret ettiğimiz şahıstan da fayda-mend oluruz,⁶ zira sevdiğimizizin bulunmadığı her yerin zindan olması kederini, menfurumuzun⁷ bulunmadığı her yerin cennet bulunması süruruyla⁸ telafî ederiz.

510. Mukabelesinden⁹ aciz olduğumuz haysiyet-şiken¹⁰ muameleleri hastalık gibi ahval-i tabiiyeden¹¹ addederiz.

¹ nasibe-i mümtaz: talihin imtiyazı.

² vüsat: genişlik, bolluk.

³ muttasıl: aralıksız.

⁴ namütenahi: sonsuz.

⁵ hali: boş.

⁶ fayda-mend olmak: faydalı.

⁷ menfur: nefret edilen.

⁸ sürur: sevinç.

⁹ mukabele: karşılık.

¹⁰ haysiyet-şiken: haysiyet kıran.

¹¹ ahval-i tabiiye: doğal durumlar.

511. Tarihte adamlar var ki yalnız başına kendi rey¹ ve tedbirleriyle birer devleti ihya etmişler;² yine tarihte milletler var ki asırlarca istibdada tahammül etmişler; şu hâlde ekseriyetin³ arası her vakit nasıl makbul olabilir?

512. Mütekellim⁴ muhaverede⁵ muhatabın kulağına kanaat etmiyor; asıl gözlerine bakıyor; demek ki hayat ve idrak gözlerin içinde bir yerde.

513. Sefine-i devleti⁶ idarede herkesin rey ve intihap⁷ hakkı mevcut olduğu hâlde vapurlarda kaptanlar niçin müstakil ve müstebittirler?⁸

514. Romanlar yalan, tiyatrolar yalan, edebiyatta mübalağa ve istiareler yalan, uğur ki bir mecidiye sarf etmeyecek ehibbanın⁹ meveddeti¹⁰ yalan, büyüyen kimseye edilen tebriklerin çoğu yalan; şu hâlde zarar vermeyen yalana müsaade var; fayda veren yalan ise mergup;¹¹ /84/ demek ki merdut olan¹² yalan değil, yalanın elimizden bir şey alan nevi.

515. Nezakete lüzum olmayan zamanlarda ezilip kırılırız; hırslandığımız vakit ise terbiyemizi unuturuz; hâlbuki asıl makam-ı ibtilada nazik olduğumuzu göstermeliyiz.

516. Uyku eğer hayat ve idrak değil de mevt ise her gece mevtin kucağına atılmaya nasıl cesaret ediyoruz?

517. Mademki güzel bir kadına birtakım sebepler ile düşman olabiliyoruz: Muhabbet kanununa, nefret kanunu galebe

¹ rey: fikir, görüş.

² ihya etmek: canlandırmak.

³ ekseriyet: çoğunluk.

⁴ mütekellim: konuşan.

⁵ muhavere: karşılıklı konuşma.

⁶ sefine-i devlet: devletin gemisi.

⁷ intihap: seçme, seçilme.

⁸ müstebit: zorba.

⁹ ehibba: dostlar, tanıdıklar.

¹⁰ meveddet: sevme.

¹¹ mergup: istenilen, arzu edilen.

¹² merdut olmak: kovulmak.

ediyor demektir: Şu hâlde nefrete layık bir hasletimiz var ise on güzel haslete temellûke¹ çalışmalıyız ki manzarası tahammül olunacak bir kimse olalım.

518. Kur'an'ın vahiy olduğuna bir delil de Hazret'in ümmi olduğu hâlde Kur'an'ı bilâ-tashih² derhal imla edebilmiş olmasıdır.

519. Allah vakit ve zamanıyla sağlam insanlar yaratmış; sonra nesil inkıraza³ yüz tuttuysa insanların kendi suiistimalinden bozulmuştur; bu sebeple sıhhat ve afiyetçe mevcut olan tefavütün⁴ müsebbibi⁵ Allah Teâlâ değildir ve genç müteverrim⁶ Allah nasıl kıydı dememeli; müsebbipler düşünsün.

520. Arka arkaya konulmuş yüz temiz camdan ziya geçiyor, siyah sigara kâğıdından geçmiyor; demek ki ziya da /85/ elektrik gibi ecza-yı efradın⁷ birbirini tazyikinden mütevellit bir şekil ve hâl.

521. Peygamber namazdan muaf mıydı? Hayır, öyleyse kılmayanlardan ve meczuplardan evliya olamaz.

522. Eğer bir kürenin sath-ı müstediri⁸ kuturu⁹ murabbanın¹⁰ üç misli olmak kaide-i hendesiyesi¹¹ cüz-i layetecezzaya¹² da şamil olsa¹³ kâinatta cisim teşkil edemez.

¹ temellûk: sahip olmak.

² bilâ-tashih: düzeltmeden.

³ inkıraz: yok olma.

⁴ tefavüt: birbirinden farklı olma.

⁵ müsebbip: sebep olan.

⁶ müteverrim: veremli.

⁷ ecza-yı efrad: fertlerin bir kısmı.

⁸ sath-ı müstedir: yuvarlağın yüzü.

⁹ kutur: dairenin ve daire şeklindeki cisimlerin çapı.

¹⁰ murabba: kare.

¹¹ kaide-i hendesiye: geometrik kurallar.

¹² cüz-i layetecezza: bölünmesi mümkün olmayan parça, atom.

¹³ şamil olmak: içine almak, kapsamak.

523. Mantiğa nazaran eczası¹ mahdud olan² şeyin külli³ de mahdud olur; hâlbuki namütenahi⁴ hat öyle midir? Demek ki mantık da sağlam bir şey değil.⁵

524. Katil ile haksızın arasındaki fark, ikincisinin kurşunu görünmez.

525. Mukaddema⁶ bin sene yaşanırken tababetin⁷ terakkisi hilafına⁸ ömr-i beşer altmış yetmiş seneye indi; demek ki insan tabiat kuvvetiyle tekâmül etmiyor, bilakis tedenni ediyor;⁹ öyleyse tekâmül kanunu batıldır.

526. İhvan-ı Yusuf¹⁰ hasette kabahatli miydi? “Hazret-i Yakup’un Yusuf’u ihvanına tercih etmesi mucib-i fitne¹¹ değil miydi?” diyene müttaki¹² evlat daha ziyade sevilir cevabı verilir.

527. Uyku âlemi his ve idrakten mahrum mudur? Mahrum ise sabahleyin uykudan kaldırılmasın diye yatanın /86/ rica etmesi neden? Âlem-i idraki terk ile ademe¹³ şitap etmiyor¹⁴ ya; demek ki uyku âlemi de varlık.

528. Birbirine düşman iki orduda, zuhur eden faal cengâverler birbirini takdir ettiği hâlde dövüşen iki şahıs birbirini neden takdir etmiyor? Sebebi ya mücadele-i şahsi münasebetsizdir ya hubb-ı vatan¹⁵ hubb-ı nefsin¹⁶ dînundandır.¹

¹ ecza: parçalar, kısımlar.

² mahdud olmak: sınırları belli olmak.

³ külli: bütün, hep.

⁴ namütenahi: sonsuz.

⁵ 523. vecize sehven 423. vecize olarak numaralandırılmış. (yay. haz.)

⁶ mukeddema: bundan önce, evvelce.

⁷ tababet: tıp ilmi.

⁸ hilaf: ters, aykırı.

⁹ tedenni etmek: gerilemek.

¹⁰ ihvan-ı Yusuf: Hz. Yusuf’un kardeşleri.

¹¹ mucib-i fitne: fitne sebebi.

¹² müttaki: takva sahibi olan.

¹³ adem: yokluk.

¹⁴ şitap etmek: acele etmek.

¹⁵ hubb-ı vatan: vatan sevgisi.

¹⁶ hubb-ı nefis: nefse düşkünlük.

529. Sonradan aldığı intikamlarla sabit olduğu üzere İmparator Henry'nin² nedamet³ yaşları dökerek Papa'nın ayaklarına upuzun kapandığı sırada kalbinde kin ve intikam kazanı kaynayıp duruyormuş; demek ki nedamet yaşlarıyla parçalamak hırs ve gazabının gözlerden dökülen müttemeyyi⁴ eseri birbirinden fark olunamıyor.

530. Kubbe-i asarı⁵ doldurmuş ve hâlâ devam etmekte bulunmuş olan gümbürtüler iş adamlarının beş paraya almadıkları kupkuru nazariyatın mahsulüdür: Din, mezhep felsefe, lisan, nazariyatçıların telkinleri ve halkın bu telkinatı kabul etmeleri, üzerine teessüs eylemiştir⁶ ve bu suretle teşekkül eden kanaatlerin muhafaza ve müdafaası fikriyle arzın sathı⁷ kargaşalıktan hâli kalmamıştır ve devamdan kesilmeyecektir.

531. Hiddet esnasından tetkiksiz,⁸ sübutsuz⁹ şeyleri söylemek zamanı hulul etmiştir¹⁰ sanıyoruz; saika-ı hiddetle¹¹ haksız isnadattan¹² mazur olacağına zehabız;¹³ hâlbuki /87/ gazap-kârı¹⁴ tehdit maksadıyla atılan kurşunsuz silahın onun bütün gazabını teskine muktedir olduğunu düşünürsek insafa sülukun¹⁵ lüzum ve vücubu¹⁶ tebeyyün eder.¹⁷

¹ dün: aşağı.

² IV. Heinrich (d. 1050 - ö. 1106): Almanya kralı.

³ nedamet: pişmanlık.

⁴ müttemeyyi: sıvılaştıran.

⁵ kubbe-i asar: asırların kubbesi.

⁶ teessüs eylemek: yerleşmek.

⁷ sath: bir şeyin dıştan görünüşü.

⁸ tetkiksiz: incelemeden.

⁹ sübutsuz: gelip geçici.

¹⁰ hulul etmek: gelip çatma.

¹¹ saika-ı hiddet: hiddet sebebi.

¹² isnadat: isnatlar.

¹³ zehap: bir fikre veya düşünceye uyma, öyle zannetme.

¹⁴ gazap-kâr: gazap veren.

¹⁵ süluk: girme, katılma.

¹⁶ vücub: yapılması gerekli, vacip.

¹⁷ tebeyyün etmek: meydana çıkmak.

532. Tahammüle mecbur olanlara nispetsiz tekdirler¹ sarf ediyor, nezaket ve hakkaniyetimizi zaten bize haksızlık yaptırmayacağı muhakkak olan yabancılara tahsis eyliyoruz: Bu mertlik midir?

533. Ağniya,² almanın tadını bilmez; fukara vermenin zahmetini bilmez; acaba bu sebeple mi gani³ fakir anlaşıyorlar?

534. Hiddete gelen kimseye ahlaki düsturlar okumak öğürmekte olan kimseye iti⁴ yemekler zikretmek gibidir; iş hâli o raddeye getirmemeli.

535. Gazaba gelmemenin getirmemenin çaresine bakmalı; yoksa iş o raddeyi bulduktan sonra teskini kabil olmaz; nitekim ısıtma esnasında yorgan örtsen de titremeden kurtunulmaz.

536. Şairin biri, manzumesinde Hazret-i İsmail'in zebhi⁵ teklifinin validesine değil Hazret-i İbrahim'e icra edilmiş olmasını ananın pederden daha şefik olduğuna⁶ delil tutuyor; hâlbuki Hazret-i Musa'nın kundakta iken Nil'e vaz olunması⁷ da anaya teklif buyurulmuştur.

537. Terakkiye yanaşmayan bazı Müslümanlar arasında şu söz caridir:⁸ “Dine bir sarılsak bize kimse karşı /88/ gelemes”; hâlbuki ne kadar Sofilik⁹ istesek düşmandakinin mislini edinmezsek dine sarılmış sayılmayız ki.

538. Hata, dünya umurunun mihveridir; hata olmasa galip mağlup bulunmaz, tarih-i umumi mevcut olamazdı; nas¹⁰ Allah'ı

¹ tekdir: azarlama.

² ağniya: zenginler.

³ gani: zengin.

⁴ iti: sert, acı.

⁵ zebh: boğazlamak, kurban kesmek.

⁶ şefik olmak: şefkatli olmak.

⁷ vaz olmak: koymak.

⁸ cari: geçerli.

⁹ sofilik: sofi olma durumu.

¹⁰ nas: insanlar.

inkâr etmez, peygamberler irsal buyurulmazdı;¹ Hazret-i Âdem hübuta etmez² belki de dünya olmazdı.

539. Tabiiyunun³ kavlince mademki nakısı'l-vücut⁴ ecssam-ı uzviye⁵ lüzum ve ihtiyaç kuvvetiyle tabii olarak tekâmül ederlermiş, neden kaplumbağaların, kurbağaların, balıkların noksanları şimdiye kadar kemale gelmemiş? Harekete gayr-ı muktedir bazı deniz hayvancıkları neden kıpırdayamıyor? Yoksa ezel-i müddeti⁶ tekâmül devresinin ikmaline kifayet mi etmedi?

540. Cenab-ı Hakk'ın ahiret nimetlerini imtihansız vermeyeceği muhakkak olduğuna göre bizi bu mevki-i imtihan ve iptilaya⁷ sevk etmeye sebep olduğundan dolayı sulha, şeytana medyun-ı şükran⁸ mıdır?

541. İntisap edilen zevat,⁹ binlerce müntesibin¹⁰ imanını tezyide¹¹ hadim olduğunu¹² düşünmeli de ona göre ahlakını muhafaza etmeli; müntesipler de emniyetli şeyhtir veya velidir diyerek huzuruna karısını kızını çıkarmamalı; Hazret-i Yusuf bile ya Rabbi sen muhafaza etmezsen kalp kadınlara meyleder, demedi mi? /89/

542. Hem salih ihvanımız¹³ içinde nefret ve husumet ettiğimiz kimseler var hem de günde yirmi bir tahiyede¹⁴ ihvana selamet duasında bulunuruz: Öz, söze uymuyor.

¹ irsal buyurulmak: göndermek.

² hübuta etmek: yukarıdan aşağıya inmek.

³ tabiiyun: tabiat ilimleriyle uğraşan bilginler.

⁴ nakısı'l-vücut: vücudu kusurlu, eksik olan.

⁵ ecssam-ı uzviye: cisimlerin uzvu.

⁶ ezel-i müddet: sonsuz müddet.

⁷ iptila: tutku.

⁸ medyun-ı şükran: şükran borçlu.

⁹ zevat: saygı değer kimseler.

¹⁰ müntesip: intisap edilen, dâhil olan.

¹¹ tezyit: çoğaltma.

¹² hadim olmak: yardımcı olmak.

¹³ ihvan: samimi arkadaşlar.

¹⁴ tahiyec: ömür uzunluğu için duada bulunma, selam verme.

543. Aslan gibi cesur demek doğru değildir; aslanın cesareti dişiyle pençesine güvenmesindendir; aslan son sistem tüfek ile mücehhez¹ bir manga askeri gibidir: Yani cesareti kuvvetine emniyetten mütevellittir; yoksa öyle muhterizdir² ki arkasında ne olduğunu anlamadıkça bir haili³ atlayamaz.

544. Sun-ı ilahi⁴ olan Hazret-i Âdem hadis olunca⁵ kelim-ı ilahi olan Kur'an'a hadis demek nasıl mucib-i küfür⁶ oluyor? Ve Allah da kavl⁷ ve fiilden her ne sadır olursa⁸ hepsi ezelden beri mevcuttur da ahiren taraf-ı ilahiden bir fiil ve kavl hudus etmesine⁹ imkân yok mudur; böyle isnat, kudret-i ilahiye hasr¹⁰ ve tazyik altına almak değil midir? Bu tehdidi kabul edersek "Allah her gün bir işle meşguldür." ayeti¹¹ ne demektir?

545. Kabadayılığa meraklı gence nasihat: Seninle alıp vereceği olacak kabadayılar bir iki midir? Bunca sevimsiz, uğursuz, aksi, mütecaviz,¹² müstehzi¹³ herifler var; müddet-i ömründe¹⁴ bunların yalnız bir ikisiyle alıp verecek olsa can kurban; hâlbuki iş alakası hasebiyle bunların hepsiyle mukabeleten¹⁵ kabadayıca uğraşmak lazım gelse vaktin /90/ müsait olmaz, paran yetişmez, ömrün vefa etmez, cesaret ve şecaatın¹⁶ usanır; çünkü uğraşacağın bu heriflerin cümlesinde

¹ mücehhez: donatılmış.

² muhteriz: çekingen.

³ hail: engel.

⁴ sun-ı ilahi: Allah'ın eseri.

⁵ hadis olmak: yaratılmak.

⁶ mucib-i küfür: küfür sebebi.

⁷ kavl: söz.

⁸ sadır olmak: ortaya çıkmak.

⁹ hudus etmek: baş göstermek, meydana gelmek.

¹⁰ hasr: sınırlı ve dar bir yer içine almak.

¹¹ "Göklerde ve yerde olanlar O'ndan dilenirler. O, her gün yeni bir tecellidedir." (Rahman Suresi, 29. Âyet.)

¹² mütecaviz: saldıran, saldırgan.

¹³ müstehzi: alay etmekten hoşlanan kimse.

¹⁴ müddet-i ömür: ömrün süresi.

¹⁵ mukabeleten: karşılık olarak.

¹⁶ şecaat: yiğitlik, cesaret.

benlik iddiası, kabadayılık sevdası var; kendini zapt edememek, eline ne geçerse geçsin nerene rast gelirse gelsin vurmak, göz çıkarmak, baş yarmak hırsı var; yaralamak hatta öldürmek niyet ve şenaati¹ var; galebe ettiğin farz olursa üst üste beş on kere cünha² ile mahkûm olmak, hapis olmak, sabıkalı sayılmak, mahzuru var; şu hâlde bütün bu uğraşmaları muhakeme ve zabıtaya terk etmek daha iyi değil midir aslanım?

546. İstikbal nedir? Bir saniyesi yahut o saniyeyi temsil eden işaret-i maddiyesi,³ henüz hulul etmemiş⁴ bir zamanı maddi manevi hiçbir vecihle hissetmeye imkân yokken yarını, gelecek ayı, birkaç bin senelik âtiyi ve hatta ebediyeti, bize tasavvur ettirebilen nasıl aciz-kâr⁵ kuvvettir?

547. Uyku nedir? Vücudun bütün âzâsı sükûn⁶ ve istirahatle ve kalp gibi hassas ve nazik uzuv yalnız daraban⁷ arasındaki pek kısa tevakkuflarla⁸ dinlenebildiği hâlde dimağın mutlaka uyku ile dinlenmesindeki istisna nedir? Gayr-ı müdrik⁹ âzânın çok istirahate muhtaç olması ve müdrik olan¹⁰ dimağın o kadar harikalar ibdâna¹¹ olan kudretiyle /91/ kendini kaybetmeye muhtaç olacak derecede aciz ve na-tüvan bulunması,¹² şayan-ı hayret¹³ değil midir? Ve mademki dimağın tecdit¹⁴ kuvveti münasip miktar kanın dimağa vürudu¹⁵

¹ şenaat: kötülük, fenalık.

² cünha: ceza gerektiren, kabahatten ağır, cinayetden hafif suç.

³ işaret-i maddiye: somut işaret.

⁴ hulul etmek: içine girmek, nüfuz etmek.

⁵ aciz-kâr: güçsüz.

⁶ sükûn: durma, hareketsiz kalma.

⁷ daraban: çarpıntı.

⁸ tevakkuf: bekleme, durma.

⁹ gayr-ı müdrik: anlamayan.

¹⁰ müdrik olmak: anlamak, kavramak.

¹¹ ibda: meydana getirmek.

¹² na-tüvan bulunmak: güçsüz olmak.

¹³ şayan-ı hayret: hayrete değer.

¹⁴ tecdit: yenileme, yenilenme.

¹⁵ vürut: ulaşma, varma.

demektir. Hazını sehil¹ ve mugaddi² şeyler veya kandan şiringalar neden uyku yerini tutmuyor?

548. Mademki uykuda pek sıkıştığımız hâlde idrarımızı zapt etmeyi biliyoruz, mademki rüyada kademhaneye³ girerek def-i idrara devam eylediğimiz hâlde yatak ıslatmayacak kadar ilmi haiziz, dimağ uykuda kendisini büsbütün kaybetmiyor.

549. Mademki cazibe vardır: Cam tavan üzerinde dahi sineğin baş aşağı yürümesi nasıl mümkün oluyor? Yoksa cazibe, arza doğru tazyik midir?

550. Zaman nedir? Zaman saat akrebinin tahvil-i mekân etmesi,⁴ şems ve kamerin devrederek aynı noktaya gelmesidir; eğer ecsamın⁵ hareketi olmasa zamanın vücudu olmazdı; fakat ecsamın harekâtını, mevkice tebeddülâtını,⁶ düşünmeye hacet kalmaksızın mesela mayısın hazirandan, çarşambanın cumadan, evvel olduğunu bize bildiren sihir nedir?

551. İslam'ın şartı beştir: Hacca gitmiyor, zekât vermiyoruz; oruç tutmuyor, namaz kılmıyoruz; acaba kelime-i şehadetle felah bulunur mu? /92/

552. Mademki kemiklere varıncaya kadar vücudumuzun aksam ve eczası⁷ tahavvül ediyormuş⁸ ve geçen sene cünha-ı cinayet⁹ işlemiş şahısta, fail olan vücudun âzâ ve eczasından bir şey kalmamıştır: Neden bir seneden sonra dahi cezası temdit olunuyor?¹⁰ Ve geçen seneden nikâhı akit olunmuş zevç ve

¹ sehil: kolay.

² mugaddi: besleyici.

³ kademhane: tuvalet.

⁴ tahvil-i mekan etmek: mekan değiştirmek.

⁵ ecsam: cisimler.

⁶ tebeddülât: değişiklikler.

⁷ ecza: parçalar, kısımlar.

⁸ tahavvül etmek: değişmek.

⁹ cünha-ı cinayet: cinayet suçu.

¹⁰ temdit olmak: sürdürmek.

zevce yerine, vücutların tebeddülü¹ hasebiyle diğer bir erkek ile diğer bir kadın kaim olduğundan² tekrar nikâh istemez mi?

553. Hayır ve şer Allah'tandır; fakat şerrin kendi amelimizin cezası olduğu hayli ayetlerde mesturdur.³ Demek ki mukabeleten⁴ ceza Allah'tan.

554. Cinnilerin gaybı bilmedikleri ayetle sabittir; şu hâlde cin taifesini⁵ toplamak, onlara gaybtan ahval sormak, zayi olan eşyayı buldurmak gibi bazı kimselere tarafından para car⁶ için yapılan sanatlar ihbarlar batıldır.

555. Ey müminler nefsinizin ıslahı sizin üzerinizdir, ayetinden irade-i cüziyede⁷ müstakil bulunduğumuz anlaşılmıyor mu?

556. Size isabet eden musibet kesb-i yedinizdir⁸ buyurulmasından şerrin bî-gayrı hakkın⁹ Allah tarafından gönderilmediği de müsteban olur;¹⁰ şu hâlde hayır ve şer Allah'tandır demek Allah Teâlâ bilâ-sebep¹¹ hayır ve şer gönderir, teslimiyet göstermeli manasına alınmalıdır. /93/

557. Ölü kendi kendine dirilmez mi? Hayır; Hazret-i İsa öldüyse kendi kendine nasıl dirilsin? Başkası dirilttiyse böyle aciz nasıl Allah olur?

558. Mademki insanlar hadistir;¹² örf ve âdetleri de hadistir; örf ve adat¹³ üzerine varit olan¹⁴ nusus¹ da hadistir; yok

¹ tebeddül: değişmek.

² kaim olmak: yerini tutmak.

³ mestur: gizli.

⁴ mukabeleten: karşılık olarak.

⁵ taife: topluluk, kavim.

⁶ car: para toplamak.

⁷ irade-i cüziye: Allah'ın insana verdiği seçme, yapıp yapmama gücü.

⁸ kesb-i yed: hak edilen şey.

⁹ bî-gayrı hakkın: haksız yere.

¹⁰ müsteban olmak: açık ve anlaşılır olmak.

¹¹ bilâ-sebep: sebepsiz.

¹² hadis: yaratılmak.

¹³ âdat: âdetler.

¹⁴ varit olmak: gelmek, erişmek.

bu türlü nusus ezeli ise sebebine varit oldukları örf ve âdat da ezeli'dir, örf ve âdatın müessesesi olan² insanlar da ezeli'dir.

559. Summe le tus'elunne yevmeizin anin naim ayetinden³ ağniyanın⁴ mahşerde daha sıkı bir sual cevaba çekileceği tezahür etmiyor mu?⁵

560. Mademki maymunlar tekamül ile insana munkalip olmuştur,⁶ mevcut maymunlar neden inkılap edemeyerek⁷ maymun kalmışlar? Şimdiki maymunların eslafı⁸ insana tahavvül eden⁹ maymunların ecdadı kadar eski değil midir? Yoksa ezeliyet müddeti tekamüle kafi mi gelmedi?

561. Hazret-i Osman zamanında mühr-i nübüvvet kazaen¹⁰ kuyuya düştü ve bulunamadı, hâl böyle iken nüshacıların mal-ı mesruk¹¹ veya kaybı çıkarabileceklerine içimizde itikat eden hâlâ çok.

562. İhtiyarın dünya umuruna ve kazanmaya olan hırsı, para sevdasından başka dünyaya pamuk ipliğiyle bağlı olan alaka-i hayatını tahkim¹² içindir de. /94/

563. Küre-i arzın¹³ mihveri etrafında döndüğüne bir burhan¹⁴ da şudur: Şems arz etrafında devretse sath-ı arzın¹⁵

¹ nusus: açık ve kesin hükümler.

² müesses olmak: kurulmuş.

³ “Nihayet o gün nimetlerden elbette hesaba çekileceksiniz.” (Tekasur Suresi, 8. Âyet.)

⁴ ağniya: zenginler.

⁵ tezahür etmek: ortaya çıkmak.

⁶ munkalip olmak: değişmek.

⁷ inkılap etmek: bir durumdan başka bir duruma dönmek.

⁸ eslaf: yerine geçmiş nesiller.

⁹ tahavvül etmek: değişmek.

¹⁰ kazaen: kazayla.

¹¹ mal-ı mesruk: çalınan mal.

¹² tahkim: kuvvetlendirme.

¹³ küre-i arz: dünya.

¹⁴ burhan: kanıt.

¹⁵ sath-ı arz: dünyanın yüzeyi.

nısfından¹ çok küçük olan her saha-i ufku bir günde kateder ve yirmi dört saatte bir kere aynı noktada görünemezdi.

564. Herif hanesini satarken methederse sahihtir; çünkü hatıratıyla müzeyyen² hanesi ona pek kıymettardır.

565. Cesaret hasletini bazısı her şeyde küstahlık etmek, kimseyi saymamak, herkesi tehdit etmek manasındadır sanır; hâlbuki cesaret, ancak menafî-i vataniye³ lüzum gösterdiği zaman hayatı istihfaf etmektir.⁴

566. Şeytan bile rızka mani olmamış diye bir mesel uydurmuşlar; hâlbuki Hazret-i Âdem'i cennet nimetlerinden mahrum eden o melun değil midir?

567. Neuzübillah⁵ hepimiz bir meslekte olsak insanlar birbirini yerdî: Fakat âlim hokkabazı, tüccar mühendisi kıskanmaz: İşte tefavüt-i tabakanın⁶ lüzumuna bir sebep daha.

568. Vatanperver olan mutlaka nazik olur: Zira kabalık hakaret-dideyi⁷ vatandan az çok soğutur.

569. İnşa olunmuş bir binayı Allah'ın inşa etmeden inşa etmesi yed-i kudrette⁸ midir? Bu muhaldır;⁹ çünkü iğne deliğinden deve geçmemek senet-i ilahiyedendir: Allah imkân /95/ âlemini o türlü halk etmiştir.¹⁰ Keza istikbaldeki efal¹¹ ve âmâlımızı¹² Allah takdir etmiştir demek henüz hulul ettirmedigi¹³ zaman istikbali hulul ettirmiştir demenin aynıdır.

¹ nısf: yarı, yarım.

² müzeyyen: süslenmiş.

³ menafî-i vataniye: vatanın faydaları.

⁴ istihfaf etmek: küçük görmek.

⁵ Neuzübillah: "Allah korusun, Allah'a sığınırım." Anlamında.

⁶ tefavüt-i tabaka: sınıf farklılığı

⁷ hakaret-dide: hakarete uğramış.

⁸ yed-i kudret: Allah'ın kudreti.

⁹ muhal: gerçekleşmesi mümkün olmayan, imkansız.

¹⁰ halk etmek: yaratmak.

¹¹ efâl: fiiler, yapılan işler.

¹² âmâl: ameller, işler.

¹³ hulul ettirmek: içine girmek, nüfuz etmek.

570. Tatlı hülyalar say¹ ve ikdamı² tahrik için değilse muzırdır.³ Çünkü hâlden adem-i memnuniyet⁴ çıkar: Bu da Allah'a karşı zımnî⁵ protestodur.

571. Dinin mesail-i mühimmesine⁶ dair şüphe hâline savaştık nasıl memnu olsun:⁷ Kur'an-ı celilin⁸ bunca ayetleri var ki hep insanların istidlalatta⁹ bulunmalarını teklif ve bu vecihle kesb-i vukufu¹⁰ tefekkür ve taakkule¹¹ talik ediyor;¹² bir taraftan da şüphe taşımak memnu olduğuna dair ayet vardır.

572. Bazısı der ki zararsız hurafatın¹³ tedavülünden¹⁴ ne zarar gelir? Çok zarar gelir; bir batıl fikir vatandaşların aynı fikirde olmamasına, bu da nifak ve şikakın¹⁵ husulüne¹⁶ sebep olur.

573. Bir çocuğun milyonlarca elektrik enbubelerinin¹⁷ düğmesine basıp bir payitahtı karanlıktan meydan-ı şühut¹⁸ çıkarabileceğine inananlar, Allah'ın kün emriyle bir şey yapabileceğine inanmıyorlar.

¹ say: çalışmak.

² ikdam: gayretle çalışma.

³ muzır: zararlı.

⁴ adem-i memnuniyet: memnuniyetin yokluğu.

⁵ zımnî: kapalı olarak söylenen.

⁶ mesail-i mühimme: önemli meseleler.

⁷ memnu olmak: yasak olmak.

⁸ Kur'an-ı celil: yüce Kur'an.

⁹ istidlalat: delillere dayanarak verilen hükümler.

¹⁰ kesb-i vukuf: bilgi kazanma.

¹¹ taakkul: zihin yorarak anlama.

¹² talik etmek: asmak.

¹³ hurafat: boş ve batıl inançlar.

¹⁴ tedavül: geçerli olmak.

¹⁵ şikak: uyuşmazlık.

¹⁶ husul: vücuda gelme.

¹⁷ enbube: ince boru.

¹⁸ meydan-ı şühut: tanıklar meydanı.

574. Semadaki ecream¹ kalbimize neden ferah ve teselli verir? Çünkü ruy-ı zemin² haricinde âlemler demek olan ecream, ahiretin vücudu ihtimalini takviye eder. /96/

575. Cidden nazik olsak nezaketsizliğimizi yüzümüze vurmayan kimseler hakkında da nazik olurduk.

576. Kışın burnumuzun akması, yolda kayarak düşmemize, yorulup at araba masrafı yapmamıza, sebeb-i cazibedir;³ fakat latif suların çağlayarak bizi mesrur etmesine,⁴ yediğimizin içtiğimizin mideye inerek bizi mahzuz eylemesine⁵ sebep de cazibedir; cazibe olmasa rahmetler inmez, nehirler akmaz, hayat kabil olamazdı: Bu da bir riyazi-i mütealin⁶ eserinden biri değil midir?

577. Sihir haksa sihirbazları toplayarak her devlet, düşmanını mahvetmek lazım gelir; sihirbazlar felah bulmaz ayeti⁷ de bunu müeyyittir.⁸

578. Emin içinde olanlar ve hidayet bulanlar inanmakla beraber imanını adaletsizlikle kirletmişlerdir, ayetinden haksızların inansalar da kurtulamayacağı anlaşılmıyor mu?

579. İtikatsızla mübahese etmek⁹ isterseniz dalgaların vapurunuzu bir dalga dağından bir dalga vadisine kabak gibi fırlattığı zamanları intihap ediniz!¹⁰ Allah'a çabuk inanır.

¹ ecream: gök cisimleri.

² ruy-ı zemin: yeryüzü.

³ sebeb-i cazibe: cazip sebep.

⁴ mesrur etmek: mutlu etmek.

⁵ mahzuz eylemek: memnun etmek.

⁶ riyazi-i müteal: matematiğin büyüklüğü.

⁷ “Sağ elindeki ativer, o, onların yaptıklarını yutar. Çünkü onların yaptıkları ancak bir büyücü tuzağıdır. Büyücü ise, her nerede olursa olsun başarıya ulaşamaz.” (Tâhâ Suresi, 69. Âyet.)

⁸ müeyyit: sağlamlaştıran, kuvvetlendiren.

⁹ mübahese etmek: karşılıklı konuşmak.

¹⁰ intihap etmek: seçmek.

580. Elektrik birbirine muttasıl¹ eczanın² arasındaki tazyik-i umumidir³ ve sert ecsamda⁴ olur: Yani cüz-i fertler⁵ birbirini iter, ecsam mürekkebe⁶ değil.

581. Kader öteden beri mevcut efal⁷ ve hareketımız /97/ üzerine müstenit⁸ ise kader gibi biz de ezelîyiz; efal ve hareketımız mine'l-kadim⁹ mevcut değil ise kader, adem¹⁰ üzerine ibtina edilmiş¹¹ olmaz mı?

582. Kader bizim efalimize¹² kör, mürettep¹³ ise muahhardır¹⁴ ezelî olamaz; muahhar değil ise ezelîdir efalimiz tabi olamaz.

583. Şeytanın mercumiyeti¹⁵ emir dinlememekten olsa çoğumuz melun sayılırdık, galiba onun melaneti secde emrini adilâne saymamasından.

584. Fazilet, icrasında bir fedakârlık mevcut olan fiil demek; şu hâlde icrasından lezzet aldığımız âmâl¹⁶ iyi de olsa bir zahmet ve kefaletle mal olduğu için mükâfat-ı ilahiye müstahak mıdır?

¹ muttasıl: aralıksız.

² ecza: parçalar, kısımlar.

³ tazyik-i umumi: genelin baskısı.

⁴ ecsam: cisimler.

⁵ cüz-i fert: atom.

⁶ mürekkebe: bileşik.

⁷ efal: fiiller, yapılan işler.

⁸ müstenit: dayanan, istinat eden.

⁹ mine'l kadim: eskiden beri.

¹⁰ adem: yokluk.

¹¹ ibtina etmek: bir şeye dayanmak.

¹² efal: fiiller, yapılan işler.

¹³ mürettep: tertip edilen.

¹⁴ muahhar: geriye bırakılmış.

¹⁵ mercumiyet: kovulmak, lanetlenmek.

¹⁶ âmâl: ameller, işler.

585. Şeytan, engizitörlere nispetle meşrutiyet-perverdir;¹ zira şeytanın insanlara tasallutu² cebir³ suretinde değil, hovardanınki gibi bir tekliften ibaret.

586. Jean Jacques'ın⁴ inziva muhabbetine kim inanır? O, kitaplarıyla heyet-i içtimaiye içinde fırıl fırıl dolaştı; bu türlü muaşeret⁵ ve ihtilata⁶ salık olmuş⁷ müellife, muhib-i uzlet⁸ demek doğru mudur?

587. Âmâlimiz evvelden yazılı ve mukadderdir de kiramen kâtibin⁹ omuzlarımızda niçin âmâlimizi sebt-i defter etmekle¹⁰ meşguldürler.

588. Cin ve nastan¹¹ olup kalbe vesvese veren vesvas¹² /98/ hanesinden Allah'a sığınırım ayetinden¹³ anlaşılıyor ki insanların fenası da şeytandan maduttur.¹⁴

589. Mademki Devr-i Saadet'te¹⁵ bugünkü âlat-ı tahribe¹⁶ yokmuş; demek ki muhteraat-ı beşeriye¹⁷ Kur'an-ı Kerim'in rabt¹⁸ ve yabis¹⁹ tabiri içinde dâhil değildir.

¹ meşrutiyet-perver: meşrutiyet seven.

² tasallut: musallat olma.

³ cebir: zor kullanma.

⁴ Jean Jacques (Rousseau) (d. 1712 - ö. 1778): Cenevrelî filozof ve yazar.

⁵ muaşeret: birlikte yaşayıp hoş geçinme.

⁶ ihtilat: karşılaşp görüşme.

⁷ salık olmak: bir yola girmek.

⁸ muhib-i uzlet: inzivayı seven.

⁹ Kiramen Katibin: insanın iki yanında bulunduğu; sağdakinin sevapları, soldakinin günahları yazdığı kabul edilen iki melek.

¹⁰ sebt-i defter etmek: deflere geçirmek, kaydetmek.

¹¹ nas: insanlar.

¹² vesvas vermek: vesvese vermek.

¹³ "De ki: Sığınırım ben insanların Rabbine," (Nas Suresi, 1. Âyet.)

¹⁴ madut: öyle sayılan.

¹⁵ Devr-i Saadet: Hz. Muhammed'in yaşadığı dönem.

¹⁶ âlat-ı tahribe: tahrip eden aletler.

¹⁷ muhteraat-ı beşeriye: insanların icat ettiği şeyler.

¹⁸ rabt: bağlama, bağlanma.

¹⁹ yabis: kuru.

590. Tarih dersi riyaziye¹ gibi değildir: Hakkaniyet sahibi olmasak bile mesela ve veter-i kaime² murabbanın³ mütebaki⁴ dıl'ın⁵ murabbaya müsavi olduğunu⁶ ispat edebilirsin; hâlbuki tarihin eşhasını⁷ muhakeme edebilmek için hak-perver⁸ tabiatta olmaya mecburuz: ve illa⁹ bî-tarafılıktan kurtulamaz.

591. Allah irade ve efalimizde¹⁰ bize öyle muhtariyet vermiş¹¹ ki belamızı verdi dediğimiz zaman bile efalimize müdahale etmez; fakat bize o sıralarda hiç yardımı dokunmadığı için kendi elimizle başımıza açtığımız işleri Allah'a isnat ederek Allah cezamızı verdi deriz.

592. Mademki içinde akan sular vardır; cennette de cazibe-i arz¹² kanunu var.

593. Kur'an'ın kısmen olsun hadis olduğuna¹³ delil bazı ayetleri nesih¹⁴ için ahiren nazil olan¹⁵ ayetlerdir; çünkü nasih¹⁶ mensuh¹⁷ aynı tarihi haiz olamaz.

594. Asabilerin istiklal-i şahsiden¹⁸ dem vurması gariptir; onlar asap¹⁹ denilen hükümdarlarının zira kerhen²⁰ /99/ teshirine²¹

¹ riyaziye: matematik.

² veter-i kaime: hipotenüs.

³ murabba: kare.

⁴ mütebaki: geriye kalan.

⁵ dıl': kenar.

⁶ müsavi olmak: eşit olmak.

⁷ eşhas: kişiler, şahıslar.

⁸ hak-perver: hak koruyan.

⁹ ve illa: yoksa.

¹⁰ efal: fiiler, yapılan işler.

¹¹ muhtariyet vermek: özerklik vermek.

¹² cazibe-i arz: yer çekimi.

¹³ hadis olmak: yaratılmak.

¹⁴ nesih: hükümsüz bırakma.

¹⁵ nazil olmak: inmek, nüzul etmek.

¹⁶ nasih: hükmü ortadan kaldıran.

¹⁷ mensuh: geçersiz bırakılmış.

¹⁸ istiklal-i şahsi: kişisel bağımsızlık.

¹⁹ asap: sinirler.

²⁰ kerhen: iğrenerek.

²¹ teshir: ele geçirme.

kerhen ram olmuş¹ birtakım üseradır;² meğerki Allah korkusu galebe eder.

595. Allah dedikleri Mesih, ana rahminde dolaşırken kâinatı kim idare etti?

596. Çocuğun elinden gelmeyecek işlere heves etmesi böyle işlerde tefahür³ ve hodbinlik⁴ ümit etmesindendir.

597. Edebiyatın ekserince riya ziye⁵ tercih olunması edebiyatın kendi icat ve kifayetimizi⁶ ispat edecek ve sailin⁷ mevcut olmasından ve riya ziyedeki malumatın ahirleri tarafından daire-i hasr⁸ ve tazyike evvelce ithal edilip nispetle tefahür⁹ ve gururumuza bir şey bırakılmamasındandır.

598. İnsanın vefatı, tekâmül ile kendi kendine vücut bulamamış ve bir mucide muhtaç bulunmuş olduğuna delildir; demek ki fanilik meyusiye¹⁰ değil imanı takviyeye meda[r]dır.

599. Nazariyatta teşeüm¹¹den korkmaz, ameliyatta korkarız; nazariyatta kadere inanır, ameliyatta kader yokmuş gibi hareket ederiz.

600. Sabık¹² günahkâr ve lahik¹³ müttakinin¹⁴ dimağı panayır yeri gibidir: İçinde her şekil ve kıyafetteki hadisat ve vukuattan bulunur.

601. Sabık günahkârın hem tasavvuru affolunuyor hem tahatturu¹ meserret veren² o tekasir³ ve hadisat dimağında baki

¹ ram olmak: boyun eğmek.

² üsera: esirler.

³ tefahür: övünme.

⁴ hodbinlik: bencillik.

⁵ riya ziye: matematik.

⁶ kifayet: yeter miktarda.

⁷ sail: dilenci.

⁸ daire-i hasr: sınır dairesi.

⁹ tefahür: övünme.

¹⁰ meyusiye: ümitsizlik.

¹¹ teşeüm: uğursuz sayma.

¹² sabık: önceki, evvel.

¹³ lahik: yetişen, ulaşan.

¹⁴ müttaki: dinin emir ve yasaklarına uyan.

kalıyor; yoksa yapılan seyyiattan⁴ nefret edilmedikçe affolunamayacak mıyız?

602. Tenkitlerimiz maluldür:⁵ Sabavette⁶ ve şebab⁷ hengâmında⁸ /100/ sevdiğimiz muharrirleri ilanihaye⁹ az çok sevmekte devam ederiz.

603. Bazı şiiri, mesut hatıratımızla müzeyyen¹⁰ yerleri tasvir ediyor diye âdi de olsa severiz: Tenkitlerimiz maluldür.

604. Hakkaniyet-perverlikte¹¹ ince fikirli olan, iddiasını dinletecek mevki-i içtimaiyede¹² malik olmalı ve illa¹³ o incelikler onu ince hastalığa sevk etmekten başka bir şeye yaramaz.

605. Hayırsız insan işi düzgün giderse Allah'ı unuttur anmaz; işi bozulur da düzgün gitmezse Allah'a küser de anmaz.

606. Kır kandil sarhoşları¹⁴ bile dünyanın döndüğünü tasdik ettikleri hâlde devr-i arzı¹⁵ anlayamayacak kadar muhafazakârlıkta bulunmak çirkindir.

607. Kader sonradan edeceğimiz gayret ve mücahedeye¹⁶ göre mukadderdir: Yani kaderin layetegayyerliği¹⁷ sırf bizim

¹ tahattur: hatırlama.

² meserret vermek: sevinç vermek.

³ tekasir: kusurlar.

⁴ seyyiat: kötülükler.

⁵ malul: hasta, sakat.

⁶ sabavet: çocukluk.

⁷ şebab: gençlik.

⁸ hengam: vakit, zaman.

⁹ ilanihaye: sonsuza kadar.

¹⁰ müzeyyen: süslenmiş.

¹¹ hakkaniyet-perverlik: hakkaniyetli.

¹² mevki-i içtimaiye: toplumsal mevki.

¹³ ve illa: yoksa.

¹⁴ kır kandil sarhoşu: kendini bilmeyecek ölçüde olmayacak derecede sarhoş kimseler için kullanılan deyim.

¹⁵ devr-i arz: dünyanın dönmesi.

¹⁶ mücahede: mücadele etmek.

¹⁷ layetegayyerlik: değişmezlik.

muhtariyet¹ ve istiklalimizin mahsulü olmak şartıyla evvelden malumdur ve layetegayyedir.

608. İstikbalin vürut etmemiş² olması müstakbel efalimizi³ Allah'ın bilmesine mani değildir; zira insanların ezkiyası⁴ az çok müstakbeli keşfedebilince Allah Teâla tamamen kestirilebilir.

¹ muhtariyet: özerklik.

² vürut etmek: ulaşmak.

³ efal: fiiler, yapılan işler.

⁴ ezkiya: çok zeki ve anlayışlı kimseler.

İKİNCİ KİTAP

Vecizeler

İkinci Kitap

Mehmet Cemil

Müderris-i İlmiye¹ Tarih muallimlerinden

Üstad-ı muhterem Feylesof Rıza Tevfik Beyefendi'nin bir
iltifatnamesi havidir.²

Necm-i İstikbal Matbaası

1335-1919

¹ müderris-i ilmiye: ilmiye müderrisi.

² havi: içinde bulunduran.

Mukaddime

Muhterem feylesofumuz Doktor Rıza Tevfik Bey Efendi'nin bu kitapta münderiç¹ iltifatnameleri *Vecizeler*'in *Birinci Kitap*'ı hakkında yazılmış ve gazete ile neşr olunmuş idi; fakat üstad-ı muhterem burada bulunmadıklarından bu ikinci kitap hakkındaki mütalaat-ı hakimânelerine² müracaat edemedim; bu sebeple yine o iltifatnameyi burada sername-i iftihar³ ittihaz eyledim...⁴

Birinci kitap az tedavül etmiş⁵ olduğu hâlde memleketimizce en güzide bazı simaların tahriri⁶ veya şifahi⁷ iltifatına mazhar olduğundan mesai-i bendegânemi⁸ mükâfatlandırılmış sayıyorum. Bu eser dahi zevat-ı müşaünileyhimin⁹ nigah-ı tetkikleriyle¹⁰ şeref-yab¹¹ olursa alabileceğim mütalaa-namelerini¹² kariin-i kirama¹³ arz ederim. Cenab-ı Hak cümlemize tevfik¹⁴ ihsan buyursun.

¹ münderiç: bir şeyin içinde bulunan.

² mütalaat-ı hakimâne: sahip olunan düşünce.

³ sername-i iftihar: övgü başlığı.

⁴ ittihaz eylemek: kabul etmek.

⁵ tedavül etmek: elden ele dolaşmak.

⁶ tahriri: yazılı.

⁷ şifahi: sözlü.

⁸ mesai-i bendegâne: kulun çalışması.

⁹ zevat-ı müşaünileyh: adı geçen saygıdeğer kimseler.

¹⁰ nigah-ı tetkik: eleştirel bakış.

¹¹ şeref-yab: şeref bulan.

¹² mütalaa-name: düşünce yazısı, mektubu.

¹³ kariin-i kiram: değerli okuyucular.

¹⁴ tevfik: yardım.

Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi¹ kısm-ı evvel² tarih muallimlerinden *Vecizeler* müellif-i muhteremi³ Mehmet Cemil Beyefendi'ye

Muhterem Efendim!

Vecizeleri henüz müsvedde hâlinde iken dikkatle okumuş olduğum için karileriniz⁴ arasında birinci olmakla imtiyazım var. O zaman bu cümel-i hikemiye⁵ hakkında mütalaat-ı acizânemi⁶ sormuştunuz, ben de arz etmiştim. Bu defa bir daha okudum maruzatımı şu mektupla takdim ediyorum. Birkaç hafta evvel âtide neşredilmiş olan iltifatnamenizin cevabını bugüne kadar geciktirmiş olduğumdan dolayı mahcubum, affınıza istirham ederim.

Malum-ı âlinizdir ki insanların ilk devr-i intibahından⁷ cemaat arasında kabiliyet-i hakimâneleriyle⁸ temayüz edenler,⁹ bazı kısa sözlerle bir fıkır-i hikmet¹⁰ beyan ederler ve hemen daima işe yarar bir mülâhazayı bir cümle-i vecize¹¹ suretinde söyleyebildikleri için, - cami'ül-kelim¹² olan- o söz, ekseriyet-i nas¹³ indinde¹⁴ bir (düstürü'l-amel¹⁵) olurdu.

¹ Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye: 1914 yılında yeni şekil verilen İstanbul medreselerinin genel adı.

² kısm-ı evvel: Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nin her biri dörder yıl süren üç döneminden biri.

³ müellif-i muhterem: saygıdeğer yazar.

⁴ kari: okuyucu.

⁵ cümel-i hikemiye: hikmetli sözler.

⁶ mütalaat-ı âcizâne: acizce düşünceler.

⁷ devr-i intibah: uyanış devri.

⁸ kabiliyet-i hakimâne: sahip olunan yetenek, erişilen yetenek.

⁹ temayüz etmek: öne çıkmak.

¹⁰ fıkır-i hikmet: fikrin hikmeti.

¹¹ cümle-i vecize: vecize cümlesi.

¹² cami'ül-kelim: kısa fakat çok anlam taşıyan söz.

¹³ ekseriyet-i nas: insanların çoğunluğu.

¹⁴ ind: yan, kat, nezd.

¹⁵ düstur'ül-amel: gereğince hareket edilmesi gereken kurallar.

Pekiye bilirsiniz ki eski Yunanlılar bu gibi vecizelere (gınom gnomes), (aforizm aphorismes) ve (Epofitegem apophthégm es) derlerdi. Edvar-ı kadimede,¹ henüz usulüne tevfikân² kitap yazabilmek için istidat hâsıl olamamışken bu gibi vecizeleri- ekseriya- şüara söylerdi. Nitekim Devr-i Cahiliyet'te³ Arapların (el-hikmet⁴) dediği /4/ mülâhazat böyle bir mısra içinde mazmun⁵ ve mütebellir⁶ bir fıkır-i hakimâne⁷ idi. Her milletin durubiemsalı⁸ böyle tevellüt⁹ ve teşekkül etmiş olduğu- bir zann-ı kaviye¹⁰ binaen- kabul edilmiş bulunduğu için, alelumum Avrupa lisanlarında (Folklor Folk lore) tabiri bilhassa durubiemsale işaret eder bir kelime-i ıstılahe¹¹ olmuştur. Filhakika (Cerman Germain) lisanlarında (folk) cumhur-ı nas,¹² yani (avam¹³) demektir, (Lore) dahi düstur-ı hikmet¹⁴ manasına gelir ve şu takdirce (folklor) (hikmet'ül-avam¹⁵) demek olur.

Yunanistan-ı kadimde¹⁶ ve alelittlak¹⁷ eski zamanlarda kısa ve tok söz söylemek zaten hakimâne bir üslûb-ı beyan¹⁸ addedilir ve o haysiyetle muteber tutulurdu. Eflatun'un¹⁹ muhazaratından²⁰ birinde görüyoruz ki (Sokrat¹ Socratse), az söz

¹ edvar-ı kadime: eski zamanlar.

² tevfikân: uygun olarak.

³ Devr-i Cahiliyet: Cahiliye Devri.

⁴ el-hikmet: hikmet, felsefe.

⁵ mazmun: nükte ve cinaslarla süslenen ve asıl manayı dolaylı anlatan söz.

⁶ mütebellir: belirgin, belirmiş.

⁷ fıkır-i hakimâne: sahip olunan fikir, düşünce.

⁸ durubiemsal: atasözü.

⁹ tevellüt: doğmak.

¹⁰ zann-ı kaviye: kuvvetli şüphe.

¹¹ kelime-i ıstılahe: terim anlamı sözcük.

¹² cumhur-ı nas: insan topluluğu, halk.

¹³ avam: halk.

¹⁴ düstur-ı hikmet: hikmet kuralları.

¹⁵ hikmet'ül-avam: halkın hikmetleri.

¹⁶ yunanistan-ı kadime: eski yunanistan.

¹⁷ alelittlak: genellikle, ayırım yapmadan.

¹⁸ üslub-ı beyan: kullanılan üslup.

¹⁹ Eflatun (Platon): Antik Yunan filozofu ve bilgisi.

²⁰ muhazarat: unutulmayan, yeri ve zamanı geldikçe tekrarlanan bilgiler.

söylemekle meşhur (La Lakedemonya La Lacédémonie) ahalisini bu âdet ve bu kabiliyetlerinden dolayı medh ü sena² ediyor ve bu üslûbu hakimâne buluyor; hatta [Bu türlü söz söylemenin sırrını onlar biliyor] dediği mukayyet³ ve mezkûrdur.⁴

Arapların (Gnomik Gnomique) şairleri dahi böyle idi. Nitekim sofîyânenin⁵ tabaka-i evvelasını⁶ teşkil eden meşahir-i urefa⁷ dahi hiçbir eser vücuda getirmemişler; fakat kısa kısa bir iki cümle ile beyan-ı fikir ve mütalaa etmişlerdir ki bunların bazısı ahkâm-ı itikadiyeye⁸ taalluk etmekle⁹ beraber bazısı dahi sofîye mesleğinde düsturu'l-amel¹⁰ olarak telakki edilmiştir.¹¹

Bilahare Hristiyan ve İslam feylesofları dahi kendi mezheplerinin /5/ ahkâm-ı esasiyesini¹² böyle kısa ve kati düsturlar şeklinde arz etmek mecburiyetinde bulundular. Mesela Ebu'l Hasan El- Eş'ari hazretlerinin¹³ [Men fakede hissen fakade ilmen]¹⁴ cümlesi (Sensualizm¹⁵=Sensualisme) yani hissiye mezheb-i felsefisinin hakikaten mebd-i itikad¹⁶ olan davayı, düsturu bir suret-i vecizede¹⁷ eda eder bir kaziyedir.¹ Nitekim

¹ Sokrates (d. M.Ö. 478 - M.Ö. 399): Yunan felsefesinin kurucularından, Antik Yunan filozofu.

² medh ü sena: övmek.

³ mukayyet: yazılmış, kaydedilmiş.

⁴ mezkûr: zikredilen.

⁵ sofîyâne: sofîlere yakışır tarzda.

⁶ tabaka-i evvela: önceki tabaka.

⁷ meşahir-i urefa: meşhur arifler.

⁸ ahkam-ı itikadiye: inanç hükümleri.

⁹ taalluk etmek: ilgisi, ilişiği olmak.

¹⁰ düsturu'l-amel: gereğince hareket edilmesi gereken kurallar.

¹¹ telakki etmek: öyle kabul etmek.

¹² ahkâm-ı esasiye: esas kurallar.

¹³ Ebu'l Hasan El- Eş'ari: Eş'ariyye mezhebinin kurucusu. Ehl-i Sünnet'in itikattaki iki imamından biridir.

¹⁴ "Kim bir duyuyu kaybederse bir ilmi de kaybeder."

¹⁵ Sensualizm: bilginin temelinde duyumların olduğunu öne süren öğretilerin hepsine verilen isim.

¹⁶ mebd-i itikat: inancın prensibi.

¹⁷ suret-i vecize: vecizenin şekli.

Mutezile'nin² [in şâe tereke]³ cümlesi de iradat⁴ bahsinde mezheb-i itizalin⁵ vazıh,⁶ veciz ve kati bir düstur-ı itikadıdır.⁷ Latince, Yunanide ve alelumum Frenkçede emsali pek çoktur.

Şimdi bu kıylden⁸ olan hakimâne⁹ düsturlarla durubiemsali¹⁰ ve meşhur Kayser'in¹¹ fıkır-i hikmetle hiçbir vecihle¹² münasebeti olmayan keskin ve kısa sözünü, yani: [Geldim, gördüm, fethettim!] cümlesini ve daha bu gibi emsalini bertaraf edersek vecizelerden daha mühim bir kısım kalır ki o da insanın maneviyatına ve temayülât-ı fitriyesine¹³ ait psikolojik bazı hakikatleri natık¹⁴ kısa kısa mülâhazalardır. İşte sizin vecizeleriniz bu kabildendir.

Bu gibi vecizelerin kıymet ve ehemmiyeti- benim zannımca!- pek gamız,¹⁵ pek ince ve müşahede edilebilmesi¹⁶ güç bir takım temayülât¹⁷ ve meneviyat-ı beşeriye¹⁸ kısa bir cümle ile arz ederek insanların mizac-ı hakiki ve fitriyesini aynen göstermektir. Bu hususta isabet, büyük bir nüfuz-ı nazarla

¹ kaziye: ileri sürülen iddia.

² Mutezile: İslam dininde itikadi bir mezhep. Büyük günah işleyen kimsenin iman ile küfür arası bir mertebede olduğunu söyleyerek Hasan-ı Basri'nin dersini terk eden Vasıl bin Ata (ö. 131/748) ile ona uyanların oluşturduğu mezhep bu isimle anılır.

³ in şâe tereke: irade yani yaratma iradesi olan meşietin Allah tarafından kullanılmaması.

⁴ iradat: iradeler.

⁵ mezheb-i itizal: Mutezile mezhebi.

⁶ vazıh: şüphe bırakmayacak şekilde açık olan, aşikâr.

⁷ düstur-ı itikat: inancın temel kuralı.

⁸ kıyl: söz, kelim.

⁹ hakimâne: hikmet sahibi olan kimseye yakışacak tarzda.

¹⁰ durubiemsal: atasözü.

¹¹ Kayser: Roma ve Germen imparatorlarına verilen unvan. Jül Sezar kastedilmiştir.

¹² vecih: tarz, şekil.

¹³ temayülât-ı fitriye: yaratılıştan gelen eğilimler.

¹⁴ natık: bildirici, beyan edici.

¹⁵ gamız: anlaşılması güç.

¹⁶ müşahede etmek: gözlemlemek.

¹⁷ temayülât: eğilimler.

¹⁸ meneviyat-ı beşeriye: insanî meramlar, istekler.

mümkün olabileceği için o gibi vecizelerde pek kıymetli olanları da vardır. Hatta hikmet-i siyasiye ve ahlakiyede bunlardan birçoğu hâlâ düsturü'l-amel¹ olarak menzur² ve muteberdir. Meşhur (Makyavelli /6/ N. Machiavelli³) hemen bütün âlem-i siyasiyununa⁴ böyle birtakım vecizeler bırakmıştır ki birçok işlerde erbabınca düsturü'l-amel⁵ olarak muteber tutulmaktadır. Sonra (Laroşfoko La Rochefoucauld⁶)'nun- ki zat-ı âlilerince maruf bir adam olduğunu görüyorum- secaya-yı insaniyeye⁷ dair olan vecizeleri de nice nice hakayık-ı ruhiyeye⁸ işaret eder ince ve musib⁹ fikirleri mutazammın¹⁰ psikolojik vecizelerdir.

Zat-ı âlinizin eserinde bunların türlüşünü gördüm. Bazıları var ki felsefi veyahut (lahuti¹¹ Théologique) bir akideyi mucez¹² bir düstur şeklinde arz etmiş olduğu için münhasıran¹³ hakimânedir. Teessüf ederim ki birer birer mütalaa ve tezekkür ettiğim¹⁴ o vecizeleri yegân yegân¹⁵ tetkik ve haklarında beyan-ı mülâhaza etmek¹⁶ için zemin ve zaman müsait değildir. Yalnız şu kadar arz edeyim ki onlar içinde pek ciddi mülâhazatı mutazammın¹⁷ olanları ekseriyettir.¹⁸ Hele (Cebriye)¹

¹ düsturü'l-amel: gereğince hareket edilmesi gereken kurallar.

² menzur: adanmış.

³ Machiavelli (d. 1469 - ö. 1527): tarih ve politika biliminin kurucusu sayılan Floransalı düşünür, devlet adamı, askerî stratejist, şair ve oyun yazarı.

⁴ âlem-i siyasiyun: politikacılar âlemi.

⁵ düsturü'l-amel: gereğince hareket edilmesi gereken kurallar.

⁶ La Rochefoucauld (d. 1613 - ö. 1680): bir Fransız yazar.

⁷ secaya-yı insaniye: insanların karakteri.

⁸ hakayık-ı ruhiye: ruhun gerçekleri.

⁹ musib: isabetli.

¹⁰ mutazammın: içine alan, kapsayan.

¹¹ lahuti: ilahi.

¹² mucez: kısa ve özlü bir biçimde söylenen söz.

¹³ münhasıran: yalnızca.

¹⁴ tezekkür etmek: hatırlamak.

¹⁵ yegân yegân: birer birer, teker teker.

¹⁶ beyan-ı mülâhaza: beyan edilen düşünce.

¹⁷ mutazammın: içine alan, kapsayan.

¹⁸ ekseriyet: çoğunluk.

itikadının mebadisini² ve ruhunu o kadar iyi anlamış ve o kadar iyi arz etmişsiniz ki sizi tebrik ederim. Mesela (49) vecizeniz (Kader)'in en doğru tarifidir. Ve o (vecize)'nin ikinci yani son cümlesi bütün Cebriye'nin iddiasına yol gösterecek surette umde-i meseleyi³ tayin ediyor. Kezalik⁴ (39)'uncu vecizeniz yine aynı fikrin zarif ve istifhami⁵ bir şekilde iddia beyanıdır. (105)'inci de öyle ve yine zarif bir sual şeklinde görünüyor ki mesele o vaziyet üzere maruz bulundukça cevabı pek kolay verilmez. (141) de öyle vecden⁶ güzel, çünkü Cebriye itikadını batıl-ı bedihi⁷ derekesine⁸ indiriyor. İla ahirihi!...⁹ /7/

Diğer birtakımları da psikolojik hakikatlere, gizli temayüllere¹⁰ infaz-ı nazar edebildiğinizi¹¹ pek güzel ispat ediyor. Bunlar sairlerinden¹² çoktur. Aralarında birtakımı var ki o hususta belki herkes sizin gibi düşünmez. Mesela (Feminizm Féminisme) meselesi hakkındaki ince fikirleriniz, çok mütefekkirler tarafından reddedilebilir; çünkü bu bahiste nokta-i nazar¹³ ihtilaf edebiliyor.¹⁴ Binaenaleyh mantığın cereyanı dahi vadi-i kadimden¹⁵ inhiraf edebiliyor.¹⁶ Mamafih sizinkilerin yine bir haysiyeti var ki münker olamaz.¹⁷ Onlar hakikaten bir

¹ Cebriye: İslam'da itikadi bir mezhep.

² mebadi: başlangıçlar.

³ umde-i mesele: prensip meselesi.

⁴ kezalik: yine öyle, keza.

⁵ istifhami: istifhamla ilgili.

⁶ vecden: hayranlık duyarak.

⁷ batıl-ı bedihi: aşikâr olan yanlış.

⁸ derece: aşağı derece.

⁹ ila ahirihi!: diğerleri de böyledir.

¹⁰ temayül: eğilim.

¹¹ infaz-ı nazar etmek: bakmak.

¹² sair: başka, diğer.

¹³ nokta-i nazar: bakış açısı.

¹⁴ ihtilaf etmek: anlaşılmamak.

¹⁵ vadi-i kadim: eski vadi.

¹⁶ inhiraf etmek: dönmek, değişmek.

¹⁷ münker olmak: inkâr etmek.

mezheb-i mahsusun¹ bu bapta²ki siyak-ı nazarını³ ve hülasa-i itikadını⁴ sıdk u hulus⁵ ile arz edecek derecede vazıhtır.⁶

Ahlakiyata⁷ ait vecizeleriniz alelekser muteber olabilir. Hususen⁸ bazılarını gördüm ki hakikaten sizin ihlas-ı kalbinizi⁹ ve vicdanı pek temiz bir adam olduğunuzu ispat eder. Mesela (28)'inci (44)'üncü vecizeleriniz bu iddiama pek güzel misaller teşkil eder ve böyleleri çoktur.

İkinci vecizeniz, (demokrasi)'nin esası bir riyakârlığı keşfettiği için çok mühimdir ve doğrudur.

Elli üçüncü vecizeniz zalim-i zamanenin¹⁰ tecrübesiyle ilham olunmuş olsa gerektir. Çünkü:

[Fırsat bulan satıcı, müşteriye karşı müntakim¹¹ düşman gibidir; biri hayata biri servete suikasttır!] demişsiniz. Ne kadar doğru!..

Bununla beraber, bir haylisi de var ki âdi- ki yanlış demek değildir!- /8/ evet âdi birtakım mülahazatı natıktır.¹² (121), (128), (38)'inci vecizeler- sanırım- bu cinstendir.

Herhâlde benim şimdiye kadar bildiğime ve gördüğüme göre zat-ı âlinizden başka böyle vecizeler yazan bir mütefekkir yoktur. Vakıa¹³ şuaramızdan Recâizade¹⁴ merhum, böyle şeylere merak ederdi. Fakat üç beş cümleden başka yadigârı yoktur.

¹ mezheb-i mahsus: özel mezhep.

² bap: konu, husus.

³ siyak-ı nazar: bakışın ifade edilişi.

⁴ hülasa-i itikat: inancın özeti.

⁵ sıdk u hulus: doğruluk ve saflık.

⁶ vazıh: şüphe bırakmayacak şekilde açık olan, aşikâr.

⁷ ahlakiyat: ahlaki konu edinen bilim dalı.

⁸ hususen: özellikle.

⁹ ihlas-ı kalp: kalbin temizliği, dürüstlüğü.

¹⁰ zalim-i zamane: çağın zalimliği.

¹¹ müntakim: intikam alan.

¹² natık: konuşan, söz söyleyen.

¹³ vakıa: gerçi, her ne kadar.

¹⁴ Recâizade Mahmut Ekrem (d. 1847 - ö. 1914): Türk şair ve yazardır.

Zat-1 âlinizi tebrik ederim. İtimat buyurdunuz ki eserinizi ikinci defa okuduğum vakit bile birçok vecizeleriniz üzerinde tevakkuf ettim¹ ve düşündüm. Sözlerinizde böyle bir kabiliyet olunca ehemmiyette şüphe kalmaz, keşke daha yazsanız ve birkaç tanesini de üslûp itibariyle tashih etseniz! Hatta bir ikisini de büsbütün tay² ve ilka³ ile bu zarif kitabınızı tenkih etseniz!..⁴ Zannederim ki sizi takip ve taklit edenler bulunur. Çok laf söyleyip de bir şey söylememiş olmayanlara karşı sizin bu kısa, mütekâsif⁵ ve dolgun sözleriniz bir ilaç gibi tesir etmelidir.

Kitabınızın mütalaasından memnun ve mahzuz⁶ kaldığımı arz ile tebrikatımın⁷ kabulünü rica ederim efendim.

Muhlisiniz⁸

Rıza Tevfik

¹ tevakkuf etmek: beklemek.

² tay: üzerinden geçmek.

³ ilka: koyma, yerleştirme

⁴ tenkih etmek: ayıklamak, arıtmak.

⁵ mütekâsif: yoğunlaşmış, yoğun.

⁶ mahzuz: hoşnut, memnun.

⁷ tebrikat: tebrikler.

⁸ muhlisiniz: “ben sadık dostunuz” anlamında.

1. İstihale¹ nazariyesi batıldır; zira uzviyette² tagayyür,³ tekâmüle değil inhitata⁴ doğrudur: Evvelki iri filler, iri insanlar yok; uzviyat, üstlerine yeni bir uzuv ilave etmek şöyle dursun evvelki hâli muhafaza edemiyor.

2. Aristo'nun⁵ “Gabi⁶ insanları itaate sokmak için onlarla harp etmeli.” sözünden anlaşılabilir ki şakirdi⁷ İskender-i Kebir,⁸ harb-cû⁹ bir hükümdar olacaktır.

3. Cahilin taazzumu,¹⁰ tevazu edersem cehlimi¹¹ ve tenzile¹² istihkakımı¹³ tasdik etmiş olurum endişesindendir.

4. Hiddetlendiğimiz vakit Allah'ı tahattur edebilir¹⁴ ve o sırada söylediğimiz sözlerin huzur-ı ilahide söylendiğini düşünürsek, ittikaya¹⁵ takarrüp etmiş¹⁶ oluruz.

5. Sokrat¹⁷ bu kadar âli¹⁸ felsefelerin usullerin mantıkların mucidi ve muvahhad olmak¹⁹ suretiyle de bütün dünyanın müsellemi²⁰ iken bulunduğu şehrin batıl-ı ilahilerini

¹ istihale: bir durumdan başka bir duruma geçmek, değişmek.

² uzviyet: organizma.

³ tagayyür: değişme.

⁴ inhitat: gerileme, çöküş.

⁵ Aristo (Aristoteles) (M.Ö. 384 - M.Ö. 322): Antik Yunanistan'da yaşamış Yunan filozof ve bilge.

⁶ gabi: anlayışı kıt olan, ahmak.

⁷ şakird: öğrenci.

⁸ İskender-i kebir (d. M.Ö. 356 - ö. M.Ö. 323): Makedonya kralı.

⁹ harp-cû: savaş arayan.

¹⁰ taazzum: büyüklük taslama, kibirlenme.

¹¹ cehl: cahillik.

¹² tenzil: aşağı indirme.

¹³ istihkak: hakkı olma, hak etme.

¹⁴ tahattur etmek: hatırlamak.

¹⁵ ittika: sakınma, çekinme.

¹⁶ takarrüp etmek: yaklaşmak.

¹⁷ Sokrates (d. M.Ö. 478 - M.Ö. 399): Yunan felsefesinin kurucularından, Antik Yunan filozofu.

¹⁸ âli: yüksek, büyük.

¹⁹ muvahhad olmak: birleştirmek.

²⁰ müselleme: verilmiş, teslim edilmiş.

kaldıramadığından maada¹ bunların sebebine idam olundu; bizim peygamberimiz daha büyük müşkülâtın karşısında idi; hâlbuki muvaffak oldu, demek ki peygamberimizi gönderen bir yardımcısı vardı.

6. Allah cümle günahları affeder² ama bu ayete mağruren³ günah işleyenleri değil; çünkü o ayete güvenme hâlinde Allah kullarını o ayeti ile izlal etmiş,⁴ kullar da aynı ayeti şenaatlerine⁵ kılavuz ittihaz eylemiş,⁶ sayılırlar. /10/

7. Allah cümle günahları affeder ayetinin manası, affi adl-i ilahiye menafi olmayacak⁷ nevilerini affeder demek; zerre kadar şer işleyen cezasını görecektir ayeti de bunu müeyyet⁸ bir takayyüttür.⁹

8. Hayvanatta, ıstıfa-yı sanayi¹⁰ ile haylice mühim tahavvülat¹¹ istihsal etmeleri¹² insanın tabii olarak türediğine delil etmiş! Envai köpeklerin tenasülünden¹³ altı ayaklı veya iki ayak üzerinde yürüyen köpek elde edebilmişler mi? İrilik, küçüklük, tüy, renk, fark ve tahavvülü¹⁴ mühim tahavvülattan değil ki.

¹ maada: başka.

² “De ki: ‘Ey haddi aşarak nefislerine karşı israf etmiş olan kullarım! Allah’ın rahmetinden ümid kesmeyin. Çünkü Allah, bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.’ ” (Zümer Suresi, 53. Âyet.)

³ mağruren: güvenerek, dayanarak.

⁴ izlal etmek: küçük görmek.

⁵ şenaat: kötülük, alçaklık.

⁶ ittihaz eylemek: kabul etmek.

⁷ menafi olmak: faydalı olmak.

⁸ müeyyet: kuvvetlendirilmiş, sağlam.

⁹ takayyüt: bağlanma, bağlı olma.

¹⁰ ıstıfa-yı sanayi: seçilmiş sanatlar.

¹¹ tahavvülat: değişiklikler.

¹² istihsal etmek: meydana getirmek.

¹³ tenasül: birbirinden doğarak üreme.

¹⁴ tahavvül: değişmek.

9. Mademki her kudretin fevkalade fevkinde zevalden münezzeh, kavi,¹ aziz, muktedir, hâkim, mualla,² müteal³ bir zat-ı şerif düşünebiliyoruz: İşte o zat mevcuttur ve Allah Teâlâ hazretleridir.

10. İnsan mutlaka Allah'ın mahlûkudur, zira çocuğun doğduğu zamanki aczi meydanda; büyükler olmasa küçükler büyüyemezdi; şu hâlde insan türediyse büyük olarak türememiştir; hâlbuki tabiatta büyük olarak türeyen bir şey mevcut değil: İşcar,⁴ nebatat,⁵ hayvanat, mezruat,⁶ hep küçükten yetişiyor; demek ki insanı yaratan var.

11. Yunan-ı kadim⁷ ukası,⁸ gençleri ressamların fazilete teşvik eden tablolarını seyir ve temaşaya⁹ sevk ederlermiş; biz dinimizin ilâ ettiği¹⁰ vicdanları ızlal¹¹ için perdebirun¹² romanlar, tiyatrolar yazıyoruz.

12. Gazab-ı ilahi de ispat ediyor ki insanlar iradelerinde müstakildir; böyle olmasa Allah kendi efaline¹³ kendisi gazap ediyor demek olurdu. /11/

13. Ruh baba oğul hep bir vücut ise üç şahsa tefrik etmekte¹⁴ ne mana var? Ayrı şeyler ise oğul hadistir,¹⁵ Allah olamaz.

¹ kavi: güçlü kuvvetli.

² mualla: yüksek, ulu.

³ müteal: çok yüce, ulu.

⁴ işcar: ağaçlandırma.

⁵ nebatat: bitkiler.

⁶ mezruat: ekinler.

⁷ Yunan-ı kadim: eski Yunan.

⁸ ukala: akıllılar.

⁹ temaşa: bakıp seyretme.

¹⁰ ilâ etmek: yüceltmek.

¹¹ ızlal: doğru yoldan çıkarmak.

¹² perdebirun: terbiye sınırları dışına çıkmak.

¹³ efâl: fiiler, yapılan işler.

¹⁴ tefrik etmek: ayırmak.

¹⁵ hadis: yaratılan.

14. Kudemanın¹ içinde fevkalade zevatın zuhur edebilmesi ispat ediyor ki insanı hüner ve ibdaya² sevk eden kuvvet, kitapların kesreti³ değil müntahaplarıdır.⁴

15. İnsanın dünyevi, uhrevi mesul tutulması bir tek ruhu olduğuna göre doğrudur; ruhun vücudu kabul edilmemezse teceddüt ve temessülle⁵ her sene tahavvül eden⁶ vücutlardan kimi mücrim⁷ kimi değildir: Bir kısmının mücazat⁸ bir kısmının mükâfat görmesi lazım gelir.

16. Kûsuf⁹ hesabâtını¹⁰ Keldaniler¹¹ icat etmişler; onlardan üç bin sene sonra bu hesaplara inanmayanlar var; demek ki bazımız üç bin sene evvelki zaman ahalisinden olmaya bile müstahak değiliz.

17. Ne güzel Mevla ne güzel nasir¹² ayetinden¹³ anlaşılıyor ki Allah iradeye müdahale etmez, fakat yardım eder, mahzur veya menfaat hatırlatır ve bu suretle insan azim ve iradesinde bir guna¹⁴ mecburiyet hissetmeksizin mahzurdan bilâ-ihhtiyat¹⁵ çekinir, menfaate bi'r-rıza¹⁶ koşar.

¹ kudema: eski insanların ileri gelenleri.

² ibda: yaratma.

³ kesret: çokluk.

⁴ müntahap: seçilmiş, seçkin.

⁵ temessül: belli bir şekle girme.

⁶ tahavvül etmek: değişmek.

⁷ mücrim: suçlu.

⁸ mücazat: cezalandırmak.

⁹ kûsuf: güneş tutulması.

¹⁰ hesabât: hesaplar.

¹¹ Keldani: Süryanilerin Katolik kolu.

¹² nasir: yardım eden.

¹³ “Yok vaz geçmezlerse artık bilin ki Allah sizin mevlânız, ne güzel mevlâ, ne güzel nasir!” (Enfal Suresi, 40. Âyet.)

¹⁴ bir guna: hiçbir şekilde

¹⁵ bilâ-ihhtiyat: tedbirsiz, dikkatsiz.

¹⁶ bi'r-rıza: rızayla.

18. Medeni akvam¹ arasında esatirin² asırlarca sürmesinden anlaşıyor ki Allah'ı bulmak zordur; bundan anlaşıyor ki peygamberleri irşat eden ve gönderen var.

19. Edebiyatın gayesi fazilete teşvik, tarihin gayesi mahasine³ terqip⁴ seyyiattan⁵ tahzirdir;⁶ fennin gayesi sanayii⁷ ikmal ile beşerin refahını temindir; din alet-i ahlakiyedir⁸ ve beşerin saadetini tesise /12/ çalışır; demek ki bütün akıl ve zekâ, ilim ve irfan, fen ve sanat, mesai-i âlem, beşeriyetin hayrına hadimdir;⁹ şu hâlde şekavet¹⁰ ve mefsedete¹¹ süluk-ı cihanın hedefine muhalif bir cihete yollanmaktır ve tabii sahibine felaket getirir.

20. XIV. Louis¹² edebiyatı himaye etti, mahir-i üdeba¹³ zuhur etti, Fransız lisanı tekemmül etti ve bunun üzerine yine lisan-ı umumi gibi bir şey oldu; müstebit¹⁴ de olsa bir tek adam milletine ne kadar büyük hizmetler ifa edebilir.

21. Doğuşunda ahlaksızlığa az çok mail olan¹⁵ kimse bu suiteşekkül¹⁶ ve suiistimal sahibi ahlaksız ecdattan almıştır; demek ki suiahlak¹⁷ ve suiistimal ile vücudumuzu alıştıırır ve yıpratırsak ahlakımızın fenalığından mesulüz.

¹ akvam: kavimler.

² esatir: masal ve efsane tarzında hikâye ve rivayetler.

³ mahasin: iyilikler, güzellikler.

⁴ terqip: arzu ettirme.

⁵ seyyiat: kötülükler, fenalıklar.

⁶ tahzir: sakındırma, çekindirme.

⁷ sanayi: sanatlar.

⁸ alet-i ahlakiye: ahlakın aracı.

⁹ hadim: hizmet eden, yardım eden.

¹⁰ şekavet: kötü yaratılışlı.

¹¹ mefsedet: kötülük.

¹² XIV. Louis (d. 1638 - ö. 1715): Fransa'nın en uzun süre tahtta kalan kralı.

¹³ mahir-i üdeba: edebiyatçıların marifeti.

¹⁴ müstebit: zorba.

¹⁵ mail olmak: meyilli olmak.

¹⁶ suiteşekkül: kötü birleşme.

¹⁷ suiahlak: kötü ahlak.

22. Kemiklerin yüzlerce sayfa teşkil eden menkıbelerinden bir şey bilmez; fakat omuz kemiğini alır da üzerine bakarak istikbal keşfeder; hâlbuki kürek üzerindeki kızılık vesair alametler, kemik zarı ile kemiği besleyen şiryanlar¹ veritlerden² hücrelerden tanelerden başka bir şey değildi.

23. Altın yalnız refah ve sıhhate, itibar ve haysiyete mi hadimdir:³ Klorür devr-i romatizmaya,⁴ brom devr-i saraya,⁵ ilaçtır: Yani altın, zan olunduğu gibi sefil maden parçası değildir.

24. Menhiyat⁶ tıbben de muzırdır:⁷ Mesela haset, hiddet, huysuzluk, taba⁸ keder verir; keder ise tagaddiyi⁹ asgari dereceye indirir, muzır mikroplar tevlit eder.¹⁰ /13/

25. Hiddet, ne kadar kötü şeydir ki hem sahibini inadına haksızlık irtikabına¹¹ sevkeder hem de nüzulu¹² davet ve tacil eder.¹³

26. Zeminde dolaşabilmek için semayı bilmeye ihtiyaç var.

27. Hülyanın kötüsüyle cürüme takarrüp olunur.¹⁴

28. İtikat ne icazkardır;¹⁵ bir dua okuyan bir kale ile mahfuz¹⁶ imiş gibi emniyet hisseder.

¹ şiryan: atardamar.

² verit: toplar damar.

³ hadim: hizmet eden, yardımcı olan.

⁴ devr-i romatizma: kronik romatizma hastalığı.

⁵ devr-i sara: kronik sara hastalığı.

⁶ menhiyat: dinin yasak ettiği şeyler.

⁷ muzır: zarar veren.

⁸ tab: huy.

⁹ tagaddi: beslenme.

¹⁰ tevlit etmek: meydana getirmek.

¹¹ irtikâp: kötü bir işi kötülüğü yapmak.

¹² nüzul: inme, felç.

¹³ tacil etmek: acele ettirmek.

¹⁴ takarrüp etmek: yaklaşmak.

¹⁵ icazkâr: herkesi aciz bırakan.

¹⁶ mahfuz: gizlenmiş.

29. Kaba dil ve kaba kıyafetle nazik olunabilir; nezaket, adem-i ızzar¹ ve hayırhahlıktır.²

30. Kayık devrilirse dinsizler cenazelerini arıyorlar, niçin?

31. Süiistimal ashabının birbirine tahammülü, sarımsak yiyenlerin mütekabil³ duygusuzluğu gibidir.

32. Muhtekirler⁴ hiç olmazsa engizitörler gibi insanın yakarak yağını çıkarmıyorlar, yavaş yavaş eritiyorlar.

33. Meğer ilm-i simyaya vakıf olanlar fırıncılar imiş! İnsan yiyemeyecek topraklı ekmekleri altına tahvil edebiliyorlar.⁵

34. Vahdet-i vücut nazariyesi doğru olsa biz de kün emriyle bir şey yapabilirdik.

35. Mademki ezkiya⁶ da hata ediyor, bazen ahmak olduklarını kabul etmek zaruridir.

36. Mademki tütün gibi şey-i mukayyi⁷ alışabiliyoruz. İyilik etmeye de alışabiliriz.

37. Fena hükmedilmiş davada mahkûm olan hâkimdir.
/14/

38. Şeririn⁸ fenalık yapan azası elleri ayakları dilidir; hâlbuki husumetimiz çehresinedir; yoksa ruh başta mıdır?

39. Hayâsız bir şarkı yoktur ki ismet ocağına da girmesin; demek ki hayâsızların türküleri de kendileri gibi zorba, mütecaviz.⁹

¹ adem-i ızzar: zararın yokluğu.

² hayırhahlık: herkesin iyiliğini istemek.

³ mütekabil: karşılıklı.

⁴ muhtekir: vurguncu.

⁵ tahvil etmek: değiştirmek, çevirmek.

⁶ ezkiya: çok zeki ve anlayışlı kimseler.

⁷ şey-i mukayyi: kusturan şey.

⁸ şerir: kötü işler yapan kimse.

⁹ mütecaviz: saldıran, saldırgan.

40. Herkesin zaika-i mevte¹ çü² mat olması³ tabii herkesi biraz müteselli ediyor;⁴ demek kendimiz ecele tabi olduğumuz için başkalarının ebedî kalmasına razı değiliz.

41. Cenab-ı Hakk'ın şeytana secde emretmesi insana olan muhabbetini ve insanın mükemmeliyetini ispat eder; bize de az çok teveccüh eden⁵ bu şereften fena efalimizle⁶ dür olmayalım.⁷

42. Hazret-i Süleyman'a Allah vermiş ama Süleyman da hiç boş durmamış: Yakınındaki ormanlardan kereste kestirmiş, Fenikelilerin gemi inşasında ve gemi idaresindeki maharetinden istifade eylemiş, Cidde Denizi'nde donanma bulundurmuş, Hint ve Yemen ile münasebet tesis ederek altın, fildişi ve itriyat⁸ getirmiş; biz de çalışalım.

43. Eğer Hazret-i Musa'nın validesine bir vahiy olmasaydı şefkat-i maderânesi⁹ ciğerparesini Nil'e salamazdı.

44. O kadar mütemeddin¹⁰ ve müterakki olan¹¹ kadim Yunaniler çobanlık eden Hazret-i Şuayip gibi hakiki-i ilahi bulamıyorlar. Demek ki peygamberleri bir gönderen var.

45. İstanbul muhasarasında¹² alemdar-ı Resul¹³ var yine de İstanbul alınamıyor; demek ki hulus¹⁴ ve takvaya maddi tedabir¹⁵ de müradif olmalı.¹ /15/

¹ zaika-i mevte: ölümü tatmak.

² çü: çünkü.

³ mat olmak: ölmek.

⁴ müteselli etmek: teselli etmek.

⁵ teveccüh etmek: yönelmek.

⁶ efal: fiiller, yapılan işler.

⁷ dür olmak: uzaklaşmak.

⁸ itriyat: güzel kokular.

⁹ şefkat-i maderâne: anne şefkati gibi.

¹⁰ mütemeddin: mcdenileşmek.

¹¹ müterakki olmak: ilerlemek.

¹² muhasara: kuşatma.

¹³ alemdar-ı Resul: Resul'ün işareti, bayrağı.

¹⁴ hulus: kalp temizliği.

¹⁵ tedabir: tedbirler.

46. Biz gözle görünen kırk elli bin ecramı² sayamıyoruz, fen teleskopla elli milyon ecram tadat edebiliyor:³ İşte fennin lüzumuna bir delil daha.

47. *Devr-i İstila*'yı⁴ okuyan talibin⁵ sonraki zilletle o şevket⁶ ve ikbal-ı edvarını⁷ mukayese ettiği zamanlar tabii yüreği sızlar: Fakat o isterse bu elemi, ilim ve irfanına mütemadiyen vüsat vererek⁸ ve hüsn-i ahlakını daima muhafaza ederek teskin ve teselliye muktedir olur ve her talip bu azimde olursa millet mesudiyete itila eder.⁹

48. Tarih mütalaasında talipler¹⁰ daha alakadar daha salahiyet-dardır;¹¹ zira tarih eski hataları tekrar etmemek için okunur, bizlerse öteden beri tarihten intibah¹² kesp etmemiş¹³ olduğumuzu zillet-i hazıramızla¹⁴ ispat ettik: Şimdi ümit genç taliplerde.

49. Her talibin, milletin yüzünü ağartacak ekâbirden¹⁵ olması ümidinden dolayı muallim her birine çok ehemmiyet verir.

50. Katl-i fisk u fücür¹⁶ sirkat-i suiistimal ihtikâr-ı failleri¹⁷ mutekitlerinden¹⁸ sadır oldukça dinsiz heyet-i

¹ müradif olmak: arkadaşlık etmek.

² ecram: gök cisimleri.

³ tadat etmek: saymak.

⁴ *Devr-i İstila*: Namık Kemal'in *Evrak-ı Perişan* isimli eserindeki bir bölüm.

⁵ talip: talep eden, öğrenci.

⁶ şevket: büyüklük, ululuk.

⁷ İkbâl-i edvar: devirlerin talihi.

⁸ vüsat vermek: genişlik vermek, genişletmek.

⁹ itila etmek: yükselmek.

¹⁰ talip: talep eden, öğrenci.

¹¹ salahiyet-dar: yetki sahibi.

¹² intibah: uyanma, uyanış.

¹³ kesp etmek: kazanmak, edinmek.

¹⁴ zillet-i hazıra: mevcut zillet.

¹⁵ ekâbir: yüksek mevkide bulunanlar, ileri gelenler.

¹⁶ katl-i fisk u fücür: Allah'a isyan edenlerin öldürülmesi.

¹⁷ ihtikâr-ı fail: vurgunculuk yapan.

¹⁸ mutekit: inanan.

içtimaiyenin devam edebileceği nazariyesini din müntesipleri¹ kendi efal² ve imalleriyle ispata çalışmış olurlar; zira dinsizlerin yaptığı yapacağı fenalık da onlardır.

51. 19. asır zarfındaki ihtiraat³ ondan evvelki bütün ihtiraata muadildir; işte maarifin tamimi⁴ lüzumuna bir burhan⁵ daha.

52. Horozlar, anasız kalmış piliçleri gezdirdikleri hâlde /16/ çoluk çocuklu hanımların küçüklerini evde bırakıp ötede beride gezmesi muhalif-i tabiat değil midir?

53. Hayâ sahibi gabi⁶ de olsa akildir;⁷ hayâsız, zeki de olsa akılsızdır.

54. Güzele bakmak sevaptır: Allah'ın cemalini tahmin için olursa.

55. Uyuşuk ve tembeli darp etmek fennidir; çünkü darp hararet tevlit eder,⁸ vücudun harareti ise kana cevelan verir.⁹

56. Evvel zamanda iki muhasım¹⁰ ordu harp meydanında tutuşmak üzere iken küsufu¹¹ görünce barışmışlar; demek ki ecream¹² ile bir alıp veremedikleri olsa zeminin sükkanı¹³ ittihat edecekler.¹⁴

¹ müntesip: intisap edilen, dâhil olan.

² efal: fiiller, yapılan işler.

³ ihtiraat: icat edilmiş, daha önce benzeri bulunmayan şeyler.

⁴ tamimi: genelleşmiş.

⁵ burhan: kanıt.

⁶ gabi: anlayışı kıt olan.

⁷ akil: akıllı.

⁸ tevlit etmek: meydana getirmek.

⁹ cevelan vermek: gezdirmek.

¹⁰ muhasım: düşman.

¹¹ küsuf: güneş tutulması.

¹² ecream: gök cisimleri.

¹³ sükkan: bir yerde oturanlar.

¹⁴ ittihat etmek: birleşmek, toplanmak.

57. Hazret-i Nuh'un oğluna şeref-i übüvvetten¹ bir şey bulaşmayınca hiçbir şerir² ailesinin şöhret ve asaletiyle iftihar edemez.

58. Tatbik etmeyeceğimiz³ fenleri, erbabını ve vakıfâne⁴ teşci⁵ ve teşvik için de mektepler de okur okuturuz.

59. Kuvve-i umumiymizi temsil eden heyetlerimiz sayesinde artık kuvve-i bedeniyeye ihtiyaç kalmamış olduğuna seviniyordum; meğer iskelelerde vapurlara girmek için itişmeye ve kuvvetli bulunmaya ihtiyaç varmış!

60. Eski Yunaniler hem hatife⁶ inanıyor, hem hatifin Yunanilerin akali⁷ diye haber verdiği Sokrat'ı idam ediyorlar!

61. Yaşamak için yemeli yemek için yaşamalı darbimeselini⁸ muhtekirler⁹ altüst ettiler; insanları hayvan gibi, yemek için yaşamak mecburiyetine soktular. /17/

62. Servet istihkarını¹⁰ şeref sayamayışımız herkesin servete âşık olmasındandır; demek ki bizi haris eden¹¹ herkes, herkesi haris eden biz: cürüm müsterek.

63. O nasıl din isterdi; kadınlardan her istediğiyle münasebet peyda etmek sevap olsun, nef-i şahsi¹² uğrunda entrika çevirmemek günah olsun, o zaman dine ve öyle dinin Allah'ına inanır.

¹ şeref-i übüvvet: babalık şerefi.

² şerir: kötü işler işleyen kimse.

³ tatbik etmek: uygulamak.

⁴ vakıfâne: bilen, vakıf olan kişiye yakışır tarzda.

⁵ teşci: cesaretlendirme.

⁶ hatif: gözle görülmeyen manevi âlem.

⁷ akali: çok akıllı

⁸ darbimesel: atasözü.

⁹ muhtekir: vurguncu.

¹⁰ istihkar: hor görmek, küçümsemek.

¹¹ haris etmek: hırslanmak.

¹² nef-i şahsi: şahsi menfaat.

64. O nasıl kanun isterdi; kendi her yaptığı cezasız kalsın, menfurlarının¹ yaptığı fezail² bile cezalandırılsın; o zaman kanunu itiraza gayr-ı layık³ ve güzel düşünölmüş bulur.

65. Tayyarelerle bahr-ı muhitin⁴ kat olunduğuna⁵ inananlar, meleklerin semaya gelip gitmekte olduklarına da inanmalılardır.

66. Gençlikte derslere çalışmak sıhhidir; zira çalışan, zekâ kesp ettikçe⁶ maişet⁷ ve ünsiyet⁸ âleminde daha az zihin yorar; işlerini daha sühuletle⁹ tesviye ederek az bunalır ve bu suretle vücuduna hizmet etmiş olur.

67. Eflatun¹⁰ kendisine hayvan ruhu verilmediğine müteşekkirmiş;¹¹ bir taraftan da bir tefekkür fiili ezeldaki bir hâli tahatturdur¹² demiş; tarihin bu iki rivayetinden biri tabii-i isnattır,¹³ zira malumatını ezelden haiz ise hayvan olamazdı.

68. Fuhuş ile ülfet edenler,¹⁴ dostlarının akrabasından meftunlarından çok düşman peyda ederler; kendilerini bu zevklerden mahrum sayanlar da bunların düşmanıdır; sirayet ihtimaliyle endiş-nâk¹⁵ olan namus /18/ erbabı da o ahlaksızların adüv-i ekberidir:¹⁶ Demek ki fuhuş ve fücür¹ memlekette nifakı çoğaltır, asayışı ihlal eder.²

¹ menfur: nefret edilen.

² fezail: faziletler.

³ gayr-ı layık: layık olmayan.

⁴ bahr-ı muhit: okyanus.

⁵ kat olmak: kesilmek.

⁶ kesp etmek: kazanmak.

⁷ maişet: geçim.

⁸ ünsiyet: yakınlık.

⁹ sühulet: kolaylık.

¹⁰ Eflatun (M.Ö. 427 - M.Ö. 347): Antik Yunan filozofu.

¹¹ müteşekkîr: teşekkür eden.

¹² tahattur: hatırlama.

¹³ tabii-i isnat: doğal yakıştırma.

¹⁴ ülfet etmek: alışmak, dostluk kurmak.

¹⁵ endiş-nâk: düşünceli.

¹⁶ adüv-i ekber: düşmanın en büyüğü.

71. “Şu duayı okusa zevç ve zevceyi birbirinden ayıra; şu duayı okusa istediği avret³ kendine âşık ede” derecesinde cehalet de bize muzır;⁴ kadınlarla düşüp kalkmayı terviç eden⁵ tarz-ı maarif de bize muzır.

72. Tavşanın korkak olduğuna ne şaşıyoruz? Bütün dünyanın avcıları nesillerini tüketmeye azim etmişler; bizim o kadar düşmanımız olsa evden çıkamazdık.

73. Mademki yağmur, bazı hanımların yüzlerindeki düzgünle⁶ allıkları birbirine karıştırarak kendilerini maskaraya çeviriyor, çok gezmeleri lüzumu bu suretle de sabittir.

74. Mademki delilerin dimağı teşrih olundukta⁷ bir arıza-i müşahede⁸ olunmuyor, bu da melekat-ı akliyemiz⁹ gezinen dimağ olduğuna delil olabilir.

75. Zamane evlatlarını baştan çıkaran, arkadaşları arkadaşlarını baştan çıkaranlar da zamane evlatlarıdır.

76. Mesela küsuftan¹⁰ korkmamak için ne olduğunu bilmek ister; bu da alfabeye, lisana, riyaziye¹¹ hükmetme; ilm-i semaya,¹² mütemeddin-i şehre,¹³ kalabalık bir münevver zümre-

¹ fücür: ahlak kurallarına aykırı yaşama.

² 68. vecizeden 71 numaralı vecizeye geçilmiştir. Sıralamayı bozmamak adına orijinal metne sadık kaldık. (yay. haz.)

³ avret: vücudun mahrem yerleri.

⁴ muzır: zarar veren, zararlı.

⁵ terviç etmek: desteklemek.

⁶ düzgün: eskiden hanımların ciltlerinin güzel ve gergin görünmesi için yüzlerine sürdükleri sıvı hâlindeki madde.

⁷ teşrih olmak: açıklamak.

⁸ arıza-i müşahede: sıkıntılı gözlem.

⁹ melekat-ı akliye: akli melekeler.

¹⁰ küsuf: güneş tutulması.

¹¹ riyaziye: matematik.

¹² ilm-i sema: gök bilimi.

¹³ mütemeddin-i şehir: şehrin medenileşmesi.

ye; bu da mimariye, heyet-i içtimaiye, kavanine,¹ ziraat ve ticaret fenlerine ve sanayiye² bağlıdır.

77. Pascal³ dâhidir ve Papa'dan ziyade Hristiyan'dır; fakat kaç kişiyi dinine çevirdiğini tarih zikredemiyor; hâlbuki bizim /19/ peygamberimiz yalnız başına milyarlarca Müslüman türetti; demek ki peygamberdir.

78. Peygamberle beraber olanların vecihlerinde⁴ secde alameti vardır ayetinden⁵ anlaşılıyor ki hulus-ı kalp⁶ olduktan sonra namaz kılınmayabileceğine dair olan içtihatlar⁷ batıldır.

79. Lamartine'in⁸ “Gıta-yı vech-i cemilin⁹ olan âlem-i şehadet¹⁰ çeşm-i hak¹¹ beynime göre şeffaftır” iddiasında biraz mübalağa yok mudur? Âlem-i şehadet o derece şeffaf olsa Hazret-i Musa “Yarabbi! Bana kendini göster sana nazar edeyim” der miydi?

80. Hükümdarların hüküm ve nüfuzunu meşrutiyetin tahdit ettiği¹² sahih değil; meşrutiyet, hükümdarların yabancı şer ve mefsedete¹³ manidir, yoksa memleketin ümran ve saadeti için hudutsuz salahiye¹⁴ maliktirler.

¹ kavanin: kanunlar.

² sanayi: sanatlar.

³ Pascal (d. 1623 - ö. 1662): Fransız matematikçi, fizikçi ve düşünür.

⁴ vecih: tarz, biçim, yol.

⁵ “O, Allah'ın elçisi Muhammed'dir. Onunla beraber olanlar da kâfirlere karşı sırt, kendi aralarında merhametlidirler. Onları, Allah'ın lütuf ve rızasına talip olarak hep rükûda ve secdede görürsün. Secdenin tesiriyle yüzlerine simaları oturmuştur; Tevrat'ta onlar için yapılan benzetme budur.” (Fetih Suresi, 29. Âyet.)

⁶ hulus-ı kalp: kalp güzelliği.

⁷ içtihat: bir iş hakkında şahsi bakış açısına göre verilen hüküm.

⁸ Lamartine (d. 1790 - ö. 1869): Fransız yazar, şair ve siyasetçi.

⁹ gıta-yı vech-i cemil: örtünmenin güzel yolu.

¹⁰ âlem-i şehadet: âlemin şahitliği.

¹¹ çeşm-i hak: hakkın gözü.

¹² tahdit etmek: sınırlamak.

¹³ mefsedet: kötülük, fenalık.

¹⁴ salahiye: yetki.

81. Asabın¹ nakl-i his etmekteki² sürati dedikleri gibi saniyede 33 metre ise saniyede 36 milyon metre kat eden elektrik cereyanı asapta yok demektir.

82. Cemadatın³ kendiliğinden hareket edebileceğine inanmıyoruz; şu hâlde mihveri üzerinde ve şems etrafında maşallah bu kadar sürat ve intizam⁴ ile devretmekte olan arzımız ya zî-ruhtur⁵ ya birisi tarafından harekete getirilmiştir.

83. Mademki iyi insanlar azmış, merdümگیرiz⁶ mi muaşerete⁷ salih değildir yoksa ortalık mı?

84. Mademki bize bütün kütüphanelerin yapamadığı bir şeyi yaptı yani Allah'ı buldurdu, Kur'an haktır. /20/

85. Cılız efrada malik olmak millet için felakettir; hâlbuki cılızlığı tevlit eden⁸ fuhuş ve fücurdur,⁹ demek ki fuhşun müvellidi¹⁰ olan perdebirun¹¹ yazılar vatanperverliğe külliye muhaliftir.

86. Bossuet¹² diyor ki: Bilcümle harekât-ı siyasiyeyi idare eden Allah'tır; şu hâlde Yesu'un¹³ çarmıha gerilmesini Allah idare etmiştir; demek ki Yesu kendi eliyle kendini çarmıha germiştir!

87. Bütün kâinatın fikir ve emeli ağrıyı sızıyı maddi manevi teskin edecek çare bulmaktır; tabiplerin feylesofların, şairlerin, musikişinasların mesaisi hep bu uğurda masruf;¹⁴ şu

¹ asab: sinirler.

² nakl-i his etmek: hissi aktarmak.

³ cemadat: cansız cisimler.

⁴ intizam: düzen.

⁵ zî-ruh: canlı.

⁶ merdümگیرiz: insanlardan kaçan, çekinen.

⁷ muaşeret: karşılıklı iyi ve güzel ilişkiler kurmak.

⁸ tevlit etmek: meydana getirmek.

⁹ fücür: ahlak kurallarına aykırı yaşamak.

¹⁰ müvellid: oluşturan, meydana getiren.

¹¹ perdebirun: terbiye sınırları dışına çıkan.

¹² Bossuet (d. 1865 - ö. 1920): Alman ilahiyatçı ve yeni ahit bilgini.

¹³ Yesû: Hz. İsa.

¹⁴ masruf: sarf edilmiş, harcanmış.

hâlde revakıyun¹ kâinatın müstağni olamadığı² bir kudreti nasıl iddia ediyor?

88. Köpekler, kıyafetsiz olanların üzerine mutlaka ürerler; demek ki kıyafet şahsın tercümesidir kaidesine onlar da aşına.

89. İçki münasip bir şey olsa kadınlarımıza çocuklarımıza içmek yakışırdı.

90. Hastayı teselli için söylenen yalan ilm-i ahlak³ faslından çıkıp ilm-i tıbbın edviyesi⁴ meyanına⁵ dâhil olduğu için yalan aksamından⁶ madut olamaz.⁷

91. İnsanlığımızla ne görülüyoruz? Hayvanat insanların binde biri kadar, yekdiğerini öldürmüyorlar.

92. Hayvanat en büyük muhasamede⁸ birbirini öldürmekle kanaat ediyor; insanlar en büyük muhasamede hayatından başka rakibinin malınız ırz ve namusunu haysiyet ve irfanını payimal ediyor.⁹

93. Mütেকabil¹⁰ sevdası olmayan dilber, müvellidülhumuza¹¹ gibidir: Yakar, fakat yanmaz. /21/

94. Gayet şiddetli ağrı sızının devamı sırasında halisâne¹² şükretmek marifettir; kaptanın hüneri fırtınada belli olduğu gibi iman da öyle zamanda belli olur.

95. Rızkını takip etmemek için bililtizam¹³ dağa çekilmiş bir herife min-taraf-illah¹ rızk gönderildiğini tafsilatıyla

¹ revakıyun: Helenistik dönemde ortaya çıkan felsefe okulu, stoacılar.

² müstağni olmak: ihtiyaç duymamak, ilgilenmez durumda olmak.

³ ilm-i ahlak: ahlak ilmi.

⁴ edviye: ilaçlar, çareler.

⁵ meyan: ara, bir şeyin ortası.

⁶ aksam: kısımlar.

⁷ madut olmak: sayılmak.

⁸ muhasame: kavga, düşmanlık.

⁹ payimal etmek: ayaklar altına almak, perişan etmek.

¹⁰ mütেকabil: karşılıklı.

¹¹ müvellidülhumuza: oksijen.

¹² halisâne: samimiyetle.

¹³ bililtizam: bile bile, isteyerek.

anlatanlar var; hâlbuki rızık aramak intihara teşebbüstür ve müntehirleri² Allah beslemez.

96. Deli vesayet ve muhafazaya muhtaç olan kimsedir ve ahlakın bozulmasına yazılarıyla çalışanlar da vesayet ve muhafazaya muhtaçtır.

97. İlk fenalığımız mukadderse adl-i ilahi sebebiyle cezası da tabii mukadderdir, tövbe edenin ceza görmemesi de mukadder; demek ki fenalığımızın tecziyesine³ müteallik⁴ kader tövbe ile tagayyür⁵ kabul ediyor.

98. Zarar-ı âmmi⁶ def için zarar-ı has⁷ ihtiyar olunur demişler; hâlbuki zarar-ı âmmi müstelzim olan⁸ ahval zarar-ı hası da mucip olduğu⁹ için şahs-ı mutazarrır¹⁰ olmaz fayda görür.

99. Dağa çıkmak şekavetinde¹¹ bulunanlarda mürtekip¹² amirlere, mürteşi¹³ memurlar, cahilâne taassuba salık olanlar¹⁴ kadar bu devletin temelini yıkmaya hizmet etmişlerdir.

100. İmtihandan maksat yazmak, okumak, bildiğimizi arz ve sema ilimlerinden anladığımızı, göstermektir; bunlardan maksat da halkın huzuru, memleketin ümrani, Türkçe ve Arapça ve istiklalimizin devamı; bunlardan maksat da ahiret, ebedî hayat, cennet inamı,¹⁵ Mevla'nın didarı.¹ /22/

¹ min-taraf-illah: Allah tarafından.

² müntehir: intihar eden kimse.

³ tecziye: cezalandırma.

⁴ müteallik: ait, ilgili, alakalı.

⁵ tagayyür: değişme.

⁶ zarar-ı am: herkesi etkileyen zarar.

⁷ zarar-ı has: bir veya birkaç kişiyi ilgilendiren zarar.

⁸ müstelzim olmak: gerekli olmak.

⁹ mucip olmak: sebep olmak.

¹⁰ şahs-ı mutazarrır: şahsi zarara uğrayan.

¹¹ şekavet: kötü yaradılışlı olmak.

¹² mürtekip: kötülük yapan, günah işleyen kimse.

¹³ mürteşi: rüşvet alan kimse.

¹⁴ salık olmak: bir yola girmek.

¹⁵ inam: lütuf, ihsan.

101. Seksen kilo ağırlığında iken şeyhuhetinde² yirmi kiloya inen maymunların tekâmül ile insana istihale ettiklerine³ nasıl inanmalı!

102. Katolik papazları kendilerine evlat yakıştıramıyorlar, Allah'a yakıştıırıyorlar, biz kendimize evlat yakıştıırıyor, Allah'a yakıştıramıyoruz.

103. Allah'ın bir oğlu olunca kızı neden olmasın? İki evladı olunca birkaç tane olmasına mani ne?

104. Uykuya varmak üzere olan, uykuyu çok eğlencelere tercih eder; demek ki uykunun büyük zevk u safa ve eğlence olduğuna kaniyiz.⁴

105. Bir köylü, küçücük köyünün muvakkat-ı mufarakatından⁵ dolayı daüssılaya⁶ uğrarsa zavallı Türk, muazzam vatanının gayr-ı muvakkat-ı inkırazına⁷ ölmeden nasıl tahammül etsin? Ah Mister Wilson!⁸ Bu sonuncu silahlı ölüm şerefının 12. maddenle silahlarımızı alarak ve hududumuzu geçerek elimizden alan sensin! Fakat vaadinde durmadığın hâlde silahsız olarak topumuzun ölmesine mani olamazsın.

106. Muhtekir⁹ ve mürtekip¹⁰ vatanın bir ferdini mutazarrır ederlerse¹¹ o fert parçalanmış elbisesinin yerine diğerini edinemeyeceği için suretinden elbisesini de soymuşlar demek olur.

¹ didar: Allah'ın müminlere vadettiği görünüşü, tecellisi.

² şeyhuhet: yaşlılık, ihtiyarlık.

³ istihale etmek: bir hâlden bir hâle geçmek, değişmek.

⁴ kani: kanaat eden.

⁵ muvakkat-ı mufarakat: geçici ayrılık.

⁶ daüssıla: memleket hasreti.

⁷ gayr-ı muvakkat-ı inkıraz: geçici olmayan son.

⁸ Wilson (d. 1856 - ö. 1924): Amerika Birleşik Devletleri'nin 28. başkanı ve akademisyen.

⁹ muhtekir: vurguncu.

¹⁰ mürtekip: kötülük yapan.

¹¹ mutazarrır etmek: zarar görmek.

107. Bazı ham akıllı, zararı umumadır diye hukuk-ı hazineye hayatından yeis görmedi ve raşı¹ mürteşi² yalnız kendisi olsa belki zarar hafif olurdu; hâlbuki onun gibi binlerce deni³, devletin temelini yıkmaya gayret ettiler. /23/

108. Peygamberimizi tanımayan beğenmeyenimiz var; hâlbuki bu sefer istiklalimizi sair⁴ İslam diyarının himmetiyle⁵ inşallah kurtardığımızda bu istiklalimizi de Hazret'e medyun-ı şükran⁶ olacağız.

109. Günler oldu ki milletimizin zillet ve hakarete hedef olmaması için icap eden ilim ve irfan ve sanat tedabirinin⁷ kâffesini⁸ icra edebilirdik; şimdi ise koca millet efradından hiçbirinin elinden hiçbir şey gelmeyecek gündeyiz; badema⁹ olsun zamanımızın kıymetini bilelim.

110. Mürtekibin muhtekirin çoluk çocuğuna iyi bakması hodbinliktendir,¹⁰ akraba olan rahm¹¹ ve şefkatten değil; onlarda akraba sevgisi olsa biraz da vatana acırlardı.

111. Dinimiz terakkiye mani olsa Abbasiler, Endülüsler fûnun¹² ve sanayide¹³ dahi o kadar ilerleyebilirler miydi?

112. Kadınların ihtilata¹⁴ meyli, her birinde fuhuş meylinden olmayabilir; müelliflerde takdir olunmak hırsı gibi onlarda da zekâlarını takdir ettirmek hevesi olabilir.

¹ raşı: rüşvet veren.

² mürteşi: rüşvet alan.

³ deni: alçak, soysuz.

⁴ sair: başka, diğer, öteki.

⁵ himmet: yardım.

⁶ medyun-ı şükran: teşekkür borcu olan.

⁷ tedabir: tedbirler.

⁸ kâffe: hep, bütün.

⁹ badema: bundan sonra.

¹⁰ hodbinlik: bencillik.

¹¹ rahm: merhamet, acıma.

¹² fûnun: fenler.

¹³ sanayi: sanatlar.

¹⁴ ihtilat: karşılaşp görüşme.

113. Dilberin elbisesindeki kabartmalar ilaveler fazlalar, şirinliğini artırır; zira o camit¹ aksam² onun üzerindeyken aksam vücudundan sanılır.

114. Biz ecnebi lisanını acemice söyleyen muhatabını pek bizar eder;³ zira mütekellim⁴ elfaz⁵ bulmak için muhatabı uzun ve sık intizarlarda⁶ bırakır ve ettiği zahmetli mesainin ıstırabı da muhataba sirayet eder.

115. Teşekküre karşı bir şey değil denildiğini işitirsek /24/ kızarız; hâlbuki epeyce bir şey olduğuna muhsinin pekâlâ matla olduğunu⁷ biliriz; demek ki herife yalan söylemeden hodbinliğimizin telaşı sükûnet bulmuyor.

116. Fukaranın karnı nasıl toktur bilir misin? Tok iken yemeğe çağrılrsa bir şey yememiş gibi yiyebilir; fukaraya iyilik edelim.

117. Ağniya,⁸ fukaranın daimi açlığını iştihalarının⁹ kemaline atfederek bu hâllerine mütehassirâne¹⁰ gıpta ederler; fukarayı terfihin¹¹ çaresine bakalım.

118. Mademki ağniyanın hastalığı mide fesadından, fukaranın fakr-ı demi¹² gıda noksanındandır, iki tarafı tadil¹³ ve tesviye¹⁴ niyetinde olan sosyalistlerin nazariyeleri bu nokta-i nazardan¹⁵ dinlenebilir.

¹ camit: cansız.

² aksam: kısımlar.

³ bizar etmek: bıktırmak, usandırmak.

⁴ mütekellim: konuşan.

⁵ elfaz: sözler.

⁶ intizar: bekleme, bekleyiş.

⁷ matla olmak: doğmak.

⁸ ağniya: zenginler.

⁹ iştihâ: arzu, istek.

¹⁰ mütehassirâne: özlemişçesine, hasretle.

¹¹ terfi: bolluk içinde yaşatma.

¹² fakr-ı dem: nefesin eksikliği.

¹³ tadil: değiştirme, değişiklik.

¹⁴ tesviye: aynı seviyeye getirme.

¹⁵ nokta-i nazar: bakış açısı.

119. Mağlup ve perişan milletin bütün efradı sakat olursalar mazur olurlardı;¹ fakat sıhhat ve afiyetleriyle beraber zillet ve sefaletleri, onları ebedî tufuliyet² içinde imişler gibi gösteriyor; bu hâl izzetinefsimize³ dokunmalı ve badema⁴ vazifemizi hakkıyla rüyet edecek⁵ mezayaya⁶ malik olmalıyız.

120. Günahın takip etmediğimiz hâlde ayağımıza gelmesi fazilet kavaidinde⁷ yaptığımız hatanın neticesidir.

121. Ekser zengin, etrafını suiahlak⁸ ashabıyla⁹ muhat¹⁰ görür ve kötü muhit içinde fenalaşır.

122. İnsan zengin olmadıkça eşirrayı¹¹ bilemez; ancak o zaman malına göz dikenleri ve ırz ve namusunu satanları öğrenir. /25/

123. Fısk u fücur¹² ashabı tamamıyla vazife-perver¹³ olamaz, çünkü bazı kimselere karşı müttehim¹⁴ vaziyetinde kalır, vazifenin layetezelzelliğini¹⁵ muhafaza edemez.

124. Namusunu muhafaza uğrunda mütearızı¹⁶ öldürenlerin her birini tebriye etmezdim;¹⁷ zira taarruz-gerde¹⁸ var ki bıyıklılarla içkide ve fuhuşta teşrik-i zevk etmiştir¹⁹ ve bu

¹ mazur olmak: mazeretli olmak.

² tufuliyet: çocukluk.

³ izzetinefis: insanın kendisine karşı olan saygısı.

⁴ badema: bundan sonra.

⁵ rüyet etmek: bakmak, araştırmak.

⁶ mezaya: üstünlük sağlayan meziyetler.

⁷ kavaid: kurallar, kaideler.

⁸ suiahlak: kötü ahlak.

⁹ ashap: sahipler.

¹⁰ muhat: çevresi kuşatılmış.

¹¹ eşirra: kötü, zararlı kimseler.

¹² fısk u fücur: ahlaksızlık.

¹³ vazife-perver: vazife bilen.

¹⁴ müttehim: suçlayan, itham eden.

¹⁵ layetezelzellik: dayanıklılık.

¹⁶ mütearız: birbirine karşıt olan, muhalif olan.

¹⁷ tebriye etmek: suçsuz olduğunu ispat etmek.

¹⁸ taarruz-gerde: taarruz edilmiş.

¹⁹ teşrik-i zevk etmek: zevke ortak etmek.

vecihle¹ faziletin mehabet ve nüfuzunu kaybederek razı olur ümidini haris-i hüsnünde tevlit etmiştir.²

125. Hocalar, asırlardan beri bıyık kırtırmaya muvaffak olamadılar; moda ufak bir müddet zarfında bıyıkları yarı yarıya kazıttı; demek ki moda ve âdet din kuvvetine galip; âdeten³ bir dinde olanın ahir diye geçememesine büyük sebep bu.

126. Hamiyeti olan genç mektepte çalışır; zira haylaz talebe ileride celi⁴ olmadığını vezaifi⁵ ifa ederek vatanın izmihlaline⁶ sebep olanlardan biri olur.

127. Fuhşun önü alınamaması gençlerin eğlenceyi pek fena gözle görmemelerinden ve kartlarla ihtiyarların kendilerine bir güne meyil ve müracaat vuku bulmadığı cihetle haberleri olmamasındandır.

128. İnsanlar yalnız kaldıkları müddetçe dahi dünya ve mafihanın⁷ yerli yerinde payidar olduğunu bilirler, böyle olmasa uzlet⁸ zamanında akraba, ve sevdiklerinin ve mal ve emlak ve servetlerinin, zayi-i kederiyle⁹ hastalanırdı; demek ki görmediğimizi de görüyoruz.

129. Mademki tahassür olunan¹⁰ yere muvasalatından¹¹ bir müddet evvel /26/ muvasalat zamanındaki kadar sevinebiliyoruz, hayal hakikattir.

130. Âma¹² için Roma, İstanbul ve köy birdir, cahil için de maarif ile cehalet âlemi birdir.

¹ vecih: tarz, biçim yol.

² tevlit etmek: meydana getirmek.

³ âdeten: âdet olarak

⁴ celi: açık, belli, meydanda olan.

⁵ vezaif: vazifeler.

⁶ izmihlal: yok olma, yok olup gitme.

⁷ mafiha: dünya ve dünyanın içinde olan her şey.

⁸ uzlet: bir köşeye çekilip insanlardan uzak, yalnız başına yaşama.

⁹ zayi-i keder: kederin kaybolması.

¹⁰ tahassür olmak: hasret çekmek.

¹¹ muvasalat: bir yere ulaşma, varış.

¹² âma: kör.

131. Geçirilen kelepçeliye acıdım, çünkü kelepçenin eziyetini görüyor, herifin yaptığı fenalığı görmüyordum.

132. Cihanda görmedik yer bırakmamalı, amâ¹ hâlinde hatıralarıyla mesut olunur.

133. Adalet en ziyade ekâbire² lazım, çünkü yaptıkları haksızlığın zararı büyük olur.

134. Doktor, hastasının vefatına acımaz; ücret dostluğu o kadar olur.

135. Sena³ ile kibri artanları methetmeliyiz; hâlbuki sena hasenata tergiptir,⁴ mesele bu tezattan ancak dinin kabulü hâlinde kurtulur.

136. Yaşımızı biraz eksik söylemeyi umumun kabul etmiş olduğu bir şeye olmak itibarıyla istikamete muhalif sayamayız, istikamet de biraz modaya tabidir.

137. Midemizin hazım fiilini, kanımızın cevelanını,⁵ tefekkürümüzün suret-i icrasını⁶ hiç duymadığımız hâlde düşmanımızın harekâtından tamamıyla haberdar olduğumuza zahip olmamalıyız.⁷

138. Her kusur edişimizde başkasının kusurlarını ihtar salahiyyetinden⁸ bir kısmını kaybederiz.

139. İdrakimizi kömür teşkil etse kömürle yürüyen /27/ lokomotifler gibi, birbirine hatırat ve tefekküratı aynen benzer binlerce insan bulunmak icap ederdi.

140. Bir kasabaya vürudumuzda⁹ “Bu kasaba sinemada gördüğümüz kasabanın aynıdır” demiyoruz. Hâlbuki “Bu kasaba

¹ amâ: körlük.

² ekâbir: büyük adamlar.

³ sena: övme.

⁴ terqip: isteklendirme, arzu ettirme.

⁵ cevalan: dolaşma, gezme.

⁶ suret-i icra: bir işin yapılış şekli.

⁷ zahip olmak: bir düşünceye kapılmak, inanmak.

⁸ salahiyyet: yetki.

⁹ vürut: gelme, erişme, varma.

hatırımda mahfuz¹ kasabanın aynıdır” diyoruz, demek ki hatıratımız sinema tarzında bir şey değil.

141. Mademki musattah² ve mücessem³ resimler ve minyatürler kıpırdayamıyorlar, hatıratımız resim kabilinden şeyler de değil.

142. Fazilet bizim elimizde maskara oldu, ecanib⁴ elinde birçok seyyiat⁵ fazilet sanılmaktadır, buna sebep fen ve sanat ve servetin ayıp örtmekteki sihir ve icazı.⁶

143. Farz edelim ki insanın teşkili harikulade dakik ve vasi⁷ fikir ve ihataya⁸ tevaffuk eden⁹ vücudunu uzun zamanda tabiat yapmış olsun, demek ki tabiat, ilim ve irfanın son derecesine suud etmiş¹⁰ bir riyazi-i mütealdir.¹¹

144. Allah irademize müdahale etse iktidarı hasebiyle insanları gazabını davet etmeyecek hâl ve şekle sokardı; kendini gazaplandırmak için kullarını tercih etmiyor ya.

145. Biz Allah’ın gazap hâlinde kendisine bir üzüntü bile arız¹² olacağına kail¹³ değiliz; Katolikler onu eza ve cefa aczine düşürüyorlar.

146. Mademki düşmandakinin mislini edinmek mecburiyetindeyiz fakr-ı ihtiyari ekâbirimize¹⁴ has bir

¹ mahfuz: saklanmış, gizlenmiş.

² musattah: sadece eni boyu olup derinlik ve yüksekliği olmayan, düzlem halinde bulunan.

³ mücessem: cisim hâlinde bulunan.

⁴ ecanib: yabancılar.

⁵ seyyiat: kötülükler.

⁶ icaz: herkesi aciz bırakan şey.

⁷ vasi: geniş.

⁸ ihata: bir şeyin etrafını çevirme.

⁹ tevaffuk etmek: başarılı olmak.

¹⁰ suud etmek: yukarı çıkmak, yükselmek.

¹¹ riyazi-i müteal: matematiğin yüceliği.

¹² arız: sonradan ortaya çıkan.

¹³ kail: razı oluşu kabul etmiş.

¹⁴ ekâbir: yabancılar.

imtiyazdır, mütebakilerimizin¹ fakr-ı ihtiyari ile bile iftihar etmesi vatanperverliğe muhaliftir. /28/

147. Zalimleri halkın başına musallat eden Allah ise; Allah zulme alet oluyor demek olmaz mı?

148. Terennüm² ezeli olamaz, zira terennümün ilk hecası³ ilk notu (nota) ezeli ise ikinci ve mabadı⁴ not[a]lar muahhardır⁵ ve birincisiyle aralarında namütenahi⁶ zaman vardır ve araları namütenahi zaman ile ayrılmış not[a]lar ahenk teşkil edemez.

149. Allah aramıza müdahale etse kendisi adil-i mutlak⁷ olduğu cihetle dünyada zulmetmiş bir fert mevcut bulunmazdı.

150. Tur-ı Sina'nın⁸ tecelli ile müşerref olduğu hâlde ziyaret-gâh⁹ olmamasına sebep galiba Hazret-i Musa'nın malum olan muradına ermemesindendir.

151. "İnsanı ahsen-i takvimde¹⁰ halk ettik¹¹ sonra esfel-i safile¹² reddettik." ayeti¹³ görünce ya efal¹⁴ ve âmâlimiz¹⁵ istiklal ve muhtariyetimizin¹⁶ teslimini yahut Allah'ın insanı bî-gayrı hakkın¹⁷ reddettiğini kabul etmek zaruridir.

¹ mütebaki: geriye kalan.

² terennüm: anlatma, ifade etme.

³ heca: hece.

⁴ mabad: son, arka, devam.

⁵ muahhar: geriye bırakılmış.

⁶ namütenahi: sonsuz.

⁷ adil-i mutlak: adaletin kesinliği.

⁸ Tur-ı Sina: Sina Dağı.

⁹ ziyaret-gâh: ziyaret yeri.

¹⁰ ahsen-i takvim: yaratılışın en güzeli

¹¹ halk etmek: yaratmak.

¹² esfel-i safile: aşağıların en aşağısı, cehennemın en aşağı tabakası.

¹³ "Şüphesiz biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır." (Tin Suresi, 4. Âyet.)

¹⁴ efal: fiiler, yapılan işler.

¹⁵ âmâl: ameller, işler.

¹⁶ muhtariyet: özerk olma durumu.

¹⁷ bî- gayrı hakkın: haksız yere.

152. Allah yeniden bir şey izhar etmiyor, her şey evvelden mukadder bulunuyorsa, delilerin hezeyanını da ezelden o mu tertip etti?

153. Ezelden muayyen olmadık bir şey yoktur diyerek Allah'a aciz isnat etmekten çekiniyor, fakat aynı zamanda Allah'tan sırf yeni bedialar¹ ihdas etmek² kudretini de talep etmiş oluyoruz.

154. Allah sırf yeni bir şey ihdas edemez de müceddeden³ ibda⁴ kuvveti dahi kendi gibi vacibü'l-vücut⁵ ise o hâlde Allah şöyle murat etti böyle murat etti tabiri kullanılamaz. /29/

155. Mademki maddesiz kuvvet yokmuş, elektrik kuvveti maddenin faaliyetidir ve mademki maddenin faaliyeti hareketidir, elektrik eczanın⁶ birbirini tazyiktir.

156. İnsanla maymunun içtimai akim⁷ olduğu hakikati ne kadar çirkin tecrübelerle mal olmuştur, fakat bu mücrimâne⁸ tecrübe Darwin⁹ nazariyesini iptal ederek dini takviye etmiştir.

157. Mademki fen uğrunda maymunla zifaf ediliyor,¹⁰ servet ve saman¹¹ uğrunda çirkin gani¹² zevceye tahammül et.

158. Mahkemeler, haksızların hastanesidir; orada ifakat¹³ bulurlar.

¹ bedia: yeni ve görülmedik güzel şey.

² ihdas etmek: yeni bir şey ortaya koymak.

³ müceddeden: yeni olarak, ilk defa.

⁴ ibda: yaratma.

⁵ vacibü'l-vücut: zatı yani kendisiyle var olan, var olması için başka varlığa muhtaç bulunmayan Allah.

⁶ ecza: parçalar, kısımlar.

⁷ akim: verimsiz, kısır.

⁸ mücrimâne: suçlu gibi.

⁹ Darwin (d. 1809 - ö. 1882): evrim bilimine yaptığı katkılarla tanınan bir İngiliz doğa bilimci.

¹⁰ zifaf etmek: gerdeğe girmek.

¹¹ saman: servet, zenginlik.

¹² gani: zengin.

¹³ ifakat: hastalıktan kalkmak, iyileşmek.

159. Camilerimizde, türbelerimizde ecnebilerin icad-gerdesi¹ olan elektrikler yanıyor; cahilâne taassubu olanlar bu hamiyetlerden vazgeçmeli ki onlara muhtaç olmayalım.

160. Her insan maskatire's² olan vatanda ve akrabası arasında defin olmayı neden arzu eder; demek vatan ve akraba toprağında bir ihya hassası³ ümit ediyor.

161. Cahilâne taassup ashabı cennetten çıkma olduğunu iddia ettikleri Nil'in menbaı ve Victoria Nyanza Gölü⁴ oldu da hâlâ muzır⁵ fikirlerden vazgeçmemeli mi?

162. Kolomb,⁶ cumhura⁷ muhalefet etmeseydi Amerika'yı keşfedemezdi.

163. Ümit dipsiz kuruntu değil, bir tahmin ve hesap üzerine müesses⁸ miktar ve kemiyettir.⁹ /30/

164. Hüsn-i muaşeret¹⁰ hatıratın güzelliğine, hatıratın hoşluğu mesudiyetimizin¹¹ husulüne,¹² hizmet eder; iyi geçinelim.

165. Haritalara zihnimizle muavenet etmesek¹³ birtakım nokta ve huduttan başka bir şey olamazlardı.

166. Kabiliyetlerinden bize de bir hisse-i tefahür¹ çıkıyor diye meşahirimizle² övünürüz.

¹ icad-gerde: icat edilen.

² maskatire's: doğum yeri.

³ hassa: bir şeye veya bir kimseye mahsus olan.

⁴ Victoria Nyanza Gölü: Afrika'nın doğusunda bulunan dünyanın en büyük ikinci tatlı su gölü.

⁵ muzır: zarar veren, zararlı.

⁶ Kristof Kolomb (d. 1451 - ö. 1506): Atlantik Okyanusu'na yaptığı toplam dört seferi tamamlayarak coğrafi keşifleri başlatan ve Amerika'nın kolonizasyonunun yolunu açan Cenevizli kaptan ve kâşif.

⁷ cumhur: halk.

⁸ müesses: kurulu, kurulmuş.

⁹ kemiyet: nicelik, miktar.

¹⁰ hüsn-i muaşeret: birlikte geçinmenin güzelliği.

¹¹ mesudiyet: mesut olma durumu.

¹² husul: hasıl olma, vücuda gelme.

¹³ muavenet: yardım.

167. İyi, bir kere iyilikte bulunan; fena, bir kere fenalık eden değildir; fazilet veya mefsedetle³ ülfet⁴ hâlinde olana iyi veya fena denir.

168. Saniyede 300 milyon metre kat edici ziyasını bize otuz altı bin senede gönderen sabiteler⁵ varmış; biz ise öyle sabitelerden mürekkep avalimi⁶ kendi âlemceğimizin halka-i ünsiyeti⁷ sanacak kadar ebad-ı gafleti⁸ gösteriyoruz; acaba diğer hükümlerimizde de böyle gafil miyiz?

169. Camilerin cemaatsiz kalmasına bir sebep cahilâne taassubun başımıza açtığı zilletlerden dolayı dine edilen istihkardır;⁹ cahil mutaassıp dinin düşmanıdır.

170. Ecnebler eğer bizden hüner-ver olmadıkları hâlde Allah onlara çok verse o zaman o bapta¹⁰ ayetle müteselli olabiliriz;¹¹ yoksa şimdiki gibi refah ve servet ve mamuriyetleri¹² ikdam¹³ ve faaliyet ve belki eseri olursa fakr u zilletimizin¹⁴ sebebini Müslümanlığımızda değil kusur ve hatalarımızda aramalıyız.

171. Mal sandığına en büyük darbeler indiren çok yaşayan /3 l/ mütekaidler¹⁵ değil, iş görmeyen veya suiistimal eden mensuplardır.

¹ hisse-i tefahür: övünme payı.

² meşahir: meşhurlar.

³ mefsedet: kötülük, fenalık.

⁴ ülfet: alışma, kaynaşma.

⁵ sabite: gezegen cinsinden olmayan gök cisimlerinden her biri.

⁶ avalim: âlemler.

⁷ halka-i ünsiyet: yakınlık halkası.

⁸ ebad-ı gaflet: gafletin boyutları.

⁹ istihkar: hor görme, küçümseme.

¹⁰ bap: konu, husus.

¹¹ müteselli olmak: teselli olmak.

¹² mamuriyet: bayındırlık olma durumu.

¹³ ikdam: gayretli olmak, sürekli çaba göstermek.

¹⁴ fakr u zillet: fakirlik ve hakirlik.

¹⁵ mütekaid: sözleşme, akit yapan taraflardan her biri.

172. Allah gaybı resullerinden neden dilediğine bildirir ayetinden¹ falcılara kayıp eşya aratmanın batıl itikat olduğu ve evliyanın bile gayba matla olmadığı² anlaşılmıyor mu?

173. Munsif-i adil,³ muhsin, nazik, hatırşinas,⁴ hayırhah⁵ davranan insan güzel bestedir, sevilir; hadid⁶ kaba muhakkar⁷ bedhah⁸ kimse bozuk çalgıdır, dinlenmez, çekilmez.

174. Meftunların hararetili muhabbetlerinde büyük musibetler gizlidir.

175. IV. Henry⁹ “Saltanat mezhep değiştirmeye değer.” dedi ise tam Katolik olmamıştır ki; Protestanlara mezhep serbestliği vermesi de bunu biraz müeyyit¹⁰ değil midir?

176. Mademki Avrupa’ya seyahat edeceğim dediğimiz vakit Avrupa’nın haritasını veya minyatür bir şeklini gezmek hatırımızdan geçmiyor da asıl Avrupa’yı gezmeyi murat ediyoruz, mahfuzatımız¹¹ musaggar-ı eşkâl¹² hâlinde değildir.

177. Cahil tabiplerin insan öldürmekte devamları, hazıklarındaki¹³ maharetin verdiği ümidin sayesinde.

178. Diyelim ki her şeyi görüyoruz da öğreniyoruz; ya namütenahi¹⁴ görmediğimiz hâlde tasavvur etmeye nasıl muktedir oluyoruz?

¹ “Allah size gaybı da bildirecek değildir; fakat Allah (gaybı bildirmek için) peygamberlerinden dilediğini seçer.” (Al-i İmran Suresi, 179. Âyet.)

² matla olmak: doğmak.

³ munsif-i adil: adaletli, insaf sahibi.

⁴ hatırşinas: hatır gözeten, gönül alan.

⁵ hayırhah: herkesin iyiliğini isteyen.

⁶ hadid: öfkeli, kızgın, hiddetli.

⁷ muhakkar: hakarete uğramış, horlanmış.

⁸ bedhah: başkasının kötülüğünü isteyen.

⁹ IV. Henry (d. 1367 - ö. 1413): İngiltere ve İrlanda kralı.

¹⁰ müeyyit: sağlamlaştıran, kuvvetlendiren.

¹¹ mahfuzat: saklanmış, korunmuş, muhafaza edilmiş şeyler.

¹² musaggar-ı eşkâl: şekilcikler.

¹³ hazık: usta, maharet.

¹⁴ namütenahi: sonsuz.

179. Mesai-i fikriye¹ sıklaştığında asabın² eczası³ birbirine yaklaşır; demek ki tefekkür ruhumuza icra olunan bir tazyik neticesidir. /32/

180. Altlarındaki zindanlarda ölüm azapları geçiren mahkûmlar varken derebeyleri şatolarında keyif çatıyorlarmış; zadegân⁴ ise öyle taş yürekli sinyorlardan⁵ nezaket ve insaniyet, ulüvv-i cenap,⁶ şeref ve namus dersi almak için çocuklarını onlara şakirtliğe⁷ verirlermiş.

181. Ademi⁸ tasavvur etmek mümkün değilken ondan tedehhüşe⁹ nasıl imkan hâsıl oluyor?

182. Evladın fenalığından peder mesul ise Kabil'den dolayı Âdem'in, Kenan'dan dolayı Nuh'un, ihvan-ı Yusuf'tan¹⁰ naşi¹¹ Yakup'un yüzü kızarmak icap etmez mi?

183. "Kaç sevaptan, girme günaha." sözü doğru değil, iyilik Allah için yapılır da ucundan fenalık gelirse daha ziyade rıza-yı muciptir.¹²

184. Yüzmek bilmeyenler niçin boğulursa bazı hükümet ricali¹³ de o sebeple devleti batırırlar.

185. Mademki fazilet sahibinin dünyada da mesut olması kaviyen¹⁴ muhtemeldir; bu kuvvetli ihtimal de bizi fazilete sevk edecek avamildendir.¹⁵

¹ mesai-i fikriye: fikirlerin çalışması.

² asap: sinir.

³ ecza: parçalar, kısımlar.

⁴ zadegân: toplumun asil sınıfı, soylu kimseler.

⁵ sinyor: İtalyanca bay anlamında kullanılan bir unvan.

⁶ ulüvv-i cenap: haysiyetli, şerefli.

⁷ şakirt: öğrenci.

⁸ adem: yokluk.

⁹ tedehhüş: dehşete düşmek.

¹⁰ ihvan-ı Yusuf: Hz. Yusuf'un kardeşleri.

¹¹ naşi: ileri gelen.

¹² rıza-yı mucip: rızanın gerekliliği.

¹³ rical: ileri gelen devlet adamları.

¹⁴ kaviyen: kuvvetli olarak, kuvvetle.

¹⁵ avamil: sebepler.

186. “İnneme’l-a’mâlû bi’n-niyyât”¹ niyet olunan şey yapılmış hükmündedir demek değil, hüsn-i hareket hüsn-i niyetin neticesi ise memduhtur² demek.

187. Eğer niyet olunan şey yapılmış hükmünde olsa bütün halef olunmuş meşru vaatler hayır ve hasenattan madut olurdu.³ /33/

188. Ahlak, az çok mariz olanlarda⁴ kâmilin⁵ değişmez; fakat sıhhatten müstefit olanlar⁶ o emir ve nevahiden⁷ mütevellit itiyat⁸ ile kâmilin başkalaşabilirler.

189. Şeytan baştan nasılsa gaflet edip secde emrinden dolayı Allah’ın adaletinde şüphe etti diyelim; aradan bu kadar zaman geçti, nedamet⁹ ve rücu etmeye¹⁰ neden akli ermiyor, yoksa aptal mıdır?

190. Şu zamanda baştan çıkarmak için sokağa dökülen şeytanı düşündükçe Allah’ın insanlara başkaca şeytan musallat etmesine ihtiyaç var mıdır suali hatıra geliyor.

191. Midemize inen yemek, şamme,¹¹ zaika,¹² basıra¹³ gibi üç memur tarafından kontrol edildiği hâlde ahlaka mugayir kitapların milletin genç dimağlarına kontrolsüz ithal edilmesi tesemmi¹⁴ mucip olmuyor¹⁵ mu dersiniz?

¹ “Ameller ancak niyetlere göredir.” Hadis-i Şerif.

² memduh: övülmüş.

³ madut olmak: sayılmak.

⁴ mariz olmak: hastalıklı olmak.

⁵ kâmilin: tamamen.

⁶ müstefit olmak: yararlanmak.

⁷ nevahi: menedilen, yasaklanan şeyler.

⁸ itiyat: alışkanlık.

⁹ nedamet: pişman olmak, pişmanlık.

¹⁰ rücu etmek: geri dönmek.

¹¹ şamme: koku alma duyusu.

¹² zaika: tat alma.

¹³ basıra: görme duyusu.

¹⁴ tesemmi: bir adla adlanma.

¹⁵ mucip olmak: sebep olan, gerektiren.

192. Ekmek fırın tezgâhında cemat,¹ insan midesinde zekâdır; arif cahil meclisinde cemat, arifler meclisinde hayattır.

193. Köylerde muhtarın şöhreti İskender'in² Kayser'in³ şöhretine galiptir; acaba Kayser bu sebeple mi köyünde birinci olmayı Roma'da ikinci olmaya tercih ederim dedi?

194. Tacil⁴ istiklale müdahaledir.

195. Fesahata⁵ sebep elfazın⁶ kesret-i istimalidir,⁷ bu sebeple yazının en fasihi⁸ söylendiği gibi yazılanıdır.

196. Âşık ile maşukayı vapur battığı sırada simit kapışırken görmeli. /34/

197. Koyunlar mutidir;⁹ fakat sürüden ayırdığını asi bulursun.

198. Şimendiferle¹⁰ tünelden uçurumun köprüsünden geçerken canımızı riyazilere¹¹ emniyet edebiliriz; fakat iffet ve namusumuzu perdebirun¹² üdebanın kitaplarına tevdi edemeyiz.¹³

199. En çok hatayı recülü¹⁴ olmadığımız işlerde ika ederiz.¹⁵

200. Zillate düşmeden zelil¹ iş yapabilmeyi kendimize has mucizelerden sayarız.

¹ cemat: cansız varlık, bitki ve hayvan dışındaki cansız cisim.

² İskender (M.Ö. 356 - M.Ö. 323): Makedonya kralı.

³ Kayser: Roma ve Germen imparatorlarına verilen unvan. Jül Sezar kastedilmiştir.

⁴ tacil: acele ettirme.

⁵ fesahat: söyleyiş güzelliği.

⁶ elfaz: sözler.

⁷ kesret-i istimal: kullanımın çokluğu.

⁸ fasihi: güzel, açık ve anlaşılır şekilde düzgün söylenen söz.

⁹ muti: uyan, itaat eden.

¹⁰ şimendifer: demir yolu, tren.

¹¹ riyazi: matematikle ilgili.

¹² perdebirun: terbiye sınırları dışına çıkan.

¹³ tevdi etmek: teslim etmek.

¹⁴ recül: işin ehli olan kimse.

¹⁵ ika etmek: meydana getirmek, yapmak.

201. Hiddet izharı,² muarızdan³ ziyade diğerlerini tecavüzden tahzirdir.⁴

202. Haksız muamelemize sebep öfkenin, müstacel⁵ tahkik etmenin⁶ müeccel olmasındandır.⁷

203. Asrın meveddet⁸ ve muhadeneti⁹ nüfuz mübadelesinden¹⁰ ibarettir.

204. Fena muteberan¹¹ iki kat mücrimdir.¹² Zira taklit olunur.

205. Simadan ahlak belli olsa güzeller kâmilin¹³ ahlak sahibi olurlardı.

206. Aşk ve sevda fedakârdır, fakat namus düşmanıdır.

207. İrademizde istiklal, asabına söz dinletebilen erbab, sıhhate mahsustur.

208. Rahatsızlığımız, herkesin rahatı, kaderine razı olmaktadır.

209. Sebeb-i hissimiz¹⁴ dimağ ise başsız tavuk kendini yerden yere nasıl atıyor? /35/

210. Faziletsizliğimize en büyük sebep tayip edenlerin¹⁵ nedretidir.¹⁶

¹ zelil: aşağılanan, hor görülen.

² izhar: açığa vurmak, meydana çıkarmak.

³ muarız: muhalif.

⁴ tahzir: sakındırma, çekindirme.

⁵ müstacel: acele, acil.

⁶ tahkik etmek: araştırmak.

⁷ müeccel olmak: ertelenmek.

⁸ meveddet: sevme, sevgi.

⁹ muhadenet: birbirine sevgi ve yakınlık duymak.

¹⁰ mübadele: değiş tokuş yapmak.

¹¹ muteberan: saygın ve itibarlı kimseler.

¹² mücrim: suçlu.

¹³ kâmilin: tamamen.

¹⁴ sebeb-i his: hissin sebebi.

¹⁵ tayip etmek: ayıplamak.

¹⁶ nedret: az bulunma, azlık.

211. Eski dünyaya koca bir dünya bağışlayan fennin kırk paralık bir aletidir.

212. İnsanlar hakkında bî-kayd¹ iseniz menfur² peyda ediniz! Onun olmayan her çehreyi sevimli bulursunuz.

213. Şirkten maadaki³ günahlar affolunsa şeytan da kurtulur, o da Allah'a inanıyor.

214. Çapkınlardan birinin ihdas edemediği⁴ bedayi-i facirâne-yi yazabilenlere de muhterem üdeba diyorlar.

215. Hadis-i mahlûk⁵ ezeliyeti, fani kimse ebediyeti tasavvura nasıl muvaffak olabiliyor?

216. Mazi-yi iyi bilen istikbali iyi keşfeder.

217. Hazmın fikrimize, fikrimizin hazmımıza tesiri vardır.

218. Hırs, refaha malik olanın açgözlülüğü demektir.

219. Yalnız kelimeler nezaketi kâfi değil, sima da iştirak etmeli.⁶

220. Mademki meşy⁷ ve hareket ve terlemek nüzula⁸ manidir, çalışmak lüzumu bu suretle de sabittir.

221. Menfurun⁹ şenaatini¹⁰ azaltan gaybubetidir.¹¹

222. Her cüzi mahdud olan¹² hattın heyet-i umumiyesi de mantiken mahdud olmak lazım gelirken hatt-ı namütenahi¹³ mantığı çiğniyor.

¹ bî-kayd: kayıtsız.

² menfur: nefret edilen.

³ maada: başka.

⁴ ihdas etmek: yeni bir şey ortaya koymak.

⁵ hadis-i mahluk: yaratılan şey.

⁶ iştirak etmek: ortak olmak.

⁷ meşy: yürüme, yürüyüş.

⁸ nüzul: inme, felç.

⁹ menfur: nefret edilen.

¹⁰ şenaat: kötülük, fcnalık.

¹¹ gaybubet: göz önünde olmama.

¹² mahdud olmak: sınırları çizilmiş.

¹³ hatt-ı namütenahi: sonsuzluk çizgisi.

223. Uzunluğuna her cüzi-yi harekete¹ müstait olan² hatt-ı layetenahinin³ heyet-i umumiyesi hareket edemez; namütenahi⁴ mantık dinlemiyor. /36/

224. Her şey Allah'tandır demek, insanların efal⁵ ve istihkakı⁶ üzerine vaki olan⁷ muaveneti⁸ demektir, Allah kuvvetinizi başka kuvvetle tezyit eder⁹ ayetiyle sabit.

225. Bazı mezhebin ayinlerindeki ekmek ile şarabın terkiyatı¹⁰ et ile kanın terkiyatından ne kadar farklıdır, böyle bedaheten¹¹ ve fennen mürekkebatı¹² gayet farklı olan iki maddenin ikisini aynı şey diye iddia etmek doğru mudur?

226. Perdebirun¹³ romancılar ahlak doktorluğu taslıyorlar; fenalar çoksa bunların her hâline herkes agâh olmuş¹⁴ demektir, tasvirine hacet ne? Fenalar azsa bunların hâlini tasvir ederek ekseriyeti baştan çıkarmakta mana ne?

227. Sonradan görmenin hâli bize niçin dokunmalıdır? O eskisi gibi fakir ve aciz ve na-tüvan oldu¹⁵ anlatmak öğretmek duyurmak için gösterişler cakalar yapar.

228. Tabipler adem-i iktidara¹⁶ karşı ilaçlar ibda ediyor¹⁷ ve bir hasenatmış gibi müftehirâne¹⁸ ilan eyliyorlar; hâlbuki

¹ cüzi-yi hareket: hareket parçası.

² müstait olmak: yetenekli olmak.

³ hatt-ı layetenahi: sonsuz bir çizgi.

⁴ namütenahi: sonsuz.

⁵ efal: fiiler, yapılan işler.

⁶ istihkak: hakkı olma, hak etmek.

⁷ vaki olmak: meydana gelmek.

⁸ muavenet: yardım.

⁹ tezyit etmek: çoğaltmak.

¹⁰ terkiyat: terkipler.

¹¹ bedaheten: açık şekilde.

¹² mürekkebat: mürekkep maddeler, birleşikler.

¹³ perdebirun: terbiye sınırları dışına çıkan.

¹⁴ agâh olmak: haberdar olmak.

¹⁵ na-tüvan olmak: güçsüz olmak.

¹⁶ adem-i iktidar: iktidarın yokluğu.

¹⁷ ibda etmek: yaratmak.

¹⁸ müftehirâne: övünerek.

facirlerin¹ adem-i iktidarı beşeriyet² için bir nimettir; her facirin adem-i iktidara sukutunda³ heyet-i içtimaiye şer ve mefsedet⁴ ve sailinin⁵ birinden masun⁶ ve mahfuz⁷ kalır.

229. Doktoru sofî ve dindar kıyafetli görsen mi daha emniyet edersin, yoksa Frenk⁸ sakallı ve gözlüklü ve alafranga görsen mi?.. Fakat kabahat sende değil, hüner ve marifetin ecnebiye has olduğunu zannettirecek bizim ataletimizde.

¹ facir: kötü işler yapan.

² beşeriyet: insanoğlu, insanlık.

³ sukut: düşme, yukarıdan aşağıya inme.

⁴ mefsedet: kötülük.

⁵ sail: dilenci.

⁶ masun: korunmuş.

⁷ mahfuz: saklanmış, gizlenmiş.

⁸ Frenk: Avrupalı.

Vecizeler'in *Birinci* ve *İkinci Kitap*'ından beheri¹ 17 kuruş fiyatıyla her kitapçada bulunur.

¹ beher: her bir.

ÜÇÜNCÜ KİTAP

Vecizeler
Üçüncü Kitap

Mehmet Cemil
Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medarisi Muallimlerinden

Meclis-i Kebir-i Maarif¹ takdirini haizdir.

Şehzadebaşı: Evkaf Matbaası

1338-1921

¹ Meclis-i Kebir-i Maarif: Büyük Eğitim Meclisi.

Meclis-i Kebir-i Maarif'in¹ fıkra-i takdiriyesi² suretidir:

Eser-i mezkûr³ lede't-tetkik,⁴ ahlaka, hikemiyat⁵ ve edebiyata ait bazı muhtasar⁶ fıkralardan müteşekkil⁷ bulunduğu ve nevi dâhilinde umum için faydalı ve şayan-ı mütalaa⁸ bir kitap olduğu anlaşılmıştır.

Ayan-ı kiramdan⁹ ve meşahir-i ulemadan¹⁰ Hamdi Efendi hazretlerinin iltifatnameleridir.

Vecizelerin son parçalarını da gördüm. Hayır cevabıyla karşılaşmak ihtiyacında bulunduğum birkaç sualinizden maadasında¹¹ pek revnaklı¹² hikmetler, nasihatler, şiirler gördüğümü kemal-i takdir¹³ ile beyan eylemeyi vazife addederim.

2 Şevval 1338¹⁴

Uzun söz anladım zayi olur azan-ı zucrette¹⁵

Ve lakin bir vecize muntabidir¹⁶ bin basirette

Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi¹⁷ sahn kısmı¹ edebiyat-ı Arabiye müderrislerinden ve ilim âleminden Mehmet Şerafettin Efendi Hazretleri'nin² taltif-nameleridir.³

¹ Meclis-i Kebir-i Maarif: Büyük Eğitim Meclisi.

² fıkra-i takdiriye: kısa takdir yazısı.

³ eser-i mezkur: bahsi geçen eser.

⁴ lede't-tetkik: tetkik edildiğinde.

⁵ hikemiyat: hikmetli sözler.

⁶ muhtasar: ayrıntılı olmayan, kısa, öz.

⁷ müteşekkil: çeşitli unsurun bir araya gelmesiyle meydana çıkan, oluşan.

⁸ şayan-ı mütalaa: incelemeye değer.

⁹ ayan-ı kiram: şerefli, soylu kimseler.

¹⁰ meşahir-i ulema: tanınmış âlimler.

¹¹ maada: başka.

¹² revnaklı: göz alıcı güzellikte, güzel.

¹³ kemal-i takdir: mükemmel takdir.

¹⁴ 19 Haziran 1920.

¹⁵ azan-ı zucret: can sıkıntısının artması.

¹⁶ muntabi: doğuştan gelen, yaratılıştaki, tabiatı var olan.

¹⁷ Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi: 1914 yılında yeni şekil verilen İstanbul medreselerinin genel adı.

Nücumu⁴ göremedeyiz gökte bir ufak nokta
Hakikaten fakat onlar birer vasi-i cihan⁵
Sema-yı hikmette olmuş “*Vecizeler*” de nücum
Ufaksa lafzı maanisi⁶ bahr-ı bî-payan⁷

23 Temmuz 1336⁸

Medresetü’l-Mütehassısın’ın⁹ sabık¹⁰ müderrislerinden ve
ulema-yı mütebahhirinden¹¹ Eyüplü Hafız Recep Efendi
hazretlerinin lütuf-nameleridir:¹²

Üçüncü Kitap’ınızı da evvelkiler gibi ismini müsemması-
na mutabık gördüm. /4/ Nesaih-i kesireyi¹³ cami olduğundan¹⁴
bir mürşit¹⁵ ve cümel-i hikemiyeyi¹⁶ havi bulunduğundan¹⁷ bir
hâkim olarak telakki ettim devamını temenni ederim.

Darülfünun Tarih Felsefe Muallimi Mehmet Emin
Beyefendi’nin takdirnameleridir.¹⁸

¹ sahn: orta yer. Dârü’l-hilâfeti’l-aliyye Medresesi’nin her biri dörder yıl süren
üç döneminden biri.

² Mehmet Şerafettin Yaltkaya (d. 1880 - ö. 1947): Türkiye Cumhuriyeti’nin
ikinci Diyanet İşleri başkanı.

³ taltif-name: ödüllendirme amacıyla yazılan mektup.

⁴ nücum: yıldızlar.

⁵ vasi-i cihan: cihanın genişliği.

⁶ maani: manalar, anlamlar.

⁷ bahr-ı bî-payan: sonsuzluk denizi.

⁸ 23 Temmuz 1920.

⁹ Medresetü’l-Mütehassısın: Dârü’l-hilâfeti’l-aliyye Medresesi’nin bir
bölümüne verilen isim.

¹⁰ sabık: önceki, evvelki.

¹¹ ulema-yı mütebahhirin: çok bilgili olan alimler.

¹² lütuf-name: bir kimseyi memnun etmek amacıyla yazılan mektup.

¹³ nesaih-i kesire: nasihatlerin birçoğu.

¹⁴ cami olmak: kendinde toplamış olmak.

¹⁵ mürşit: rehber, kılavuz.

¹⁶ cümel-i hikemiye: felsefi cümleler.

¹⁷ havi bulunmak: içinde bulundurmak.

¹⁸ takdirname: bir işin beğenildiğini göstermek üzere verilen yazılı belge.

Vecizlerinizin *Üçüncü Kitap*'ını tabından¹ evvel okumak şerefini bana bahş buyurduğunuzdan² dolayı arz-ı teşekkür ederken hatıra gelen mütalaaları da zat-ı âlilerine yazmaktan kendimi alamıyorum. Bu fikirler eserin karilerine³ hitap etmekten ziyade aramızda bir musahabe⁴ mahiyetindedir. Eminim ki vecizelerinizi okuyacaklar takdir ve tahsin⁵ için benim mütalaalarım ihtiyaçları olmayacaktır.

Şurası muhakkaktır ki “vecize” vücuda getirmek hatta toplamak zannedildiğinden fazla zekâyâ, kudret-i müşahedeye,⁶ güzel bir üslûba muhtaç olan bir iştir. En güzel bir vecize bazen insana basit bir söz gibi gelir. Fakat o basit sözü söylemek zannedildiğinden çok müşküldür. Vecizelerin ihtiva eylediği mana bazen herkes tarafından malum zannolunur bir parça tahkik ve tamik edilince⁷ görülür ki pek malum zanneddilen fikirler ve emeller ancak vecize hâline sokulunca mahiyet-i vücudiyeti⁸ idrak eyleyebiliyoruz. Ekseriya meşur olmayarak⁹ harekâtımızda amil olan¹⁰ emel ve fikirleri müessir bir üslûp ile söyleyerek vazih bir hâlde ortaya koymak herhâlde pek ince bir iştir. Eserinizin karileri bu ciheti düşünerek derece-i muvaffakiyetinizi takdir etmelidirler.

Vecizelerin sahası öyle zannediyorum ki, münasebet ve hissiyat-ı insaniye¹¹ olmamalıdır. Hayat-ı hissiyemizde yekdiğelimizle olan münasebetimizde /5/ öyle ince ve derin noktalar vardır ki düstur hâlinde gözümüze çarpmadıkça vazıhan¹² bile-

¹ tab: kitap dergi vs. basmak.

² bahş buyurmak: vermek, bağışlamak.

³ kari: okuyucu:

⁴ musahabe: karşılıklı görüşme, sohbet.

⁵ tahsin: güzel bulup takdir etme, övme.

⁶ kudret-i müşahede: gözlemin gücü.

⁷ tamik etmek: derinlemesine araştırmak.

⁸ mahiyet-i vücudiyet: varlığın nicelikleri, unsurları.

⁹ meşur olmak: anlaşılmak.

¹⁰ amil olmak: bir şeyin meydana gelmesine sebep olmak.

¹¹ hissiyat-ı insaniye: insani duygular.

¹² vazıhan: açık bir şekilde, açık açık.

meyiz, netayicini,¹ mahiyetini idrak eyleyemeyiz. Vecizeler bu zemin üzerine istinat edince güzel ve müessir oluyorlar.² Maddi ilimlere ait herhangi bir faraziye ister naki³ ister ispat tarzında olsun vecize şekline pek sokulamıyor, sokulunca da güzel olmuyor. Mesela bakınız: “At cinsinin ıslahına bu kadar çalışıldığı hâlde hani Arap atlarının başka yerde emsali? Demek ki tekâmül ve cinsinin ıslahı nazariyesi batıl... İnsan maymundan olmadı.” Fikrini bir vecize kudretinde görmüyorum, vecize bile olsa herhâlde hoş değil... Çünkü tekâmül ve ıstıfa⁴ herhangi şekilde hallolunursa olsun ulum-ı tabiiye⁵ tetkikatına⁶ isnat eyleyen bir farzıyedir.⁷ Ulumun⁸ farzıyelerini vecizeler şekline sokmak müfit olmadığı⁹ kanaatindeyim. Çünkü bu suretle ciddi tettebbua¹⁰ muhtaç olan meseleler basit akideler¹¹ şeklinde dimağlarda birleştirilmiş olur ki bundan hayat-ı irfanımız mutazarrır olabilir.¹²

Vecizeler müessir olabilmek¹³ için bir muhakeme-i mücerrede,¹⁴ hatta bir dava-yı felsefi şeklinde olmamalı, esas itibariyle tecribi bulunmalıdır.¹⁵ Descartes’ın¹⁶ vücud-ı ilahi hakkındaki delil-i marufunun¹⁷ aynı olan “Bir tahayyül ve tasavvurumuz olamaz ki hariçte vücudu olmasın, şu hâlde milyarlarca insanın aynı mükemmeliyette düşündüğü Allah

¹ netayic: neticeler, sonuçlar.

² müessir olmak: etkilemek.

³ naki: temiz, pak.

⁴ ıstıfa: seçilmişlik, seçkinlik.

⁵ ulum-ı tabiiye: tabiat ilimleri.

⁶ tetkikat: tetkikler, incelemeler.

⁷ farziye: tahmini olan, varsayım.

⁸ ulum: ilimler.

⁹ müfit olmak: faydalı olmak.

¹⁰ tettebbu: etraflıca inceleyip, araştırma.

¹¹ akide: kuvvetle benimsenen görüş tarzı, inanç.

¹² mutazarrır olmak: zarar görmek.

¹³ müessir olmak: tesir etmek, etkilemek.

¹⁴ muhakeme-i mücerrede: soyut düşünme, akıl yürütme.

¹⁵ tecribi bulunmak: tecrübeye dayandırmak.

¹⁶ Descartes (d. 1596 - ö. 1650): Fransız matematikçi ve filozof.

¹⁷ delil-i maruf: meşhur delil.

mevcuttur.” fikr-i felsefesini vecize hâlinde koymayı muvafık bulmuyorum. Bu öyle bir dava-yı felsefidir ki kari¹ hemen etrafla anlayamaz, kıymetini takdir eyleyemez. Zaten vecizeler uzun uzadıya şerh² ve tamike³ muhtaç meseleler ifade edemez, yalnız şurayı arz /6/ edeyim ki burada mevzubahis eylediğim cihet vecize hâlinde ifade buyurduğunuz dava ve delilin kıymet ve sıhhati değildir. Ben esas itibariyle bu gibi meselelerin böyle kısa cümleler hâlinde zihinlerde birleştirilmesine muhalifim. Akaid-i diniyemizden⁴ maada⁵ hakayık-ı ilmiye⁶ ve felsefiye⁷ delilleriyle, istinat-gâhı⁸ olan tecrübelerle talim etmek icap eder.

Öyle hissediyorum ki doğrudan doğruya nasihat şeklinde söylenmeyen vecizeler daha müessir oluyor. Mesela “Menfurun⁹ yaptığı hasenat bile menfur görülür. Ya seyyiatı?¹⁰” güzel bir sözdür. “Şu hâlde menfur olmayalım” nasihatini ilave edince vecizenin tesir ve kudreti azalıyor. Bilirsiniz ki azizim, insanların amellerinde kendilerinin bulduğunu zanneylediği fikirler daha ziyade hâkim oluyor. İnsanlara “Şöyle yapın, böyle olun.” demekten ziyade “Şöylesiniz, böylesiniz.” demeyi fikir ve amellerinin neticelerini göstermeyi daha faydalı bulurum.

Mamafih bunların birer mütalaa olmaktan fazla kıymeti yoktur. Herhâlde *Üçüncü Kitap*’ınızda kariler çok güzel vecizeler bulacaktır baki hürmet ve tebrik efendim.

Üsküdar, 16 Nisan 337¹¹

¹ kari: okuyucu.

² şerh: bir metni, bir kitabı ayrıntılarına inerek açıklama, yorumlama.

³ tamik: derinlemesine araştırma.

⁴ akaid-i diniye: dini inanışlar.

⁵ maada: başka.

⁶ hakayık-ı ilmiye: ilmin gerçekleri.

⁷ felsefiye: felsefeyle ilgili.

⁸ istinat-gâh: dayanacak, güvenecek yer.

⁹ menfur: nefret edilen.

¹⁰ seyyiat: kötülükler.

¹¹ 16 Nisan 1921.

Şayan-ı vatanın¹ ezkiyasından² Hafız Recep Efendi-zade
Mehmet Bey'in irsal buyurdıkları³ takrizdir.⁴

Vecizelerinizin hayatın bazı nazik noktalarını açık ve kati bir lisanla şerh ediyorken⁵ düsturlar hâlinde gördüm ve onlarda daima görülen ekseriya ifadesinde izhar-ı acz edilen⁶ bir hakika-tin tavazzuhunu⁷ hissettim ki: Bunlar bazen bir sual-i mukaddere müskit⁸ bir cevap bazen yanlış bir fikri /7/ muaheze⁹ ve bazen de bilinen fakat itiraf edilmeyen acı bir hakikati izhar...

O kısa satırlarınızda uzun, şümüllü¹⁰ bir felsefenin tecellisine hayret ediyorum, bazı sahifelerde öyle açık bir hakikate yüksek bir zarafete tesadüf ediyorum ki kendimde onu hemen bir başkasına göstermek, okutmak ihtiyacını duyuyorum küçük bir dikkatle anlaşılabilen vecizelerinizde öyle muğlak ve can sıkıcı bir ifadeye tesadüf etmedim daima açık bir lisan açık bir fikir açık bir hakikat karşısında insan bunların ne kadar iyi ve güzel şeyler olduğuna hükmeder fakat herkes için böyle olacağını iddia edemem her şahsın idraki nokta-i nazarı¹¹ bir olamaz. Mamafih her zaman arzu ettiğim ve bulamadığım kısa kat'üyyü'l-müfad¹² hayat düsturlarına vecizelerinizde tesadüf ettim. Hülasa:¹³ Vecizeleriniz söylenmek istenilen fakat bulunamayan güzel, pek güzel şeylerdir.

¹ şayan-ı vatan: vatana değer.

² ezkiya: çok zeki ve anlayışlı kimseler.

³ irsal buyurmak: göndermek, yollamak.

⁴ takriz: yazarın isteği üzerine tanınmış biri tarafından yazılıp eserin başına konan takdim yazısı.

⁵ şerh etmek: açık açık anlatmak.

⁶ izhar-ı acz etmek: bir şeyi yapamayacağını, yapmaktan aciz olduğunu bildirmek.

⁷ tavazzuh: açıklığa kavuşma, açık duruma gelme.

⁸ müskit: itiraza yer bırakmayıp sükuta mecbur eden.

⁹ muaheze: kınamak, olumsuz yönde eleştirmek.

¹⁰ şümüllü: birçok şeyi kapsayan.

¹¹ nokta-i nazar: bakış açısı.

¹² kat'üyyü'l-müfad: anlamın kesilmesi.

¹³ hülasa: sözün kıtası, özetle.

Küçük bir şahsiyetin huzurunuza takdime ictisar eylediği¹
tebrik ve takdirlerini lütfen kabul ediniz efendim.

1 Mart 1336²

¹ ictisar eylemek: cesaretlenmek.

² 1 Mart 1920.

Mukaddime

Başta derc olunan¹ karar-ı âli² suretiyle itifatnameler, vecizelerimin şu *Üçüncü Kitap*'ı mündericatına³ tamamen ait değildir; zira zatın birine takdim edilen müsveddatı⁴ diğer zevata⁵ takdim edinceye kadar her defasında hayli tenkih⁶ ve tezyide⁷ uğrattım. Matbaaya verirken bile müsveddeleri az çok tebeddüle uğradı.⁸ Zevat-ı müşarünileyhimden⁹ bir ikisinin kerem-nameleri vecizelerin evvelce intişar etmiş¹⁰ birinci ve ikinci kitabına mütealliktir.¹¹ Değeri varmış gibi bu kitabı da acizlerine tab ettiren¹² saik-i evvel¹³ ve ahir iltifatlarına mazhar olduğum zevattan başka diğer bazı mümtaz¹⁴ simaların dahi kitaplarımın içinde iyi vecizeler bulunduğuna dair olan teminatıdır. Allah cümlemize muvaffakiyet ihsan buyursun. /9/

¹ derc olunmak: bir metne yazılmış veya konmuş olmak.

² karar-ı âli: büyük karar.

³ mündericat: kitap, gazete, dergi vb. içinde bulunanlar, içindekiler.

⁴ müsveddat: müsveddeler.

⁵ zevat: saygıdeğer kimseler.

⁶ tenkih: bir şeyin fazla ve gereksiz kısımlarını çıkarıp ayıklama.

⁷ tezyit: çoğaltma, arttırma.

⁸ tebeddüle uğramak: değişmek.

⁹ zevat-ı müşarünileyh: adı geçen saygıdeğer kimseler.

¹⁰ intişar etmek: yayımlanmak, neşredilmek.

¹¹ müteallik: ait, dair, ilgili.

¹² tab ettirmek: bastırmak.

¹³ saik-i evvel: önceden gönderen.

¹⁴ mümtaz: seçilmiş, seçkin.

1. Men-i örf¹ nefse hikmeti, felsefenin lüzumuna delildir.

2. Nutfe² sair³ tohumlar gibi arzın sinesinde inkişaf edemiyor;⁴ demek ki rahme ve rahmi tasni edecek⁵ bir kudrete ihtiyaç var.

3. Yangını yapan Allah değildir; öyle olsa İstanbul'daki mekatip⁶ ve mesacidi,⁷ Beyoğlu'ndaki umumhaneleri⁸ ihrak⁹ ve idame eden o olurdu.

4. Musiki nasıl haram olmasın? Herif Davudi sesiyle¹⁰ taganni ederken¹¹ sevda-zedelerine¹² boğa sesi gibi gelir.

5. Fatiha'daki istianeden¹³ belli ki Allah irademize müdahale etmiyor, muavenet ediyor;¹⁴ böyle olmasa bizi kıpırdat diye istirham¹⁵ talim¹⁶ buyurulurdu.

6. Her şey Allah'tan olsa namusunu kurtarmak için kaçanın da takip edenin de bacaklarını tahrik eden Allah olurdu.

7. Bir tahayyül ve tasavvurumuz olamaz ki hariçte vücudu olmasın; şu hâlde milyarlarca insanın aynı mükemmeliyette düşündüğü Allah mevcuttur.

8. Elem ve ıstırabın davası olan kafuri¹⁷ ve zencefil gibi nimetler de cennette mebzul;¹ demek ki cennet malzemesi bir

¹ men-i örf: geleneğin yasaklanması.

² nutfe: meni, bel.

³ sair: başka, diğer.

⁴ inkişaf etmek: meydana çıkarmak.

⁵ tasni etmek: yapmak, yakıştırmak.

⁶ mekatip: okullar.

⁷ mesacid: mescitler.

⁸ umumhane: genel ev.

⁹ ihrak: yakma.

¹⁰ Davudi ses: Davut peygamberin sesine benzer kalın, gür ve etkili ses.

¹¹ taganni etmek: şarkı söylemek.

¹² sevda-zede: sevdaya tutulmuş.

¹³ istiane: yardım isteme.

¹⁴ muavenet etmek: yardım etmek.

¹⁵ istirham: merhamet isteme, yalvarma.

¹⁶ talim: düzenli çalışma.

¹⁷ kafuri: kafurla ilgili, kafurdan yapılma.

riyazi-i mütealin² fenni neticesi; Kur'an'ın hak olduğu bununla da sabit.

9. Menfurun³ yaptığı hasenat⁴ bile menfur görünür; ya seyyiatı?⁵

10. Akiller,⁶ azim ve iradelerinde müstakil değilseler iradelerine malik olmayan mecnunlarla⁷ müsavi⁸ demek oluyor.
/10/

11. Falan hakkında böyle diyorlar deme! İsnatta bulunanların yekûnunu⁹ senin gibi tetkiksiz¹⁰ söyleyenler teşkil etmiştir.

12. Sarhoşluğun keyfi bir taca malikiyet¹¹ gibi imiş; eğer sahih ise her ayıklığı da hal olunmak¹² gibi musibetlidir.

13. Yesu¹³ vefat ettiyse onu kim diriltti?

14. Sünnet çocuğunu cinayet mahkemesine getirir gibi tahte'l-hıfz¹⁴ getirdiler ve cebinlerden¹⁵ biri kendi sünnet olacakmış gibi sinirlendi ve şaşkınlığından bir kız çocuğuna sünnet olup olmadığını sordu.

15. Sünnet düğününde içki ne mütezad¹⁶ manzara! Peygamberin sünnetine etba¹ olunuyor, nehy-i ilahiye² kulak asılmıyor.

¹ mebzul: bol, çok.

² riyazi-i müteal: Matematiğin büyüklüğü.

³ menfur: nefret edilen.

⁴ hasenat: iyilikler.

⁵ seyyiat: kötülükler.

⁶ akıl: akıllı kimse.

⁷ mecnun: çıldırmış, deli.

⁸ müsavi: eşit.

⁹ yekûn: toplam.

¹⁰ tetkiksiz: inceleme yapmadan.

¹¹ malikiyet: malik ve sahip olma durumu.

¹² hal olunmak: tahttan indirilmek.

¹³ Yesu: Hz. İsa.

¹⁴ tahte'l-hıfz: koruma altında.

¹⁵ cebin: korkak.

¹⁶ mütezad: birbirine zıt olan.

16. Kim bir kavme kendini benzetirse onlardandır; evet fena şeylerde; iyi şeylerde benzememek cürümdür ve bizim daha evvel başlamayıpımız daha büyük cürümdür.

17. Zendostlukta³ gayrimüslimlerden mutedil olmayanlar, sünnet olmak âdetinin faydasını tekzip etmiş olurlar.

18. İnsanların kendi kendine türeyemediği, insanların büyümesine, idamesine müsait olan tabiatın altı bin seneden beriki kısırlığından belli; insanı bir yaratan var.

19. Mükâfat ederken ezkiyanın⁴ hakkını gözetiyor, cezalandırırken gabilerin⁵ gabavet⁶ payını hesaba katmıyoruz.

20. İbadet için nasbolunan⁷ bütler⁸ haramdır, ayetinden⁹ sair¹⁰ heykellerin haram olmadığı anlaşılmıyor mu? /11/

21. Hayalimiz hakikat olmasa namazlarda Allah’a değil hayaline resmine heykeline ibadet etmiş sayılmaz mıydık?

22. İsabet-i ayn¹¹ sahih olsa nazarlamaya muktedir olanlar bu kudretlerini parayla satarlardı; nazarlamak hasudun¹² suikastle bakmasıdır ve neticesinden korkulur.

23. Haç işareti Allah’ın fani olduğuna delildir.

24. Allah’tan korkanlardan maadası¹ için namaz büyük meşakkattir, ayetinden² namaz kılmaya üşenenlerin Allah’tan korkmadığı anlaşılmıyor mu?

¹ etba: bir kimseye tabi olanlar, ona uyanlar.

² nehy-i ilahi: Allah’ın yasakladıkları.

³ zendostluk: zamparalık.

⁴ ezkiya: çok zeki ve akıllı kimseler.

⁵ gabi: anlayışı kıt olan.

⁶ gabavet: kalınkafalılık.

⁷ nasbolunmak: dikilmek, saplanmak.

⁸ büt: put.

⁹ “Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerden ibarettir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.” (Maide Suresi, 90. Âyet.)

¹⁰ sair: başka, diğer.

¹¹ isabet-i ayn: nazar değme, göz değme.

¹² hasut: çok kıskanç, kıskanan.

25. Namaz kılmayanların mutakit olması³ musallilerin⁴ sayesindedir; mübalatsızların⁵ ecnebi diyarında itikatlarında zayıflamasıyla sabit.

26. Rüyada kademhanede⁶ tebevül⁷ olunmaması, uyanık olduğumuza dair kâfi delail⁸ mevcut olmamasından.

27. Yalnız nutfenin⁹ insan ihdas edebileceğini¹⁰ kabul edelim; fakat insansız nutfenin vücudu yok; demek ki ilk çifti yaratan var.

28. Dine buğz edenler¹¹ her dindarı engizitörler gibi mutaassıp ve zalim sanıyorlar.

29. Zerdüş'tü fenalık-ı ilahi¹² tahayyül edecek kadar butlana¹³ sevk eden, şer ve şekavet¹⁴ ashabının çokluğudur, eşirra¹⁵ öyle çok ki bunları tenmiye¹⁶ ve idame eden bir ilah mı var zehabını¹⁷ vermiş; demek ki batıl dinlerin zuhuruna sebep de fenalar.

30. At cinsinin ıslahına bu kadar çalışıldığı hâlde hani Arap /12/ atlarının başka yerlerde emsali? Demek ki tekâmül nazariyesi batıl, insan maymundan olmadı.

¹ maada: başka.

² “Sabır ve namazla Allah’tan yardım isteyin. Şüphesiz bunlar, Allah’a huşû ile boyun eğenlerden başkasına ağır gelir.” (Bakara Suresi, 45. Âyet.)

³ mutakit olmak: dinine bağlı, dindar olmak.

⁴ musalli: beş vakit namaz kılan kimse.

⁵ mübalatsız: önem vermeyen, ilgisiz, umursamaz.

⁶ kademhane: tuvalet.

⁷ tebevül: idrarını yapma.

⁸ delail: deliller.

⁹ nutfe: meni, bel.

¹⁰ ihdas etmek: yeni bir şey ortaya çıkarmak.

¹¹ buğz etmek: kin beslemek.

¹² fenalık-ı ilahi: Allah’tan gelen ceza.

¹³ butlan: batıl olma, haktan uzak, boş ve temelsiz olmak.

¹⁴ şekavet: kötü yaradılışlı olma.

¹⁵ eşirra: kötü ve zararlı kimseler.

¹⁶ tenmiye: arttırma.

¹⁷ zehap: bir fikir veya düşünceye uyma, sahip olma.

31. Tekâmül, dedikleri gibi milyonlarca asırlara mütevakıf olacak¹ kadar batı² olsa piliçler 21 günde çıkamazlardı.

32. Mademki müteveffaların³ sabık⁴ hâllerini düşünürken bir hayat kayıplarla aralarında bir fark hissetmiyoruz, mevtaların hatıratımızdaki sabık ahval ve eşkâli⁵ bir hayattır.

33. Mademki ceset toprağa munkalip oluyor,⁶ menşeinin de toprak olduğunu kabul zaruridir ve topraktan binefsihi⁷ insan zuhur etmediğinden birisi tarafından yaratılmış olması da zaruridir.

34. Vücudumun her zerresini yokluyorum, hiçbir yeri idrak etmiyor; şu hâlde idrak eden ruhumdur.

35. Her manzaranın küçüğünü tasavvur edebildiğimiz hâlde namütenahinin⁸ küçüğünü tasavvura imkân olamamasından belli ki cidden namütenahi ebat ve mesafatı⁹ his ve idrak ediyoruz.

36. Müvellidülhumuza¹⁰ temeyyu edemiyor,¹¹ müvellidülhumuza yakıyor, yanmıyor; asap¹² hücresi tahammuz ederse¹³ binefsihi hareket ediyor, müvellidülhumuza bütün uzviyatı¹⁴ yaşıyor, acaba müvellidülhumuza ruh mudur?

¹ mütevakıf olmak: olması, gerçekleşmesi bir şeye bağlı olan.

² batı: yavaş, ağır

³ müteveffa: vefat etmiş olan, ölen.

⁴ sabık: önceki, evvelki.

⁵ eşkâl: şekiller.

⁶ munkalip olmak: değişmek, dönüşmek.

⁷ binefsihi: bizzat, kendisi, kendisiyle.

⁸ namütenahi: sonsuz.

⁹ mesafat: mesafeler.

¹⁰ müvellidülhumuza: oksijen.

¹¹ temeyyu etmek: sıvılaşmak, sıvı durumuna geçmek.

¹² asap: sinirler.

¹³ tahammuz etmek: oksitlenmek.

¹⁴ uzviyat: uzviyet, organizma.

37. Mesela Bursa ve etrafını ebad-ı tabiiyesiyle¹ tahattur ettiğimizde² bu menazırın³ kafatasımızın içine sığmadığı bedihidir;⁴ demek ki tahatturatımız dimağımızın haricinde.

38. Cevvin⁵ deruni⁶ dolu olmasa milyonca ecreamı⁷ göremezdik; zira adem,⁸ nakil ve isale⁹ vasıta olamaz. /13/

39. Boş sandığımız yerlerin bize tazyiki olmasa o yerlerin vücudundan haberdar olamazdık.

40. Bizi terakkiden mahrum edenlerin bir kısmı, biraz tefennün edince¹⁰ dinsizlik izhar edenlerdir; halkımızı o vadiye dönmekten çekindirdiler.

41. Teceddüt¹¹ ve temessül¹² ile değişmiş sabık¹³ vücutlarım hâlâ mevcut olmasa onları hâlâ tahattur edemezdik.

42. Teceddüt ve temessül ile zail olduğuna¹⁴ zehap olduğumuz¹⁵ sabık vücutlarımızdan birine yapılmış bir hakaret tamir olunmadıkça lahik¹⁶ vücudumuzun öfkesi zail olmuyor; demek ki sabık vücutlarımız da biziz ve ayrı şahsiyet olmadıkları için cümlesi müşterek bir ruh ile idare olunmaktadır; başka türlü tevil et¹⁷ bakayım!

¹ ebad-ı tabiiye: doğal boyutlar.

² tahattur etmek: hatırlamak.

³ menazır: manzaralar.

⁴ bedihi: açık, aşikar.

⁵ cev: hava, atmosfer.

⁶ deruni: içe ait, iç tarafta bulunan.

⁷ ecream: gök cisimleri.

⁸ adem: yokluk.

⁹ isal: ulaştırma, erişirme.

¹⁰ tefennün etmek: bir şey hakkında çok bilgi sahibi olmak.

¹¹ teceddüt: yenilenme.

¹² temessül: belli bir şekle girme.

¹³ sabık: önceki, evvelki.

¹⁴ zail olmak: yok olmak, ortadan kalkmak.

¹⁵ zehab olmak: öyle zannetmek.

¹⁶ lahik: şimdiki.

¹⁷ tevil etmek: yorumlamak.

43. Bütün fenni hakayık¹ hayalen de sahihtir ve mesela müsellesin² üç zaviyesi³ hayalen de 180 derecedir; demek ki hayal görmek gibidir.

44. Hudut altına alınmış bir cû⁴ dâhilinde olmadığımızı hissetmemizden bellidir ki fezayı layetenahi⁵ hissediyoruz.

45. Vücudumuz ezeli olamaz; zira şehik⁶ ezeli olsa muahhar olan⁷ zefirin⁸ namütenahi⁹ zaman sonra olması zaruridir! Hâlbuki vücudun nefesini salıvermeden layetenahi zaman beklemiş olduğu kabul olunamaz; demek ki insan hadistir.¹⁰

46. Allah bütün günahları affeder demek günahı kadar /14/ yandıktan sonra affeder demek; Allah'ın rahmetinden ümit kesecek derecede meysus olanlara hitap olunmasından da belli; zerre kadar şerrin cezası görülecek ayeti¹¹ de bunu müeyyit.¹²

47. Azim ve icrada istiklalimiz olmasa meflûçlardan¹³ fark olunamazdık.

48. Papaz tarafının itirafını dinledikten sonra mülakatlarında devam edenleri haber verse ketumiyet¹⁴ vazifesine hâlel gelir; sükût etse şerik-i cürüm¹⁵ olur.

¹ hakayık: hakikatler, gerçekler.

² müselles: üçgen.

³ zaviye: açı.

⁴ cû: akarsu.

⁵ layetenahi: sonsuz.

⁶ şehik: nefes alma.

⁷ muahhar olmak: geriye bırakılmak.

⁸ zefir: nefes verme.

⁹ namütenahi: sonsuz.

¹⁰ hadis: yaratılan.

¹¹ “Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu (karşılığını) görür.” (Zilzal Suresi, 8. Âyet.)

¹² müeyyit: sağlamlaştıran, kuvvetlendiren.

¹³ meflûç: felç olmuş, felçli.

¹⁴ ketumiyet. ağız sıkılığı, ketumluk.

¹⁵ şerik-i cürüm: suç ortağı.

49. Âdi çehreler namuslarını biraz da adem-i raġbete¹ medyundurlar.²

50. Tahattur ederken³ layetenahi mesafat⁴ vesair vasi-i ebad⁵ dimaġımızın hüceyratına⁶ nasıl sığıyor? Galiba hüceyrat nazariyesi gevşek.

51. Sevdanın visali⁷ meziyetimizin mükâfatı; nikâhın zıfâfı⁸ umuma şamil⁹ mahremiyetlerden; demek ki birincinin şiddeti hodbinlikten.¹⁰

52. Sevdığımız kimsenin gideceğine yakın kahırlanırsınız; hâlbuki yanınızda, geleceğine yakın çok sevinirsiniz, hâlbuki yakınınızda değil; demek hayal hakikatten kuvvetli.

53. Allah'ın çarmıhta elem ve azâya¹¹ uğradığını kabul etmek, onu acze düşürerek insanların havfı¹² ve ıstıraba karşı olan ümit ve emniyetlerini imha etmektir.

54. Gelmiş geçmiş dahiler hiss-i tefekkürün edna-yı sırrına¹³ vakıf olamadılar; nüfuzu bu derece müstahil-i esrara¹⁴ malik olan tabiat kabil midir ki gayr-ı müdrik¹⁵ eczadan¹⁶ ibaret olsun? /15/

¹ adem-i raġbet: raġbetin yokluğu.

² medyun: borçlu.

³ tahattur etmek: hatırlamak.

⁴ mesafat: mesafeler.

⁵ vasi-i ebad: boyutların genişliği.

⁶ hüceyrat: hücrecikler.

⁷ visal: sevdiğine kavuşma, visal.

⁸ zıfâf: gerdeğe girme, gerdek.

⁹ şamil: içine alan kapsayan.

¹⁰ hodbinlik: bencillik.

¹¹ azâ: yas, matem.

¹² havf: korku.

¹³ edna-yı sır: en küçük sır.

¹⁴ müstahil-i esrar: sırların imkansızlığı.

¹⁵ gayr-i müdrik: anlamayan.

¹⁶ ecza: parçalar, kısımlar.

55. İktisadi¹ dalaletе düşenlerin² malını hacr ediyoruz;³ zihnen dalaletе düşenleri teşfiyeye⁴ ihtimam eyliyoruz;⁵ ahlaken sükût edenleri daha beter olmamak için umumhaneye⁶ gitmekten niçin men etmiyoruz?

56. Aynı ehıbbamızı⁷ teferrüç-gâhda⁸ başka türlü kendi başımızın derdine düşüğümüz zaman başka türlü severiz; keza aynı nücumu⁹ aynı şems ve kameri aynı suları aynı hane ve sokakları maskatire'simiz¹⁰ olan kıtada başka türlü severiz.

57. Mademki mazbutatımız¹¹ dimağın hüceyratında¹² imiş, mazbutatımızı görüyoruz da zarfı olan hüceyratı neden göremiyoruz; bu hâl resmi görüp çerçevesini görmemek gibi olmaz mı?

58. Hatıratımdaki falan kasabanın falan cami benim boyumun yirmi misli irtifaındadır demek de tabiidir ki o cami dimağın hüceyratıyla değil ebad-ı tabiiyesiyle¹³ düşünüyorum; şu hâlde hüceyrat nazariyesi doğru mu?

59. Vefat edenlerimizin hayatındaki harekât ve sekenatı¹⁴ hatıratımızda layezaldır;¹⁵ vefat etmiş olduklarını artık rüya

¹ iktisadi: ekonomik.

² dalaletе düşmek: doğru yoldan sapmak.

³ hacr etmek: bir kimseyi, kanunun kabul ettiği bir sebeple kendi malını ve haklarını istediği gibi kullanmaktan men etmek.

⁴ teşfiye: iyileştirme, şifa verme.

⁵ ihtimam eylemek: özenmek.

⁶ umumhane: genel ev.

⁷ ehıbba: dostlar, tanıdıklar.

⁸ teferrüç-gâh: gezinti yeri, mesire.

⁹ nücum: yıldızlar.

¹⁰ maskatire's: doğum yeri.

¹¹ mazbutat: mazbut olan şeyler.

¹² hüceyrat: hücrecikler.

¹³ ebad-ı tabiiye: doğal boyutlar.

¹⁴ sekenat: durma, hareket etmeme.

¹⁵ layezal: zeval bulmaz, bitmez, ebedî.

zamanından başka binefsihi¹ harekât ve sekenat izhar edememelerinden anlıyoruz.

60. Mevtalarımız mademki rüyalarımızda binefsihi harekât ve sekenatta bulunabiliyorlar, berhayat olanlardan² farkları çok değildir; demek ruh var.

61. Mevcudiyetlerinden bir kısmını cidden orada bırakmasaydılar sevgili kimselerimizle vakit geçirdiğimiz yerleri o kadar sever miydik? /16/

62. Efal³ ve niyyat⁴ bizim değil de Allah'ın ise caniler ahkâm-ı ilahinin icra memurlarıdır ve gayr-ı mesuldürler.⁵

63. Pek müteaddit⁶ yerlerde bulunmuş olduğunu hâlihazırda bildiğimiz vücutlarımızın hepsi bir tek vücut olsa öyle müteaddit yerlerde aynı zamanda tahayyüz edemez;⁷ hepsi ayrı vücutlardan ibaret olsa muhtelif eşhas⁸ birbirini aynı vücut hissedemez; demek ki ruh var, müteaddit vücutları idare ediyor.

64. Mademki içki hayâyı azaltıyor, çok muhataralı⁹ şeydir ve hürmeti makuldür.

65. Küçük kederlerin rahatsız etmesi büyüklerin fıkdanındandır;¹⁰ şükredelim.

66. Dinde ihtilaf, şahsi münâferetten¹¹ başlamıştır; menfurun¹² doğru dediği şeye itiraz etmek, onun inandığına

¹ binefsihi: bizzat, kendisi, kendisi ile.

² berhayat olmak: yaşamakta olmak.

³ efal: fiiller, yapılan işler.

⁴ niyyat: niyetler.

⁵ gayr-ı mesul: mesul olmayan.

⁶ müteaddit: çok sayıda, birçok.

⁷ tahayyüz etmek: boşlukta bir yer tutmak.

⁸ eşhas: kişiler, şahıslar.

⁹ muhatara: tehlikeli durum.

¹⁰ fıkdan: yokluk.

¹¹ münâferet: birbirinden nefret etmek.

¹² menfur: nefret edilen.

inanmamak, onun tersini iltizam etmek;¹ müteneffirlerin² şanındandır.

67. Arabacı çocuk hayvanlara küfretmedikçe, tütün rakı içmedikçe, iyi arabacı sayılmayacağına zehap olur;³ suimisal⁴ olmak cürümdür.

68. Namütenahi,⁵ gözle görülmez; fakat idrak olunur; Allah da öyle ve idrak görmekten sahihtir.

69. Sokrat⁶ haksız kanuna itaat etmiş, şimdiki Yunanlılar en iptidai⁷ insaniyet kanununu tanımıyor, çoluk çocuğu katliam ediyorlar. /17/

70. Vakıa⁸ tenkit ve münakaşada hakikati ararız ama hakikatin kendi tarafımızda olduğuna kaniyiz.⁹

71. Nasıl his ve idrak ediyoruz? Tabiatımızın bir hassası¹⁰ diyerek bu tecessüs¹¹ hissimizi teskin ederiz; fakat neremizle idrak ediyoruz? Pek lazım olan cihet burası.

72. Sevmek kanaat veren esbabın¹² en mühimlerindenidir: İnsan hayırsız evladını akil-i kâmil¹³ yabancıya tercih eder; aba vü ecdad¹⁴ akraba ve eviddasının¹⁵ dinini de öyle.

73. Münevverle cahil hiddet zamanında bir seviyeye gelirler.

¹ iltizam etmek: birinin veya bir şeyin tarafını tutmak, onu tercih etmek.

² müteneffir: nefret eden.

³ zehap olmak: öyle zannetmek.

⁴ suimisal: kötü örnek.

⁵ namütenahi: sonsuz.

⁶ Sokrates (d. M.Ö. 478 - M.Ö. 399): Yunan felsefesinin kurucularından, Antik Yunan filozofu.

⁷ iptidai: başlangıca ait, ilk.

⁸ vakıa: gerçi, her ne kadar.

⁹ kani: kanaat getirmiş, inanmış.

¹⁰ hassa: bir şeye veya bir kimseye mahsus olan, yalnız onda bulunan hâl.

¹¹ tecessüs: görme, anlama merakı.

¹² esbap: sebepler.

¹³ akil-i kâmil: akıllı başında, olgun insan.

¹⁴ aba vü ecdad: atalar, cetler.

¹⁵ evidda: dostlar.

74. Ruh yok ise cehennemde yanacak şeyler, bî-günah koyunlar, yemişler, sebzeler, buğdaylardır.

75. Süt kedi yavrusunun içine giriyor, bir idraeseri gösteremiyor; insana giriyor, âli¹ mertebede tefekkürata muvaffak oluyor; süt eczasını² insan derununda³ bir vaz-ı mahsusa gelerek mi o büyük mertebeye eriyor? İdrak, eczanın bir vaz-ı mahsusası mıdır? Sütün kimyevi mürekkebatına⁴ vaz-ı mahsusa ne ilave etmiş olabilir? Galiba ruh var.

76. Rüya da dinimi değiştirdim deseniz kimse memnun olmaz; demek ki rüyadaki düşüncelerimizden de mesulüz; rüya hakikattir.

77. Rüya da birinin zevcesiyle⁵ münasebet peyda ettiğinizi söylerseniz kimse memnun olmaz, rüya hakikattir.

78. Mutaassıpların fen aleyhinde bulunmaya nasıl delilleri vardır? Fennin gözlükleri olmasa din kitapları okuyamazlardı. /18/

79. Sabavette⁶ kardeşimle mektepten avdet ederken⁷ ahirette Allah'ın hanesine de o vecihle öğlen yemeğine mektepten avdet edeceğimi hayal ederdim; itikadımız ne kadar eski!⁸

80. Küçük günahlarda Allah'tan korkar, büyüklerinde affına güveniriz.

81. Hayvanatın muhite göre şekil aldıklarını nasıl kabul etmeli? Aynı muhit ve iklimde binlerce mütenevvi⁹ hayvan var.

¹ âli: yüksek olan, yüce.

² ecza: parçalar, kısımlar.

³ derun: iç, iç taraf.

⁴ mürekkebat: mürekkep maddeler.

⁵ zevce: bir erkeğin nikahlı eşi, karısı.

⁶ sabavet: çocukluk.

⁷ avdet etmek: daha önce bulunduğu yere veya duruma geri dönmek.

⁸ 79. vecize sehven 89. vecize olarak numaralandırılmış. (yay. haz.)

⁹ mütenevvi: çeşitli.

82. Hayal ekseriya hakikat kadar kuvvetli olduğu hâlde hayali yemekler açlığını niçin doyuramıyor? Çünkü hülya yemekleri, açlık fırtınasının koptuğu yerlere tamamen yerleşmiyor.

83. Hayatsız sandığımız eşyanın his ve idrakinden mahrum olduğu ne ile sabit? Belki onlar arzın merkezine doğru ve arz etrafında ve güneş etrafında ve güneş ile birlikteki dört hareketten tamamıyla haberdar ve envai hissiyata mazhardırlar; eşya tespih ederler¹ ayeti² bunu müeyyittir.³

84. Heyecan ve fesat veren, ümit olunan zendostluktur;⁴ bu bapta⁵ ümitsizlik sükûnet verir; zükur⁶ ve nisvan⁷ ihtilatı⁸ iyi değil.

85. Boşlukta cisme verilen bir hareket onu layetenahi⁹ hareket hâlinde bulundurur nazariyesi batıldır: Evvela boşluk yok; saniyen¹⁰ hareketi veren cisim, hareket ettirdiği cisimden bir saniye ayrıldı mı öteki binefsihi¹¹ müteharrik olmadığı¹² için derhal durur; çünkü tazyik eden kuvvet kalmadı.

86. His ve idrakin ne olduğu malum olmayınca onun ölüp ölmediği nasıl malum olur? /19/

¹ tespih etmek: devamlı söylemek.

² “Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar, Allah’ı tesbih ederler. O’nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir varlık yoktur. Fakat siz, onların tesbihlerini iyi anlamazsınız. Şüphesiz O, halimdir çok bağışlayandır.” (İsra Suresi, 44. Ayet.)

³ müeyyit: sağlamlaştıran, kuvvetlendiren.

⁴ zendostluk: zamparalık.

⁵ bap: konu, başlık.

⁶ zükur: erkekler.

⁷ nisvan: kadınlar.

⁸ ihtilat: karşılaşp görüşme, görüşüp temas etme.

⁹ layetenahi: sonsuz.

¹⁰ saniyen: ikinci olarak.

¹¹ binefsihi: bizzat, kendisi, kendisi ile.

¹² müteharrik olmak: hareket hâlinde olmak.

87. Eğer vücut makinesinin heyet-i umumiyesi his ve idrak hâsıl edebilse dünyada bunca musanna¹ ve mükemmel makineler var, onların da edna² bir hisse mazhar olması icap etmez miydi? Hepsi kömür ve elektrik istihlak ediyor.³

88. Balat'ta Edirne'deki bir mektebe benzettiğim mektep binasını, hatırımdakinden ufak buldum; demek ki hatıratımdaki menazır,⁴ dimağın hüceyratında⁵ mahfuz⁶ küçük şekiller değil, tabii ebadı haiz şeyler.

89. Mademki Castor⁷ iki bin sene evvelinden ne daha az ne daha çok mahirdir, istihale⁸ ve tekâmül nazariyesi batıldır.

90. Arzın küreviyet⁹ ve devrini ispattan ne mi çıktı? Küsuf¹⁰ ve husuf,¹¹ mevt¹² ve felaket alametidir diye korkusundan ölen kalmadı.

91. Arzın merkeze doğru bir, mihveri etrafında bir, güneş etrafında bir ve güneşle beraber bir hareketi var; hâlbuki aynı zamanda mütezad¹³ taraflara olmak üzere bir cisim dört hareketi haiz olamaz; demek ki cev¹⁴ dâhilindeki ecza¹⁵ ve anasırdan¹⁶ arza tazyik var.

92. Ahlaksızların vücut ve devamına sebep, muarızlarının galebelik olmamasıdır.

¹ musanna: sanatlı, ustaca yapılmış.

² edna: çok aşağı, adi.

³ istihlak etmek: kullanmak, tüketmek.

⁴ menazır: manzaralar.

⁵ hüceyrat: hücrecikler.

⁶ mahfuz: saklanmış, gizlenmiş.

⁷ Castor: Yunan ve Roma mitolojisinde Dioskori/ Dioskuri/ Dioscuri olarak bilinen ikiz üvey kardeşlerden biri.

⁸ istihale: bir durumdan başka bir duruma geçme, değişme.

⁹ küreviyet: yuvarlaklık, küre gibi oluş.

¹⁰ küsuf: güneş tutulması.

¹¹ husuf: ay tutulması.

¹² mevt: ölüm.

¹³ mütezad: birbirine zıt olan.

¹⁴ cev: hava, atmosfer.

¹⁵ ecza: parçalar, kısımlar.

¹⁶ anasır: unsurlar.

93. Mademki zeytin ağacı 2000 sene yaşıyor, zeytinyağı üç beş sene yaşayan hayvanat yağlarından sıhhiidir ve zeytinyağının bit vesair haşeratı yaşatmaması da bunu müeyyittir.¹

94. Merhum ebeveynimizle akraba evidda² hâlâ orada mevcut olmasalar hatıratımızdaki kasabaların onlarsız gördüğümüz daha muntazam şehirlerden şirin ve cazip görünmesine imkân olur muydu? /20/

95. Üsküdar'ı yalnız başına düşünsek onu bir ada gibi düşünürdük; demek etrafıyla beraber düşünüyoruz.

96. Zevce zevcinden maadasına³ memnu;⁴ zevç açık liman; tarafeyn⁵ akidinden⁶ biri bedaheten⁷ mutazarrır⁸ ve mukavele⁹ münfesihi¹⁰ olmak icap eder.

97. Mademki çok seneler müteaddit¹¹ yerlerde memuriyette bulunmuş olan muhtelif yaşlı eşhasın¹² hep şimdiki kendim olduğumu hatırlıyorum ve başkalarını da başkaları olmak üzere tahattur ediyorum¹³ ve o zamandan beri vücudum tepeden tırnağa kadar kâmilin¹⁴ başka ecza¹⁵ ve anasır¹⁶ istihlaf olunmuştur;¹⁷ bir değişmeyen yerim vardı: O da ruhumdur.

¹ müeyyit: sağlamlaştıran, kuvvetlendiren.

² evidda: dostlar.

³ maada: başka.

⁴ memnu: yasak.

⁵ tarafeyn: her iki taraf.

⁶ akit: bir mesele üzerinde anlaşma yapan ve sözleşme imzalayanlardan her biri.

⁷ bedaheten: açık şekilde.

⁸ mutazarrır: zarar gören.

⁹ mukavele: yazılı sözleşme.

¹⁰ münfesihi: feshedilmiş.

¹¹ müteaddit: çok sayıda, birçok.

¹² eşhas: kişiler, şahıslar.

¹³ tahattur etmek: hatırlamak.

¹⁴ kâmilin: tamamen.

¹⁵ ecza: parçalar, kısımlar.

¹⁶ anasır: unsurlar.

¹⁷ istihlaf olmak: birinin yerine geçmek.

98. Ağır hastanın ifakatı¹ mucizeye mütevakkıf;² demek ki maddi manevi itidale³ riayet etmek⁴ mucize izhar etmek gibidir.

99. Dindarların bazen dinsizlerin dûnunda⁵ kalması tedbirde kusur ederek Allah'ın bad-ı hava⁶ lûtfunu beklemesindendir.

100. Ebeveyn tazirinin⁷ yaraları, sülûk yaraları gibi sıhhidir.

101. Fukaraya verenler onların itikadını da tahkim etmiş⁸ olurlar; bu da ayrı sevap.

102. Bir şeyi tefekkür zihnimizin bir hâlidir; şu hâlde ebediyeti düşünürken ebediyet hâlini haiziz: Nasıl fani olabiliyoruz? Demek ki ruhumuz var ve bakidir.

103. Tarih hadisatını Allah mı yapıyor? Sırp tebaamızı⁹ isyan /21/ ettirmekten, Sırp'a, Bulgar'a istikbal vermekten, Rusya'yı galip etmekten, milleti Abdülhamit'e ezdirerek küçültmekten, İngiltere'yi ise günden güne büyütmekten maksadı ne idi? Bu hâllerin vukuuna¹⁰ sebep kendi hünersizliğimiz İngiliz'in hüner ve marifetidir dersek manayı karibine¹¹ izafe etmiş¹² olmaz mıyız?

104. Mezhep muharebelerinin bir kısmı Allah'ın görünmemesindedir; bu nokta-i nazardan¹³ bazı mezhep

¹ ifakat: hastalıktan kalkma, iyileşme.

² mütevakkıf: olması, gerçekleşmesi bir şeye bağlı olan.

³ itidal: aşırı olmamak, orta hâlde bulunmak.

⁴ riayet etmek: uymak, saygı göstermek.

⁵ dûn: aşağı.

⁶ bad-ı hava: karşılıksız, bedava.

⁷ tazir: bahane arama.

⁸ tahkim etmek: kuvvetlendirmek.

⁹ tebaa: bir devletin idaresi altında bulunanların bütünü.

¹⁰ vuku: olma, meydana gelme.

¹¹ karib: yakın.

¹² izafe etmek: eklemek, katmak.

¹³ nokta-i nazar: bakış açısı.

muharebeleriyle avakıbı¹ olan hadisat Allah'tandır dersek doğrudur.

105. Bülbulü karakuş yedikten sonra bülbulün ötüşü baki kalır mı diyorlar; evet evvelki ötüşleri hatıratımızda sabittir.

106. İbn-i Abbas:² “Ruh mufarakat edince³ ne olur? Kandilin yağı bitince şulesinin⁴ öldüğü gibi ölür” demiş. Hâlbuki şule hatıratımızda payidardır; ruh da layezaldır.⁵

107. Eğer eşyayı görmek ziyanın inikâs⁶ kanunundan olsa yalnız zaviye-i mahsusa⁷ mucibince⁸ münkesir olan⁹ ziya hututuna¹⁰ muarız kalmış¹¹ gözler görürdü; demek ki eşyayı bize gösteren umumi tazyik kanunu.

108. Kanda albümin epeyce; dimağ, tasallüp etmiş¹² albümin; piliç yumurtanın albümininden oluyor: Acaba ruh albümin midir?

109. Parmağın sızısı parmağımızda mı dimağımızda mı ruhumuzda mı? Parmağın sızısını ruh kendi içinde hissediyor, iki yerde ayrı ayrı hissetmiyor; yani ruhumuzun içinde harici de hissedebiliyoruz. /22/

110. Bir şeyin bozuk olduğunu söylemek, bozuk olmadık evvelki hâlini bilmekten neşet eder;¹³ demek ki hatıratımız bozulmuyor.

¹ avakıb: neticeler, sonuçlar.

² İbn-i Abbas: Hz. Peygamber'in amcasının oğlu, tefsir ve fıkıh ilimlerinde otorite kabul edilen sahabe.

³ mufarakat etmek: ayrılmak.

⁴ şule: ateş alevi.

⁵ layezal: zeval bulmaz, bitmez, ebedî.

⁶ inikâs: yansıma.

⁷ zaviye-i mahsusa: özel açı.

⁸ mucib: sebep.

⁹ münkesir olmak: kırılmak.

¹⁰ hutut: hatlar, çizgiler.

¹¹ muarız kalmak: muhalif olmak.

¹² tasallüp etmek: katılaşmak.

¹³ neşet etmek: ileri gelmek, kaynaklanmak.

111. Aynı ekmek benim mideme de girerse sürurumla¹ gülecek kederimle ağlayacak; senin midene girerse senin sürur ve kederinle mütehassis olacak;² aynı şeyin hem ben hem sen olmasına imkan var mıdır? Demek ruhlarımız var.

112. Mademki Hazret-i Âdeme ruh ilka³ buyurulmuştur, her insanın ruhu vardır.

113. Bilhassa sabavet⁴ hatıratının fevkalade hoş gelmesi elem ve ıstırabın zail,⁵ huzuzatın⁶ payidar olmasındandır.

114. Sabavet zamanındaki menfurlar⁷ da bugün cazip dost şeklinde görünür.

115. Gök gürültüsü sabavet ve mürahiklik⁸ zamanını ihtar ettiğinden⁹ dolayı ne kadar şiddetli olsa haz ve meserret verir.¹⁰

116. Müdafaa-i namus uğrunda öldürenler muaf, vatan uğrunda öldürenler gazi; demek ki vatan namustan üstün.

117. “Arz ve semavat¹¹ durdukça müstahakları¹² cehennemde kalacak, meğerki Allah başka türlü murat ede; Allah dilediğini işler.” ayeti¹³ cehennemin muvakkat olduğunu¹⁴ ima etmiyor mu?

¹ sürur: sevinç.

² mütehassis olmak: duygulanmak.

³ ilka: koyma, yerleştirme.

⁴ sabavet: çocukluk.

⁵ zail: devamlı ve kalıcı olmayan.

⁶ huzuzat: hazlar, zevkler.

⁷ menfur: nefret edilen.

⁸ mürahiklik: ergenlik çağına yaklaşmış olmak.

⁹ ihtar etmek: hatırlatmak, dikkatini çekip uyarmak.

¹⁰ meserret vermek: sevinç vermek.

¹¹ semavat: gökler.

¹² müstahak: hak etmiş, hak kazanmış.

¹³ “Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur. Yahut da bir elçi gönderir de izniyle ona dilediğini vahyeder. Şüphesiz ki O çok yücedir, hüküm ve hikmet sahibidir.” (Şura Suresi, 51. Âyet)

¹⁴ muvakkat olmak: geçici olmak.

118. Millî izzetinefsin¹ muhterem olması² umumun sıhhatine maddi manevi güzel tesir yapar; demek ki izzetinefsi münkesir³ milletin cılızlığına ahlaksızlığına bir sebep de mutlakıyetle onun icabatından⁴ olan her çeşit suiistimal ashabıdır.⁵ /23/

119. Akliselimden mürekkep ekalliyetin⁶ idare ettiği mutlakıyet vardır ki sahte meşrutiyetten bin kat iyidir; fakat sürekli sızdır; sahte meşrutiyet çok fenadır; fakat müruruzamanla⁷ tekâmül-i kanuna tevfikân⁸ sürekli muntazam idareye munkalip olur.⁹

120. Size isabet eden musibet kesb-i yedinizdir,¹⁰ ayeti¹¹ var; demek ki her şey Allah'tan değil.

121. Rahmet Allah'tan, seyyiat¹² nefislerdendir, diye ayet¹³ var; her şey Allah'tan değil demek.

122. Allah isteseydi meleklerle tapmazdık iddiası hüccetsizdir,¹⁴ ilimsizdir, zan ve tahmindir ayeti¹⁵ dururken azim ve efalimizde¹ nasıl müstakil sayılmaz?

¹ izzetinefs: insanın kendisine karşı olan saygısı.

² muhterem olmak: saygı görmek.

³ münkesir: kırılmış.

⁴ icabat: icaplar, gerekler.

⁵ ashap: sahipler.

⁶ ekalliyet: azınlık.

⁷ müruruzaman: zaman aşımı.

⁸ tevfikân: uygun olarak, uyarak.

⁹ munkalip olmak: değişmek, dönüşmek.

¹⁰ kesb-i yed: hak edilen şey.

¹¹ “Başınıza gelen herhangi bir musibet kendi ellerinizle kazandıklarınız yüzündendir. Bununla beraber Allah yine de çoğunu affeder.” (Şura Suresi, 30. Âyet.)

¹² seyyiat: kötülükler.

¹³ “(Ey insanoğlu!) sana gelen her iyilik Allah'tandır, sana ne kötülük dokunursa kendindendir. Ey Muhammed! Biz seni bütün insanlara bir elçi olarak gönderdik. Buna şahit olarak da Allah yeter.” (Nisa Suresi, 79. Âyet.)

¹⁴ hüccet: delil.

¹⁵ “Onlar: ‘Eğer Rahman olan, Allah dileseydi, biz o meleklerle tapmazdık.’ dediler. Onların bu hususta hiçbir bilgileri yoktur. Onlar sadece yalan söylüyorlar.” (Zuhruf Suresi, 20. Âyet.)

123. Nefsimizin ıslah ve muhafazası kendi üzerinizdedir ayeti azim ve fiilimizde istiklalimize delalet eder.²

124. Mademki elvanı³ hissetmek moleküllerin ihtizazından⁴ mütevellit imiş; ecza⁵ ve anasır⁶ birbirini tazyik etmesi umumi bir kanundur.

125. Luther,⁷ insanda irade kabul etmiyor, efal ve harekâtımız sırf Allah'ın lütfu imiş; öyle ise Luther vurduğu darbelerle Katolikliği değil, Katolikliği gönderen Allah'ı mağlup etti öyle mi?

126. Allah görünse bütün beşeriyet ölümü kaldırsın diye Allah'a müracaat ederlerdi; onun da kabul etmeye merhameti dayanmazdı diyeni nasıl susturmalı?

127. Mademki Harb-ı Umumi⁸ sırasında suiistimal etmemişsek, /24/ harp esnasında bu zat anaforcü⁹ değil diye mahallenden bir muhzır¹⁰ al bakayım.

128. Filin dimağçesi¹¹ bile dört kilo olduğu hâlde hani onda insandaki zekâ? Demek ki his ve idrak dimağda değil.

129. Ahirete gitmekten mücanebetimiz¹² daüssıla¹³ korkusu mudur?

130. Mademki idrak eden vücudumuzun heyet-i umumiyesi imiş, idrak eden yerin hepsi veya bir kısmını niçin

¹ efal: fiiller, yapılan işler.

² delalet etmek: yol göstermek.

³ elvan: renkler.

⁴ ihtizaz: hafif hafif titremek.

⁵ ecza: parçalar, kısımlar.

⁶ anasır: unsurlar.

⁷ Luther (d. 1483 - ö. 1546): Alman keşiş, teolog, üniversite profesörü, Protestanlığın babası ve Lüterciliği lideri, geliştiren ve yayan kişi.

⁸ harb-ı umumi: I. Dünya Savaşı.

⁹ anaforcü: emeksiz kazanç peşinde koşan, bedavacı kimse.

¹⁰ muhzır: eskiden mahkemelerde dava ile ilgili olanların duruşmada hazır bulunmasını sağlamakla görevli kimse.

¹¹ dimağçe: beyincik.

¹² mücanebet: uzak durma, çekinme.

¹³ daüssıla: memleket hasreti.

göremiyor veya hissetmiyoruz? Demek ki vücudumuzun bir yeri idrak etmiyor; idrak eden yerimiz vücudumuzdan ayrı bir şey olan sade ve münferit¹ ruhumuzdur; çünkü onunla idrak ettiğimizi hissediyoruz.

131. Vücudumun idrak eden yerini hissedemiyorum; demek ki vücudumun hiçbir yeri idrak etmiyor; ruhum idrak etmiyor diyemiyorum; çünkü idrak ettiğini hissediyorum; demek ki ruhum var.

132. Geçici, zail² olucu, tagayyür edici³ maddi manevi şeylerin bile vücudu olmasa onları hissedemezdik; Allah'ı sabit ve muttarit olarak⁴ madem hissedebiliyoruz, evveli bi't-tarik⁵ mevcuttur.

133. Azim ve fiilimiz musluğu tutan el gibidir, musluk elimize verilmiştir; ihsan-ı ilahi olan suyunu emr ü nehy⁶ ettiği yere akıtmak kendi elimizdedir; değildir dersek camit⁷ olan musluk hâlinde kalırız.

134. Ruh binefsihi⁸ müdriktir⁹ ve haricin mütenevvi¹⁰ tazyikleriyle mütenevvi ahval ve menazırı¹¹ idrake mazhar oluyor; böyle bir tarif ile his ve idrakin suret-i husulünü¹² az çok anlıyoruz; ruhsuz vücuda /25/ nazariyesine gelince her zerresi cansız olduğu hâlde heyet-i umumiyesiyle idrak edebileceğini madem tarif ve izah edemiyoruz, ruhsuz vücutta idrak yoktur.

¹ münferit: başka kimse veya şeylerden ayrı olan, tek, yalnız.

² zail: devamlı ve kalıcı olmayan.

³ tagayyür etmek: değişmek, başkalaşmak.

⁴ muttarit olmak: tek düze olmak.

⁵ bi't-tarik: yoluyla.

⁶ emr ü nehy: emir ve yasak.

⁷ camit: cansız.

⁸ binefsihi: bizzat, kendisi, kendisi ile.

⁹ müdrik: anlayan, kavrayan.

¹⁰ mütenevvi: çeşitli.

¹¹ menazır: manzaralar.

¹² suret-i husul: meydana gelme şekli.

135. Tabiiyet¹ nefretini bize veren kadimden beri devam eden millî şeref-i nefsimizdir.

136. Bizi tabiiyete icbar,² beyaza zenci olacaksın diye icbar gibidir.

137. Ağniyadan³ mektep ianesi⁴ almak zaruridir; bu suretle cürüm ashabı⁵ azaltılarak ağniya mahfuz⁶ bulundurulur.

138. Türk, Rumlar hakkında âlicenap⁷ olmasaydı şimdi Yunanlar Anadolu üzerine ordu sevk etmeye imkân bulamazlardı; ulüvv-i cenabımızı⁸ kan ile ödüyoruz.

139. Kadınlara istiklal verilen bir asırda kadimden biri istiklal sahibi olan, terk-i tabiiyete nasıl girsin?

140. Vatan tehlikede kaldığı zaman ukalalık, baş belası ve namertliktir.

141. Hele bu sırada ağniyanın cakası cürümdür; debdebe⁹ ve varidat¹⁰ Hilal-i Ahmer'in¹¹ kasasına girmelidir.

142. Müreffehler için en acele iş eğlence ve Kâğıthane'ye değil Hilal-i Ahmer'e koşmaktır.

143. Bu sene Kâğıthane ve eğlenceye sarf edilecek meblağ kâmilin¹² Hilal-i Ahmer'e verilmelidir; zira biiznillah Anadolu erleri olmasaydı zilletimizden naşı¹³ Kâğıthane'de her yerde rezil olurduk. /26/

¹ tabiiyet: tabi olma, bağlı olma.

² icbar: zorlama, cebretme.

³ ağniya: zenginler.

⁴ iane: yardım.

⁵ ashab: bir şeye ve bir kimseye mensup bulunanlar.

⁶ mahfuz: saklanmış, gizlenmiş.

⁷ âlicenap: haysiyetli, şerefli, düşmanına bile iyilik edecek yaratılıştaki kimse.

⁸ ulüvv-i cenap: haysiyetli, şerefli.

⁹ debdebe: göz alıcı gösteriş, şatafat.

¹⁰ varidat: gelirler.

¹¹ Hilal-i Ahmer: Kızılay.

¹² kâmilin: tamamen.

¹³ naşı: -den dolayı, sebebiyle.

144. İttifak yüz kişiyi bin kişi gösterir; nifak, yüz bin kişiyi bin kişi gösterir.

145. Mademki Hazret-i Âdem'e ruh-ı ilahiden ruh nefh¹ buyurulmuştur bizim ruhlar da ebedîdir.

146. Lamekan² tabiriyle, arz-ı halk³ olunmazdan arş-ı ilahi su üzerinde idi ve Allah arşa istila etti ayetleri, nasıl tevfiik olunuyor?⁴

147. Kur'an-ı Kerim hem harflidir hem lafız ve savtı⁵ vardır; hem Allah kelimidir; bu hakikat, bî-huruf⁶ ve lafız ve savt tabiriyle, nasıl tevfiik olunuyor?

148. Hayallerinin değil aynı vapurun her iskeleye uğrayarak hedefe vasıl olduğumuzu⁷ an-ı hazırda⁸ biliyoruz; hâlbuki aynı vapurun müteaddit⁹ iskelelerde değil iki iskelede bile an-ı hazırda tahayyüz edemeyeceğini¹⁰ de biliyoruz.

149. Mesela 80'in 12'ye taksimi namütenahi¹¹ devam edemez; zira taksim bir raddeye gelir ki kesr-i kalan¹² 8, sekiz cüz-i layetecezzadan¹³ ibaret kalır; o hâlde 8 cüz-i fert¹⁴ 12 kişiye taksim olunamaz; sekizine birer cüz-i fert düşer, dördü mahrum kalır, taksim de orada kesilir.

¹ nefh: üfleme.

² lamekan: belli bir yeri olmayan, mekansız.

³ arz-ı halk: dünyanın yaratılması.

⁴ tevfiik olmak: uygun olmak

⁵ savt: ses, seda.

⁶ bî-huruf: harfsiz.

⁷ vasıl olmak: ulaşmak, erişmek.

⁸ an-ı hazır: şu an.

⁹ müteaddit: çok sayıda, birçok.

¹⁰ tahayyüz etmek: boşlukta bir yer tutmak.

¹¹ namütenahi: sonsuz.

¹² kesr-i kalan: kalan kesir.

¹³ cüz-i layetecezza: maddenin bölünmesi mümkün olmayan parça, atom.

¹⁴ cüz-i fert: atom.

150. İki mikrop bir ene¹ teşkil edemediği hâlde vücudumuzun müçtemi² eczası³ nasıl bir tek nefis teşkil eder; ruhumuz vardır ve basit bir cevherdir.

151. Deniz üzerindeyken karada gezdirdiğimiz vücudumuz vapurdaki asıl vücudumuz değildir; çünkü aynı vücut aynı zamanda /27/ iki yerde tahayyüz edemez; mamafih karadaki varlığımızda hakikidir ve kendimiziz; her iki vücudu idare eden müşterek ruhumuz vardır.

152. Mikroskop büyütüyor mu? Mevcut cisim büyüyemez; çünkü mevcut olmadık bir şeyi zuhur ettiremeyiz; demek ki mikroskopun görebildiği ecza ve anasır⁴ zaten mevcutta ecsamı⁵ hakiki ebadıyla göremiyoruz, mikroskop hakiki ebat gösteriyor.

153. Her hayvan kendi muhitindedir ve öteden beri yaşayabileceği muhit içinde bulunmuştur; şimdi de yaşayabilmekte olduğu muhit içindedir, şu hâlde hayvanatın tekamül etmesine sebep yok: İnsan hayvanatın tekamülünden olmadı.

154. Tevazu olduğumuzdan küçük görünmek değil, değerimizden fazla görünmemektir.

155. Maişetini⁶ kazanamayan adam değildir; eğer adamların arasında bulunursa.

156. İtidale⁷ riayet⁸ emrini dinlemediğimiz hâlde Allah'ın feryadımıza kulak asması hayreti mucip olmamalıdır.⁹

157. Zî-nüfuz¹ bir zengin Kont²- bendegândan³ birinin yediği yemiştten dolayı o kabahatli bendesiyle bende-zadelerinin

¹ ene: ben.

² müçtemi: toplanmış, bir araya gelmiş.

³ ecza: parçalar, kısımlar.

⁴ anasır: unsurlar.

⁵ ecsam: cisimler.

⁶ maişet: geçim.

⁷ itidal: aşırı olmama, orta hâlde bulunma.

⁸ riayet: uyma, itaat etme.

⁹ mucip olmak: sebep olmak, gerektirmek.

kabahatine yine kendi nazarında kefarete olmak üzere- kendini öldürtse bu faciaya makul der misiniz? Hayır, öyleyse Allah da Âdem'in ve insanın yaptığı hatalardan dolayı kendini öldürmemiştir.

158. Muhtazar⁴ can çekişirken mezarlıkların, gassalların,⁵ kassamların,⁶ /28/ mirasçıların fukaranın gözleri seğirir: Taavün⁷ ve tekafül⁸ kanunu umumi olabilir mi?

159. Fakir zengine tesadüf ettiğinde zengin mukayese ile mesut fakir bedbaht olur; yine de zengin fakirden hürmet bekler.

160. Zenginler haksızdır: Fukaranın derdi yetmiyor gibi bir de fakir olduklarından dolayı ağniyadan⁹ istifa-yı kusur eder¹⁰ gibi hakir¹¹ durmalarını isterler.

161. Eflatun,¹² Sokrat¹³ zamanında gelmiş diye müteşekkirmiş;¹⁴ ya Lloyd George¹⁵ zamanında geleydi ne kadar müteşekkir olurdu.

162. Binalara, denizlere, ormanlara, dağlara ve bilhassa ecrama¹⁶ baktığımız vakit onların eşkâl¹⁷ ve ebadını haiziz; çünkü onları oldukları ebatta hissediyoruz ve tabiidir ki bu

¹ zî-nüfuz: nüfuzlu.

² kont: Avrupa'da soyluluk unvanı.

³ bendegân: kullar, köleler.

⁴ muhtazar: ölmek üzere olan, can çekişen.

⁵ gassal: ölü yıkayıcı.

⁶ kassam: eskiden mirası varisler arasında bölen, yetimlerin hakkını muhafaza ve idaren şeri memur.

⁷ taavün: karşılıklı yardımlaşma, birbirine yardım etme.

⁸ tekafül: birine kefil olma.

⁹ ağniya: zengiler.

¹⁰ istifa-yı kusur etmek: kusuru aff'etmek.

¹¹ hakir: değersiz, itibarsız.

¹² Eflatun (Platon): Antik Yunan filozofu.

¹³ Sokrates (d. M.Ö. 478 - M.Ö. 399): Antik Yunan filozofu.

¹⁴ müteşekkir: teşekkür eden.

¹⁵ Lloyd George (d. 1863 - ö. 1945): Britanyalı siyasetçi, başbakan.

¹⁶ ecram: gök cisimleri.

¹⁷ eşkâl: şekiller.

cesamette¹ menazır² dimağın hüceyratına³ sığamaz; demek ki menazır⁴ı zapt⁴ ve tespit eden hüceyrat değil.

163. Cahil doktorlar, hazık⁵ doktorların sayesinde hasta öldürüyorlar.

164. Tabibin bir vazifesi de beşeriyete muhabbettir ama itiyat⁶ sebebiyle kalbi nasırlı olmayanı nadirdir.

165. Hafızamdaki Mekteb-i Harbiye,⁷ hüceyratımdaki musattah⁸ veya mücessem⁹ resim ve şekilden ibaret olsa o mektebe bu vücudumla bu adımlarımla girip içini gezmek ümidini haiz olur muydum; demek ki hafızamızın müteaddit¹⁰ gözlü yazıhane gibi olduğu ve hangi gözü çekersek o hatıranın yâd edilmekte bulunduğu nazariyesi batıl. /29/

166. Dünyada Allah'ın verdiği cezalar irademize müdahaledir ama ahirin hukukuna tecavüzden ve ahiret azabından, bizi az çok tahzir¹¹ ve tahlise¹² medar olduğundan¹³ lehimize müdahaledir ve bu müdahale istiklalimize darbe sayılmaz.

167. Mütevekkil¹⁴ tamamen hazırlanmadan işe başlar ve diyanetine¹⁵ rağmen mağlup olur ve okuyup üflediğinin semere vermediğine¹⁶ şaşırır durur.

¹ cesamet: büyük olma, büyüklük.

² menazır: manzaralar.

³ hüceyrat: hücrecikler.

⁴ zapt: tutma, kuvvetle tutma.

⁵ hazık: usta, maharetli.

⁶ itiyat: alışkanlık.

⁷ Mekteb-i Harbiye: Osmanlı Ordusu'na kurmay subay yetiştiren askeri okul.

⁸ musattah: sadece eni ve boyu olup derinlik ve yüksekliği olmayan.

⁹ mücessem: gözle görülür, elle tutulur şekilde olan, cisim hâlinde bulunan.

¹⁰ müteaddit: çok sayıda, birçok.

¹¹ tahzir: sakındırma, çekindirme.

¹² tahlis: kurtarma, kurtarılma.

¹³ medar olmak: yardım etmek, yardımcı olmak.

¹⁴ mütevekkil: tevekkül eden.

¹⁵ diyanet: din.

¹⁶ semere vermek: beklenen sonucu vermek.

168. Bir kitlenin hangi cüzi¹ ile layenfekki² kuvvet, müdriktir?³ Hiçbiri müdrik değilse heyet-i umumiyesi de müdrik olamaz. Zira madde ve kuvvetin en küçüğü, binefsihi⁴ müdrik değilse üzerine madde ve kuvvet teraküm etmekle⁵ o küçük madde ve kuvvet, hüviyet ve mahiyetini tagayyür edemeyeceğinden⁶ idrak sahibi olamaz? Bu zihnimizin bir nazariyesi! Fakat Cenab-ı Allah ezeli olmayan ruha idrak vererek bu kavaid-i zihniye⁷ paymal ediyor⁸ ve Sübhan'ın⁹ maarif-nâk¹⁰ hakk-ı marifetin ya Mabut demeye bizi mecbur ediyor.

169. Ruh layezal olsa¹¹ bile Allahsız sevgililerimizle ahirette nasıl mülakat edeceğiz; onları nerede ve nasıl bulacağız?

170. Layetenahinin¹² fikir olunması ebadın cesametinden¹³ dolayı baş dönmesi veriyor; hâlbuki Allah'ın azametine dalındığı vakit daha fevkalade bir şey oluyor.

171. Madde ve kuvvetten başka bir şey tasavvuru zihinler için mustahildir;¹⁴ demek ki idrak de madde ve kuvvettir; madde layezal, kuvvet de maddeden ayrılmaz bir şey olunca idrak de layezal olmak icap eder; zira en küçük zî-kuvvet¹⁵ maddenin idraki yoksa üzerine diğer zî-kuvvet eczanın¹⁶ inzimamı¹

¹ cüz: kısım, parça.

² layenfekk: ayırlamaz, bütünlüğü bölünmez.

³ müdrik: anlayan, kavrayan.

⁴ binefsihi: bizzat, kendisi, kendisi ile.

⁵ teraküm etmek: toplanmak.

⁶ tagayyür etmek: değişmek, başkalaşmak.

⁷ kavaid-i zihniye: zihnin kuralları.

⁸ paymal etmek: ayaklar altına almak, hakir ve perişan etmek.

⁹ Sübhan: "her türlü kusurdan, noksandan, beşeri nitelik ve zaafılardan uzak olan" anlamında Allah'ın isimlerindendir.

¹⁰ maarif-nâk: eğitilmiş.

¹¹ layezal olmak: ebedî olmak.

¹² layetenahi: sonsuz.

¹³ cesamet: büyük olmak, büyüklük.

¹⁴ müstahil: gerçekleşmesi mümkün olmayan, imkansız.

¹⁵ zî-kuvvet: kuvvetli.

¹⁶ ecza: parçalar, kısımlar.

mahiyeti tagayyür edemeyeceğinden kitle zî-idrak olamaz;² /30/ binaenaleyh müdrik olan şey basittir ve layezaldır: Bu zihnimizin bir nazariyesi! Hâlbuki Allah bu nazariyeyi insana verdiği uyku ile maskaraya çeviriyor ve Sübhan'ın maarif-nâk³ hakk-ı marifetin⁴ ya Mabut demeye bizi mecbur ediyor.

172. Kabak yanındaki su kabına dönüyor, yaprağını suya daldırıyor; hindi ise yemlenerek girdiği tuzağın deliğini başını kaldırdıktan sonra bulamıyor.

173. Asker mızıkalarıyla çoban havasının çalınması daüssılayı⁵ ve firarilerin adedini artırırımış; kadınları da çok inkılaba uğratar; demek ki musikinin hürmeti makul.

174. Ekmekle şarap Yesu'un⁶ etle kanı nasıl olsun? Et şarap küflenir, Allah küflenir mi?

175. İfakat⁷ için mevtalara müracaat lazımsa meşru olan fenn-i tıp⁸ hangi hastalıklar içindir?

176. Hayalat⁹ sahih ise yanımızda insan varken niçin zuhur etmiyor? Mademki yanımızdaki muavinden¹⁰ korkuyor, bari silahımız varsa hayalattan korkmayalım.

177. Milton¹¹ kitabını beş liraya satmış, hâlbuki üç ayda yirmi bin lira alan muğniye¹² var.

178. Bedbin¹³ her ekalliyet¹ 60'ının bin demokrat 109 sene yaşamış.

¹ inzimam: üstüne ekleme, ilave etme.

² zî-idrak: idrak sahibi.

³ maarif-nâk: eğitilmiş.

⁴ hakk-ı marifet: hakkıyla, gerçek bir şekilde bilme ve tanıma.

⁵ daüssıla: memleket hasreti.

⁶ Yesu: Hz. İsa.

⁷ ifakat: hastalıktan kalkma, sağlığına kavuşma.

⁸ fenn-i tıp: tıp bilimi.

⁹ hayalat: hayaller.

¹⁰ muavin: yardım eden.

¹¹ Milton (d. 1608 - ö. 1674): İngiliz şair.

¹² muğniye: başka şeye ihtiyaç bırakmayan, doyurucu.

¹³ bedbin: kötümser.

179. İçki içen iradesini terke razı olandır.

180. Marifet muhaveremizin² güzel ses çıkaracak perdesine basmaktır; fakat harifte³ perdeler bozuksa. /31/

181. Fransa 37 milyon, yüz mucidi var; Rusya 160 milyon, bir mucidi yok.

182. Faal ve cevval bir acar⁴ at gördüğümüzdeki hazzımız, hastaya nazar ederkenki kederimiz, ruhumuzun o hâllere inkılap etmesindendir;⁵ gördüğümüz şeyin hâlini haiziz.

183. Kötü arkadaşların mazarrat vermesi⁶ onları görüp işittiğimiz müddetçe onların hâlini haiz olarak itiyat etmemizdendir.⁷

184. Medeniyette tekafül⁸ ve taavün⁹ fikri olsa umumhaneler¹⁰ mevcut olamazdı.

185. Ayetlerin kısasını kolayınıza geleni okuyunuz ayetlerinden anlaşılıyor ki uzun dualarla cemaati tenvir¹¹ caiz değildir.

186. Elyevm¹² ağır hissetmediğimiz için sabık¹³ ağırları hissedemeyiz; ancak evvelce ağır mevcutken iktiza etmiş¹⁴ tedavi esbap¹⁵ ve vesaitin¹⁶ bugün adem¹ lüzuma mübeddel olduğunu² hissederek eski ağırlarımızı tarif edebiliriz.

¹ ekalliyet: azınlık.

² muhavere: karşılıklı konuşma.

³ harif: sanat arkadaşı.

⁴ acar: güçlü.

⁵ inkılap etmek: dönüşmek.

⁶ mazarrat vermek: zarar vermek.

⁷ itiyat etmek: alışkanlık hâline getirmek.

⁸ tekafül: dayanışma, destek olma.

⁹ taavün: karşılıklı yardımlaşma, birbirine yardım etme.

¹⁰ umumhane: genelev.

¹¹ tenvir: aydınlatma.

¹² elyevm: bugün, şimdi.

¹³ sabık: önceki, evvelki.

¹⁴ iktiza etmek: gerekmek.

¹⁵ esbap: sebepler.

¹⁶ vesait: vasıtalar.

187. Azim haz veren musikide görünmüyor; şu hâlde Allah görmeden sevelemez mi?

188. Layetenahi³ ezeliyet⁴ zamanı içinde yalnız küre-i arz insanların Allah'ın müdrik⁵ mahlûku olması ve hayatlarının bu zamana tesadüf etmesi, insanı düşündürmeye değmez mi dersiniz?

189. Zıyanın menazırdan⁶ dimağımıza hatt-ı müstakim⁷ üzere gelmesi kanunu icabından olduğu hâlde muhtelif menazırın şuaatı⁸ sapa yerlerdeki hüceyrata⁹ nasıl vürut ediyor? Hüceyrat nazariyesi galiba doğru değil. /32/

190. Cansız kanın, dimağın, müdrik olabileceğini¹⁰ kabul etmektense mikrop gibi sade müdrik bir cismin vücudumuzu idare ettiğini teslim etmek daha makul değil midir?

191. Bu ne keramettir! Bir kartpostalda bahr-ı muhiti¹¹ görüyoruz?

192. Sevdığımız kasabanın suyunu daha sıhhi sanırız ve hakikaten daha sıhhidir; zira sürür¹² ile içilen su daha hazımdır.¹³

193. Eski vücutlarımızın eczasından¹⁴ kemiklerimizde bile eser kalmadı, kâmilin¹⁵ değişti; hâlbuki şahsiyetimiz değişmedi: Hep eskiden beri yaşadığımızı his ve idrak ediyoruz; demek ki değişmedik bir ruhumuz var; böyle olmasa eski

¹ adem: yokluk.

² mübeddel olmak: (bir şey) şekline dönüşmek.

³ layetenahi: sonsuz.

⁴ ezeliyet: ezelf olmak.

⁵ müdrik: anlayan, kavrayan.

⁶ menazır: manzaralar.

⁷ hatt-ı müstakim: doğru çizgi.

⁸ şuaat: ışınlar.

⁹ hüceyrat: hücrecikler.

¹⁰ müdrik olmak: anlamak, kavramak.

¹¹ bahr-ı muhit: okyanus.

¹² sürür: sevinç.

¹³ hazım: sindiren, sindirici.

¹⁴ ecza: parçalar, kısımlar.

¹⁵ kâmilin: tamamen.

vücutlarımızı eski hadisatımızı kendimizinki olarak değil, ehibbamızın¹ akrabamızın başkalarının vücutları hadisatı olarak his ve idrak ederdik.

194. Teceddüt² ve temessül³ ile zail olmuş⁴ sabık⁵ vücutlarımızla onların hadisatı, sabık vücutlarımız bize benzediği için mi kendimiz olarak hissediyoruz? Böyle olsa evvelki vücutlarımızla evvelki hadisatımızı vücutça birbirine pek benzeyen ikizlerin birbirini hissettiği gibi hissederdik; demek ki evvelki vücutlarımızla onların hadisatı tamamen bizim ve şimdiki vücut ve hadisatımızı da evvelkilerini de idare eden tek bir ruh var.

Hitam.

¹ ehibba:dostlar, tanıdıklar.

² teceddüt: yenilenme.

³ temessül: belli bir şekle girme.

⁴ zail olmak: yok olmak.

⁵ sabık: önceki, evvelki.

DÖRDÜNCÜ KİTAP

Vecizeler

Dördüncü Kitap

Mehmet Cemil

Medaris¹ muallimlerinden

Darülfünun Müderrislerinden M(im). Şemsettin Beyefendi
ve Galatasaray Sultanisi² Felsefe muallimi Mösyö
Sheuze'nin birer iltifatnamesini havidir.³

İstanbul-Necm-i İstikbal Matbaası

1338-1922

¹ medaris: medreseler.

² Galatasaray Sultanisi: Fransız eğitim sistemine göre 1868'de İstanbul'da açılan orta dereceli öğretim kurumu.

³ havi: içinde bulunduran.

Medresetü'l Mütahhasısın¹ ve Darülfünun müderrislerinden Şemsettin Beyefendi'nin iltifatnameleridir.

Yüksek fikirleri, münakkah² bir üslûp ve kısa kısa cümlelerle ifade etmek hususunda Şark'ta en ziyade muvaffak olan Farabi'dir.³ Fakat Farabi bu kudreti hemen hemen metafizik sahasında hasretmiştir.

Büyük hekime peyrev olan⁴ vecizeler müellifinin bu sahayı hayret-bahş⁵ bir maharetle daha ziyade tevsî etmiş⁶ olduğunu görürüz. Şüphe yok ki her isteyen vecize-nüvis⁷ olamaz. Yüksek sanihaları,⁸ hadisatın ilham ettiği ince fikirleri, şuunat⁹ ve hayattan istinbat olunan¹⁰ derin hikmetleri, vecize hâlinde ifade edebilmek, hassas bir ruha, vüsatlı¹¹ bir irfana, nafiz¹² ve şümüllü¹³ bir müşahedeye¹⁴ mukarin-i müstesna¹⁵ bir istidata¹⁶ malik olmaya mütevakkıftır.¹⁷

Aksi takdirde vecize namı altında vücuda getirilen veya toplanan şeyler, ruhsuz ve bayağı sözlerden hiç de farklı olmaz.

¹ Medresetü'l Mütahhasısın: Darü'l-Hilafet'il-Aliyye Medresesinin bir bölümüne verilen isim.

² münahkkah: ayıklanmış, seçilmiş.

³ Farabi: 8. ve 13. yüzyıllar arasındaki İslam'ın Altın Çağı'nda yaşamış ünlü filozof ve bilim insanı.

⁴ peyrev olmak: ardından gitmek.

⁵ hayret-bahş: hayret veren.

⁶ tevsî etmek: genişletmek.

⁷ vecize-nüvis: vecize yazar.

⁸ saniha: ilham.

⁹ şuunat: olaylar.

¹⁰ istinbat olmak: bir sözden, bir işten anlam çıkarmak.

¹¹ vüsatlı: geniş, bol olan.

¹² nafiz: etkili.

¹³ şümüllü: etkisi veya anlamı birçok şeyi içine alacak şekilde yaygın olan.

¹⁴ müşahede: gözlem.

¹⁵ mukarin-i müstesna: bir arada olan istisnalar

¹⁶ istidat: yetenek.

¹⁷ mütevakkıf: olması, gerçekleşmesi bir şeye bağlı olan.

Hatta şekli itibariyle; kari¹ üzerinde alelade fıkralardan daha soğuk bir tesir bırakır.

Cemil Beyefendi'nin bazen mütehekkim,² bazen ibret-engiz³ bir kisveye bürünen vecizeleri arasında; kariyi derin derin düşündürecekler, sadece okuyup geçileceklerden az değildir. /4/ Bu da yürünülmesi müteşekkil bir sahada herkese nasip olmayan parlak muvaffakiyet.

Cehm bin Safvan⁴ peyrevlerine tevcih ettiği⁵ ince ve müstehzi⁶ tarizlerle⁷ adl⁸ ve tevhit⁹ taraftarlarını okşayan Cemil Bey, ara sıra Hayyam'ı¹⁰ Maarri'yi¹¹ hatırlatan zarifâne tehekkümlerle¹² kökleşmiş kanaatleri intikattan¹³ çekinmiyor. Bazen işraki¹⁴ düşünüyor, sofîyâne¹⁵ istidlallerde bulunuyor. İkani¹⁶ hükümler veriyor. Bazen, nusus-ı fenniye'yi¹⁷ birer vecize şeklinde ifade etmek gibi zahmetlere katlanıyor. Bazen de muhitteki taşkınlıkların tevlit ettiği¹⁸ anı teheyyüçlerle¹⁹ heyet-i içtimaiye'yi şiddetlice hırpalıyor. Fakat bunu öyle bir safiyet ve

¹ kari: okuyucu.

² mütehekkim: ciddi bir tavır takınarak alay eden.

³ ibret-engiz: ibret veren.

⁴ Cehm bin Safvan (d. 696 - ö. 745): ilk kalamcılardan, Cehmiye fırkasının kurucusu.

⁵ tevcih etmek: bir sözün hem övme hem yerme anlamı verebilecek şekilde kullanılması.

⁶ müstehzi: alay etmekten hoşlanan kimse.

⁷ tariz: söylemek istenen şeyi, zarif bir şekilde bir nükte ile tam tersini söyleyerek anlatma sanatı.

⁸ adl: adalet, hakkaniyet.

⁹ tevhit: birkaç şeyi bir araya getirip bir yapma, birleştirme.

¹⁰ Ömer Hayyam (d. 1048 - ö. 1131): İranlı âlim, şair ve filozof.

¹¹ Ebu'l- Ala el-Maarri (d. 973 - ö. 1057): Suriyeli Arap filozof, şair ve yazar.

¹² tehekküm: ciddi görünerek alay etme.

¹³ intikat: edebî eleştiri.

¹⁴ işraki: bilginin sezgi, keşif ve ilham yoluyla elde edileceği görüşünü benimseyen kimse.

¹⁵ sofîyâne: sofîlere yakışır tarzda.

¹⁶ ikani: şüphe götürmeyecek şekilde bilme.

¹⁷ nusus-ı fenniye: fennin şüphe götürmez doğruluğu.

¹⁸ tevlit etmek: meydana getirmek.

¹⁹ teheyyüç: heyecanlanma.

nezahetle¹ yapıyor ki şiddetle sarstığı hâlde hiçbir tarafı kırmıyor; ağırca tevbihler² savurmasına rağmen hiç kimseyi gücendirmiyor; küstürmüyor...

Vecizelerin bu *Dördüncü Kitap*'ı da; diğerleri gibi hacmen küçüktür. Fakat vecizeleri muhtevi³ kitaplar, ne kadar münakkah,⁴ hacmen ne kadar küçük olurlarsa kıymetleri de o nispette artmış olmaz mı? Şu hâlde henüz müsvedde hâlindeyken okuduğum *Dördüncü Kitap*, saha-i taba çıkarken, müellifin nakkad⁵ nazarlarından bir daha geçerek hacmen küçülmüş olursa kıymeten daha çok kazanmış olacaktır ilahidir⁶ müellife. /5/

Galatasaray Sultanisi⁷ Felsefe Muallimi Mösyö Sheuze'nin Fransızca *Vecizeler*'ime yazdığı lütuf-namenin⁸ tercümesidir.

Derin fikirlerle memlu olan bu kitap her nevi mübahise⁹ temas etmektedir: Ruhیات-ı mabadettabia¹⁰ tabiat-ı siyasiyete¹¹ müteallik olan¹² o fikirler kuvvetli, müessir,¹³ dokunaklı birer cümle ile telhis olunmuştur.¹⁴

İlahiyata ait mülahazalar ise mucez¹⁵ birkaç satırla hülasa edildiği¹⁶ hâlde iltizam edilen¹ muğlakıyet² ekseriya sorudur.

¹ nezahet: ahlak temizliği.

² tevbih azarlama.

³ muhtevi: kendinde toplayan, içine alan.

⁴ münakkah: boş, anlamsız ve doldurma tarafı olmayan (söz).

⁵ nakkad: tenkitçi, eleştirici.

⁶ ilahi: "Allah için" anlamına gelen deyiş.

⁷ Galatasaray Sultanisi: Fransız eğitim sistemine göre 1868'de İstanbul'da açılan orta dereceli öğretim kurumu.

⁸ lütuf-name: bir kimseyi memnun etmek amacıyla yazılan mektup.

⁹ mübahis: bir konu üzerinde konuşan veya fikir tartışması yapan kimse.

¹⁰ ruhiyat-ı mabadettabia: metafizik bilimler.

¹¹ tabiat-ı siyasiyet: siyasetin doğası.

¹² müteallik olmak: ilgilenmek.

¹³ müessir: tesir eden, etkili.

¹⁴ telhis olunmak: özetlemek.

¹⁵ mucez: kısa ve özlü bir biçimde söylenmiş söz veya yazı.

¹⁶ hülasa etmek: özetlemek.

Müteaddit³ ve mütenevvi⁴ mütalaat havi olan⁵ bu mevzular, maddiyuna⁶ ait bütün müddeaları⁷ mahkûm ederek müntakim⁸ mükâfat-kâr⁹ bir Allah'ın vücubunu¹⁰ istintaç ediyor:¹¹ Bu yazılar güzel bir ruhiye¹² mesleğidir.

¹ iltizam etmek: tercih etmek.
² muğlakiyet: anlaşılmaz olma durumu.
³ müteaddit: birçok.
⁴ mütenevvi: çeşitli.
⁵ havi olmak: içinde bulundurmak.
⁶ maddiyun: materyalist dünya görüşünü benimseyen kimseler.
⁷ müddeâ: iddia edilen, ısrarla savunulan husus, görüş, maksat, fikir, düşünce.
⁸ müntakim: intikam alan.
⁹ mükafât-kâr: ödüllü.
¹⁰ vücup: yapılması gerekli olan.
¹¹ istintaç etmek: netice çıkarmak.
¹² ruhiye: spiritüalizm.

Mukaddime

Fazl¹ ve kemallerine ziyadesiyle itimat eylediğim zevatın² ve vecizelerim hakkında tahriri,³ şifahi teveccühlerini⁴ görmesem bunların neşrine devam edemezdim; çünkü arzu ve hevesim olamazdı. Vecizelerimin her birini erbabına gösteremedim; binaenaleyh yanlış vecizelerim varsa iyi maksatla yazılmış olduklarından kişi niyetiyle mecur olur⁵ itikadıyla müteselli olurum.⁶ /6/

Dördüncü Kitap

1. Seyyaratın⁷ ya his ve idraki var da güneşin kavrulmayacak mesafesinde dolaşıyorlar ya bunları o mesafeye koyan var.

2. Descartes'in⁸ mademki düşünüyorum varım sözü doğru değil; zira varlığını ispata ihtiyaç gören müvesvis⁹ demektir: Düşündüğüm ne malumdur ve şüphesinden de şüphe eder.

3. Hayırlı olmayan evladımızın önünde beddua arkasından dua ederiz; bazı yabancıların önünde dua arkasından beddua ederiz.

4. İçki âleminin zararları da mefsedettir;¹⁰ zira içkinin şer ve melanetini¹¹ ispat eden umumi delilleri çürütmeye hizmet ederler.

¹ fazl: bir kimsede bulunan şahsi kıymet ve meziyet, değer.

² zevat: saygı değer kimseler.

³ tahriri: yazılı.

⁴ teveccüh: beğenme, iltifat.

⁵ mecur olmak: yaptığı iyilik veya hizmetin karşılığını almış olan.

⁶ müteselli olmak: teselli bulmak.

⁷ seyýarat: gezegenler.

⁸ Descartes (d. 1596 - ö. 1650): Fransız matematikçi ve filozof.

⁹ müvesvis: vesveseli.

¹⁰ mefsedet: ahlak dışı her türlü davranış.

¹¹ melanet: lanete sebep olacak kadar kötü iş ve davranış.

5. Yangın kulesine merdiveniyle hayalen çıktığımızda başımız dönüyor, yorgunluk duymuyoruz; demek ki tasavvur ve tahattur,¹ adalattan² asaptan³ ziyade ruh işi bir keyfiyet.

6. Hem vefat eden sevgilimizin hasretiyle yanarız hem de تنها ve karanlıkta görünmesinden korkarız. /7/

7. Ruhumuz müteaddit⁴ vücutlarımızı idare ediyor; zira vapurda oturduğumuz sırada birçok kasabattaki⁵ cevelanımız,⁶ vapurdan ayrılmayan vücudumuzdan maadaki⁷ vücutlarımızla icra olunuyor.

8. Akılların efali⁸ cahillerin efalinden hayırlıdır, memduhtur,⁹ kârlıdır; demek ki mukadderat akıl ve mantık dairesinde mürettep.¹⁰

9. Hayvanat menviyesiz¹¹ ceninde hayat yok; şu hâlde his ve idraki hâsıl eden dimağ ile kanın teması değil.

10. Allah vardır diyenin başına bir baston aşk eden mülhidin¹² elini Allah mı kaldırdı indirdi?

11. Ağaçların da his ve iştilaları¹³ olmasa topraktan ecza¹⁴ bularak beslenmeye çalışırlar mıydı? Şu hâlde secde ettikleri de sahih.

12. Dünya eşirra¹ ile dolu olsa eşirra da rahat yüzü göremezdi; şu takdirde eşirranın rahatı da iyilerin sayesinde; iyilere nasıl fenalık edebiliyorlar?

¹ tahattur: hatırlama.

² adalat: adaleler, kaslar.

³ asap: sinirler.

⁴ müteaddit: birçok.

⁵ kasabat: kasabalar.

⁶ cevelan: gezinme, gezme.

⁷ maada: başka.

⁸ efal: fiiler, yapılan işler, eylemler.

⁹ memduh: övülmüş, methedilmiş.

¹⁰ mürettep: tertip edilen.

¹¹ menviyesiz: amaçsız.

¹² mülhid: Tanrı'yı inkâr eden.

¹³ iştiha: arzu, istek.

¹⁴ ecza: parçalar, kısımlar.

13. Allah kaderi mantıksız tertip etmemiştir; çünkü Allah adildir ve ibad² hakkında eslahını³ yapar; binaenaleyh meşru surette çalışan muvaffak olur ve böyle kadere inanmaktan kimseye atalet arz olmaz.

14. Ziya, ipliklerden ibaret bir şeyse ziyanın membaı kapatıldıkta /8/ ipliklere ne oluyor? Yerlerinde kalsalar ya; demek ki ziya hutut⁴ ve elyaf neşretmiyor, ziya tazyiktir.

15. Mademki seyyarat⁵ şemsin aksamındanmış;⁶ niçin bunlar da güneş gibi bizatihi⁷ har ve münevver değildir?

16. Mahdut⁸ cismin taksimi namütenahi⁹ devam edebilse haric-i kismetin,¹⁰ mahdut ve maksumdan¹¹ büyük olması lazım gelir; bu ise batıldır.

17. Eşya ve menazırdan¹² bize kuvvet ve tazyikten başka bir şey gelmediği hâlde haricin keşf-i madde¹³ ve cevherlerini nasıl his ve idrak edebiliyoruz?

18. Benliğimi bir zerreye irca etmedikçe¹⁴ bütün vücudumun eczasını¹⁵ kendimden hariç addebiliyorum; benliğimi bir zerre tasavvur ettiğimde o zerre benim ve onu kendimden hariç addetmeye zihnen iktidarım yoktur; şu hâle göre inayetim¹⁶ basit bir şeydir, ruhtur.

¹ eşirra: kötü, zararlı ve hayırsız kimseler.

² ibad: kullar.

³ eslah: iyi, uygun, elverişli.

⁴ hutut: hatlar, çizgiler.

⁵ seyyarat: gezegenler.

⁶ aksam: kısımlar, bölümler.

⁷ bizatihi: kendinden, özünden, aslından.

⁸ mahdut: sınırları belirlenmiş.

⁹ namütenahi: sonsuz.

¹⁰ haric-i kismet: kismetin dışında.

¹¹ maksum: bölünmüş, kısımlara ayrılmış.

¹² menazır: görünüşler, manzaralar.

¹³ keşf-i madde: maddenin keşfi.

¹⁴ irca etmek: çevirmek, döndürmek.

¹⁵ ecza: parçalar, kısımlar.

¹⁶ inayet: gayret, dikkat.

19. Mağrunkun¹ kalbi de teneffüsü de durabiliyor ve ölmüyor; demek ki vücudumuzdan başkaca bizde bir hayat mayası var.

20. İnsanlar yularlıdır desem inanamazsın! Hâlbuki azim ve efalimizde² muhtar değilsek yularlı sayılmaz mıyız?

21. İnsan güzeldir, tüysüzdür, iki ayaklıdır, mütekellimdir³ ve bilhassa hayâ ve âli zekâ sahibidir; bu evsafa⁴ hiçbirini haiz olmayan hayvanattan insan nasıl türeyebilir? /9/

22. Beş altı bin seneden beri maymundan şebeh⁵ insan veya insan nasıl olamıyorsa evvelleri de olamamıştır.

23. İnsanın sinirleri sağlam olduğu zamanki yazısıyla sinirleri bozulduğu zamanki yazısı arasında fark yok; yazıdan ahlak nasıl belli olur?

24. Mademki Allah'ın irfanında ezelden beri mevcudayız⁶ ve Allah halik⁷ değildir, biz de ruhen ezeli ve ebediyiz.

25. Bizi fenalıktan kurtaran fırsatın fıkdanıdır;⁸ fırsata müsait olan zükur⁹ ve nisvan¹⁰ ihtilatı¹¹ iyi değil.

26. Geçirdiğimiz âlâm¹² ve evcamızdan¹³ şimdi eser yok; ilaç şişelerinden, bakanların şهادetlerinden¹⁴ ve hanemizde esir-i firaş olduğumuzdan,¹⁵ öyle bir ıstıraba uğradığımızı

¹ mağruk: suda boğulmuş.

² efal: fiiler, yapılan işler.

³ mütekellim: konuşan.

⁴ evsaf: nitelikler, vasıflar.

⁵ şebah: benzeme, benzeyiş.

⁶ mevcuda: var olan, bulunan şey veya kimse.

⁷ halik: ölüme sebep olan, öldürücü.

⁸ fıkdan: yokluk.

⁹ zükur: erkekler.

¹⁰ nisvan: kadınlar.

¹¹ ihtilat: karşılaşma görüşme.

¹² âlâm: acılar, elemeler.

¹³ evca: acılar, ağrılar.

¹⁴ şهادet: şahitlik etmek.

¹⁵ esir-i firaş olmak: ağır hasta olmak.

biliyoruz; hâlbuki mevtalarımızı terk ettikleri elbise ve eşyasıyla değil bizzat vaz¹ ve şekil ve simalarıyla his ve idrak ederek biliyoruz; demek ki mevtalarımız ağır ve sızımız gibi nabud olmamıştır.²

27. İmal-i habiseleri³ sebebiyle onlara şiddet ve müzayaka⁴ isabet ederse ceza ederler⁵ ayeti şerrin Allah'tan gelmediğine delildir.

28. Nasın⁶ kesbettikleri⁷ maasi⁸ sebebine karada kuraklıkta, hayvanatta afet, taun,⁹ kolera, denizde sefainin¹⁰ gark¹¹ ve helaki gibi fesatlar zahir oldu¹² ayeti dururken âlemin hadisatı, tarihin vukuatı Allah'ın parmağı mıdır?

29. İman mantık ve ispat işi değilmiş de ilham eseri imiş!/10/ İlham da bir delildir, yine iş hüccet¹³ ve ispat dairesine girer.

30. Yüğü ağır olursa deve kalkmaktan imtina eder; Sevr muahedesine¹⁴ karşı hamiyet ashabi¹⁵ deveden aşağı mı kalsın?

31. Binlerce senelerden beri edilen tecrübelerde ada tavşanı ile tavşanın, kurt ile köpeğin, teke ile koyunun tesalübü¹⁶

¹ vaz: vaziyet, tavır.

² nabud olmak: yok olmak.

³ imal-i habise: kötü üretim.

⁴ müzayaka: darlık, sıkıntı.

⁵ ceza' etmek: sabırsızlanmak.

⁶ nas: insanlar.

⁷ kesbetmek: kazanmak.

⁸ maasi: günahlar, isyanlar.

⁹ taun: veba.

¹⁰ sefain: gemiler.

¹¹ gark: boğulma.

¹² zahir olmak: açığa çıkmak.

¹³ hüccet: delil, belge.

¹⁴ muahede: bir işin yapılması için karşılık söz verme.

¹⁵ ashap: sahipler.

¹⁶ tesalüp: ırk karışması, melezlik.

bile semere vermemiştir;¹ şu hâlde cins değişmiyor, insan maymundan olmadı.

32. Gassal² ve mezarıcı köpeklere niçin ekmek atar? Refahları artsın, ölenler çoğalsın diye mi?

33. Dilenci, şerir³ olanlara da dua ederse hakirdir.

34. Hayalimiz hakikat olmasa maddeten önümüzde duran bir cılız kimseden hatırımızdaki gürbüz, dolgun kimsenin daha ayrı daha mütekâsif olduğunu⁴ bilmezdik.

35. Her şey Allah'tandır ayetine⁵ fenalık nefsinizdendir ayetleri takayyüttür;⁶ çünkü cüzi külle⁷ takayyüt olur; kül cüze takayyüt olamaz.

36. Mademki vazife-i memur⁸ olduğumuz bir şeyin husulünü⁹ arzu etmek değil istihsaline¹⁰ mecbur olmaktır, istiklal müdafaası vazifedir ve istihsaline çalışmak mecburdur.

37. Altında örsü (?) olan her kabahat ettikçe örsüne de ayrıca kızılır; hak gözetme ne zor.

38. Vücudumuzun tertibatındaki bu son derece ustalık vücudun kendi tabiatında varsa helakinden tahaffuz¹¹ gibi binnisbe¹² pek adi /11/ olan bir şeyi de vücudumuz yapabilmeliydi; madem yapamıyor, vücudumuz Allah'ın yapısıdır.

¹ semere vermek: verimli olmak.

² gassal: ölü yıkayıcı.

³ şerir: kötü işler işleyen kimse.

⁴ mütekâsif olmak: yoğunlaşmak.

⁵ “(Ey insanoğlu!) sana gelen her iyilik Allah'tandır, sana ne kötülük dokunursa kendindendir.” (Nisa Suresi, 79. Âyet.)

⁶ takayyüt: bir şekil ve kayıtlı zuhur etme, belirme.

⁷ kül: bir şeyin tamamı.

⁸ vazife-i memur: memurun vazifesi.

⁹ husul: hasıl olmak, vücuda gelmek.

¹⁰ istihsal: meydana getirme.

¹¹ tahaffuz: sakınma, korunma.

¹² binnisbe: bir derece, nisbi olarak.

39. İblis Allah'ın izzetine kasem ettiği¹ hâlde insanları o izzetin tenziline² sevk etmesi neden?

40. Cıvcivin gagası olmasa yumurtadan çıkamazdı; bu gaga hiçbir vakit düz ağıza münkalib olmaz;³ insan hayvanattan türemedi.

41. İnsanlardaki mantığın fevkinde bir mantık yoktur; zira bizim mantığımız müzebezb olsa⁴ Allah'a dair olan malumatımız da esassız demek olurdu.

42. Hatırımızdaki falanın hayalidir diyoruz; demek ki kimin hayali olduğu yani aslını da biliyoruz.

43. Gaibin⁵ yarısı resmi gibi müessirdir;⁶ çünkü içinde tarz-ı tefekkür⁷ ve ifadesi ve derece-i nezahet⁸ ve terbiyesi var.

44. His ve basarımızda⁹ sehv¹⁰ ve galat¹¹ mevcut olduğunu teslim etmek din hakkındaki hissimizin butlanını¹² da kuvvetli ihtimal dairesine sokar.

45. İnsan bir kimseden öğrenmedikçe yumurtadan cıvciv çıkacağını bilemez; tavuk ise kendiliğinden biliyor ve yumurtalar üstünde üç hafta yatmakta sebat ediyor.

46. Kuluçka tavuk, atide yavrulara malik olacağını ne biliyor? Henüz hulul etmemiş¹³ istikbale, henüz vücut bulmamış

¹ kasem etmek: yemin etmek.

² tenzil: aşağı indirme.

³ münkalib olmak: değişmek.

⁴ müzebezb olmak: kararsız olmak.

⁵ gaib: göz önünde olmayan.

⁶ müessir: tesir eden, etkili.

⁷ tarz-ı tefekkür: düşünme tarzı.

⁸ derece-i nezahet: saflığın derecesi.

⁹ basar: görme, göz.

¹⁰ sehv: kasten yapılmayan yanlış.

¹¹ galat: yanlış, hata.

¹² butlan: batıl olma, haktan uzak, boş ve temelsiz olma.

¹³ hulul olmak: nüfuz etmek.

yavrulara dair bu muğlak fikri nasıl haiz olabiliyor; yoksa ezeli bir /12/ ruha mı maliktir, civcivlerin ezeli ervahını¹ mı bekliyor?

47. Fala avuca baktırmak, bakanların mukadderat levhalarını okuyabildiğine inanmaktır, hâlbuki mukadderatın az çok mütalaası kabilse bunu çingenelerle işsiz serseriler mi iyi okur?

48. Madem Allah haksız galibin dünyada hakkından gelecektir, mağlubiyetine rağmen mağluba muavenet etmiş² demektir.

49. Beraber bulunmuş olduğumuz her kasabada merhume validem de var, bir mevcudiyet bu kadar mütenevvi³ yaşlı vücutlara nasıl inkısam eder?⁴ Bu hâl ancak şöyle tevîl olunabilir:⁵ Bir ruh müteaddit⁶ vücutlar idare ediyor.

50. Kırdaki kavalın musiki yerini tutması, noksanın kırların güzelliği ile telafi olunmasındandır.

51. Merhume, hatıratımda oturuyor, yiyor içiyor, konuşuyor gülüyor; ve bunların hepsini tabii ebadı haiz olduğu hâlde icra ediyor: bunlar adem⁷ değil bir şeydir bir şey-i mevcudiyettir⁸ yani merhumenin ruhu yoktur müteaddit vücutlar eda edebiliyor.

52. Hür iken iki asır yaşayan fil, esarette yarım asır yaşıyor; filin tahammül edemediğine Anadolu'nun vatanperver halkı nasıl tahammül etsin?

53. Asrileşmek⁹ demek irfanı arttırmak, namusu azaltmak.

¹ ervah: ruh.

² muavenet etmek: yardım etmek.

³ mütenevvi: çeşitli.

⁴ inkısam etmek: bölünme, kısımlara ayrılma.

⁵ tevîl olmak: yorumlamak.

⁶ müteaddit: birçok.

⁷ adem: yokluk.

⁸ şey-i mevcudiyet: şeyin varlığı.

⁹ asrileşmek: çağdaşlaşmak, modernleşmek.

54. Kutup Yıldızı'nın arzın kutuplarına ve pusulamıza tesiri var. Hâlbuki güneş mesafesinin milyonlarca misli uzakta olan /13/ Kutup Yıldızı'nın bize tesiri ancak tazyik ile mümkün olur; tazyik ise vasıta ister; demek ki aramız doludur.

55. Ecza¹ ve anasırın² birbirine mevcudiyetini hissettirecek tazyikten başka vasıtası yok; tazyik kanunu umumidir.

56. En büyük sürat en ufak zaman zarfında dahi hiç durmayıp cismin mütemadiyen hareket etmesidir; şu hâlde elektrik fevkinde bir sürat batıl değil midir?

57. Penceremizdeki yaprağı daha uzaktaki eşya üzerinde başımızı mesela sağa çekerek gezdirdiğimiz vakit o yaprağı yürür görürüz; çünkü yürümek ve mütevaliyen³ mevki tebdil etmektir,⁴ biz de yaprağa bunu yaptırıyoruz; hiss-i basarımızda⁵ sehv⁶ ve galat⁷ yoktur.

58. Başımızı mesela sağa çekerek uzaktaki feneri penceremizde gezdirebiliriz: Yani feneri penceremizin şu hizasından şu hizasına getirerek ona yer değiştiririz ve fener yürüseydi yapacağı buydu; bu sebeple feneri harekette hissederiz: hiss-i basarımızda⁸ sehv⁹ ve galat¹⁰ yoktur.

59. Şu karşıda gördüğümüz masa hariçte mi bende mi? Hariçte ise bendeki his nedir? Bende ise masa niçin haricimdedir? Hem bende hem hariçte ise niçin iki masa göremiyorum? Bu hâl ancak ruhun mevcut ve basit ve haric-i

¹ ecza: parçalar, kısımlar.

² anasır: unsurlar.

³ mütevaliyen: aralıksız olarak.

⁴ mevkii-i tebdil: değiştirme noktası.

⁵ hiss-i basar: görme hissi.

⁶ sehv: kasten yapılmayan, yanlış.

⁷ galat: yanlış, hata.

⁸ hiss-i basar: görme hissi.

⁹ sehv: kasten yapılmayan yanlış.

¹⁰ galat: yanlış, hata.

eşyayı tazyik üzerine hissetmekte olmasıyla tevil ve hâl onulabilir. /14/

60. Sathın¹ umktan² ayrılmasına imkân olmadığı hâlde ecsamın³ yalnız sathını nasıl görebiliyoruz?

61. Mademki umksuz satih tasavvuru hiçbir vakit mümkün değildir, satihları daima umklarıyla beraber görüyoruz.

62. Ormanın ferah vermesi, munis⁴ bir nevi heyet-i içtimaiye arasında bulunmamızdandır.

63. Kamerin ufukta büyük görünmesi nedendir? Ufuktaki kameri semadaki kamere nispet ettiğimiz, ikisi arasında bir fark ve tefaviüt⁵ bulduğumuz yok; aynı büyüklükte olan iki kamerden birini mahdut⁶ afaka⁷ diğerini gayr-ı mahdut⁸ semavata⁹ nispet ederek beherini¹⁰ muhat¹¹ oldukları vesaitten küçük ve daha küçük buluruz.

64. Güneş etrafında arzımızın müteaddit¹² mevaki¹³ işgal ederek senevi¹⁴ devirlerini yapmakta olduğunu söylüyoruz ve bu eşgallerin¹⁵ çocuk topu gibi küre tarafından odada değil koca küre-i arz¹⁶ tarafından cevvi-i semada¹⁷ vaki olduğunu¹⁸

¹ satih: bir şeyin dışta olan, dıştan görünen tarafı, yüzü.

² umk: derinlik.

³ ecsam: cisimler.

⁴ munis: sıcakkanlı, cana yakın.

⁵ tefaviüt: iki şey arasındaki fark.

⁶ mahdut: sınırları belirlenmiş.

⁷ afak: ufuklar.

⁸ gayr-ı mahdut: sınırsız.

⁹ semavat: gökler, gök katları.

¹⁰ beher: her bir.

¹¹ muhat: çevresi kuşatılmış.

¹² müteaddit: birçok.

¹³ mevaki: mevkiiler, yerler.

¹⁴ senevi: yıllık.

¹⁵ eşgal: işler, uğraşacak şeyler.

¹⁶ küre-i arz: dünya.

¹⁷ cevvi-i sema: gök.

¹⁸ vaki olmak: meydana gelmek.

biliyoruz; şu hâlde arzın binlerce mevakide tahayyüz ettiğini¹ nasıl söyleyebiliyoruz? Arz bir mütebakileri² hayalleri ise aslın yerini tutarak bizi nasıl ikna edebiliyor?

65. Allah'ın varlığı sadakalardan da belli; sadaka esirgemeyenler kaza beladan nispetle mahfuz kalırlar.

66. Mukallitlerin³ imanı her ihtimale karşı zıman⁴ altında değil diye az makbuldür. /15/

67. Az çok bir tatsızlık vukuunda ubudiyetini⁵ gevşetmemeli! Allah sonra da lazım.

68. Cehennemde muhalletlik⁶ var ama bilâ-fasıla⁷ kaydı yok, sabah akşam nara arz olunurlar ayeti bunu müeyyit;⁸ cehennem Allah'ın murat ettiği zamana kadar muhallettir ayeti de takyittir.⁹

69. İrtikâp¹⁰ hünerdir diyor; hâlbuki o hüner öteden beri tekrar eden mütevellit melekedir; müstakimin¹¹ hünersizliği öyle şekavete¹² tenezzül etmemiş olmasından münbais¹³ acemiliğidir.

70. Murad-ı rabi¹⁴ Topal Osman Paşa'ya abdest aldın mı kâfir dediği vakit Paşa'nın abdesti varsa bile bozulmuştur.

71. Uzviyat¹⁵ irileştikçe mi tekâmül ediyor, hayır! Çünkü manda, öküz, merkep, köpek ve tilkiden zekâca dündür.¹

¹ tahayyüz etmek: yer işgal etme.

² mütebaki: geriye kalan.

³ mukallit: taklit eden kimse.

⁴ zıman: kefil.

⁵ ubudiyet: kulluk, kulluğun gereklerini daha dikkatli bir şekilde yerine getirme.

⁶ muhallet: gelip geçici olmayan, sürekli.

⁷ bilâ-fasıla: aralıksız.

⁸ müeyyit: sağlamlaştıran.

⁹ takyit: kayıt altına almak.

¹⁰ irtikâp: kötü bir işi, bir kötülüğü yapma.

¹¹ müstakim: doğru yolda olan.

¹² şekavet: kötü yaratılışlı, kötü iş işleyecek tıynetle olmak.

¹³ münbais: bir şeyden dolayı olan.

¹⁴ Murad-ı Rabi (d. 1612 - ö. 1640): 17. Osmanlı padişahı ve 96. İslam halifesi.

¹⁵ uzviyat: organizma.

Uzviyat küçüldükçe mi tekâmül ediyor? Hayır, zira fil, deve, hindiden, kazdan, koyundan zekidir, o hâlde akıl ve idrakçe tekâmül muttarit² usule tabi değil; bir nizam ve kaidesi olmayan kanun ise batıldır.

72. Elimize bir çıkın tevdi ediyoruz³ ve onu artık düşünmediğimizi zannettiğimiz hâlde elimizden düşürmediğimizden anlaşılıyor ki çıkını düşünüyoruz; hatıratı da böyledir. Böyle olmasa bin sahifelik hatıratımızı yazabileceğimizi an-ı hazırda⁴ bütün servet-i hayatımız⁵ üzerine bahse girerek iddia edemezdik.

73. Yemekte göz hakkı varsa güzellerde de göz hakkımız var; /16/ güzellerin göz hakkı vermeyeceği iddia olunursa tesettüre riayet etmeli.⁶

74. Resimde eşyanın üstü arkası sanıyoruz; çünkü hariçte de şuaat-ı karibimizdeki⁷ eşyanın üstünden gelir.

75. Harp esnasındaki anaforular,⁸ cesetler üzerindeki köpeklerden sayılsalar daha ne isterlerdi.

76. Kan ve dimağ hangisine devredilse hangisi kesilse duymuyor; bunların temasıyla hayat ve idrak olması ne kadar müstebit?⁹ Ruh var.

77. Kul fiilinin halıkı¹⁰ değilmiş! Halıkı diyen kim? Bunu kim çıkarmış! Kul fiilinin failidir; Allah da fiilin değil kulunun halıkıdır; fiil insanın kendi eseridir.

¹ dün: alçak, aşağı.

² muttarit: düzenli bir şekilde.

³ tevdi etmek: teslim etmek.

⁴ an-ı hazır: şimdi.

⁵ servet-i hayat: hayatın serveti.

⁶ riayet etmek: uymak, bağlı kalmak.

⁷ şuaat-ı karib: yakındaki ışın.

⁸ anaforu: emeksiz kazanç peşinde koşan kimse.

⁹ müstebit: zorba.

¹⁰ halik: yaratıcı, yaratan, Allah.

78. İnsan kendi fiilinin hakiki ve müstakil faili değilse Allah insanı yaratarak ne gibi harika izhar etmiş oluyor? Bir alay maşa halk etmiş onlarla evirip çeviriyor demek olmaz mı?

79. Her şeyi yapan Allah'tır diyerek Allah'ı büyüteceğim derken insan gibi Allah'ın şaheseri olan bir mahlûku çamurdan bir heykel menzilesine¹ indirerek Allah'ın kudretini küçültüyoruz.

80. Müttakiler² günde kırk kere Fatiha okuyarak istianede³ bulunuyorlar, demek ki istianeye ve doğru yola sevk olunmaya şiddetle ihtiyaç var, bî-namazlar hidayette olduklarına nasıl emniyet ediyorlar?

81. Vatanını çok sevenlerden birisi saklanır da Jeanne d'Arc'a⁴ gaip⁵ geliyormuş gibi sözler söyleyebilir; vatanını kurtaran asıl bu zattır. /17/

82. Meşhur Silivri naibinin⁶ ilam⁷ kahkaha ile gülmesinden mühr-i müeyyidini basıp mücrimi⁸ mahkeme kapısına asmayacağı bellidir.

83. Allah'a inandıktan sonra peygambere inanmamak budalalıktır zira peygamberin tebligatında Allah'ın muvafakat etmediği bir kelime yok.

84. Semahat⁹ nasıl büyük şey olmasın? Cömertler olmasa fukara sefaletinden ölürdü.

¹ menzile: rütbe, derece.

² müttaki: dinin emir ve yasaklarına tam olarak uyan.

³ istiane: yardım isteme.

⁴ Jeanne d'Arc (d. 1412 - ö. 1431) : Yüz Yıl Savaşı boyunca İngiltere'ye karşı ülkesi Fransa'ya memleketi Lorraine'deki cephelerden başlayarak manevi anlamda büyük destek olan ve sonradan ünü Fransa'nın dört bir yanına yayılmış bir Fransız Katolik azizesidir.

⁵ gaip: göz önünde olmayan.

⁶ naip: bir makama vekalet eden kimse.

⁷ ilam: bildirme, mahkeme kararını gösteren resmi belge.

⁸ mücrim: suçlu.

⁹ semahat: cömertlik.

85. Evliyadan kimse ölü diriltmemiştir; zira böyle olsa velinin kerameti peygamberin mucizelerine takaddüm etmek¹ lazım gelirdi.

86. Mademki Allah kalamı bizim konuştuğumuz lisandır, harf ve lafızdan olsun azade değildir.

87. Allah insan kalbine hayat veriyor, çingeneler baklaya gaipten haber vermek mucizesini ihsan ediyor!

88. Bazı esnaftaki gaddarlık, her gün insafsızlığa biraz bir şey ilave etmekten mütehasıl² mümaredir.³

89. Kalabalık yerde birisine hakaret edildiğinde ortalığın kulak kesilmesi “Daha bir şey söyleyeceksen dinliyoruz.” mailindedir.⁴

90. Coğrafya atlasında semavat⁵ sahifesi hudutsuz gibi vasi⁶ görünür; demek ki baktığımız resimleri zihnimizle kemal ediyoruz.

91. Kaçmış at sıçrar, koşar, çifte atar, kendini yakalatmaz, sevinir; hürriyetinin, esaretinin farkındadır;

92. Yalanın şenaati;⁷ verdiği mazarratın⁸ şiddet ve müddetiyle mütenasiptir.⁹ /18/

93. Arzımız gözümüzün hükmüne nazaran mihveri etrafında devretmiyor; aklımıza nazaran devrediyor.

94. Arzımız aynı zaman zarfında gözümüze nazaran sakın aklımıza göre müteharrik¹⁰ nasıl olabiliyor? Hayır, hem sakın

¹ takaddüm etmek: ileri geçmek.

² mütehasıl meydana gelen.

³ mümarese: bir iş ve sanatla devamlı meşgul olmanın kazandırdığı alışkanlık.

⁴ mail: meyilli.

⁵ semavat: gökler, gök katları.

⁶ vasi: geniş.

⁷ şenaat: kötülük, fencilik.

⁸ mazarrat: zarar, ziyan.

⁹ mütenasip: birbirine uyan, uygun

¹⁰ müteharrik: hareket eden, hareket hâlinde olan.

hem müteharrik değildir; yalnız müteharriktir; fakat göz, sadayı nasıl hissetmiyorsa arzın devrini de öyle hissetmiyor.

95. Sail¹ daha bir müddet dilenebilmek için de dileniyor.

96. Romanların en büyük mazarratı, fuhşun pek az münteşir olduğu² mahallerde dahi mükatebelerin,³ gizli muhaverelerin,⁴ muaşakaların, âdat⁵ ve mubah şeylermiş gibi tasvir olunmasındadır.

97. Allah mevcut olmasa, onu mevcud-ı his ve idrak edemezdik.

98. Madem ki fırtınalar koparan, fazilet mükafatlandıran, seyyiat⁶ cezalandıran, hastalara şifa verebilen, binefsihi⁷ kudret ve idrak sahibi Allah'ı düşünebiliyor ve ademini⁸ tasavvur edemiyoruz; Allah mevcuttur.

99. Azim ve idrakimizdeki hürriyet gücümüzün yettiği ahvale münhasırdır; Allah'ın muaveneti⁹ olmaksızın her hususta kendimizi idare etmeye muktedir değiliz.

100. Mademki havası tahliye olunmuş yerde de ecsam¹⁰ sukut ediyor;¹¹ onları o boş yerde tazyik eden bir madde mevcuttur.

101. Allah'ın kürsüsü arz ve semavatı¹² muhittir ayetinden semavatın namütenahiliği¹³ fikri mevcuttur. /19/

¹ sail: dilenen kimse, dilenci.

² münteşir olmak: yayılmak.

³ mükatebe: yazı ile haberleşme, mektuplaşma, yazışma.

⁴ muhavere: karşılıklı konuşma.

⁵ âdat: âdetler.

⁶ seyyiat: kötülükler, fenalıklar.

⁷ binefsihi: kendi, kendisi.

⁸ adem: yokluk.

⁹ muavenet: yardım.

¹⁰ ecsam: cisimler.

¹¹ sukut etmek: düşmek.

¹² semavat: gökler, gök katları.

¹³ namütenahî: sonsuz.

102. Şeytan alevden olmasını takaddüm¹ saymakta ne kadar haksızdı! Ateş mahrukattan,² mahrukat topraktır.

103. Birinin haklı husumeti niçin tatsızdır? Çünkü günün birinde o husumetin tesviye-i hesap³ günü gelebilir.

104. Mademki cürmümüz hamakatimizdendir,⁴ hamakat cürümdür; ulum⁵ ve fûnun ile hamakatimizi azaltalım!

105. Nisvan⁶ ile ihtilatta⁷ şu cümle muhaverelerin⁸ tahtında⁹ müstetirdir:¹⁰ Vasil¹¹ ne zaman?

106. Hastalığımızda, sevgililerimizin yiyip içmesi bize dokunur; yabancıların servet ve refahta olması fukaraya nasıl dokunmaz? Zekât sadaka verelim!

107. Ümit taşınırsa heyecan ziyadeleşir; bazı gençleri çapkın eden işvekârlardır.¹²

108. Ehemmiyetsiz sandığımız yürüyüşlerimizin ne kadar muvazene¹³ ve kudret neticesi olduğu ancak hastalıkta belli olur.

109. Azim ve irademiz yok da yuvarlatılan taş gibi isek Allah bizi hasta ederek iş başında tenezzüh¹⁴ yerlerinde yuvarlamaktan niçin vazgeçiyor?

110. Cebrilerin¹ dediği gibi taş gibi yuvarlatılıyorsa yollarda müşkülâtla yürüyen mülhimleri² kolay yürüyenler gibi yuvarlamaya Allah muktedir mi olamıyor?

¹ takaddüm: ileri geçmek.

² mahrukat: odun, kömür vb. yakılacak şeyler, yakıt.

³ tesviye-i hesap: hesabı ödemek.

⁴ hamakat: ahmaklık.

⁵ ulum: ilimler.

⁶ nisvan: kadınlar.

⁷ ihtilat: karşılaşp görüşme.

⁸ muhavere: karşılıklı görüşme.

⁹ taht: aşağı.

¹⁰ müstetir: gizlenen.

¹¹ vasil: ulaşmak.

¹² işvekâr: işve yapan.

¹³ muvazene: denge.

¹⁴ tenezzüh: gezinti.

111. Haksızlığımızla hüsn-i ahlakımız³ tearuz ettiğinde⁴ /20/ hüsn-i ahlakımızı tercih haksızlığımızı tevil ederek⁵ işi kanuni bir mecraya sokarız.

112. İyi Müslümanlar dilinden elinden korkmadığımız kimselerdir; müstebitler⁶ ve aveneleri⁷ iyi Müslüman değil mi demek?⁸

113. Hatırat, dimağ zerratinin⁹ bir vaz-ı mahsusu¹⁰ olsa bir ay mütemadiyen öksürdüm o vaziyetler tebeddül ederdi¹¹ ve hastalığımda her eczam¹² gibi dimağımdaki hatırat zerrati da azalırdı; hâlbuki hatıratım payidar idi; demek ki hatırat, haricimizde hakiki ebatı haiz birtakım mevad¹³ ve eşkâl¹⁴ ve menazır.¹⁵

114. Sürurun¹⁶ ifratı¹⁷ gözyaşları koparır ama aksine mazhar olmak korkusundan sonra gelen sürurlar da.

115. Erzurum'da mezardaki kim? Pederim; bu sene herkeste zabıtlık kaymakamlık reislik eden kim? Pederim; bir zat müteaddit¹⁸ yerlerde hâl-i hazırda¹⁹ hatıratımda nasıl

¹ cebri: cebriye mezhebine mensup olan kimse.

² mülhim: ilham eden.

³ hüsn-i ahlak: ahlakın güzelliği.

⁴ tearuz etmek: çatışmak.

⁵ tevil etmek: yorumlamak.

⁶ müstebit: zorba.

⁷ avene: bir kimsenin etrafında toplananlar.

⁸ "Müslüman, dilinden Müslümanların emin olduğu kimsedir." Hadis-i Şerif.

⁹ zerrat: zerreler.

¹⁰ vaz-ı mahsus: seçilen, belirlenen.

¹¹ tebeddül etmek: değişmek.

¹² ecza: ilaç.

¹³ mevad: maddeler.

¹⁴ eşkâl: şekiller.

¹⁵ menazır: manzaralar.

¹⁶ sürur: sevinç.

¹⁷ ifrat: ölçüyü aşma.

¹⁸ müteaddit: birçok.

¹⁹ hâl-i hazır: şimdi.

tahayyüz edebiliyor?¹ Ruh var, müteaddit ve vücutları idare ediyor.

116. Aynı ekmeğin bir parçası düşmanımın içinde bana kurşun atıyor, diğer bir parçası validemin içinde bana gelecek kurşuna siper oluyor; hayat ve idraki ekmek mi hâsıl ediyor? Ruh var.

117. Fukaraya sefalet hücum eder, müreffeh olanlar karşıdan bakarlarsa muayyen katil diye Allah'tan ceza görürler.

118. Âmâl² akvalden³ daha sahih iken bî-namazın kuru sıkılığına kim inanır? /21/

119. Vatandaki kırlangıçların namelerinde sürur⁴ şivesi var; hele nihayetindeki hecada⁵ sürurun son perdesi var; böyle binlerce rabîta⁶ ile vatani severiz.

120. Sabaha karşı çalınan borular dinlenmiş sabî⁷ dimağına ne hoş gelir ve bu istima⁸ validenin himayesi altındaki döşekte vuku bulursa tadı artar; böyle binlerce cazibe ile vatana aşığız.

121. Dostumuzun fena tarlası menfurumuzun mahsûldar tarlasından çok dil-güşadır:⁹ Vatan her yerden tatlı gelir.

122. Hatırat dimağ içinde minyatür hâlinde bir şeyler olaydı hariçteki ovalarla dağları hatıratımızdakilerle mukayese ettiğimiz vakit aralarında ebatça fevkalade fark bulurduk, hâlbuki fark bulmuyoruz.

123. Hatıratımızdaki sevgililerimiz vefat etmiş olmalarına rağmen hatıratımızda sağdırlar.

¹ tahayyüz etmek: boşlukta yer tutmak.

² âmâl: emeller, istekler.

³ akval: sözler.

⁴ sürur: sevinç.

⁵ heca: hece.

⁶ rabîta: münasebet, bağ.

⁷ sabî: üç yaşını doldurmamış çocuk.

⁸ istima: dinlemek.

⁹ dil-güşa: gönül açan.

124. Hatıratımızdaki çocuk arkadaşlar bugün elli altmış yaşına girmiş olmalarına rağmen hatıratımızda hâlâ çocukturlar.

125. Hatırat hakiki ve maddi olmasa hatıratımızdaki çocuk arkadaşların yerine onların ihtiyarlamışlarını maddeten ikame edebilirdik;¹ halbuki mümkün olmuyor, yalan olduğunu hissediyoruz.

126. Mademki dine delilsiz inananlar da var, itiyat² delail³ hükmündedir.

127. Zola,⁴ kemal usandırıcı şeydir, salah⁵ kesbettiğime⁶ /22/ nadimim⁷ diyor; ölünceye kadar halkı baştan çıkaracak romanlar yazdı, salah bu mu?

128. Uykuda gördüğümüz müteveffa⁸ akrabamız gerçekten dirilmiştir; böyle olmasa rüyada pek ince muhakemelere muktedir zihin; batıl-ı hayal⁹ olduğunun farkına varırdı.

129. Rüyada validemi gördüğümde sahihten görmesem sürurumdan o derece ağlar mıydım?

130. Tekke şeyhleri salih değilseler müritleriyle muarızları¹⁰ arasında tenafür olur;¹¹ tekkelerin mazarratlı¹² veya faydalı olması şeyhlerin hâline bağlıdır.

131. Sabavetteki¹³ oyunlarımı pek seviyor, bugün o oyunların tekrarından nefret ediyorum.

¹ ikame etmek: bir şeyi diğer bir şeyin yerine koymak.

² itiyat: alışkanlık.

³ delail: deliller.

⁴ Emile François Zola (d. 1840 - ö. 1902): Fransız yazar.

⁵ salah: iyileşme, iyi olma.

⁶ kesbetmek: kazanmak, edinmek.

⁷ nadim: pişman olan kimse.

⁸ müteveffa: vefat etmiş ölü.

⁹ batıl-ı hayal: boş hayal.

¹⁰ muarız: muhalif.

¹¹ tenafür olmak: nefret etmek.

¹² mazarrat: zarar, ziyan.

¹³ sabavet: çocukluk.

132. Bazı hocaların kendininkilere tangoluğa¹ müsaadesi: Bize bakmayın mealindedir.²

133. Şenaat³ birden çökmez; mukaddimat⁴ ile gelir; nisvan⁵ ile ihtilat⁶ mukaddimatındandır.

134. Hatıratım dimağımda minyatür şekiller olsa evvelki insanları şimdikilerinden cüsseli bulmazdım.

135. Hurma çekirdeğinden yapılmış bir nalın getirselers hatıratımdaki kaplıcaların nalınlarından pek küçük olduklarının farkındayım; hatırat hafızadaki ufak eşkâlden nasıl ibaret olur?

136. Güzel hatırat şafidir⁷ kederden kurtarır ve hatıratı /23/ en ziyade güzelleştiren, insan olanların hüsn-i muamelesidir;⁸ demek iyi muamelenin şifa hassası âtiye de şamildir.⁹ Ne büyüklük ne iktida.¹⁰

137. Hapishanede bulunmamalarından dolayı namuslarına hâl olunan ne kadar canı istersiniz?

138. Daima şen ve mütebessim¹¹ olmak ister misiniz? Dışlerinizi altın kaplatınız.

139. Reziller halk huzurunda birbirini yiyecekler ya tenhada.

140. Montesquieu¹² hiçbir keder yoktur ki bir saat mütalaa onu izale edemesin,¹³ evet kitap okumaya tahammül edecek kederler de.

¹ tango için bk. <https://manifold.press/tango-tango-arkasinda-fiyoango>.

² mail: meyilli.

³ şenaat: kötülük.

⁴ mukaddimat: başlangıçlar.

⁵ nisvan: kadınlar.

⁶ ihtilat: karşılaşp görüşme.

⁷ şafi: şifa veren.

⁸ hüsn-i muamele: güzel muamele.

⁹ şamil: içine alan, kapsayan.

¹⁰ iktida: birini örnek alıp ona uyma.

¹¹ mütebessim: tebessüm eden.

¹² Montesquieu (d. 1689 - ö. 1755): Bir Fransız politik düşünür.

¹³ izale etmek: gidermek, yok etmek.

141. Sabavetimizde¹ kadınların bizden kaçmamaları saadetimizi büyüttüğümüzde kaçmamaları felaketimizi teşkil eder.

142. Cebrilerce² ağaç yemiş verdi, taş yuvarlandı, su akıyor, ne demekse bizim hareketımızda o imiş! On lira iade talep olunan Cebri o akçeyi hiçbir vakit vermez; Allah'ın on lira verecek zamanına hiç mi tesadüf olunmaz?

143. Mademki taş gibi yuvarlatılıyormuşuz ve yuvarlayan Allah, layık olan fukaraya verin diyor, niçin nezaretten on bin lira alıp kitabımı bastıramıyorum?

144. Dışarıdan tünelin karanlığını görmek kabil; demek bir anda hem ziyayı hem zulmeti görmek mümkün.

145. Ahlak kitapları yazanlar, fena da olsalar kitaplar /24/ temmim etmek³ için olsun halkın hüsn-i ahlakını arzu ederler.

146. Sabavetimizdeki⁴ büyükler ne kadar ciddi olsalar bizim elimizle mütenasip olacak⁵ tarzda konuşmaya katlanırlardı; bu sebeple onları fevkalbeşer⁶ şirin buluruz.

147. Aşk ve sevdâ ne âdidir! İyi kötü bir şahsa bağlanarak (?) diğer layetenahi⁷ bedayii⁸ hakkında lakayt kalmak akılâne midir?

148. Darwin⁹ mensuplarından hangisi ecdadının lakabıyla yad olursa ikame-i dava eder;¹⁰ aslını inkâr etmek fûrumayelik¹¹ değil midir?

¹ sabavet: çocukluk.

² Cebri: Cebriye mezhebine mensup olan kimse.

³ temmim etmek: tamamlamak.

⁴ sabavet: çocukluk.

⁵ mütenasip olmak: uygun olmak.

⁶ fevkalbeşer: insanüstü.

⁷ layetenahi: sonsuz.

⁸ bedayii: sermayeler.

⁹ Darwin (d. 1809 - ö. 1882): İngiliz doğa bilimci.

¹⁰ ikame-i dava: dava açmak.

¹¹ fûrumayelik: aşağılık yaradılışlı, mayası bozuk.

149. Sertelmeye¹ salahiyeti² olan halim³ sevilir; yoksa cüzdeki melamet⁴ insanı kızdırdığı olur.

150. “Geçme namert köprüsünden korkutursun susanı” mana-yı karibine⁵ göre: Köprüden geçsek de garktan⁶ kurtulsak hayatta kalarak namerdin hakkından gelsek daha iyi değil mi?

151. Hatıratteki bir kasabanın bulunduğum yerden kaç kilometre olduğunu tahmin edemiyorum; fakat baş ağrısı gibi kâmilin⁷ içinde olmadığını da hissediyorum.

152. Hatırat kâmilin kafamda olaydı hatıratı düşünme [düşüne] yorulduğumda baş ağrısı gibi onları kafamın içinde duydım.

153. Hatıratımız yalnız dimağımızda değil hariçtedir ve maddidir tabii ebadı haizdir.

154. Bütün elfazı⁸ kâğıt üzerine koyabildiğimizden anlaşılıyor ki onları ağızımızı kıpırdatmadan telaffuz edebiliyoruz: /25/

155. Allah hiçbir şeye başlamıyorsa her gün meşguldür, ne demek olur? Başlıyorsa yepyeni icraatı var demek olur.

156. Niyet ile icra arasında dağlardan büyük fark var; Allah niyet demek olan kaderden fazla bir şey yapmıyor denilebilir mi?

157. Bazı efalimizi⁹ Allah itham eder; fakat günaha karşı cezaen;¹⁰ şu takdirde fail yine biziz.

¹ sertelmek: sertleşmek.

² salahiyet: yetki.

³ halim: yumuşak huylu.

⁴ melamet: azarlamak.

⁵ mana-yı karib:

⁶ gark: batma, boğulma.

⁷ kâmilin: tamamen.

⁸ elfaz: sözler.

⁹ efa: fiiler.

¹⁰ cezaen: ceza olarak.

158. Fenaları batıl fikirlerinde idame edenler, onlara hürmet edenlerdir.

159. Çinli lahana yiyor, Çince söylüyor; ben lahana yiyorum, Türkçe konuşuyorum; yediğimiz şeyler irfan ve idrakimiz midir?

160. Hatırat nasıl gölge ve hayal olabiliyor? Bosna'daki ebeveynimin Bursa'daki ebeveynimden daha genç olduğunu fark ve temeyyüz ediyorum.¹

161. Eğer ebeveynimin müteaddit² vücutlarını idare eden ruhları olmasa hatıratımdaki muhtelif yaşlı ebeveynim müteaddit oldukları için bir kısmının ebeveynim olmaması icap ederdi.

162. Hatıratımla memlu- ahiren³ debboy⁴ olmuş- mektebe girdiğimde evvelki yataklar, sofalar, kavisler, sıralar, kürsüler, muallimler ve talebe o mektebin neresindedir? Bir yerinde değilse o mektebin hatıratımla memlu olduğunu nasıl his ve idrak ediyorum?

163. İskender⁵ Diyojen'in⁶ nesine imrenmiş? Herkes Diyojen gibi olaydı dünya Eskimoların dünyası kadar olamazdı.

164. Resimlerin, fotoğrafların içinde gezilemez; hâlbuki /26/ hatıratımızdaki kasabatın⁷ hanelerin çadırların içine girerek geziyoruz; demek ki hatırat resm-i makulesi⁸ şeyler değil.

165. Eve gelirken sokaklarda evi düşünmez görüldüğüm hâlde hep evin semtini takip ediyorum; demek ki ev daima hatırımda.

¹ temeyyüz etmek: benzerleri arasında sivrilmek.

² müteaddit: birçok.

³ ahiren: son olarak.

⁴ debboy: depo.

⁵ İskender (d. M.Ö. 356 - ö. M.Ö. 323): Antik Makedonya Krallığı'nın M.Ö. 336 - 323 yılları arasındaki kralı.

⁶ Diyojen (M.Ö. 412 - M.Ö. 323): yılları arasında yaşamış filozof.

⁷ kasabat: kasabalar.

⁸ resm-i makule: çeşitli resimler.

166. Evde kimse bulunmadığı sırada yalnız başıma odada iken bütün mevcudiyetimin bu ufacık muhitte münhasır bulunduğunu itikat etsem elimdeki kavaid¹ kitabıyla iştigali abes görerek onu derhal elimden atardım.

167. Mubayaata² giderken yanımda para bulunduğu boyuna hatırımda olmasa maksatsız bir yol takip etmiş olurdum.

168. Hatırat vesair tefekküratı dimağımıza bu kadar sessiz sedasız sokan kan, bazen o gözün kafasına indirilen tokmak gibi hücumuyla bizi nasıl öldürebiliyor?

169. Her şey onar metre büyüse imiş farkında olamazmışız; kâinat büyümez küçülmez ki böyle bir mülahazaya imkân olsun.

170. Üzerinde bulunduğumuz atla birinin ekinlerini çiğnesek zamin³ biz miyiz at mı? İrademiz Allah'ın elinde ise şakavetimizin⁴ zamini Allah mı biz mi?

171. Aynı ben iki yerde bile tahayyüz edemezken⁵ bulunmuş olduğum pek müteaddit⁶ yerlerdeki mütenevvi⁷ vücutlarım nasıl aynı ben olabilir? Basit ruh var, hepsini idare ediyoruz.

172. Oda dolusu misafirlerimiz vardı: Şimdi hem /27/ misafirleri hatırlıyor hem odayı boş görüyorum; misafirlerin bir nevi vücudu hâlâ odada mevcut ise oturdukları yerlere basarken neden ayağıma dolaşmıyorlar?

173. Sabavette⁸ muhasebecinin selamına durur, ne iş gördüğünü bilmezdim; mukallitlerin⁹ imanı böyle midir?

¹ kavaid: kurallar.

² mubayaat: satın almalar.

³ zamin: kefil olan kimse.

⁴ şakavet: kötü yaratılışlı.

⁵ tahayyüz etmek: boşlukta yer tutmak.

⁶ müteaddit: birçok.

⁷ mütenevvi: çeşitli.

⁸ sabavet: çocukluk.

⁹ mukallit: taklit eden kimse.

174. Hatıratımdakileri ölü hissetmeyişimden belli ki onlar hayattadır.

175. Fakir küfrü mucip olabilirmiş;¹ şu takdirde zekât sadaka vermeyen ağniya² fukaranın mudilidir.³

176. Bazı fen erbabını dinsizlikle sevk eden hâl, layetenahi⁴ ecam⁵ ve anasır⁶ bir zatın idaresinde olmasını kabul etmemelerindendir; hâlbuki mesela bir şehrin bütün elektrik enbubelerini⁷ yakan bir el, bir tek düğmedir.

177. Firavun'un⁸ ahir ömründe tövbesi kabul olunmadı; hüsn-i hatime⁹ sözü doğru mudur?

178. Eski suyundan içinde bir katresi kalmamış Neretva nehrini hâlâ sevdiğime sebep sevdiğim kıtadan geçmekte olmasıdır; aynı meal ve elfazın¹⁰ ahbap ağzından suduru¹¹ da böyle.

179. Hatıratımızdaki kasabaların minyatür bir şey olmadığı ve kafamızın hüceyratında¹² bulunmadığı, hatıratteki camilerin bizim şu boyumuzun otuz kırk misli yüksek his olunmasından belli.

180. Başkalarının zihnindeki mevcudiyetimiz bizim hissettiğimiz /28/ kendi mevcudiyetimizdir; onlardaki mevcudiyetimiz başka bir şey olsa bizi değil başka bir şey

¹ mucip olmak: sebep olmak.

² ağniya: zenginler.

³ mudil: doğru yoldan çıkararak kimse.

⁴ layetenahi: sonsuz.

⁵ ecam: gök cisimleri.

⁶ anasır: unsurlar.

⁷ enbübe: ince boru.

⁸ firavun: Antik Mısır'da hükümdarlara verilen isim.

⁹ hüsn-i hatime: güzellikle bitirmek.

¹⁰ elfaz: sözler.

¹¹ sudur: çıkmak.

¹² hüceyrat: hücrecikler.

hissetmiş olurlardı; şu hâlde hatıratta yaşattığımız zevat¹ da kendi mevcudiyetleridir.

181. Sabavette² arkadaşlarımızla asırlardan beri tanışıyor muyuz gibi samimi olabiliyoruz; sabavet hatıratının şirinliğine bir sebep de bu.

182. Ölüyü camidi³ his ve idrak sahibi hissetmek mucizenin fevkinde bir kudrettir, şu hâlde ya hatıratımızdaki zevat⁴ bir hayattır ya biz cemadatı⁵ hayaleti zî-hayat⁶ etmek harikasına mutasarrıfız.⁷

183. Perdesiz yazı yazarların bir cinayeti de karilerinin⁸ yani çapkınların çoğalmasını daima arzu etmeleridir.

184. Sinema, hatırat derecesine nasıl çıkabilsin? Sinemadaki sevgililerimizin ahvali hatıratımızın kuvvetiyle his ve takdir ediyoruz.

185. Allah milyarlarca insanların kendi nefislerindeki uzun müddetli tecrübeleriyle sabit olmuş bir Allah'tır.

186. Karye⁹ teşkil eden Castorlar¹⁰ Diyojen gibilerden çok hayırlıdır.

187. Diyojen nasıl meşahirden¹¹ olmuş? Temeddün¹² ve içtima¹³ olmazsa bir dilim ekmek tedarik olunamaz.

¹ zevat: saygıdeğer kimseler.

² sabavet: çocukluk.

³ camidi: cansız gibi, donuk.

⁴ zevat: saygıdeğer kimseler.

⁵ cemadat: cansız cisimler.

⁶ zî-hayat: canlı.

⁷ mutasarrıf: bir işi dilediği gibi yöneten kimse.

⁸ kari: okuyucu.

⁹ karye: köy.

¹⁰ Castor: Yunan ve Roma mitolojisinde Dioskori/ Dioskuri/ Dioscuri olarak bilinen ikiz üvey kardeşlerden biri.

¹¹ meşahir: meşhurlar.

¹² temeddün: medenileşme.

¹³ içtima: toplanma.

188. Şu at hatıratımdaki atımdan küçüktür; şu kâğıdın /29/ kıtası evvelce aldıklarımın ufaktır: Hatırat-ı tabii¹ ebadı haiz.

189. İnsanların iradesi Allah'ın olsa batıl muhakemelerle dolmuş kitapların müellifi Allah olurdu.

190. Hatırat, diğer eşya ve menazırla² aynı yerde tahayyüz edemeyeceğinden³ hatırat kendine mahsus yerlerdedir.

191. Resimde suyun katresi yokken bize vasi⁴ denizler hissini veren resim, suya müşabih⁵ tazyik icra ediyor ve hatıratımızdan da muavenet⁶ görüyor da o suretle matlup⁷ hâsıl oluyor.

192. Sevgililerimizin hatıratımızdaki mütenevvi⁸ şekil ve şemai⁹ son hastalıklarındaki hâllerinden daha semiz daha gürbüzdür; hangisi hayal ve gölge?

193. Mesela tahsil zamanındaki Mekteb-i Harbiye'yi¹⁰ tahatturda¹¹ arkadaşların ekserisi hatırdan olmasa mektep dört beş efendili bir boş mektep gibi tahattur edilirdi.¹²

194. Muhtelif kasabalardaki benler hep benim: Bir ruh ile müteaddit¹³ vücutlar var; vücudumuzun âzâsını nasıl idare ediyorsak o müteaddit vücutları da elektrik vasıtasıyla idare ediyoruz.

¹ hatırat-ı tabii: doğal hatıralar.

² menazır: manzaralar.

³ tahayyüz etmek: boşlukta yer tutma.

⁴ vasi: geniş.

⁵ müşabih: benzeyen.

⁶ muavenet: yardım.

⁷ matlup: talep edilen şey.

⁸ mütenevvi: çeşitli.

⁹ şemai: huylar.

¹⁰ Mekteb-i Harbiye: Osmanlı Ordusu'na kurmay subay yetiştiren askerî okul.

¹¹ tahattur: hatırlama.

¹² tahattur etmek: hatırlamak.

¹³ müteaddit: birçok.

195. Hatırat sinema değildir; zira ebeveynime ait hatıratın kendilerinden ibaret olmadığına mutmain olduğum¹ hâlde sinemadaki resimlerinin onlar olmadığını biliyorum.

196. Şarlatanların vücudu, halkın tenevvür etmediğine² delildir.

197. Menfurumuza³ tetkik ederek bakışımız inhitat⁴ ve zeval alameti görebilmek içindir. /30/

198. Eğer hatırat fotoğrafı kabilinden şeyler olsa ebeveynimin fotoğraflarını havi olan⁵ bir kasabayı onlarla birlikte bulduğum kasaba kadar severdim.

199. Falan kasabada diğer kasabalardan ziyade oturduğumuza hâl-i hazırda⁶ hükmedebilişimiz, hatıratımızın an-ı hazırda⁷ mevcut olduğunu ispat eder.

200. Allah kullarını oğulluğa ahabplığa kabul etmiyor, vahdet-i vücut nasıl kabil olur?

201. Beş dakika evvelki hâline milyonlarca lira verecek ne kadar kazazede istersiniz, hâlimize şükredelim.

202. Şair Goethe:⁸ “Tabiat büyük sanatkârdır” büyük sanatkârın büyük zekâsı da olur: Bu da Allah’tır.

203. Newton⁹ karanlıkta güneş tecessüm ettirebilmiş,¹⁰ şair Goethe istediği simaları; bu kudret ve zekâyı layetenahi¹¹ büyüt! İşte her istediğini yapmaya muktedir Allah!

¹ mutmain olmak: rahatlamak.

² tenevvür etmek: parlamak.

³ menfur: nefret edilen.

⁴ inhitat: gerilemek.

⁵ havi olmak: içine almak.

⁶ hâl-i hazır: içinde bulunulan zaman.

⁷ an-ı hazır: şimdi.

⁸ Goethe (d. 1749 - ö. 1832): Alman hezarfen, edebiyatçı, siyasetçi, ressam ve doğa bilimci.

⁹ Newton (d. 1643 - ö. 1727): İngiliz fizikçi, matematikçi, astronom, filozof.

¹⁰ tecessüm etmek: göz önüne gelmek.

¹¹ layetenahi: sonsuz.

204. Ahiret mevcut olmasa nasıl düşünülebilirdi; milyarlarca mutekit,¹ ahiretin vücudunda nasıl ittifak edebilirlerdi?²

205. Bu kadar urefa,³ Allah'ın mevcudiyetini kendi âlemlerinde âsarıyla⁴ hissediyorlar, gizli faziletlerinin mükâfatını saklı seyyiatlarının⁵ cezasını her gün her saat görüyorlar; bu hâl ancak Allah'ın vücuduyla tevil olunabilir.⁶

206. Henüz hulul etmemiş⁷ âtiyi düşünebilmemizden anlaşılıyor ki o zamanların da içindeyiz. /31/

207. Servet ve kuvvet ve zekâ nispetinde mağlubiyetten müteessir olunur.

208. Miraç'a⁸ inanmayan muhti,⁹ lamekaniliğe¹⁰ inanamayan muhti; bu nasıl tevil olunmalı?¹¹

209. Allah fahşayı¹² emretmez ayeti¹³ dururken her şey Allah'tandır demek nasıl olur?

210. Dünyada ve her yerde en şayan-ı hayret¹⁴ şey Allah'tır.

211. Bütün muhitimizle beraber devrettiğimiz için hareket hâlinde bulunduğumuza dair bir işarete destres olamıyoruz,¹

¹ mutekit: inanan.

² ittifak etmek: fikir birliğine varmak.

³ urefa: arifler.

⁴ âsar: eserler.

⁵ seyyiat: kötülükler.

⁶ tevil olmak: yorumlamak.

⁷ hulul etmek: bir şeyin içine işlemek.

⁸ Miraç: İslam inancına göre Hz. Muhammed'in, Allah'ın daveti üzerine yedi kat semayı aşıp Allah'ın huzuruna yükselerek onunla görüşmesi.

⁹ muhti: yanılan, hata eden.

¹⁰ lamekanilik: mekansızlık.

¹¹ tevil olmak: yorumlamak.

¹² fahşa: utanç verici işler.

¹³ “Onlar bir edepsizlik yaptıkları zaman da: ‘Atalarımızı böyle bulduk ve bize bunu Allah emretti.’ derler. De ki: ‘Allah, edepsizliği emretmez. Bilmediğiniz şeyleri Allah'ın üzerine mi atıyorsunuz?’ ” (A'raf Suresi, 28. Âyet.)

¹⁴ şayan-ı hayret: hayret edilecek şey.

rüyetimizde² galat³ yoktur: sükûn⁴ hâlinde iken de böyle oluyor; sükûn hâlindeki cismin hâlini tamamen haiziz.

212. Arz, devrinde bir şeylere çarpısa talika⁵ kaldırımda gider gibi olurdu, o zaman mihver etrafındaki hareketin olsun farkına varırdık; nitekim zelzelede hareketin farkına varıyoruz.

213. Eğer hatırat ile karışık olmasa sevdiğimiz kimsenin ihtiyar yüzü bizi o kadar sevindirebilir miydi?

214. İhtiyar simada bizi cezbeden, buruşuklar değil o simaya merbut⁶ hatıratır.

215. Mademki Racine'den⁷ umkundan⁸ ayrılabilmiş satıh,⁹ ne zihinde ne bir yerde olamaz, sutuhu¹⁰ umklarıyla arkalarıyla beraber hissediyoruz.

216. Âlemi tepeleyen kendi kibir ve gururudur; yoksa felek sefele-nüvaz¹¹ değildir.

217. Baharda dirilmiş otlardan ekserisi evvelki solmuş toprak olmuş otlardandır; o hâlde insanlardan bir kısmının olsun /32/ dirileceğine dinsiz niçin inanmaz?

218. Hakkımızda bir iyilik yapmaya fenalık edene kızdığımızdan fazla hırslandığımız olur.

219. Dinsizliğe tecrim olunanların¹² arasında tecrim edenlerden¹³ kuvvetli dindarlar bulunabilir.

¹ destres olmak: erişmek, elde etmek.

² rüyet: görme, görüş.

³ galat: yanlış, hata.

⁴ sükûn: hareketsiz kalmak.

⁵ talika: at arabası.

⁶ merbut: bağlanmış.

⁷ Racine (d. 1639 - ö. 1699): 17. Yüzyıl Fransız edebiyatının önde gelen şairlerinden biri ve trajedi yazarı.

⁸ umk: derinlik.

⁹ satıh: bir şeyin dışta olan tarafı.

¹⁰ sutuh: yüzeyler.

¹¹ sefele-nüvaz: sefilleri okşayan.

¹² tecrim olmak: cezalandırılmak.

¹³ tecrim etmek: cezalandırmak.

220. Ey kumarcı! Kaybedenlerin savurduğu küfürler hep sana aittir.

221. İnsanın harekâtı kendinin değilse hayvanattan nebatattan¹ ve hatta cemadattan² ne farkı olur? Ve ehass³ takvimde yaratılmış nüsha-i kübra⁴ nasıl olabilir? Havas⁵ ile avam⁶ arasında ne fark kalır?

222. Biz ister imişiz de Allah halk edermiş!⁷ İsteyen kuvvette kımıldayan kuvvet kadar ehemmiyetlidir: İnsanın murat edebileceğini teslim edip âzâsını kıpırdatamayacağına zahip olmak⁸ doğru bir hüküm müdür?

223. Hatırasız bir şey yok: Öğrendiğimiz şeyler, melekeler, vukuf⁹lar, ilimler, hep hatırat kuvveti; ahbabı, akrabayı, vatani, hep hatırat kuvvetiyle seviyoruz.

224. Bilmediğim lisan konuşulurken tavanda sıçanların gürültüsü gibi bir şey hissederdim; hâlbuki bir lisan bir cihandır; her beğenmediğimiz şey hakkında böyleyiz.

¹ nebatat: bitkiler.

² cemadat: cansız cisimler.

³ ehass: hisler.

⁴ nüsha-i kübra: insan-ı kâmil, fenafillah ve bakabillah mertebelerini geçmiş olup Allah'ın bütün cemel ve celal isimlerine mazhar olmuş olan kimse.

⁵ havas: seçkin sınıf.

⁶ avam: halkın alt tabakası.

⁷ halk etmek: yaratmak.

⁸ zahip olmak:

⁹ vukuf: anlamak.

Şark ve Şafak Kütüphanelerinde satılır.
Dördüncü Kitap'tan evvel çıkan nüshalar da Şark ve
Şafak Kütüphanelerinde bulunur.

EKLER

Bugünkü şerait-i iktisadiye¹ bir kitab[ın] tab [ve] neşrini² o hâle getirdi ki şimdi bir eserini bastırıp ortaya çıkaran zatı biraz “kahraman” gibi telakki etmiş olsak yeri vardır. Ne kadar meşhur ve ne kadar mahbup³ kariin⁴ olursa olsun müellif için hâlihazırda bastırıldığı kitap ancak bir “zarar” vaat edilebilir. Bir taraftan kâğıt fiyatı ve ücret-i tab’a⁵ öyle yükseldi ve diğer cihetten kitap satımı o kadar azaldı ki zamanımızda kendi kesesinden kitap tab ve neşretmek hakikaten fedakârlıktır. Öyle tahmin olunurdu ki pazarın bu devr-i buhranında memleketimiz yeni kitap yüzüne mütehassir⁶ kalsın. Mamafih öyle olmadı. Pek nadir olmakla beraber ara sıra yeni kitap çıkıyor; saha-yı matbuatı galâ⁷ ve kesat⁸ bütün bütün akim⁹ bir çöl hâline getiremedi; bunu bazı muharrirlerin “sevda-yı neşr”ine¹⁰ borçluyuz. Bunlardan birine geçen gün Çemberlitaş civarında rast geldim; hararetle elimi sıkarak:

-Bilseniz, dedi, ben ne çılgınlık ettim: Bir kitap bastırıp çıkardım!.. İki yüz lira kadar bir zararın tehdidi altındayım.

Bunları söylerken genç muharririn gözleri bir sâfi manzara-yı yeisti ve yeisi hiç de mahalsiz değildi; muhakkaktı ki vücuda getirmek için dimağını terlettiği eser şimdi de cüzdanını hırpalayacaktı... Dedim ya bugün kendi hesabına kitap neşri

¹ şerait-i iktisadiye: ekonomik şartlar.

² tab ve neşr: basım yayım.

³ mahbup: sevgili

⁴ kariin: okuyucular.

⁵ ücret-i tab’a: baskı ücreti.

⁶ mütehassir: hasret.

⁷ galâ: pahalılık.

⁸ kesat: kıtlık.

⁹ akim: kısır, verimsiz.

¹⁰ sevda-yı neşr: yayımlama sevdası.

muharrir için büyük bir fedakârlıktır; buna bir “kahramanlık” bile denebilir.

Bu fedakârlığı son aylarda gösterenlerden biri *Alev* muharriri Ali Zeki Bey, diğeri *Vecizeler* müellifi Mehmet Cemil Bey’dir. Bu eserleri sükût altında bırakmamayı biraz zimmetimize tahattüm eden¹ bir vazife addediyorum.

Alev Giritli genç muharrirlerimizden Ali Zeki Bey’in bir romanıdır, kitabı elinize alır almaz hükmedersiniz; müellif kâğıt buhranına ve galâ-yı tab’a² fedakârlıkla galebe etmiş. Filhakika romanın kâğıdı pek güzel ve basması itinakârânedir.

Hikâye ibdaında³ muvaffakiyet-i edebiye gösterebilmek için itikadımca bir muharrir yedi telli saz çalabilmeli; hayal, dikkat, ahval-i ruha vukuf, tecrübe, tahlil, mantık ve sanat-ı tahrir...⁴ Bunlardan herhangi biri eksik olursa öyle sanıyorum ki [eser] pürüzlenir.

Bir roman vücuda getirmek isteyen, evvel be evvel bir “mevzu” tedarik edecektir. Bunu eğer etrafındaki hayat-ı hakikiyeden⁵ alamazsa muhayyilesinden çıkarır. Masal uydurmak hem kolay hem güçtür, “adi bir vaka”yı herkes tahayyül edebilir, fakat nadir, muharrik-i tecessüs,⁶ mamafih tabî bir “vaka”yı her muhayyile tasni edemez.⁷

Mevzuyu tasni ettikten sonra hikâye muharriri o mevzuya üç “zarf” hazırlamak lüzumunu hisseder: Zarf-ı zaman, zarf-ı mekân, zarf-ı içtimai... Vaka, falan senenin falan mevsiminde, falan şehrin falan semtinde ve falan sınıfa mensup falan aile içinde cereyan edeceğini kararlaştırır.

¹ tahattüm etmek: gerekli olmak.

² galâ-yı tab: baskının pahalılığı.

³ ibda: yeni ve güzel bir eser meydana getirme.

⁴ sanat-ı tahrir: yazma sanatı.

⁵ hayat-ı hakikiye: hayatın gerçekleri.

⁶ muharrik-i tecessüs: teşvik edici araştırma.

⁷ tasni etmek: uydurmak.

Bâdehu¹ hikâyenin “tertip”ine geçer. Bermutat roman “250:350” sahifelik bir eserdir. [Tasavvur] edilen mevzu bu sahaya uygun ebada malik olmalı. Üç sahifede belagat-ı kâfiye² ile hikâye edilebilecek bir vakayı üç yüz sahifeye bast etmek³ “ıtnap”a düşmek⁴ olduğu gibi mevzunun hilafı⁵ da şayan-ı tecviz⁶ değildir. Bir roman vaka-yı merkeziyede istiktap eden⁷ beş on “küçük hikâye”den tereküp eder;⁸ bu küçük hikâyelerin her biri romanın bir faslıdır. Binaenaleyh müellif mevzunun belli başlı safahatını⁹ birer küçük hikâye teşkil edebilecek kısımlara [tertip] eder.

Nihayet nereden başlayacağını ve nerelerden dolaşarak encam-ı vakaya¹⁰ varacağını düşünür. Mahir romancılar ilk satırlarından itibaren karileri şiddetle eserlerine rabt etmek¹¹ için hikâyenin en ziyade cezbi fikir edecek noktasından başlarlar. Evvel maceraya vakanın gâh ortasından ve hatta bazen [nih]ayetinden girerler; öyle ki romanın birinci babını¹² okuyan artık ikinci babını okumaya bir nevi mecburiyet-i dimağiye hisseder. Eğer tasavvur ettiğiniz mevzunun bidayetinde¹³ kariyi celp ve rabt edecek¹⁴ evsafı¹⁵ görmezseniz vakayı o evsafı haiz bir noktasından hikâyeye başlamaya tercih edersiniz.

Bir de “tarz-ı hikâye” meselesi vardır: Bazı romancılar vakanın bizzat şahidi olmuş gibi hikâye ederler, bazıları hikâye-i

¹ bâdehu: sonra.

² belagat-ı kâfiye: kâfi derecede, yeterli belagat.

³ bast etmek: yaymak.

⁴ itnaba düşmek: sözü uzatmak.

⁵ hilaf: ters, aykırı.

⁶ şayan-ı tecviz: izin vermeye değer

⁷ istiktap etmek: kutuplaşmak, toplanmak.

⁸ tereküp etmek: meydana gelmek.

⁹ safahat: evreler.

¹⁰ encam-ı vaka: son olay.

¹¹ rabt etmek: bağlamak.

¹² bab: bir kitabın bölümlerinden her biri.

¹³ bidayet: başlangıç.

¹⁴ rabt etmek: bağlamak.

¹⁵ evsaf: nitelikler.

macerayı eşhas-ı vakadan birine havale eder, bazıları da romana bir mekatibe¹ veya bir tercüme-i hâl şekli verirler. İki son şekil-mekatibe ve tercüme-i hâl şekilleri- biraz beceriksizlik alametidir. Üstatlar ilk iki şekilden birini ihtiyar ederler ve öyle sanıyorum ki tahlilat-ı hissiye mültezim olursa kendileri, mektum kalarak² emr-i hikâyeyi³ âzâ-yı vakadan⁴ birine tevdi etmeyi⁵ daha münasip görüyorlar.

Alev'de Ali Zeki Bey vakayı bizzat hikâye ediyor. Mevzu şudur: Büyükada'da Sedat isminde bir genç, Neyyire isminde bir taze ile seviştikten sonra Sedat ikmal-i tahsil için Fransa'ya gidiyor, orada Türkiye lehinde konferanslar veren Mösyö Şanzi namında bir zatın kızı Christine ile tanışıyor ve sevişmekte çekinmiyor ve hatta muhabbetleri en müspet şekli alarak Christine'in mevsimsiz bir validelik tehdidi altında kalması üzerine Sedat'la birlikte İstanbul'a geliyorlar. O esnada seferberlik ilan edilmiş olduğu için Sedat hizmet-i askeriye girerek Christine'i biraz talih ve tesadüfe terke mecbur oluyor. Neyyire bittabi Sedat'tan uzaklaşıyor, gönlü kırılıyor, alelade aşksız bir izdivaç âleminde gömülüyor. Christine sefaletten ölüyor ve Sedat hizmet-i askeriyesini ifadan sonra kızgın, sönük, soğuk bir hayatı sürüklüyor...

Giritli Zeki Bey bir müsemma bi'n-nakîz⁶ değildir; hakikaten zeki bir gençtir. Ben onun muhayyilesinden daha yüksek ve daha ince bir mevzu beklerim, ve bu tıflâne⁷ mevzuyu kendisinden beklediğim mevzunun bir vaadi gibi telakki edeceğim...⁸ Diğer cihetten itirafa mecburiyet hissediyorum ki Sedat'ı terbiyeli, malumatlı, hamiyetli ve zeki ve mümtaz bir

¹ mekatip: mektuplar.

² mektum kalmak: saklanmak.

³ emr-i hikâye: hikâyenin yazılması.

⁴ âzâ-yı vaka: olayın bölümleri.

⁵ tevdi etmek: teslim etmek.

⁶ müsemma bi'n-nakîz: hal ve şanın aksini delalet eden bir ismi olan.

⁷ tıflâne: çocukça.

⁸ telakki etmek: saymak, öyle kabul etmek.

genç olmak üzere bize takdim ettikten sonra Avrupa’da milletimiz ve memleketimiz lehine konferanslar veren bir Türk dostunun hemşiresini aynı Sedat’a iğfal ettirmesini¹ ne mantıklı ne de ahlaki bulmadım. Bence *Alev*’in içinde Sedat iğrenç bir simadır, Neyyire soğuk bir kız olduğu gibi, orada en sevimli çehre yine Türk gencinin iğfal ve ızlal ettiği² Fransız kızı oluyor. Vakada acınacak ben yalnız Chistine’i ve dolayısıyla onun anasını ve babasını görüyorum: Hele zavallı kardeşi, kim bilir Türkler lehine verdiği konferansları Christine’in hadise-i iğfalinden³ sonra ne acı nedametle⁴ hatırlamıştır.

Ben eminim ki Zeki Bey karilerine bu hisleri ve bu fikirleri vermek istemedi: Fakat ilk tecrübeye çok şeyler başışlamakla mükellefiz. Nitekim ifade de bile tecrübesizlikle başışlanacak sendelemeler var. Hele şu Büyükkada’nın kibar muhitinde yetişen, ince, nezih, nazenin, tasvir edilen Neyyire Hanım’ın sevdiği delikanlı yani Sedat kendisine elini uzatınca hissettiği şeyi tarz-ı tarifine⁵ bakınız:

-Ben ise o anda bir eşkıya çetesinin tecavüzüne maruz kalmış gibi korkmuş, birdenbire ürkerek ve adeta istemeyerek bir adım bile gerilemişim...

O Sedat ne beceriksiz ne hayvan âşıkmiş ki Neyyire üzerinde eşkıya çetesinin taarruzu hükmünü vermiş!.. Latife kabilinden olmak üzere ilave edeyim ki edebiyat dalgınlığı Zeki Bey’e bazen coğrafyasını bile unutturuyor: Edirne ile Bulgaristan arasındaki istasyona “Koca Mustafa Paşa” diyor! Koca Mustafa Paşa, Sümbül Efendi Dergâhı tarafına düşer ve istasyonun adı galiba “Cisr-i Mustafa Paşa”dır.⁶

¹ iğfal etmek: aldatmak.

² ızlal etmek: yoldan çıkarmak.

³ hadise-i iğfal: aldatma olayı.

⁴ nedamet: pişmanlık.

⁵ tarz-ı tarif: tarif şekli.

⁶ Cisr-i Mustafa Paşa: Bulgaristan’da bugünkü adıyla Svilengrad olan kasaba.

Mamafih Ali Zeki Bey’i yine şayan-ı tebrik görüyorum. İlk romanında bu kadar muvaffak olan muharrirleri düzinelerle tadat edemeyiz.¹ Bu hatve² ile tarik-i hikâyeye³ giren bir genç edibin şayan-ı hayret mesafeler tayyetmesini⁴ istibad etmemelidir.⁵

Vecizeler Dârü’l-hilâfeti’l-aliyye⁶ medarisî⁷ muallimlerinden Mehmet Cemil Bey’in eseridir. Bu defa bir müptedi⁸ muvacehesinde⁹ değiliz. Hatta *Vecizeler*’in *Üçüncü Kitap*’ını idrak etmiş bulunuyoruz. Fazla olarak Mehmet Cemil Bey biraz da “vecize mütehassısı”dır.¹⁰ İlk vecizelerini birkaç sene evvel neşretmişti ve eğer hatırımda iyi kaldıysa bu silsilenin vaftiz babası da- Ali Kemal Bey gibi söyleyeyim- bu fakir-i râkımü’l-huruftur!¹¹ Fakat ne kadar yutkunsam ketmedemeyeceğim¹² ki her işimizde ve her tarafımızda görülen eser-i tedenniye¹³ karşı *Vecizeler*’de bir müstesna teşkil etmiyor: Onlarda da aşağı doğru bir gidiş var!.. Anladığıma göre Mehmet Cemil Bey’e tecrübe bir sühulet¹⁴ vermiş ve sühulet kendisine muğfil¹⁵ ve hain bir alet olmuş. Pek kolaylıkla yazdığı hissedilen “vecize”lerin çoğu başlıca vecize evsafını¹⁶ ihmal edivermişler.

¹ tadat etmek: saymak.

² hatve: adım.

³ tarik-i hikâye: hikâye yolu.

⁴ tayyetmek: katetmek.

⁵ istibad etmemek: uzak saymamak.

⁶ Dârü’l-hilâfeti’l-aliyye Medresesi: 1914 yılında yeni şekil verilen İstanbul medreselerinin genel adı.

⁷ medaris: medreseler.

⁸ müptedi: yeni başlayan.

⁹ muvacehe: yüzleşme.

¹⁰ mütehassıs: uzman.

¹¹ râkımü’l-huruf: bu yazıyı yazan fakir.

¹² ketmetmek: saklamak.

¹³ eser-i tedenni: gerileme eseri.

¹⁴ sühulet: kolaylık.

¹⁵ muğfil: aldatan.

¹⁶ evsaf: nitelikler.

Vecize öyle sanıyorum ki ezcümle şu şeraiti¹ cami olmakla² mükelleftir: Hakayika³ mutabakat, azami derecede icaz,⁴ bedayilik,⁵ zülf-i yâre dokunaklık, ince bir görüşe delalet... Yoksa bu şeraiti câmi⁶ olmayan sözlere birer “cümle” denir, mesela Ragıp Paşa’nın⁷ meşhur:

Sorsalar mağdurunu gaddar kendin gösterir

mısraı itikadımca bir vecizedir, çünkü saydığım şeraiti o mısradaki mevcut buluyorum; bilakis Mehmet Cemil Bey’in vecizeleri meyanındaki⁸ mesela:

“Müvellidülhumuza⁹ temeyyu edemiyor,¹⁰ müvellidülhumuza yakıyor, yanmıyor, asap¹¹ hüceyresi¹² tahammuz ederse¹³ binnefse hareket ediyor, müvellidülhumuza bütün uzviyatı¹⁴ yaşıyor, acaba müvellidülhumuza ruh mudur?”

sözü bence bir “cümle”dir, bir vecize değildir. Zira hakayika¹⁵ mutabakatı meşkûk,¹⁶ icazdan mahrumiyeti meydanda, bedayiliği¹⁷ yok, zülf-i yâre asla ve katiyen dokunmaz, ince bir görüşe delaleti müselleme¹⁸ değildir!

Diğer cihetten Mehmet Cemil Bey’de çok cesur tasdikler ve çok tehlikeli inkârlar var: Çürük tahtalarda kurduğu iskeleler

¹ şerait: şartlar.

² cami olmak: kendinde toplamış olmak.

³ hakayık: gerçekler.

⁴ icaz:sözü kısa ve özlü söyleme, az sözle çok şey anlatma.

⁵ bedayilik: yenilik.

⁶ câmi: toplayan, içine alan.

⁷ Ragıp Paşa (d. 1698 - ö. 1763): Osmanlı devlet adamı, diplomat, şair.

⁸ miyan: ara, orta.

⁹ müvellidülhumuza: oksijen.

¹⁰ temeyyu etmek: sıvılaşmak.

¹¹ asap: sinirler.

¹² hüceyre: hücrecik.

¹³ tahammuz etmek: oksitlenmek.

¹⁴ uzviyat: organizma.

¹⁵ hakayık: gerçekler.

¹⁶ meşkûk: şüphe edilen.

¹⁷ bedayilik: yenilik.

¹⁸ müselleme: ispatlanmış.

üzerine ayak dayayıp da öyle kati fetva verişleri var ki içimden: “Allah, dedim, benim dimağımda niçin bu şecaat-ı mantıkiye yoktur?” Ve üslub-ı hafif ile imrendim... Bakınız mesela:

-At cinsinin ıslahına bu kadar çalıştığı hâlde hani Arap atlarının başka yerde emsali? Demek [ki] tekâmül nazariyesi batıl, insan maymundan olmadı.

diyor; gördünüz mü, koca tekamül nazariyesi ne basit ve ne kolay çürütülebiliyormuş. Yine mesela ruhun müdrik olduğunu¹ ispat için de:

-Vücudumun her zerresini yokluyorum, hiçbir yeri idrak etmiyor, şu hâlde idrak eden ruhumdur.

diyor. Bu da, itiraf etmeliyiz ki berrak su gibi basit. Lakin bir muazzep² çıkar da üstat Mehmet Cemil Bey’e:

-Aziz muallim, vücudumun her zerresini yokladığınızı beyan buyuruyorsunuz; dimağınızın madde-i sincabiyesini, hüceyrat-ı asabiyenizi³ falan da yokladınız mı?

diyecek olur da sayım da yok suyum da!⁴

Cenap Şahabettin

[*Peyâm-Sabah*, nu: 910 (11340), 16 Haziran 1337-1921, s.3.]

¹ müdrik olmak: idrak eden.

² muazzep: acı çeken.

³ hüceyrat-ı asabiye: sinir hücreleri.

⁴ sayım suyum yok: (çocuk oyunlarında) kısa bir süre için oyun dışıyım anlamında kullanılır.

Abdülhak Şinasi Hisar, *Kitaplarımız: Mehmet Cemil Bey'in Vecizeler'i*

İlk kitabı Cenap Şahabettin Bey'in methine mazhar olmuş hatta kendisinin verdiği unvanla Vecizeler tevsim edilmiş bu silsile, üç seneyi geçen bir zamandan intişar ediyor ve üçüncü kitabı da neşir olundu. Eğer muharrir bunlara devam etmek fikrinde ise basit hakikatleri ondan ketmetmek belki günah olur. Vazihen görülüyor ki pek şümüllü bir hatası var:

Mevzusunun sahasını tahdit etmemek!.. Her ne bilse ve düşünse, bunu vecize şeklinde yazabileceğini farz ediyor. Hâlbuki sırf ilim sahasında bir muhakeme-i fikrîye, bir ilmin öğrettiği hakikatler eğer birer vecize olabilse, mesela bir kimya veya felsefe kitabı baştanbaşa vecizelerden mürekkep görünmek icap ederdi. Ve Mehmet Cemil Bey de talim ettiği ulûmu, kamilen vecize şeklinde yazmış olurdu. Hiç bu olur mu?

Bir de muharrir ekseriyetle, sade bir hakikati tasdik ettikten sonra “demek ki” diye acib bir neticeye vasıl oluyor. En fena bir itiyadı, ekser vecizelerinde bulacağınız bu “demek ki”lere düşmesidir: “Demek ki ruh var/ hüceyrat nazariyesi batıl” ilah. Hâlbuki bu netice ekseriyetle indidir. Ona verilebilecek büyük bir nasihati cümlelerin en çoğundaki bu kuyruğu kesmektir.

Ne yazık ki muharrir, kitabına unvan olarak sadece “Sözler” dememiş!.. Tevazu hiçbir zaman bu kadar mahalline masruf olmayacaktı. Ve mahalline masruf olan tevazu ise hoş a gider. Okuduğum vecizelerin tesiriyle, satırlarında, belki bu neviden birkaç vecize bulacaksınız! Zaten kitabının bir yerinde muharrir demiyor mu ki: “Tevazu olduğumuzdan küçük görünmek değil, değerimizden fazla görünmemektir.” Bu kitap ve vecizeler okumak zevkinden ziyade, niçin yazıldığı ekseriyetle meçhul kalan, nafil sözler dinlemek zevkini veriyor. Ve bilâ-lezzet, gafil oturup, boş sözler dinlemek ve dinletmek

zevki kabil-i inkar değildir. Bu itibarla, bu kitabın kendine mahsus bir lezzeti yok diyemem. İnsana tebessüm bahşeden bir nevi tuhaflık kıymeti var ki, nev'i belki muharririn dilediği cinsten değildir. O bunları, “vecizeler” diye gösteriyor. Ve biz kitabı, bu üçüncü kitabı açar açmaz, kendisiyle aramızda bundan dolayı tatsız bir ihtilaf baş gösteriyor. Tekrar ediyorum, keşke sadece sohbele çağrıldığımız itiraf olunsu ve bütün bunlara sadece- notlarını okudukça bizim tavsif edeceğimiz- “Notlar” denilseydi. Filhakika heyeti umumiyesiyle bu kitap bir vecize mecmuası değil, burada okuduklarımız alelade ve muhtelif mahiyette sözlerdir.

Ekseriyetle afaki, havai bir sohbetin hududunu aşmayan müsterih, avare sözler:

“Mademki içki hayatı azaltıyor, çok muhataralı şeydir ve hürmeti makuldür./ Asker mızıkalarıyla çoban havasının çalınması daüssılayı ve firarilerin adedini artırmış!.. Kadınları da çok inkılaba uğrattır demek; demek musikinin hürmeti makul./ Mademki Harb-i Umumi sırasında suiistimal etmemişsin, harp esnasında bu zar anaforcı değil idi diye, mahallinden bir muhzırıye al bakayım./ Bu ne keramet!.. Bir kartpostalda Bahr-i Muhit'i görüyoruz!..”

Bazen aksine bile söylense doğru gözüken sözler:

“Küçük kederlerin rahatsız etmesi, büyüklerin fıkdanındandır; şükredelim./ Küçük günahlarda Allah'tan korkar, büyüklerinde affına güvenir.” Doğru!.. Fakat böyle de diyebiliriz: “Büyük kederlerin rahatsız etmesi küçüklerin fıkdanındandır, şükredelim./ Büyük günahlarda Allah'tan korkar, küçüklerinde affına güvenir.”

Bazen nâ-tamam bir istatistik cümlesi: “Fransa'nın 37 milyon yüz mevcudu var; Rusya 160 milyon, bir mevcudu yok!”

Bazen en tat kaçırın da bunlar: İlmi sahaya kaçan, ilmi cevaplara ihtiyaç hissettiren sözler: “Tekamül dedikleri gibi milyonlarca asırlara mütevakkıf olacak kadar batı olsa, piliçler

yirmi bir günde çıkamazlardı./ Mesela Bursa ve etrafı, ebad-ı tabiyesiyle tahattur ettiğimizde, bu menazırın kafatasımız içine sığmadığı bedihidir. Demek ki tahatturatımız dimağımızın haricinde!..”

Muharriri işgal eden kaygıların en büyüğü, ruhun ispatıdır. Onun için en çok tekrar ettiği, ruhun vücudunu ispat etmek isteyen sözler: “Süt, kedi yavrusunun içine giriyor, bir idrak eseri gösteremiyor; insana giriyor âli mertebede tefekkürata muvaffak oluyor; süt eczası insan derununda bir vaz-ı mahsusu mudur? Galiba ruh var.” Mamafih bu “galiba”, bu vecizeye lütfen söylenmiştir. Aynı mevzu hakkında, diğerlerinde bu tereddütten eser yok: “ Aynı ekmek benim mideme girerse sürurumla gülecek, gözümle ağlayacak; senin midene girerse kederinle mütehassis olacak!.. Aynı şeyin hem ben hem sen olmasına imkân var mıdır? Demek ruhlarımız var.”

Muharririn ikinci kaygısı da hüceyrat-ı dimağiye nazariyesinin butlanıdır. Bunu da ispat eden sözler:

“Ziyanın menazırdan dimağımıza hatt-ı müstakim üzere gelmesi kanunu icaptan olduğu hâlde, muhtelif menazırın şuaatı sapa yerlerdeki hüceyrata nasıl vürut ediyor? Hüceyrat nazariyesi galiba doğru değil.” Mâhaza bu “galiba” bu vecizeye lütfen söylenilmiştir. Diğerlerinde böyle bir tereddütten eser yok: “Balat’ta Edirne’deki bir mektebe benzettiğim mektep binasını, hatırımda kendinden ufak buldum. Demek hatıratımdaki menazır, dimağımın hüceyratında mahfuz, küçük şekiller değil, tabii, ebadı haiz şeyler.”

Bazen yevmi bir gazetede, münakaşa edemeyeceğimize teessüf ettiğimiz sözler:

“Zen-dostlukta gayrı Müslimlerden mutedil olmayanlar, sünnet olmak âdetinin faydasını tekzip etmiş olurlar./ Heyecan ve fesat veren, ümit olunan zen-dostluktur; bu baptaki ümitsizlik sükunet verir; zükur ve nisvan ihtilatı iyi değil!..”

Bazen niçin söylenildiğine hayran kalınacak sözler:

“Hayvanatın muhite göre şekil aldıklarını nasıl kabul etmeli? Aynı muhit ve iklimde binlerce mütenevvi hayvan var./ Üsküdar’ı yalnız başına düşünsek, onu bir ada gibi düşünürdük. Demek etrafıyla düşünüyoruz. / Bir şeyin bozuk olduğunu söylemek, bozuk olmadan evvelki hâlini bilmekten neşet eder, demek ki hatıratımız bozulmuyor./ Hayalat sahih ise yanımızda insan varken niçin zuhur etmiyor? Madem ki yanımızdaki muavinden korkuyor, bari silahımız varsa hayalattan korkmayalım!..”

Muharririn hükmetmekteki müfrit cesareti bazen daha ziyade artarak, pek hususi şekiller alıyor. Güya bir bahr-i bî-pâyan içinde, ilerilere doğru perr ü bâl açıyoruz. Ne sözler, ne sözler!..

“Vücudumuz ezeli olmaz. Zira şehik ezeli olsa, muahhar olan zefirin, namütenahi zaman sonra olması zaruridir!.. Hâlbuki vücudun nefesini salıvermeden layetenahi zamanı beklemiş olduğu kabul olunamaz. Demek ki insan hadistir!../ Kanda albümin epeyce; dimağ tasallüp etmiş albümin; piliç yumurtanın albümininden oluyor, acaba ruh albümin midir?”

Bu sözlerin bazıları bende çılgın bir gülme tevlit etti. İtiraf ederim ki asabım bozuktur. Bunların herkes üzerinde aynı tesiri olup olmayacağını bilemem. Fakat zevkçe bunlardan komik bir şey olamaz:

“Hayal ekseriya hakikat kadar kıymetli olduğu hâlde, hayali yemekler açlığımızı niçin doyuramıyor? Çünkü hülya yemekleri, açlık fırtınasının koptuğu yerlere tamamen yerleşmiyor./ Mademki zeytin ağacı iki bin sene yaşıyor, zeytinyağının bit vesair haşeratı yaşatmaması da bunu müeyyittir.”

Sanırım ki güldürmek için Refik Halid Bey de bundan daha tuhaf bir şey bulamazdı.

Bazen de manası hiç anlaşılmayan sözler var:

“Musiki nasıl haram olmasın? Herif davudi sesiyle teganni ederken, sevda-zedelerine boğa sesi gibi gelir./ İfakat için mevtalara müracaat lazımsa, meşru olan fenn-i tıp hangi hastalıklar içindir?”

Fakat zikrettiğim bu cümleler, kitabın kıymetsizliği hakkında, kati ve mübalağalı bir fikir vermesin. Ber-mutad pek veciz olmamakla beraber, pek hoş giden doğru birçok sözler de var:

“Arabacı çocuk hayvanlara küfretmedikçe, tütün ve rakı içmedikçe, iyi arabacı sayılmayacağına zahib olur. Su-i misal olmak haramdır./ Vakıa tenkit ve münakaşada hakikati ararız ama hakikatin kendi tarafımızda olduğuna kaniyiz.”

Ve hâlihazıra uygun, pek tasvip olunacak sözler de var:

“Türk, Rumlar hakkında alicenap olmasaydı, şimdi Yunanlılar Anadolu üzerine ordu sevk etmeye imkân bulamazlardı. Ulüvv-i cenabımızı kan ile ödüyoruz./ Vatan tehlikede kaldığı zaman ukalalık baş belası ve namertliktir.”

İleri, 15 Temmuz 1337/1921

[Abdülhak Şinasi Hisar, *Kitaplar ve Muharrirler-I Mütareke Dönemi Edebiyatı*, (haz. Necmettin Turinay), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 108-112.]

Edebiyat tarihlerinde yer alan kimi isimler edebiyatın vitrininde kimi arka bahçesinde, bazıları piramidin zirvesinde bazılarıysa hâlâ toprak altında "nisyan" denilen toz zerrelere arasındadır. Bu isimlerden biri gazeteci, şair, yazar Mehmet Cemil Pekyahşi'dir.

Mehmet Cemil'in vecizeleri 1918-1922 yılları arasında *Vecizeler* adıyla dört ayrı kitap halinde Arap harfleri ile yayımlanır. Cenap Şahabettin, Rıza Tevfik Bölükbaşı, gibi pek çok ismin iltifatnameleri ile neşredilen bu kitaplar yüz yıl sonra gün yüzüne çıkarılmaktadır. Amacımız hem Türk edebiyatına, bir tür olarak vecize edebiyatına küçük bir katkı sağlamak hem de döneminde makaleleri ile Fransız basınında yer alan bir Türk yazarının ismini "zamanın amansız tırnakları" arasından kurtararak unutulmasına mâni olmaktadır.

Elinizdeki kitap "sağır kubbe"de asılı kalan bir seda, edebiyatımızın unutulmuş mahzeninden bir isim ve dört eseridir.

Gün gelir ki en meysus olduğun günleri cennet eyyamı gibi hatırlarsın. Az çok bir tatsızlık vukuunda ubudiyetini gevşetmemeli! Allah sonra da lazım.

Ayağına gelen günah ile zekâ sarf ederek îkâ ettiğin günah başkadır.

Arkadan söylemek yüz tutmamaktan değil utanmamaktadır.

Küçük günahlarda Allah'tan korkar, büyüklerinde affına güveniriz.

Tacil, istiklale müdahaledir.

Hülya kurmak da nimet-i ilâhîdir: Ağrıdan, kederden, hiddetten âzâde bulunduğuna delildir.

Tevazu olduğumuzdan küçük görünmek değil, değerimizden fazla görünmemektir.

Münevverle cahil hiddet zamanında bir seviyeye gelirler.

ISBN: 978-625-6894-16-7

9 786256 894167

Hobyar Mah. Cağaloğlu Yokuşu Sok. Fevzi Bey Han No: 21

Kat: 2 No: 5 Fatih / İstanbul

Tel: 0 212 527 31 89

www.kriteriyyinevi.com

info@kriteriyyinevi.com

@KriterYayinevi

facebook.com/kriteriyyinevi